

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МЕРЩІЙ БОРИС ЄВГЕНОВИЧ

УДК: [336.1:352](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ
ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ**

072 – Фінанси, банківська справа та страхування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів
інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Б.Є. Мерщій

Науковий керівник:
Шкільник Інна Олександрівна
доктор економічних наук, професор

Суми – 2021

АНОТАЦІЯ

Мерцій Б. Є. Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. – Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, Суми, 2021.

Дисертаційна робота присвячена розв'язанню наукової проблеми, що полягає в удосконаленні науково-методичних підходів щодо забезпечення транспарентності бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій.

В роботі виділено і класифіковано існуючі трактування сутності категорії «місцеве самоврядування» за авторським підходом відповідно до змістовних блоків: політологічного, економічного, державницького, правового, управлінського. Визначено спільність об'єкта і суб'єкта місцевого самоврядування, яким є місцева громада.

Сформоване авторське визначення поняття «місцеве самоврядування», як законодавчо закріплене право та реальна здатність населення територіальної громади безпосередньо і через виборні органи вирішувати питання соціального, економічного, політичного значення, виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян, спираючись на самоорганізацію, самовідповідальність та самофінансування на основі власної матеріально-фінансової бази з метою поліпшення якості життя населення відповідної території і збільшення її внеску в загальний розвиток суспільства.

Розроблено авторський підхід до функціональної класифікації принципів місцевого самоврядування, що передбачає виокремлення п'яти змістовних блоків: економічного, політичного, управлінського, суспільно-правового та державницького. Виділено ряд загальних (універсальних)

принципів (законність, самостійність, соціальна справедливість тощо), що характерні не тільки місцевому самоврядуванню, а й іншим інститутам. Та блок спеціальних (особливих) принципів, характерних виключно місцевому самоврядуванню (співставність матеріально-фінансових ресурсів та повноважень; поєднання нормативних актів державного та місцевого значення на єдиній правовій основі).

Сформоване авторське визначення «фінансової децентралізації», що є багатоаспектним поняттям, яке передбачає систему передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням відповідних дохідних джерел за місцевими бюджетами з метою забезпечення потреб соціально-економічного розвитку територій.

Виявлено ключові характеристики транспарентності бюджетного процесу, що полягають у своєчасності, повноті, системності, суспільній важливості та актуальності розкриття податково-бюджетної інформації для громадян. Здійснено огляд основних інструментів оцінки транспарентності в публічному секторі за Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Проектом оцінки державних витрат і фінансової підзвітності, Світовим банком, Глобальною ініціативою з фіскальної прозорості, форумом «Групи двадцяти» та проведено їх авторську категоризацію відповідно до масштабу застосування, специфіки, інструментарію оцінки за трьома групами: огляди та індекси; ініціативи; стандарти та норми.

Запропоновано узагальнення перспективних напрямків вдосконалення бюджетної транспарентності в Україні за складовими відкритості бюджетної інформації, стану та ефективності нагляду, рівня громадської участі на основі звітів з оцінки стану транспарентності за Міжнародним бюджетним партнерством та в щорічному розрізі за період 2014-2020 рр. згідно результатів оцінок Державного департаменту США.

Вдосконалено науково-методичний підхід до побудови індексу інституційних умов фінансової децентралізації, як інтегрального показника

створеного на основі 6 ключових індексів: ефективності органів державного управління, якості державного регулювання, контролю корупції, сприйняття корупції, податкового навантаження, обсягу державних витрат. Отримані результати вказують на рівень розвитку базових інституційних умов ефективного ступеня реалізації реформування системи місцевих бюджетів на засадах фінансової децентралізації.

Запропоновано удосконалений науково-методичний підхід до оцінки ступеня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні шляхом обрахунку інтегрального показника фінансової децентралізації та з подальшим проведенням ранжування на основі визначених діапазонів інтервалів. Даний підхід дозволяє визначити загальну динаміку зміни стану бюджетної системи. Застосування методики на мікрорівні дозволяє охарактеризувати стан досліджуваного явища для окремих бюджетів та здійснювати за необхідності співставне, рівноцінне об'єктне порівняння. Результати обрахунку рівня фінансової децентралізації на основі інтегрального показника серед місцевих бюджетів обласних центрів за 2016-2020 роки вказали на нерівномірність їх кластеризації. До групи високого рівня фінансової децентралізації відносяться бюджети м. Києва та Одеси. До групи зростаючого рівня відносяться Дніпро, Харків, Запоріжжя, Львів, Чернівці, Ужгород. Низьким рівнем фінансової децентралізації відзначений місцевий бюджет Чернігова. Інші бюджети обласних центрів належать до групи середнього рівня. Одержані результати обрахунку інтегрального коефіцієнта фінансової децентралізації на макрорівні свідчать, що найвищого рівня показник досяг у 2020 році (1,24), найменшого у 2015 (1,11), що певним чином свідчить про прогрес здійснюваної реформи.

Вдосконалено науково-методичний підхід до визначення прогнозного рівня витрат соціального розвитку місцевих бюджетів, що базується на побудові лінійної моделі експоненціального згладжування за методом Брауна-Маєра та оцінці прогнозного тренду на основі показників якості лінійної моделі (похибки лінійного прогнозування, середньоквадратичної

похибки, коефіцієнту невідповідності Тейла тощо), що дозволяє розробляти перспективні фінансові плани для збалансування планового обсягу власних доходних джерел та прогнозованого обсягу видатків соціального розвитку з урахуванням трансфертних надходжень з державного бюджету.

Обґрунтовано наявність кореляційних взаємозв'язків між індикаторами стану місцевих бюджетів та рівнем соціально-економічного розвитку на основі вдосконаленого науково-методичного підходу базованого на інструментах кореляційного аналізу. Досліджено, що у період 2018-2020 років набір значимих кореляційних взаємозв'язків бюджетних показників з рівнем соціально-економічного розвитку стабілізувався до 2 основних: коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкостроможності.

Удосконалено модель оцінки рівня фінансового забезпечення через визначення річного інтегрального показника ОТГ за методом адитивної згортки та середнього інтегрального показника за період на основі системи показників узагальнених у групи фінансової стійкості за доходами, видатками, податками та трансфертами з подальшим визначенням оптимальної кількості індикаторів оцінки стану за методом головних компонент, що дозволило здійснити ранжування бюджетів громад за рівнем фінансового забезпечення на основі визначених діапазонів інтервалів, враховуючи статистично значимий набір індикаторів.

Результати обрахунку інтегральних показників фінансового забезпечення ОТГ Сумської області вказали, що рівень фінансового забезпечення ОТГ є динамічним. Це пояснюється початком існування ОТГ та періодом еволюційних бюджетних змін. Громади відповідно до різниці умов існування та внутрішніх соціально-економічних особливостей аналогічним чином нерівномірно розподіляються за 6 групами стану фінансового забезпечення, виділених за методом Стерджеса: низький (5 громад), недостатній (2 громади), задовільний (7 громад), середній (14 громад), вище середнього (5 громад), високий (2 громади). Громади з рівнем фінансового забезпечення вище середнього є переважно стабільними в зміні займаних

позицій щодо інших ОТГ області. Найбільша кількість громад за результатами аналізу належить до групи середнього стану фінансового забезпечення.

Покращено науково-методичний підхід до моделювання залежності стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня транспарентності на макро- та мікрорівні на основі використання панельної структури даних, що представлені показниками макроекономічного розвитку та стану публічних фінансів в регіональному аспекті з використанням на макрорівні моделі множинних індикаторів і множинних причин (MIMIC) та динамічної моделі множинних індикаторів і множинних причин на мікрорівні (DYMIMIC), що дозволило побудувати регресійні моделі з фіксованими та випадковими індивідуальними ефектами.

Модель оцінки впливу корупції та недостатньої прозорості на стан розвитку публічних фінансів на макрорівні вказала на значимість індексів економічної свободи, якості ведення бізнесу та індексу сприйняття корупції у зміні загального обсягу видатків Зведеного бюджету України. Також підтвердилася важливість таких базових показників економічного розвитку, як частка податкових надходжень в доходах бюджету, обсяг ВВП на душу населення, співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП.

На мікрорівні показник транспарентності бюджетів не продемонстрував значимості в умовах обраної моделі. Проте слід зазначити, що існують інші екзогенні фактори, що не включені до моделі, а тому роль відкритості бюджетів на мікрорівні, спрощення регуляторних норм, підвищення рівня співпраці населення та державних органів влади має підлягати додатковому дослідженню. На мікрорівні значимими виявилися показники частки видатків місцевого бюджету у ВРП, обсяг ВРП на душу населення, рівень безробіття.

Ключові слова: транспарентність, бюджетна політика, фінансова децентралізація, місцеве самоврядування, фінансове забезпечення, соціально-економічний розвиток.

ABSTRACT

Mershchii B. Transparency of budget policy in the conditions of financial decentralization of territories. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation for the doctor of philosophy (PhD) scientific degree on the specialty 072 – Finance, banking and insurance. – Sumy State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Sumy, 2021.

The dissertation is dedicated to solving the scientific problem, which is to improve the scientific and methodological approaches to ensure the transparency of fiscal policy in the context of financial decentralization of territories.

The study identifies and classifies the existing interpretations of the essence of the category "local government" according to the author's approach in accordance with the semantic blocks: political science, economics, government, law, management. It was determined that the common object and subject of local government is the local community.

The author's definition of "local government" was formulated as a legal right and real ability of the territorial community population to solve issues of social, economic, political significance, based on national interests and interests of local communities' residents directly or through elected authorities. The activities of local governments should be founded on self-organization, self-responsibility and self-financing on the basis of their own material and financial base in order to improve the quality of the local community residents' life and increase its contribution to the overall social development.

The author's approach to the functional classification of the local government principles was developed, which provides the separation into five substantive blocks: economic, political, managerial, public law and state. A series general (universal) local government principles (legality, independence, social justice, etc.) are identified, which characterize not only local government, but also other institutions. Special (specific) block of principles characterizes only local government (comparability of material and financial resources and authorities;

combination of legislative acts of state and local authorities on a single legal basis).

The author's definition of "financial decentralization" is formed, which is a multifaceted concept that provides a system of an authority transfer from the state level to the local level with the simultaneous provision of appropriate income sources for local budgets to cover the needs of socio-economic development.

The key characteristics of the budget process transparency are identified, which are the timeliness, completeness, systematization, social importance and relevance of the disclosure of tax and budget information for public.

The main tools for assessing transparency in the public sector for such organizations as the International Monetary Fund, Organization for Economic Co-operation and Development, Public Expenditure and Financial Accountability, World Bank, Global Initiative for Fiscal Transparency, G-20 were reviewed. The author suggests new categorization for transparency assessment tools, which are divided into three groups in accordance with the scale of application, specificity, assessment tools: reviews and indices, initiatives, official standards and norms.

The author provided the generalization of the perspective directions of budget transparency improvement in Ukraine, which are based on components of the budgetary information openness, adequate oversight, level of public participation according to International budgetary partnership transparency reports and annual United States Department of State reports for the period 2014-2020.

The thesis provides the scientific and methodological approach to construct an index of institutional conditions of financial decentralization as an integral indicator created on the basis of 6 key indices: government effectiveness, regulatory quality, control of corruption, corruption perceptions index, tax burden, government spending. The obtained results indicate the level of development of the basic institutional conditions of the local budget system reform implementation efficiency based on financial decentralization rules.

The study proposed the improved scientific and methodological approach to assessing the degree of financial decentralization at the macro and micro levels by calculating an integral indicator of financial decentralization with further ranking

based on certain ranges. This approach allows to determine the overall dynamics of changes in the state of the budget system. The application of the methodology enables to characterize the state of the studied phenomenon at the micro level for individual budgets and, if necessary, to make a confrontable, equivalent object comparison. The results of calculated financial decentralization level, which is based on an integral indicator among the local budgets of regional centers for 2016-2020, indicated the unevenness of their clustering. The budgets of Kyiv and Odesa belong to the group of high level of financial decentralization. The group of growing level includes Dnipro, Kharkiv, Zaporizhia, Lviv, Chernivtsi, Uzhhorod. The local budget of Chernihiv is marked by a low level of financial decentralization. Other regional centers' budgets belong to the middle level group. The obtained results of calculation the integral coefficient of financial decentralization at the macro level show that the highest level was reached in 2020 (1.24), the lowest was reached in 2015 (1.11), which in some way indicates the progress of the ongoing financial decentralization reform.

The scientific and methodological approach to determining the forecast level of social development expenditures of local budgets was improved. It is based on the construction of a linear exponential smoothing model by the Brown-Mayer method and estimation of the forecast trend based on linear model quality indicators (linear prediction error, root mean square error, Tayle mismatch coefficient), which allows to develop long-term financial plans to balance the planned amount of own income resources and the projected amount of social development expenditures, taking into account transfer revenues from the state budget.

The existence of correlations between indicators of the local budgets state and the level of socio-economic development based on an improved scientific and methodological approach, which uses correlation analysis tools, was substantiated. It was investigated that in the period 2018-2020 the set of significant correlations of budget indicators with the level of socio-economic development has stabilized to two main ones: the coefficient of tax effort and the index of tax capacity.

The model of estimating the level of financial provision has been improved by determining the annual integral indicator of united territorial communities by the method of additive convolution and the average integral indicator for the period based on a system of indicators generalized to groups of financial stability by income, expenditure, taxes and transfers. Determining the optimal number of evaluation indicators was carried out by the method of principal components, which allowed ranking the community budgets by level of financial provision based on certain ranges of intervals, considering a statistically significant set of indicators. The results of the calculation of integral indicators of financial provision of united territorial communities of Sumy region indicated that the level of financial provision is dynamic. It is explained by the beginning of the united territorial community existence and the period of evolutionary budget changes. United territorial communities according to the difference in living conditions and internal socio-economic characteristics are unevenly distributed among 6 groups of financial provision, which are found by the Sturges method: low (5 communities), insufficient (2 communities), satisfactory (7 communities), medium (14 communities), above average (5 communities), high (2 communities). Communities with a level of financial provision above average are mostly stable in changing positions in relation to other united territorial communities in the region. According to the results of the analysis, the largest number of communities belongs to the group of the medium state of financial provision.

The author improved the scientific and methodological approach to modeling the dependence between public finance, corruption and transparency at the macro and micro levels based on the use of a panel data structure represented by macroeconomic indicators and public finance state indicators in the regional aspect using the Multiple indicators – multiple cause model at the macro-level (MIMIC) and the Dynamic multiple indicators – multiple cause model at the micro level (DYMIMIC), which allowed to build regression models with fixed and random individual effects.

The model for assessing the impact of corruption and lack of transparency

on the state of public finances development at the macro level indicated the importance of the economic freedom index, ease of doing business index and corruption perception index in total Ukrainian consolidated budget expenditures changing. The importance of such basic indicators of economic development as the share of tax revenues in total budget revenues, gross domestic product per capita and the ratio of the monetary aggregate M3 to GDP was also confirmed.

At the micro level the budget transparency indicator did not show significance in the conditions of the chosen model. However, it should be noted that there are other exogenous factors that are not included in the model, and therefore the role of open budgets at the micro level, simplification of regulations, increased public participation should be further investigated. At the micro level the indicators of the share of local budget expenditures in GRP, GRP per capita, and the unemployment rate turned out to be significant.

Keywords: transparency, budget policy, financial decentralization, local government, financial provision, socio-economic development.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Прозорість публічних фінансів – протидія корупції: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник, д-ра екон. наук Т.Г. Савченка. Суми: «Ярославна», 2018. 186 с. (12,86 друк арк). *Особистий внесок: охарактеризовано інституційні основи місцевого самоврядування в умовах прозорості бюджетного процесу. (0,85 друк. арк.).*

2. Публічні фінанси : прозорість VS корупція : монографія / за ред. Школьник І.О. Суми : Ярославна, 2020. 208 с. (13,58 друк арк). *Особистий внесок: здійснено теоретичний аналіз категорії місцевого самоврядування у взаємозв'язку з принципами, положеннями та цілями бюджетної прозорості. (0,8 друк. арк.).*

Публікації у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

3. Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Mershchii B. The impact of the economy financialization on the level of economic development of the associate EU member states. *Economics and Sociology*. 2019. 12 (4). P. 43–58. DOI:10.14254/2071-789X.2019/12-4/2. (Scopus 2 квартал та Web of Science) (0,91 друк арк). *Особистий внесок: визначено можливі варіанти побудови базової моделі соціально-економічного розвитку країн, що прагнуть інтегруватися до ЄС на основі регресійної моделі з використанням панельних даних. (0,45 друк. арк.).*

4. Shkolnyk I., Kozmenko O., Nowacki R., Merschii B. Dependence of the state of public finances on their transparency and the level of corruption in a country. *Economics and Sociology*. 2020. 13 (4). P. 281–296. DOI:10.14254/2071-789X.2020/13-4/18. (Scopus 2 квартал та Web of Science) (0,87 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано методику побудову моделі залежності стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня прозорості на макро- та мікрорівні. (0,46 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях України

5. Shkolnyk I., Melnyk T., Mershchii B. Transparency of the budget process as a prerequisite for financial decentralization in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(1). P. 12–20. DOI:10.21511/pmf.07(1).2018.02. (0,85 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід щодо оцінки ступеня фінансової децентралізації на макрорівні. (0,55 друк. арк.).*

6. Васильєва Т. А., Школьник І. О, Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної політики України, сучасні проблеми. *Фінансові дослідження*. 2018. №1(4). (0,55 друк арк). *Особистий внесок: здійснено порівняльну оцінку стану бюджетної транспарентності країн Східної Європи за напрямками відкритості бюджетної інформації, стану та ефективності нагляду, рівня громадської участі. (0,34 друк. арк.).*

7. Shkolnyk I., Mershchii B., Melnyk T. Assessment of quality of financial support for local social development in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(4). P. 19–28. DOI: 10.21511/pmf.07(4).2018.03. (0,82 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід до оцінки перспективного обсягу витрат соціального розвитку місцевих бюджетів. (0,57 друк. арк.).*

8. Liuta O., Mershchii B. Assessment of the social and economic development of a region: essence, methodology and correlation with transparency of local authorities. *Public and Municipal Finance*. 2019. 8(1). P. 83–93. DOI:10.21511/pmf.08(1).2019.07. (0,78 друк арк). *Особистий внесок: удосконалено методичний підхід до розрахунку інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. (0,52 друк. арк.).*

В інших виданнях

9. Shkolnyk I., Melnyk T., Mershchii B. Assessment of institutional conditions of fiscal decentralization in Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Volume 2. Issue 3. P. 5–13. (0,77 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано методичний підхід щодо визначення індексу інституційних умов фінансової децентралізації. (0,49 друк. арк.).*

Тези доповідей на наукових конференціях

10. Мерщій Б. Є. Сучасний стан транспарентності бюджетної системи. *Глобальні та регіональні аспекти інноваційного розвитку економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених*, м. Одеса, 23 березня 2018 р. Одеса : ОНЕУ, 2017. С. 150–152. (0,1 друк. арк.).

11. Мерщій Б. Є. Глобальні тенденції бюджетної транспарентності. *Матеріали X Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток»* : тези доповідей, ч. 3. Харків : ХНУБА, 2018. С. 338–340. (0,2 друк. арк.).

12. Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної системи в умовах фінансової децентралізації. *«Фінансовий ринок: інституції та інструменти»* : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 71–72. (0,1 друк. арк.).

13. Мерщій Б. Є. Розробка базової моделі соціально-економічного розвитку країн, що інтегруються до ЄС. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція України в європейський і світовий фінансовий простір»*. Львів: Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 33–34. (0,1 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	25
1.1 Інституційні основи місцевого самоврядування в умовах транспарентності бюджетної системи.....	25
1.2 Фінансова децентралізація в контексті соціально-економічного розвитку території.....	38
1.3 Поняття, ознаки та значення транспарентності в контексті мінімізації корупційних ризиків.....	52
1.4 Теоретичний огляд ініціатив з оцінки транспарентності бюджетного процесу.....	62
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ.....	85
2.1 Сучасний стан транспарентності бюджетної політики України...	85
2.2 Інституційні умови фінансової децентралізації.....	100
2.3 Аналіз результатів проведення реформи фінансової децентралізації в Україні.....	118
2.4 Оцінка якості фінансового забезпечення соціального розвитку в Україні.....	126
Висновки до розділу 2.....	140
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТАНУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	144
3.1 Оцінка впливу фінансової децентралізації на соціально- економічний розвиток території.....	144
3.2 Вдосконалення науково-методичних підходів до оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад.....	149

3.3 Моделювання залежності стану публічних фінансів від рівня транспарентності та корупції в країні.....	171
Висновки до розділу 3.....	186
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТКИ.....	215

ВСТУП

Актуальність дослідження. Транспарентність бюджетної політики є неодмінною умовою реалізації потенціалу місцевого самоврядування, що знаходиться на етапі здійснення реформи фінансової децентралізації. Якість здійснення реформи та подальший потенціал її впровадження є похідним від стану транспарентності умов, як всередині кожної території, так і в державі загалом. Зростання підзвітності органів державної влади, налагодження громадської участі в бюджетному процесі, залучення незалежних бюджетних експертів сприятиме підвищенню довіри населення до місцевих органів влади та до реформаційних дій зокрема. В цей же час транспарентність є необхідною умовою попередження потенційних проявів корупції в державному секторі, оскільки відсутність усебічного контролю збільшує прогалини в державному механізмі. Реформа фінансової децентралізації в свою чергу покликана збільшити обсяг власних коштів в розпорядженні місцевих бюджетів з метою перспективного покращення рівня соціально-економічного розвитку. Як наслідок дотримання принципів транспарентності у поєднанні з успішними заходами реформи місцевого самоврядування сформують базис стабільного місцевого розвитку. Дані умови потребують подальшого дослідження в розрізі вказаної проблематики.

Теоретичні засади транспарентності місцевого самоврядування відображені в науково-методичних напрацюваннях зарубіжних авторів: Альт Дж. Е., Бардан П., Давуді Х., Джонсон С., Зойдо-Лобатон П., Кауфманн Д., Лассен Д. Др., Роуз-Акерман С., Танзі В., Фрідман Е. тощо. В цей же час, як у вітчизняній науковій школі дана проблематика також набуває поширення в роботах: Бікадорової Н. О., Білої С. О., Васильєвої Т. А., Житара М. О., Косаревич Н. Б., Онищенко С. В., Петренко О. С., Петрушенка Ю. М., Рябушки Л. Б., Школьник І. О. тощо.

Проте, враховуючи існуючі наукові здобутки, залишаються

невирішеними актуальні питання сьогодення, що стосуються поточного періоду реформування системи міжбюджетних відносин у поєднанні з цілями зростання транспарентності в умовах формування нових територіальних громад. Таким чином необхідність розвитку науково-методичного підґрунтя щодо транспарентності бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій обумовила актуальність дослідження, визначила його мету, завдання і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, до звіту за темою «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні» (номер державної реєстрації: 0118U003585) ввійшли пропозиції щодо моделювання залежності стану публічних фінансів від рівня транспарентності та корупції в країні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо забезпечення транспарентності бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- здійснити характеристику інституційних основ місцевого самоврядування в умовах транспарентності бюджетної системи;
- визначити сутність фінансової децентралізації та її роль у соціально-економічному розвитку території;
- охарактеризувати поняття, ознаки та значення транспарентності в контексті мінімізації корупційних ризиків;
- провести теоретичний огляд ініціатив з оцінки транспарентності бюджетного процесу;
- проаналізувати стан транспарентності бюджетної політики України;
- охарактеризувати інституційні умови фінансової децентралізації;

- проаналізувати результати проведення реформи фінансової децентралізації в Україні;
- оцінити якість фінансового забезпечення соціального розвитку в Україні;
- дослідити ступінь впливу фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток території;
- вдосконалити науково-методичний підхід до оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад;
- здійснити моделювання залежності стану публічних фінансів від рівня транспарентності та корупції в державі.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають в процесі реалізації бюджетної політики в Україні.

Предметом дослідження є удосконалення теоретичних положень та практичного інструментарію забезпечення транспарентності бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертації складають фундаментальні положення теорії фінансів, грошей і кредиту, сучасні концепції розвитку публічних фінансів, економічного прогнозування, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань транспарентності бюджетної політики та фінансової децентралізації.

Для вирішення поставлених завдань було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів: наукову абстракцію, індукцію та дедукцію, аналіз та синтез, логічне узагальнення – при уточненні категорійного апарату понять місцеве самоврядування, фінансова децентралізація, соціально-економічний розвиток, транспарентність, систематизації принципів місцевого самоврядування, визначенні концептуальних засад бюджетної транспарентності. Порівняльний, статистичний аналіз, формалізацію, статистичні методи – при визначенні індексу інституційних умов фінансової децентралізації, аналізі результатів проведення реформи фінансової децентралізації, оцінці якості фінансового

забезпечення соціального розвитку в Україні. Метод прогнозування тенденцій часового ряду при – при визначенні прогнозних обсягів витрат соціального розвитку місцевих бюджетів. Метод нормалізації даних – при розрахунку інтегральних показників фінансової децентралізації та фінансового забезпечення. Кореляційно-регресійний аналіз – при визначенні впливу показників фінансової децентралізації на рівень соціально-економічного розвитку територій, оцінці залежності показників стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня транспарентності на макро- та мікрорівні. Економіко-математичне моделювання здійснено з використанням пакету прикладних програм Statistica, STATA, MS Excel.

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційної роботи виступили законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують функціонування бюджетної системи України та органів місцевого самоврядування; статистичні та аналітичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, бюджетна звітність об'єднаних територіальних громад, статистичні та дослідницькі матеріали Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, Державного департаменту США, інших міжнародних організацій; наукові розробки вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань реалізації бюджетної політики.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні теоретичних засад та науково-методичних підходів до забезпечення та оцінки транспарентності бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій.

Найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи є такі:

удосконалено:

- методичний підхід щодо визначення індексу інституційних умов фінансової децентралізації, як інтегрального показника, що на відміну від існуючих дозволив комплексно поряд із показниками бюджетної

ефективності врахувати опосередковані фактори результативності реформування системи місцевого самоврядування (ефективність органів державного управління, якість державного регулювання, індекс контролю та сприйняття корупції тощо) внаслідок вдосконалення системи умов, норм та правил взаємодії, що надало можливості визначити сукупний рівень розвитку певних інституційних умов необхідних в процесі реалізації реформи фінансової децентралізації;

- науково-методичний підхід щодо оцінки ступеня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні для визначення загальної динаміки стану як бюджетної системи загалом, так і окремих місцевих бюджетів внаслідок реалізації реформи місцевого самоврядування, що дозволило здійснювати детальне співставне та рівноцінне об'єктне порівняння місцевих бюджетів в динаміці, узагальнювати результати оцінки певного об'єкта дослідження за період та здійснювати ранжування за рівнем фінансової децентралізації на основі визначених діапазонів інтервалів.

- науково-методичний підхід до визначення прогнозного рівня витрат соціального розвитку місцевих бюджетів, що базується на побудові лінійної моделі експоненціального згладжування за методом Брауна-Маєра та оцінки прогнозного тренду на основі показників якості лінійної моделі (похибки лінійного прогнозування, середньоквадратичної похибки, коефіцієнту невідповідності Тейла тощо), що дозволяє розробляти перспективні фінансові плани для збалансування планового обсягу доходів з власних джерел та прогнозованого обсягу видатків соціального розвитку з урахуванням трансфертних надходжень з державного бюджету.

- модель оцінки рівня фінансового забезпечення щодо визначення річного інтегрального показника ОТГ за методом адитивної згортки та середнього інтегрального показника на основі системи показників узагальнених у групи фінансової стійкості за доходами, видатками, податками та трансфертами з подальшим визначенням оптимальної кількості індикаторів за методом головних компонент, що дозволило здійснити

ранжування бюджетів громад за рівнем фінансового забезпечення на основі визначених діапазонів інтервалів, враховуючи статистично значимий набір індикаторів.

- науково-методичний підхід до моделювання залежності стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня транспарентності на макро- та мікрорівні на основі використання панельної структури даних, що представлені показниками макроекономічного розвитку та стану публічних фінансів в регіональному аспекті з використанням на макрорівні множинної мультиіндикаторної-мультипричинної моделі (MIMIC) та динамічної мультиіндикаторної-мультипричинної моделі на мікрорівні (DYMIMIC), що дозволило на макрорівні визначити вагомий вплив індексів (економічної свободи, якості ведення бізнесу, сприйняття корупції) та показників (частки податкових надходжень в доходах бюджету, обсягу ВВП на душу населення, співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП), а на мікрорівні значимий вплив продемонстрували показники (частки видатків місцевого бюджету у ВРП, обсягу ВРП на душу населення, рівня безробіття).

набуло подальшого розвитку:

- визначення поняття «фінансова децентралізація», як системи передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням відповідних джерел доходів за місцевими бюджетами, що на відміну від існуючих враховує зв'язок із соціально-економічним розвитком територій;

- систематизація інструментів оцінки рівня транспарентності бюджетного процесу з їх градацією за специфікою, інструментарієм та масштабом застосування, що на відміну від уже наявних, дозволило виділити 3 категорії: огляди та індекси; ініціативи; стандарти та норми.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що основні наукові положення дисертації доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій щодо оцінки транспарентності бюджетного процесу в умовах фінансової децентралізації

територій. Зокрема, науково-методичний підхід до оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад на основі інтегрального показника впроваджено в діяльність Сумської обласної ради (довідка від 07.09.2021 р. № 158). Результати дисертації використані в навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Місцеві фінанси», «Бюджетна система», «Фінансова безпека держави» (акт про впровадження від 22 червня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Внесок автора в праці, опубліковані в співавторстві, наведено у переліку основних публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, викладені у дисертації, доповідалися, обговорювалися та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Глобальні та регіональні аспекти інноваційного розвитку економіки» (м. Одеса, 2018); X Ювілейна Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» (м. Харків, 2018); XVII Міжнародна наукова конференція «Фінансовий ринок: інституції та інструменти». (м. Львів, 2018); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція України в європейський і світовий фінансовий простір» (м. Львів, 2019).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковані у 13 наукових працях загальним обсягом 31,99 друк. арк., з яких особисто автору належить 5,53 друк. арк., у тому числі: розділ у 2 колективних монографіях, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті у виданнях, що віднесені до міжнародних наукометричних баз Scopus

(2 квартал) та Web of Science, 1 стаття в інших виданнях, 4 публікації у збірниках тез доповідей конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації складає 262 сторінки, у тому числі 176 сторінок основного тексту, 41 таблиці, 28 рисунків, 23 додатків та список використаних джерел із 197 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ТРАНСПАРЕНТНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1 Інституційні основи місцевого самоврядування в умовах транспарентності бюджетної системи

Сучасний стан розвитку суспільства призводить до того, що звертається більша увага до ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Одним з найбільш явних критеріїв роботи є стан набутого соціально-економічного розвитку. Транспарентність роботи органів місцевого самоврядування передбачає достатній ступінь відкритості перед суспільством своїх намірів, дій, стратегій розвитку та фактичних результатів діяльності. Місцеве самоврядування безпосередньо розпоряджається публічними коштами громадян, а тому відкритість бюджетної інформації перед суспільством є однією з умов побудови довірчих відносин. Відкритість дій органів місцевого самоврядування, що пов'язані з бюджетними коштами – одна з основних задач, що має забезпечуватися в рамках транспарентної бюджетної політики.

В той же час, однією з проблем становлення демократичного суспільства в Україні є недостатній розвиток місцевого самоврядування, що має об'єктивно вирішувати місцеві проблеми у взаємозв'язку з загальнодержавними цілями розвитку суспільства. Проте на сьогоднішній день реальність свідчить про недостатній розвиток інститутів місцевого самоврядування, які знаходяться в процесі постійного вдосконалення.

Термін «місцеве самоврядування» історично проходить свою еволюцію і трансформується у відповідності до ступеню розвитку суспільства. Сучасні підходи до трактування сутності цього інституту свідчать про те, що воно більш активно інтегрується в суспільну свідомість. Спираючись на те, що термінологія суспільних наук, як правило, має багатоманітність трактувань,

слід розглянути й досліджуване поняття. Категорія тлумачиться у багатьох джерелах, а тому вбачаємо за доцільне проведення ґрунтовного бібліографічного аналізу категорії та агрегування найбільш доцільних визначень.

Єдиного підходу щодо трактування сутності категорії «місцевого самоврядування» на даний час не існує. Багатоманітність трактувань свідчить про складність і багатогранність категорії, а з іншої сторони – підтвердження актуальності обраної тематики дослідження. Загалом більшість розглянутих визначень можна розподілити на декілька наукових підходів до розуміння: політологічний, правовий, управлінський, економічний, державницький. Для наочності пропонуємо відобразити сформовані підходи у формі рисунку 1.1.

Рисунок 1.1 – Підходи до розуміння сутності поняття «місьцеве самоврядування»

Джерело: (складено автором).

Так, наприклад, політологічний підхід представниками якого є Євтушенко О. Н. [123], Атаманчук Г. В. [96], Коновалов В. Н. [177], Нанавьян С. М. [155] стверджує, що місцеве самоврядування це перш за все «відносини з приводу розподілу місцевої влади між політичними суб'єктами». Центром розподілу цих відносин дослідник визначає органи місцевого самоврядування. Окрім того, існує і допоміжна політична інфраструктура, що складається з політичних партій та громадських організацій, ЗМІ, політичних лідерів та інше. Коновалов В. Н. [177] зазначає, що первинним рівнем влади у територіальній громаді є народовладдя, а місцеве самоврядування – спосіб організації влади на місцях. Атаманчук Г. В. [96] висловлює погляди, що місцеве самоврядування – це «поєднання громадських форм та владних повноважень». Нанавьян С. М. [155] дотримується політико-правового аспекту та стверджує, що місцеве самоврядування є формою організації публічної влади. Отже, представники політологічного підходу дотримуються думки, що місцеве самоврядування нерозривно пов'язане з феноменом влади.

Правового підходу трактування місцевого самоврядування дотримувалися Болдирєв С. В. [104], Шаповал В. М. [191], Ковешников Е. М. [133], Коваленко А. А. [131], Погорілко В. Ф. [165]. Так, наприклад, Болдирєв С. В. [104] стверджує, що місцеве самоврядування є найважливішою основою конституційного ладу України з чим безперечно можна погодитися. Шаповал В. М. [191] вважає, що місцеве самоврядування – «підзаконна нормотворча діяльність відповідних органів», але на нашу думку місцеве самоврядування це передусім реальні практичні дії щодо управління місцевими справами, а не суто правове регулювання управління. Лазаревський Н. І. зосереджує увагу на тому, що місцеве самоврядування має бути забезпечене системою юридичних гарантій, що дозволить чітко розподілити державне та місцеве управління. Ковешников Е. М. [133] підтверджує постулат юридичного напрямку про функціонування місцевого самоврядування в рамках законодавчого поля. Коваленко А. А. [131]

розглядає поняття природного права, що означає історичну природу рішення громадою місцевих справ, але відповідно до встановленого законодавства. Погорілко В. Ф. [165], підкреслює, що органи місцевого самоврядування мають не тільки право, а й обов'язок вести справи громади в інтересах місцевого населення. Отже, представники юридичного підходу до трактування місцевого самоврядування вважають, що воно безперечно має бути врегульовано нормативними актами, зокрема найвищого рівня – Конституцією, що безперечно підтверджує важливість його існування.

Найбільш розповсюдженим, на нашу думку, напрямком трактування поняття місцеве самоврядування є управлінський. Розглянутими науковцями, що пояснювали досліджуване поняття через призму управління є Куйбіда В. С. [139], Кутафін О. Е. [140], Козлова Е. І. [134], Синяков В. Н. [175], Видрін І. В., Ярічевська Л. В. [196] та інші. Більшість серед зазначених дослідників розуміють місцеве самоврядування як діяльність певних органів, спрямована на управління власними справами на певній території. Видрін І. В. пояснює процес управління через розумне поєднання представницьких інститутів та інститутів безпосередньої демократії. Синяков В. Н. [175] вважає місцеве самоврядування продовженням державного управління, що наближене до населення. Сарсембаєв А. С. припускає певний рівень самостійності в управлінні місцевими органами. Козлова Е. І. [134] окрім вирішення питань місцевої власності включає до власного поняття й управління муніципальною власністю. Загалом можна погодитися з управлінським напрямом трактування поняття місцевого самоврядування, адже воно є безпосередньо управлінською діяльністю та не можна упускати з розгляду цей факт.

Також слід виділити державницький напрямок розгляду досліджуваного поняття, що виокремлений на основі визначень Амбратова В. Ф. [94], Еллинека Г. [121], Панейко Ю. Л. [161]. Так, наприклад, Амбратов В. Ф. [94] зазначає, що місцеве самоврядування є децентралізованим державним управлінням, а представницькі органи

громади він називає «органами місцевого державного управління». Німецький вчений Еллінек Г. [121] вважає місцеве самоврядування державним управлінням, проте зазначає, що воно здійснюється не професійними державними службовцями, а зацікавленими особами, під якими він розуміє представників муніципальної громади. Панейко Ю. Л. [161] також характеризує місцеве самоврядування децентралізованою державною владою, яка не підпорядковується іншим органам і є самостійною в межах встановлених законів. Отже, представники державницького напрямку вважають місцеве самоврядування частиною державної влади, хоч і відокремленою і в дечому автономною.

На жаль, в науковій літературі не зовсім часто зустрічаються суто економічний напрямок розгляду поняття місцевого самоврядування, проте деякі вчені визначають певні аспекти економічного змісту. Так, Ярмиш О. Н. та Серьогін В. О. [197], Шумянкova Н. В. [193] зазначають, що місцеве самоврядування має функціонувати максимально самостійно спираючись на принципи самоорганізації, самовідповідальності та, що головніше – самофінансування. В Законі Республіки Білорусь «Про місцеве самоуправління» [124] також зазначається, що обрані населенням органи мають вирішувати економічні, політичні і соціальні питання на основі власної матеріально-фінансової бази та залучених коштів. Тобто зазначається такий важливий аспект, як фінансова забезпеченість місцевого самоврядування. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. [178] зазначають, що місцеве самоврядування є передусім засобом вирішення економічних питань, а також це управління муніципальною власністю, місцевим бюджетом, місцевими податками і зборами. Батанов О. В. та Волошин Ю. О., Маліков С. В. [99] також зазначають, що місцеве самоврядування зокрема призначене і для вирішення економічних питань функціонування місцевої громади. Тобто, економічний напрям розвитку поняття місцевого самоврядування стверджує, що економічні проблеми місцевої громади займають значне місце, а головне те, що з'являється глибше

розуміння того, що має бути власна фінансова база для виконання усіх покладених на місцеве самоврядування функцій в повному обсязі.

Розглянувши усі вищезазначені підходи до розуміння сутності досліджуваної категорії можна сказати, що єдиного вірного та досконалого визначення не існує, тому пропонуємо провести декомпозиційний аналіз поняття «місцеве самоврядування», що допоможе з'ясувати найбільш значимі аспекти дефініції. Результати аналізу вказують на те, що деякі аспекти поняття, не дивлячись на різноманітність підходів до його трактування, досить часто повторюються. Так, велика кількість дослідників сходяться в думці щодо існування місцевої громади, як базису місцевого самоврядування. Також визнається існування місцевих органів самоврядування, що здійснюють управління місцевими справами. Виходячи з результатів аналізу близько у половині досліджуваних понять говориться про самостійне вирішення громадою місцевих проблем. Також важливим елементом є законодавча закріпленість діяльності інститутів місцевого самоврядування. Окрім того певна увага надається аспектам відносно виборності органів, безпосереднього вирішення громадою актуальних питань, визнання місцевого самоврядування формою влади. Деякі особливості визначень існують, але базисом є одні й ті ж аспекти поняття.

Систематизувавши наукові підходи до розуміння сутності поняття місцевого самоврядування та провівши декомпозиційний аналіз можемо сформулювати власне, авторське визначення. Отже, місцеве самоврядування - законодавчо закріплене право та реальна здатність населення територіальної громади безпосередньо і через виборні органи вирішувати питання соціального, економічного, політичного значення виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян спираючись на самоорганізацію, самовідповідальність та самофінансування на основі власної матеріально-фінансової бази з метою поліпшення якості життя населення відповідної території і збільшення її внеску в розвиток усього суспільства.

Таким чином в одному визначенні ми поєднали домінантні аспекти економічної сутності місцевого самоврядування, що дозволили врахувати політико-правовий та економіко-управлінського напрямків дослідження, зазначили аспекти наявності виборних органів, самостійного вирішення місцевих питань, безпосередньої участі громади, дотримання інтересів населення, реальну здатність управління та інші.

Розглянувши багатоманітність підходів до трактування сутності місцевого самоврядування, слід стверджувати, що фактично місцеве самоврядування поступово виходить за рамки окремого визначення і набуває статусу науки, що дозволяє сформулювати її концептуальні засади. Як відомо, кожній науці, самостійній галузі знань характерна наявність ознак таких, як об'єкт, предмет, мета, принципи дослідження та багато інших. Загальновідомо, що єдиної точки зору стосовно трактування основних ознак науки місцевого самоврядування, як відносно нової галузі знань також не існує, а тому пропонуємо систематизувати основні погляди на дане питання.

Отже, слід сказати, що досить часто об'єктом та суб'єктом місцевого самоврядування, на погляд різних вчених, виступає місцева громада. Проте, існують і іншого роду погляди. Так, наприклад, Коваленко Н. Е. вважає, що об'єктом виступають місцеві питання. З цією точкою зору можна погодитися, адже об'єкт – це перш за все те, на що спрямований вплив. Ігнатюк Н. А. та Павлушкин А. В. [130] досить вузько характеризують об'єкт впливу місцевого самоврядування, обравши місцеве господарство. Найбільш точно, на нашу точку зору, охарактеризували об'єкт місцевого самоврядування Замотаєв А. А. [125] та Иванцова Г. А. [129], адже вони вважають об'єктом територіальну громаду. Проте, на нашу думку, місцеве самоврядування не безпосередньо впливає на місцеву громаду, а лише опосередковано, здійснюючи вплив на те ж місцеве господарство, тобто на інфраструктуру території, ресурси та землю території, життєзабезпечуючу систему території. Тобто домінантним об'єктом місцевого самоврядування, на погляд вчених, є все ж територіальна громада.

Визначивши основні підходи стосовно характеристики суб'єкта місцевого самоврядування різними вченими одностайної думки не спостерігається. Більшість вчених раціонально визначають головним суб'єктом місцеву громаду. Прихильниками цієї точки зору є Коваленко Н. Е., Воронин А. Г. [112], Иванцова Г. А. [129]. Проте, на нашу думку, це не абсолютно деталізована характеристика суб'єкта. Розглядаючи характеристику суб'єкта виділяється три основні складові. Першою є територіальна громада, що є первинним носієм влади. Другою складовою суб'єкта є представницькі органи місцевого самоврядування, що наділені правом вирішувати поточні місцеві питання, за рішенням громади. Третьою складовою визначимо суб'єктів, що сприяють здійсненню самоврядування, тобто громадські об'єднання, асоціації, спілки, що знаходяться на визначеній території та мають вплив на прийняття суспільно значимих місцевих рішень.

Підсумовуючи вищесказане суб'єкт місцевого самоврядування – це комплексне поняття, що включає місцеву громаду, представницькі органи та допоміжні суб'єкти місцевого самоврядування. Домінантним суб'єктом місцевого самоврядування є саме територіальна громада, а отже суб'єкт і об'єкт місцевого самоврядування тотожні.

Розглядаючи предмет місцевого самоврядування в науковій літературі існує не так багато точок зору. Проте, наприклад, Куйбіда В. С. [139] стверджує, що предметом є дослідження закономірностей виникнення, розвитку та функціонування місцевого самоврядування. Погорілко В. Ф [153] вважає, що предметом місцевого самоврядування є різні сфери життя, в яких наділені правами місцеві самоврядні органи. В той же час, спираючись на Конституцію України предметом є питання, що впливають із колективних потреб територіальної громади. Тобто, єдності в питанні визначення предмету місцевого самоврядування немає. Але, якщо визначати переважаючий предмет діяльності місцевого самоврядування слід визнати, що питання місцевого значення безперечно займають домінантне місце у наукових поглядах.

Визначаючи загальну мету місцевого самоврядування можна виділити дві в дечому різних точки зору на це серед представників наукової спільноти. Так, Куйбіда В. С. вважає, що ключовою метою місцевого самоврядування є досягнення максимальної реалізації прав громадян, що має забезпечити оптимальне функціонування територіальної громади. Рябченко О. П. [174] більш конкретно визначає мету, зазначаючи, що головною метою є вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку територій, ефективної розподілу праці, раціоналізації розселення та інших важливих умов існування місцевого самоврядування. Тобто, більш конкретний та докладно розписаний підхід до визначення мети Рябченко О. П. вважаємо найбільш досконалим.

Визначивши об'єкт, предмет, мету місцевого самоврядування, можна перейти до визначення принципів, що найбільш чітко характеризують досліджуване поняття. Принципи – це перш за все об'єктивні закономірності, підходи, що чітко сформовані у вигляді ідеї чи правила, які задають параметри досліджуваного явища. Принципи відображають необхідні умови розвитку місцевого самоврядування та дозволять краще зрозуміти сутність інституту. Визначимо характерні ознаки принципів місцевого самоврядування на рисунку 1.2.

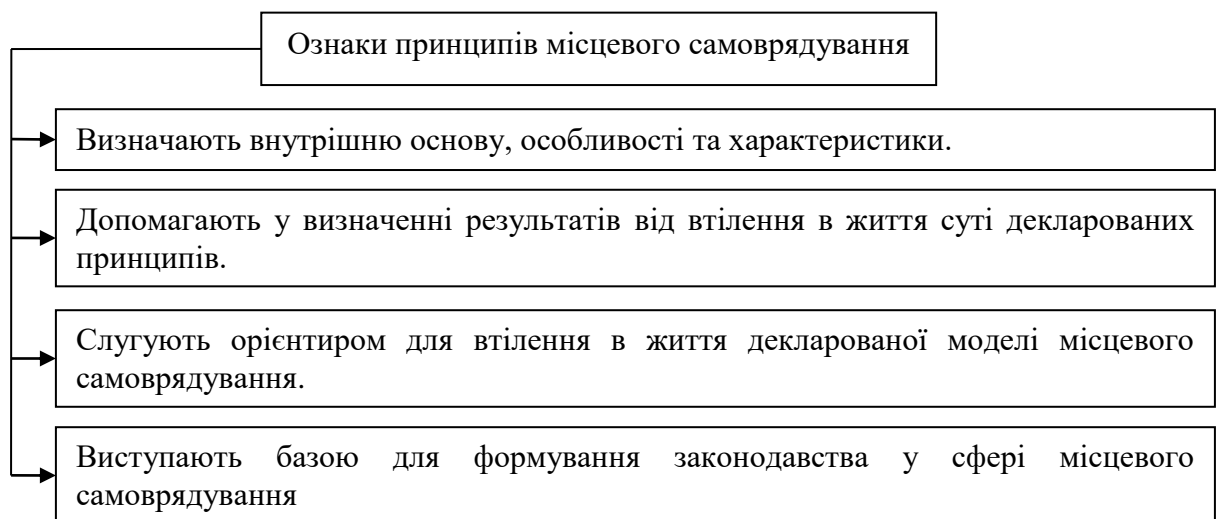

Рисунок 1.2 – Ознаки принципів місцевого самоврядування

Джерело: (складено автором)

Перш за все слід розглянути фундамент побудови сучасного місцевого самоврядування, яким є Конституція України та Бюджетний кодекс, адже на основі цих нормативно-правових актів і базується місцеве самоврядування. Пропонуємо відобразити основні принципи цих законодавчих актів, що стосуються досліджуваного явища у формі піраміди, адже існує чітка ієрархічність та єдність нормативно-правових актів (рисунок 1.3).

Перелік принципів, що виділяються вченими, може суттєво відрізнятись один від одного, не дивлячись на існування чітко затвердженого переліку принципів в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні». Справа в тому, що на основі Європейської хартії місцевого самоврядування, що була ратифікована в Україні у 1997 році та стала обов'язковою до виконання, існує 30 затверджених принципів, серед яких Україна обрала для себе ті, що найбільше відповідають її моделі побудови місцевого самоврядування.

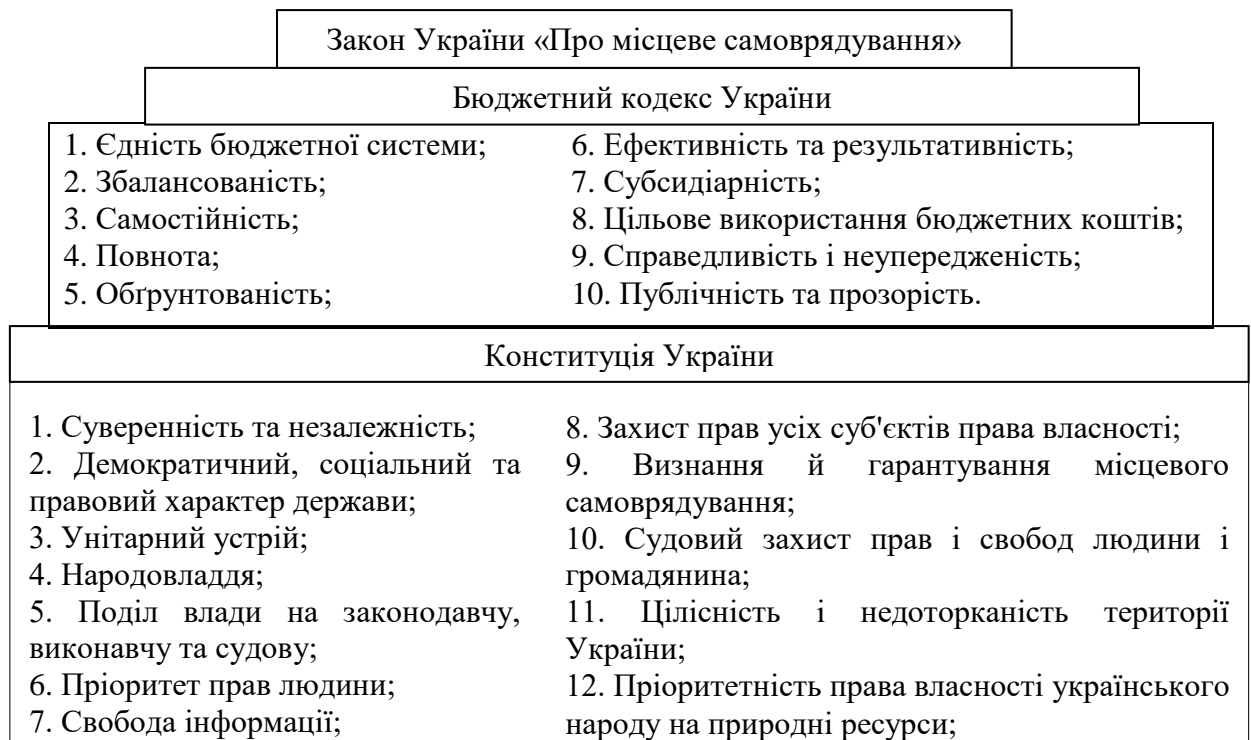

Рисунок 1.3 – Фундаментальні принципи функціонування місцевого самоврядування

Джерело: (складено автором на основі [165]).

Проте існує великий перелік можливих наборів принципів, на основі яких можуть будуватися національні моделі самоврядування. Саме цей факт і пояснює існування наукових дискусій стосовно кількісного та якісного складу принципів.

На підставі проведеного аналізу підходів до розуміння сутності принципів місцевого самоврядування слід зазначити, що існує певна кількість принципів, що містяться в різних варіантах наборів. Такими принципами є народовладдя, законність, виборність, гласність, правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність, підконтрольність та підзвітність, судовий захист прав місцевого самоврядування. Тобто, такого роду принципи місцевого самоврядування, враховуючи їх визнання різними науковцями, можна назвати загальними (універсальними). Слідуючи логіці, окрім загальних принципів функціонування місцевого самоврядування, існують і спеціальні (особливі), тобто ті, що характерні лише для органів місцевого самоврядування.

Що стосується спеціальних, то кожен науковець має власний погляд на це питання. Так, наприклад, Ольшевская Н. В. виділяє принцип пріоритету правових актів представницьких органів над актами всіх інших муніципальних органів і посадових осіб, що взагалі є вдалим додатком до загальних принципів, оскільки вказує на необхідність колективного прийняття рішень та неприйняття одноосібного прийняття рішення чи іншими місцевими органами. Також вона зазначає важливий економічного роду принцип – відповідальність матеріальних та фінансових ресурсів місцевого самоврядування встановленим повноваженням. Безперечно наявність достатнього фінансового забезпечення для виконання усіх покладених на місцеве самоврядування потреб – одна з основ, яку чомусь не приймають до уваги.

Адже, фінансова самостійність – лише декларований принцип, який зазвичай важко досяжний через неспівставність повноважень та обсягу фінансових ресурсів. Кузнецова И. А. [138] серед специфічних принципів, на

наш погляд, обирає «неприпустимість утворення та призначення посадових осіб місцевого самоврядування органами і представниками державної влади».

У вітчизняних реаліях питання призначення голів обласних державних адміністрацій Президентом України є наріжним каменем для місцевого самоврядування. Батичко В. Т. [100] зазначає принцип використання місцевих звичаїв і традицій, адже для України звичаї самоврядної діяльності походять ще з давнини та продовжують своє існування по сьогоднішній час. Тобто, важливість спеціальних принципів місцевого самоврядування неможливо заперечити.

Але, не дивлячись на умовний розподіл принципів місцевого самоврядування на загальні та спеціальні, слід зауважити, що кожен принцип має власне значення, проте лише у сукупності принципи формують цілісну систему повноцінного інституту місцевого самоврядування. Ефективна діяльність обраної моделі місцевого самоврядування на пряму не залежить від кількості декларованих принципів, головним є ступінь їх виконання та прагнення до реалізації у реальному житті. Враховуючи проведений аналіз, можна побудувати наочну схему поділу принципів місцевого самоврядування на рисунку 1.4.

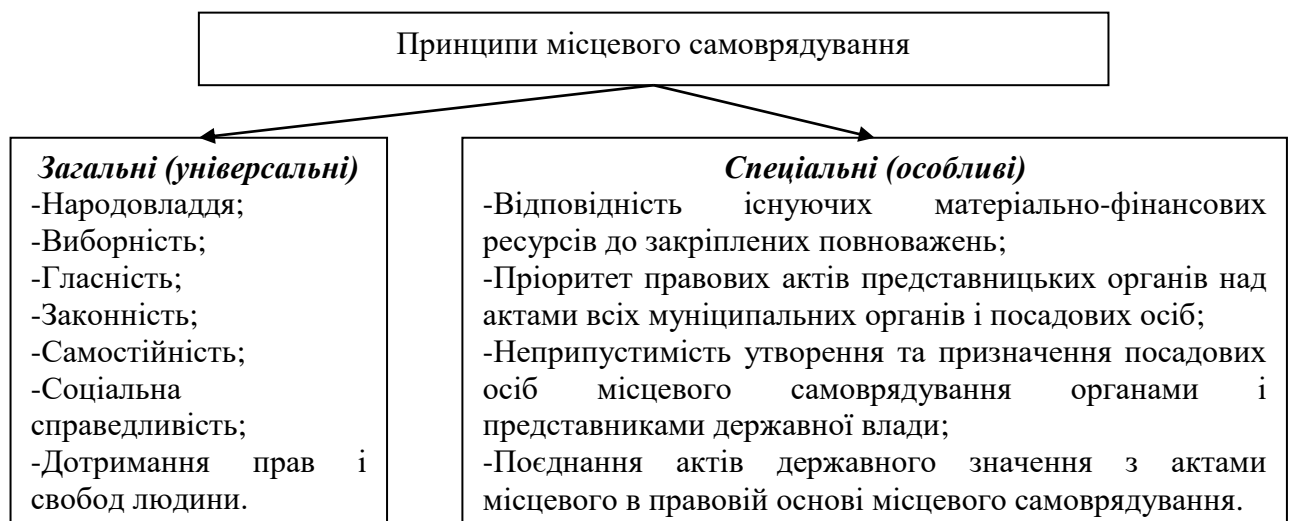

Рисунок 1.4 – Систематика поділу принципів місцевого самоврядування

Джерело: (складено автором).

На основі раніше проаналізованих підходів до розуміння сутності поняття місцевого самоврядування спробуємо систематизувати й принципи за їх функціональними особливостями на рисунку 1.5.

Рисунок 1.5 – Функціональна систематика поділу принципів місцевого самоврядування

Джерело: (складено автором).

Наведене групування принципів дозволяє краще зрозуміти ключові характеристики місцевого самоврядування та аспекти, що мають бути враховані при реалізації принципів місцевого самоврядування на практиці.

Лише комплексне дотримання базових функціональних блоків дозволяє ефективно здійснювати місцеве самоврядування.

Проаналізувавши принципи можна наголосити на тому, що матеріально-фінансова самостійність місцевих громад – основа успішного функціонування моделі місцевого самоврядування в цілому. Лише вирішення питання наявності достатнього обсягу матеріальних ресурсів, комунального майна, природних ресурсів може сприяти загальному розвитку інституту місцевого самоврядування в країні.

Отже, місцеве самоврядування з одного боку є проміжною ланкою між державним управлінням та населенням, з іншого – самостійним інститутом, що покликаний задовольняти інтереси населення у поєднанні з державними. Питання місцевих громад мають вирішуватися відповідно до інституційних особливостей конкретного територіального утворення.

1.2 Фінансова децентралізація в контексті соціально-економічного розвитку території

Базовою фінансовою складовою, що уможливорює реалізацію потреб громади у соціально-економічному розвитку, мають бути місцеві бюджети. Проте становлення та подальший розвиток міжбюджетних відносин в Україні ускладнюється відсутністю дієвих фінансових методів та інструментів забезпечення самостійності місцевих бюджетів, які б відповідали спрямованості на децентралізацію фінансових ресурсів, сприяючи розвитку як окремої територіальної громади, так і держави загалом.

Вирішення проблем соціально-економічного розвитку територій тісно взаємопов'язане з необхідністю проведення реформи фінансової децентралізації, оскільки це напряму взаємопов'язані процеси.

Перш за все постає практичне завдання у здійсненні теоретичного аналізу відповідних категорій. Питаннями дослідження децентралізації займалося багато, як закордонних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, закордонні напрацювання у сфері децентралізації однозначно вирізняються роботами Р. Бьорда [10], Д. Боукса [11] та інших. В цей же час до вітчизняної школи дослідження фінансової децентралізації можна віднести роботи Бікадорової Н. О. [102], Воронкової В. Г. [113], Нижник Н. Р. [119], Бориславської О. М. [120], Оболенського О. Ю. [157], Мартиненко П. Ф. [146] та інших.

Деякі дослідники займалися розглядом фінансової децентралізації в аспекті соціально-економічного розвитку територій. Так, наприклад, Бікадорова Н. О. стверджує, що на сучасний момент часу «регіони не можуть забезпечити соціально-економічний розвиток за рахунок власних надходжень» [102]. Значна частина коштів надходить до них із «державного бюджету, а також через інші канали», що підкреслює необхідність проведення фінансової децентралізації.

Воронкова В. Г. зазначає, що «ступінь соціально-економічного розвитку певної держави безпосередньо залежить від здатності вищих ешелонів влади передавати повноваження і обов'язки регіональним і місцевим владним структурам». Саме процес децентралізації сприяє регіональному розвитку країни [113].

Соціально-економічними аспектами реформування місцевого самоврядування та процесами децентралізації в Україні займався і Павлюк Н. [160]. На його думку, децентралізація має створити умови для підвищення ролі регіонів у вирішенні соціальних умов життя, забезпеченні ефективного розвитку продуктивних сил. Тобто зростання рівня соціально-економічного розвитку території має стати результатом фінансової децентралізації.

В роботі Тулай О. І., Петрушенко Ю. М., Глова Й. та Пономаренко О. С. [63] запропонована система показників оцінки можливостей регіонів в умовах фінансової децентралізації. Виявлено

позитивний вплив підприємницької діяльності, загального товарообороту, надання підтримки бізнесу на зростання стимулів до економічного розвитку за рахунок перспективних надходжень доходів місцевих бюджетів та як результат покращення якості надання суспільних послуг населенню.

Проблеми проведення фінансової децентралізації в Китаї та її впливу на соціально-економічне зростання розглянуті в роботі колективу Гонг К., Лю К., Ву М. [33]. З'ясовано, що децентралізація у Китаї сприяла зростанню ВВП на душу населення на 3,3%. Окрім того розглянуті негативні наслідки зростання кількості фінансових повноважень на місцевому рівні, що у разі слабкості фіскального нагляду використовують частину місцевих коштів за корупційними напрямками. Узагальнимо загальну мету проведення фінансової децентралізації у формі таблиці 1.1

Таблиця 1.1 – Мета проведення децентралізації

Автор	Мета децентралізації
Халикова Ш. Б. [189]	Основною метою є створення умов для ефективного здійснення державою її функцій на відповідних рівнях управління при вирішенні як поточних питань, так і перспективних задач соціально-економічного розвитку країни, розширення громадського самоуправління.
Колодій А. Ф. [135]	Кінцевою метою процесів децентралізації є забезпечення потреб і запитів населення, тобто найповнішого носія влади – народу.
Стратегія сталого розвитку Україна – 2020 [186]	Відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.
Сунцова О. О. [182]	Зміна співвідношення ступеню впливу центральних органів державної влади і органів місцевого самоврядування на макроекономічну ситуацію.
Андрияш В. И., Евтушенко А. Н. [95]	Метою децентралізації влади є чіткий і збалансований розподіл повноважень, ресурсів і відповідальності між центральними органами державного управління і місцевого самоуправління.
Ланкин В. Е. [143]	Основна ідея і мета децентралізації – підвищення ефективності системи в цілому за рахунок покращення функціонування її окремих компонентів. В свою чергу ефективність функціонування окремих компонентів системи підвищується за рахунок надання їм «свободи вибору» шляху досягнення загальносистемних цілей.
Большаков А. С. [105]	Мета децентралізації – полегшення процесів прийняття рішень і ініціатив на нижчих рівнях управління, оперативність керівництва, висока адаптивність до нових умов.
Попова О. Л. [187]	Головною метою децентралізації управління є посилення мотивації локальних територіальних спільнот до саморозвитку на основі ефективного використання місцевих ресурсів і власних можливостей.

Отже, домінантами мети децентралізації влади, на нашу думку, є розподіл повноважень, відповідальності та ресурсів з метою досягнення потреб територіальної громади.

Окрім аспектів соціально-економічного розвитку, фінансова децентралізація розглядається з точки зору взаємозалежності з окремими джерелами формування місцевих бюджетів (податки, міжбюджетні трансферти), сферою надання громадських послуг тощо. Розглянемо дані напрями досліджень в науковій літературі.

Авторський колектив Ван К.-Х., Лю Л., Адебайо Т. С., Лобон О.-Р. та Клаудія М. Н. [93] в своїй роботі розглядає фінансову децентралізацію, індекс політичного ризику та обсяг природних ресурсів, як детермінанти фінансового розвитку країни. Схожими за своєю суттю є напрацювання Пан К., Ченг К., Кіріккалелі Д. і Генч С. Й. [61], що розглядали бюджетну децентралізацію, як інструмент покращення економічного розвитку незважаючи на обмеженість запасу природних ресурсів.

В роботі Андрлік Б., Халамова М., Форманова Л. [3] проведено дослідження податку на нерухоме майно, як важливого елементу забезпечення фінансовими ресурсами децентралізованих місцевих бюджетів. На прикладі муніципальних утворень у Беніні розглядають стратегії зростання місцевого фінансового потенціалу в контексті мобілізації додаткових ресурсів.

Наступні автори Хунмену Б. Г. та Дегбеджі Ф. Д. [39] акцентують увагу на значній ролі міжбюджетних трансфертів в контексті соціально-економічного розвитку муніципальних утворень не дивлячись на децентралізаційний характер відносин між центральним урядом та муніципалітетами.

Питання оптимізації обсягу міжбюджетних трансфертів на основі симплекс-методу запропоновані в роботі колективу Школьник І. О., Ладика Ю. В. та ін. [77] враховуючи проведення реформи фінансової децентралізації та необхідності адаптації до нової системи міжбюджетних

відносин між державним бюджетом та утвореними територіальними громадами. Також аналізується процес пошуку оптимального обсягу витрат зведеного бюджету України для задоволення інтересів громадян, бізнесу, суспільства та загального економічного зростання.

Порівнянням результатів адміністративно-територіальних змін, як складової реформи фінансової децентралізації, займалися Гонг К., Лю К., Ву М. [33]. В роботі зазначається, що в результаті адміністративно-територіальної реформи слід попереджувати наслідки деконцентрації публічного управління, що можуть призвести до зменшення керованості системи публічних послуг, зниження ступеня задоволення потреб громадян через дистанціювання надавачів суспільних послуг від безпосередніх отримувачів.

Аналіз змін, викликаних проведенням реформи фінансової децентралізації в країнах Східної Європи починаючи з 1990 р., проведений колективом Онофрей М., Парасчів Г., Цигу Е., Вінтіла Г. [56]. Виявлено наявність кореляції фіскальної децентралізації та економічного зростання. Також знайдений позитивний зв'язок між коефіцієнтами фіскальної автономії місцевих бюджетів та інтегральним індексом фіскальної децентралізації, що характеризує ступінь автономії від міжбюджетних трансфертів.

В роботі авторського колективу Чигрин О. Ю., Петрушенко Ю. М., Височина А. В., Воронцова А. С [16]. здійснюється аналіз наслідків проведення фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток країн з використанням регресійної моделі панельних даних. В якості залежних змінних обрані показники темпів економічного зростання, рівня інфляції, рівня зайнятості, обсягу прямих іноземних інвестицій, обсягу імпорту товарів і послуг тощо.

Напрацювання в сфері визначення впливу фінансової децентралізації на макроекономічну стабільність наведені в роботі Палієнко М. В., Люльов О. В. Денисенко П. А. [60]. Емпіричні дослідження для України

вказали, що в період 2000-2015 років існувала статистична значимість показників моделі оцінки фінансової децентралізації та макроекономічної стабільності.

Питання оптимізації рівня фінансової децентралізації, як інструмента інноваційного економічного розвитку розглядалися в роботі колективу Васильєва Т. А., Гаруст Ю. В., Винниченко Н. В., Височина А. В. [92]. Виявлено, що реформа фінансової децентралізації є основним напрямом якісних змін міжбюджетних відносин, що спричинить зростання фінансової автономії територій та стимулювання інноваційного економічного зростання за рахунок оптимізації розподілу бюджетних коштів на більш інноваційні та стабільні проекти.

В роботі Онищенко С. В., Сівіцька С. П. [57] досліджувалася проблематика розподілу бюджетних коштів на рівні об'єднаних територіальних громад внаслідок зміни структури податкових ставок та зміни системи бюджетного вирівнювання в процесі реалізації реформи фінансової децентралізації. Аналізується супутні ризики недоотримання коштів бюджетами громад та зниження ефективності надання соціальних послуг населенню. Також в роботі розглядаються питання транспарентного управління та використання бюджетних коштів територіальними громадами в результаті запровадження нових інструментів дотримання публічності використання фінансових ресурсів.

Підходи до модернізації системи управління публічними фінансами в рамках реалізації адміністративно-територіальної реформи розглядали в теоретичній площині Мельник В. М., Щур Р. І., Житар М. О. [147]. В роботі актуалізується необхідність формування відкритого інформаційного простору акумуляції, розподілу, перерозподілу бюджетних ресурсів об'єднаних територіальних громад, включаючи застосування сучасних інформаційних технологій і систем моніторингу, обробки даних, аналізу ситуацій, що має стати невід'ємною складовою управлінського процесу внаслідок реалізації реформи фінансової децентралізації.

Дослідження спеціальної літератури щодо теоретичних основ фінансової децентралізації інститутів місцевого самоврядування дає підстав стверджувати про складність та багатоаспектність досліджуваного явища, а тому для кращого розуміння пропонуємо відобразити основні підходи до розуміння сутності категорії «децентралізація» у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Економічна сутність категорії «децентралізація»

Автор/джерело	Визначення децентралізації
Бикадорова Н. О. [102]	Це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління.
Великий тлумачний словник сучасної української мови [110]	Система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління.
Нижник Н. Р. [119]	Характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, певний протилежний бік централізації.
Юрій Е. О., Бевзюк О. І [194]	Перерозподіл повноважень регіонам з метою ефективного використання внутрішнього потенціалу, заохочення регіональних ініціатив та розмежування функцій і повноважень між різними рівнями управління.
Оболенський О. Ю. [157]	Передача частини функцій державного управління центральних органів влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем.
Мартиненко П. Ф. [146]	Це спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї.
Грицяк І. А. [118]	Діяльність незалежного місцевого самоврядування в результаті передачі їм повноважень держави.
Багмет М. О., Личко Т. М. [98]	Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади за рахунок повноважень центральних органів виконавчої влади з метою оптимізації і підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів.
Малиновський В. Я. [145]	Процес передачі частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим (від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування); у широкому розумінні послаблення або скасування централізації.
Кравченко В., Бондарева Л., Биков Р., Данілова Л., Мирна [48]	Право незалежного прийняття рішень децентралізованими утвореннями з фінансових та територіальних питань. Процес передачі функцій, фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання між центральними та місцевими органами управління.

Отже, децентралізація є досить багатоаспектним поняттям, що передбачає розподіл функцій, прав, повноважень та фінансових ресурсів між різними рівнями управління. Більшість науковців розглядають децентралізацію досить вузько з управлінської точки зору, як процес передачі частини функцій та повноважень від центральних органів влади до місцевих, забуваючи про фінансову складову децентралізації. На нашу думку, під фінансовою децентралізацією слід розуміти систему передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням відповідних дохідних джерел за місцевими бюджетами з метою забезпечення потреб соціально-економічного розвитку територій.

Реформування системи місцевого самоврядування в процесі фінансової децентралізації покликане створити базис покращення соціально-економічного розвитку окремих територій та України загалом за рахунок покращення рівня життя населення, забезпеченості базовими соціальними послугами незалежно від місця проживання. Даний перехід породжує необхідність відповідного розширення фінансових ресурсів та пропорційної відповідальності територій за вирішення проблем місцевого розвитку.

Сучасна концепція соціально-економічного розвитку територій передбачає наявність тісного взаємозв'язку зі ступенем забезпечення необхідними соціальними, природними, фінансовими ресурсами. Диференціація умов функціонування територіальних утворень напряму впливає на якість задоволення соціальних потреб та можливість реалізації проектів соціально-економічного розвитку.

Наявність диспропорцій соціально-економічного розвитку характерна для більшості країн, не зважаючи на наявність диференціації за рівнем економічного розвитку, системою державного устрою та типом політичної системи. Через це питання компенсації диспропорцій місцевого розвитку посідають одне з провідних місць в процесі реформування регіональної політики. Однією з ключових перепон місцевого розвитку є інертність змін системи адміністративно-територіального поділу та відповідної фінансової

бази рівнозначно до змін розміщення продуктивних сил, появи нових рушійних сил та форм організації суспільного життя. Відповідно все це викликає необхідність проведення реформи фінансової децентралізації, що передбачає проведення адміністративно-територіальних перетворень на основі нової концепції фінансового забезпечення. Узагальнимо існуючі проблеми, причини та показники оцінки соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку у формі рисунку 1.6.

Рисунок 1.6 – Проблеми, причини, показники оцінки соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку

Джерело: складено автором з урахуванням [114].

Мета соціально-економічного розвитку загалом полягає у зростанні рівня доходів та економічної свободи громадян, покращення стану реалізації функцій місцевого самоврядування, що відображається у покращенні стану

здоров'я, освіченості, культури та екології. Однозначного трактування сутності соціально-економічного розвитку в науковій літературі не існує, оскільки це комплексна, багатогранна та динамічно змінна категорія.

В роботі Буряченко А. Є. [107] розглядається концепція корпоративістського підходу соціально-економічного розвитку, що вважає його тривалим процесом появи і розвитку нових інституцій, галузей економіки, здатності підприємств виробляти конкурентоздатну продукцію, розвитку знань та технологій, пошуку нових ринків збуту. Тобто органи місцевого самоврядування та підприємницький сектор мають тісно співпрацювати з метою консолідації сил і ресурсів для стимулювання економічної діяльності, створення нових робочих місць та як наслідок зміцнення фінансової бази місцевого бюджету за рахунок податкових відрахувань. Економічні рішення в приватному секторі взаємопов'язані з адміністративно-господарською діяльністю органів місцевого самоврядування. Поняття соціально-економічного розвитку автором [107] узагальнено, як процес взаємодії органів місцевого самоврядування та підприємницького сектору з метою покращення використання потенціалу місцевих людських, інституціональних і фізичних ресурсів для стимулювання економічної діяльності та потенційного зростання місцевого потенціалу. Юрійчук С. М. [195] розглядає досліджуване поняття, як насичення економічними та соціальними об'єктами та зв'язками регіонів.

На рівні місцевих бюджетів досить часто соціально-економічний розвиток асоціюється з місцевим економічним розвитком, що характеризує стан розвитку певної економічної одиниці (громади, території, регіону тощо). В рамках посібника «Планування розвитку територіальних громад» [109] узагальнено декілька визначень категорії. Зокрема, за підходом Світового Банку це спільна робота громади для досягнення сталого економічного зростання, що принесе економічні вигоди та зростання якості життя всіх членів суспільства. Інший погляд пояснює категорію, як спільну діяльність влади, бізнесу та громади з метою формування економічного потенціалу

місцевості для покращення рівня життя населення та кращого економічного майбутнього. Також місцевий економічний розвиток розглядається, як процес співпраці державних і місцевих органів влади, бізнесу і громадських організацій для створення умов економічного зростання і додаткових робочих місць.

Назарова М. І. [154] розглядає соціально-економічний розвиток, як комплексне поняття, що вміщує в собі наступні аспекти: зростання виробництва і доходів, структурні зміни адміністративної, інституційної, соціальної структур суспільства, зміни суспільної свідомості, традицій і звичок. А загалом соціально-економічний розвиток це взаємозв'язок прогресивних змін в економічній сфері (придбання економічною системою нових характеристик) та змін соціальних параметрів розвитку. Також автором визначається наступне бачення категорії, як процесу забезпечення зростання економічного добробуту населення регіону шляхом ефективного використання наявних регіональних ресурсів.

В роботі Бабаєв В. М., Биченко Л. А. [97] соціально-економічний розвиток розглядається, як комплексний процес, що направлений на зміну декількох складових суспільного життя: економічної, політичної, соціальної. Схожа точка зору відображена в роботі Шостак Л. Б., Бондарук О. С. [192], де окрім економічної та соціальної компоненти виділяється екологічна та гуманітарна.

В напрацюваннях Михайличенко А. О. [152] до складових соціально-економічного розвитку відносяться бюджетна, інвестиційна та соціальна складові, що у комплексі призводять до зростання потенціалу регіону. Тобто в залежності від мети дослідження розкривається і різне розуміння досліджуваної категорії.

Окремим аспектом теоретичних досліджень є визначення переліку результативних показників соціально-економічного розвитку регіонів. Досить часто соціально-економічний розвиток на рівні регіонів ототожнюється з регіональним розвитком. Регіональний розвиток, як

правило включає 3 основних напрями розгляду: економічний, соціальний та екологічний. Візуальне узагальнення показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів за напрямками наведено на рисунку 1.6.

Якщо розглядати економічні показники оцінки регіонального розвитку, то необхідно відзначити певний блок традиційних показників оцінки рівня виробництва товарів та послуг, а також їх споживання на душу населення (ВВП, ВНП, реальний ВНП) [154]. Окрім того загальноприйняті економічні показники оцінки включають темпи економічного зростання, темпи зростання продуктивності праці, доходів.

Оскільки міжнародний досвід досліджень вказує, що показники економічного зростання не є кінцевими індикаторами регіонального розвитку, необхідно також враховувати соціальні показники. Наприклад, Індекс людського розвитку ООН [41], враховує параметри здоров'я через очікувану тривалість життя при народженні, параметри освіти через середню кількість років навчання для людей старше 25 років та очікувану тривалість навчання для дітей початкового шкільного віку. Рівень життя вимірюється, як розмір валового національного доходу на душу населення. Показники оцінки соціального блоку можуть включати наявність об'єктів соціальної інфраструктури, стан забезпечення та доступність базових потреб населення (освіта, охорона здоров'я). Блок показників оцінки екологічного напрямку також задає тренд соціально-економічного розвитку. Оскільки стан забруднення оточуючого середовища безпосередньо впливає на якість життя населення та рівень потенційних витрат місцевих бюджетів на ліквідацію наслідків екологічних проблем, як в екологічному сенсі, так і в напрямі охорони здоров'я населення.

Загалом єдиної точки зору стосовно складових соціально-економічного розвитку серед наукового співтовариства не існує. Тобто дослідження складових соціально-економічного розвитку регіонів залежить від тематики обраного напрямку дослідження. В той же час виокремлення окремих складових призводить до втрати комплексності поняття.

В роботах присвячених дослідженню соціально-економічного розвитку регіонів значної уваги приділяється бюджетній складовій. Це пояснюється тим, що за рахунок бюджетних коштів забезпечується більшість базових потреб населення та реалізується державна соціальна політика.

Важливим напрямом досліджень є розгляд диспропорцій соціально-економічного розвитку, дослідженням яких займався Труфен А. О. [185]. Автором розглянуто напрямки збалансування диспропорцій місцевого розвитку за рахунок зростання фінансової дієздатності громад внаслідок реформування системи міжбюджетних відносин, укрупнення територіальних одиниць та розширення податкової бази місцевих бюджетів і пошуку небюджетних ресурсів розвитку.

В роботі Гедз М. Й. [115] розглядається бюджетна складова соціально-економічного потенціалу регіону, що полягає в можливостях території до збільшення доходної частини місцевих бюджетів за рахунок внутрішніх особливостей (приватизація комунального майна, надання в оренду майна, розміщення тимчасово вільних коштів на депозитах тощо).

Напрацювання Рябушки Л. Б. [171] вказали на важливість оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин в контексті соціально-економічного розвитку, оскільки надання фінансової допомоги регіонам України має значну роль в підвищенні якості надання суспільних послуг населенню. Побудова орієнтованої на соціально-економічний розвиток системи міжбюджетних відносин має враховувати фінансові, економічні, інституційно-політичні, соціальні та інші територіальні особливості.

Повзун Д. І. [164] узагальнює важливість фінансово-економічної складової соціально-економічного розвитку, що полягає в необхідності створення системи тактичних і стратегічних заходів, інструментів органів місцевого управління, з допомогою яких реалізується збалансований територіальний розвиток шляхом мобілізації фінансових ресурсів, їх оптимального розподілу та ефективного використання за пріоритетними напрямками. Також автором виділяються принципи оптимального фінансово-

економічного функціонування соціально-економічного розвитку: максимальна стійкість та захищеність фінансової та економічної системи регіону до загроз внутрішнього та зовнішнього походження; оптимальний ступінь фінансового забезпечення; оптимізація та збалансованість потоків за напрямками використання; цільовий характер використання бюджетних коштів; зменшення обсягу тіньового сектору економіки.

Зокрема питання бюджетного фінансування соціально-економічного розвитку розглядалися Голиков А. П., Прав Ю. Г. [116] в контексті дослідження поточного та перспективного стану бюджетного фінансування місцевого самоврядування в залежності від змін пріоритетів бюджетної політики.

Важливість ефективного управління бюджетом в умовах досягнення цілей регіональної політики обґрунтовується в роботі Павлов В. І., Павліха Н. В. [159]. Податкові аспекти бюджетної складової соціально-економічного розвитку на місцевому рівні розглядаються Кушнірчук Ю. М. [141]. Припускається, що виважена податкова політика є одним з ключових факторів покращення стану соціально-економічного розвитку регіону. Тобто фінансова складова місцевого соціально-економічного розвитку, що реалізується через інструментарій бюджету, виділяється високим рівнем пріоритетності порівняно з іншими компонентами. Отже, достатній обсяг фінансових ресурсів є необхідною умовою нормального рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Окремий напрямок досліджень соціально-економічного розвитку регіонів стосується ролі місцевих органів влади, що здійснюють комплексне управління фінансовими, соціальними та іншими компонентами з метою покращення умов життя населення. Зокрема, в роботі Гончарової Л. І. [117] соціально-економічний розвиток ототожнюється з процесом, що здійснюється під впливом управлінських заходів органів місцевої влади за підтримки органів державної влади вищого рівня. Процес соціально-економічного розвитку, як результат діяльності уповноважених органів

місцевої влади з метою забезпечення економічної спроможності території розглядається Губані Г. [35]. Тобто важливість оптимальної управлінської діяльності є також одним з критерієм забезпечення ефективності соціально-економічного розвитку регіонів.

Отже, соціально-економічний розвиток значною мірою спирається на існуючу систему адміністративно-територіального поділу, що має існувати в умовах достатнього рівня фінансового забезпечення. Комплексне реформування системи адміністративно-територіального устрою та системи фінансового забезпечення повинно створити умови оптимальної децентралізації управління з відповідними фінансовими можливостями забезпечення повноважень територіальних систем. Вирішення питань розподілу сфер загальної компетенції та фінансових джерел формування бюджетів між центральними органами управління та органами місцевого самоврядування є ключовим для формування подальшого базису територіального розвитку.

1.3 Поняття, ознаки та значення транспарентності в контексті мінімізації корупційних ризиків

Розглянувши інституційні основи місцевого самоврядування слід відзначити недостатність теоретичних та емпіричних досліджень в яких достатньої уваги приділяється розгляду поняття транспарентність бюджету. Бюджет є основним фінансовим документом країни, що розкриває поточну інформацію та пріоритети державного управління. В сукупності з іншими інструментами державного контролю (закони та підзаконні акти), бюджет спрямований на реалізацію суспільно необхідних заходів. Важливим моментом є те, що бюджет є домовленістю між державною та суспільством, що демонструє механізми формування та використання державних коштів

для фінансування визначених пріоритетних напрямків. Саме тому управління бюджетом на засадах транспарентності, прозорості, чесності та відкритості має визначати рівень довіри у відносинах між державою та громадянським суспільством.

Система місцевого самоврядування наразі перебуває в стані реформування, а відповідно питання, що стосуються дотримання умов транспарентності функціонування нових адміністративно-територіальних утворень в контексті управління публічними фінансами набувають особливої актуальності.

Стан фактичного рівня соціально-економічного розвитку багато в чому залежить від ступеня ефективності управління державними фінансами. Бюджет є одним з найважливіших економічних планів в країні, дотримання умов якого є умовою збалансованого розвитку. Транспарентність відповідно до вимог часу стає одним з елементів ефективної системи державного управління, оскільки відкритість здійснюваних дій, намірів та результатів, отримання зворотного зв'язку мають бути присутні в збалансованій системі публічного адміністрування. Достатній рівень транспарентності є передумовою поінформованості громадян стосовно стану формування та використання бюджетних коштів, що є однією з умов ефективного управління державними фінансами, як на рівні країни, так і на рівні окремих територіальних громад. Транспарентність надає змогу ефективним чином контролювати стан управління державними фінансами відповідно до фактичних результатів.

Ідеї стосовно транспарентності бюджету мають значний період розвитку починаючи від Аристотеля до сьогодення, оскільки громадяни завжди мали право і бажання володіти інформацією стосовно напрямків розпорядження державних коштів. Існує певний пласт наукових публікацій, що досліджують роль транспарентності у фінансовій системі. Узагальнимо напрацювання в сфері визначення поняття «транспарентності» у формі таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Літературний огляд поняття «транспарентності»

Джерело (автор)	Визначення
Кращі практики бюджетної транспарентності (ОЕСР) [9]	Бюджетна транспарентність в практиках ОЕСР це перш за все своєчасне, систематично повне розкриття всієї необхідної податково-бюджетної інформації. Відкритість щодо намірів політики, її формулювання та реалізації є ключовим елементом належного управління.
Звіт з транспарентності Державного департаменту США [126]	Критично важливий елемент ефективного управління державними фінансами, що сприяє укріпленню ринкової стабільності та підтриманню економічної стійкості.
Фіскальна транспарентність МВФ [21]	Винятково важливі для ефективного фінансового управління і підзвітності принципи повноти, зрозумілості, надійності, своєчасності, актуальності публічної звітності державних фінансів за попередній, поточний та майбутні звітні періоди.
Арістотель [19]	"...щоб захистити казначейство від шахрайства, всі гроші треба видавати відкрито перед усім містом і зберігати копії рахунків у різних сховищах."
Сандельсон Дж. В. [81]	Бюджет не є повноцінним у випадку, якщо він не дозволяє суспільству вільно та без обмежень ознайомлюватися з всіма його особливостями.
Гленнерстер Р., Шин Й. [28]	Показник, що вимірюється точністю та частотою публікації макроекономічної інформації.

Концептуальні теоретичні основи транспарентності досліджуються за різними напрямками економічних досліджень. Проте необхідність здійснення практичних заходів задля зростання транспарентності залишалася неоднозначною через відсутність емпіричних досліджень, що продемонстрували б практичну значимість покращення стану транспарентності місцевого та державного управління на ряду з принципами верховенства права, народовладдя, фінансової самостійності тощо.

Відповідно до цього запиту, сучасні дослідження транспарентності не здійснюються суто в теоретичній площині. Існує ряд досліджень спрямованих на виявлення практичних переваг впровадження транспарентності. Зокрема, реальними напрацюваннями в розрізі дослідження переваг зростання транспарентності для економічних та управлінських результатів вирізняються роботи наступних науковців.

Кауфман Д. та Белвер А. [6] розглядали побудову індексу транспарентності для 194 країн на основі 20 незалежних джерел в рамках

моделі неспостережних компонент. В результаті з'ясовано, що транспарентність не є наслідком розташування країни за певним географічним принципом, рівнем доходів, але в той же час з'ясовані причинно-наслідкові зв'язки в зростанні рівня транспарентності та вищими показниками соціально-економічного розвитку, вищим рівнем конкурентоздатності та нижчим рівнем корупції. Виявлено, що зростання рівня транспарентності призводить до економії державних видатків. А достатній рівень транспарентності може слугувати ефективною альтернативою появи нових контролюючих органів та імплементації додаткових нормативно-правових актів.

В роботі Хамед Ф. [37] розроблено науково-методичний підхід до побудови індексів транспарентності з врахуванням принципів МВФ. Побудовані індекси охоплюють 4 напрямки транспарентності: забезпеченість даними, середньостроковість бюджетування, звітність про виконання бюджету та інформацію про фіскальні ризики. На основі розрахунків доведено, що країни з вищим рівнем транспарентності мають кращі суверенні кредитні рейтинги, кращу податкову дисципліну та менший рівень корупції.

Напрацювання Роумен І. [72] також відносяться до сфери оцінки якості транспарентності через побудову індексів. В роботі розглянуто 2 основних індекси. Перший спрямований на оцінку якості державного управління та інституційної якості. Другий безпосередньо оцінює стан транспарентності через взаємозв'язок економічних результатів та частоти/якості оприлюднення бюджетної інформації. Отримані емпіричні результати вказують на те, що країни з кращим станом інформаційного забезпечення за двома індексами мають кращий ступінь державного управління.

Окрему сферу досліджень фіскальної транспарентності займають дослідження, що фокусуються на її впливі на політичну складову. Наприклад, в роботі Альт Дж. Е. та Лассен Д. Др. [2] розглядається вплив бюджетної транспарентності на виборчі цикли. Розроблений інституційний

індекс прозорості бюджету вказує, що виборчі цикли мають свій вплив на фінансовий баланс багатьох країн.

Дослідженням впливу окремих політичних та електоральних особливостей на ступінь відкритості бюджетної політики приділяється увага в роботі Бастіда Ф. та Беніто Б. [8], що досліджували різні політичні фактори та їх можливий вплив на рівень прозорості бюджетів.

Дослідженнями в напрямку впливу транспарентності на фондовий ринок займалися: Гленнерстер Р., Шин Й. [28], що розглядають вартість позик на ринках суверенних облігацій в залежності від рівня транспарентності. Виявлено, що країни з вищим рівнем транспарентності отримують можливість брати облігаційні позики за нижчою відсотковою ставкою.

Окремою складовою досліджень транспарентності в бюджетній сфері є напрям громадського контролю за діями органів державного управління та громадської участі через застосування механізмів транспарентності. Наприклад, Гетц А. М. та Дженкінс Р. [32] розглядали діяльність з аудиту результатів роботи місцевих органів влади, що проводилася однією громадською організацією на основі офіційних звітів про витрати, що сприяло розкриттю багатьох випадків поганого управління та корупційних проявів. Також дана організація сформувала механізм з обов'язкових контрольних процедур виявлення корупційних випадків внаслідок громадського аудиту.

Подібний механізм виявлення нецільових напрямків використання коштів в сфері охорони здоров'я досліджували Робінзон М. та В'ясулу В. [70], що на прикладі мексиканської організації досліджували механізм отримання громадянським суспільством доступу до інформації про використання публічних коштів. Дана організація «Fundar» внесла істотний внесок в бюджетний процес Мексики через зростання потенціалу використання публічної інформації учасниками громадянського суспільства. Проведена робота призвела до збільшенню бюджетних асигнувань на медичні цілі у Мексиці за окремими програмами у 10 разів.

Окремим напрямом досліджень та певної синергії є взаємозв'язок транспарентності, корупційних проявів, стану публічних фінансів та економічного розвитку.

Наприклад, Брунетті А. та Ведер Б. [13] на основі побудови регресії між окремими індексами свободи преси та сукупним індексом Freedom House виявили позитивний зв'язок між зростанням свободи преси та зменшення рівня корупції в сфері державного управління. Також в роботі в якості альтернативи результативної ознаки було обрано альтернативний індекс корупції, що також підтвердив виявлені раніше залежності. В роботі Адсера А., Боакс К. та Пейн М. [1] виявлена залежність між якістю оприлюднення інформації у вигляді обсягу добової преси на людину та рівнем корупції, з'ясовано, що особливо в країнах з демократичною формою правління більша кількість преси на душу населення відповідає меншому рівню корупції.

В свою чергу Ван Райккегем К. та Ведер Б. [91] досліджували взаємозв'язок між обсягом державних витрат на утримання апарату управління (рівнем зарплати державних службовців) та рівнем корупції у виборці з 31 країни, що розвиваються. У результаті не виявлено позитивного взаємозв'язку між розглянутими аспектами. В цей же час авторський колектив не виключає можливості наявності проблем ендогенності у регресії через існуючий значний рівень корупції в даних країнах та отриманням службовцями достатнього рівня неправомірної вигоди, що не викликає позитивної кореляції між зростанням офіційної заробітної плати та зменшенням корупційних проявів.

Одним з важливих факторів стримування державних службовців від корупційних проявів є відкритість та прозорість їх діяльності перед громадськістю, а тому даному напрямку присвячені наступні роботи. Бардан П. [4]; Роуз-Акерман С. [71], що проводили дослідження ефективності роботи державних службовців в залежності від наявності стимулів до отримання неправомірної вигоди.

Гоель Р. К. та Нельсон М. А. [31] виявили позитивний вплив індексу економічної свободи Heritage Foundation на зростання таких проявів тіньової економіки, як контрабанда, злочини в сфері інтелектуального права, угоди на чорному ринку.

В роботі Танзі В. та Давуді Х. [83] виявлено, що зростання обсягу фінансування нових інвестиційних проектів за рахунок публічних коштів є можливим проявом зростання корупції, оскільки витрати на фінансування вже існуючих капітальних проектів є меншим джерелом отримання вигоди для службових осіб. Гупта С., Давуді Х. та Тіонгсон Е. Р. [36] отримали надійні результатами кроссекційної регресії серед 120 країн за період 1985-1998 років, що підтвердило взаємозалежність між зростаючою часткою витрат державного бюджету на потреби оборонного сектору та рівнем корупції.

Практичними аспектами моделювання впливу корупції на економічний розвиток в регіональному розрізі здійснював Пушкарьов А. О. [168]. За результатами роботи визначено, що корупція є однією з детермінант регіонального розвитку. Окрім того серед значимих факторів до моделі включено рівень бюджетної самостійності регіону, стан освіти, кількість населення, обсяг залучених інвестицій тощо.

Не менш важливого значення має соціальна складова бюджету та обсяги її фінансування. Мауро П. [55] виявив тенденцію до зменшення державних витрат на освітню сферу, як наслідок зростання рівня корупції. Отримані результати пояснюються тим, що інші сфери державних витрат передбачають можливість отримання більшого розміру неправомірної вигоди державними службовцями. Подібні результати знайдені також Есті Д. і Портер М. [20].

Колектив Гупта С., Давуді Х. та Тіонгсон Е. Р. [36] проводив дослідження в напрямку виявлення взаємозв'язку між високим рівнем корупції та рівнем фінансування сфери охорони здоров'я. Окрім того виявлено значний рівень кореляції показників якості освіти (рівень

успішності, рівень охоплення шкільною освітою населення) тобто низький рівень показників освітньої сфери є супутнім показником для вищого рівня корупції.

У роботі Рейнікка Р. та Свенссон Я. [69] на основі офіційної статистики фінансування сфери освіти в Уганді досліджувався задекларований та фактичний рівень розподілу освітньої субвенції серед шкіл. В тому числі з'ясовано, що регіони з вищим рівнем життя і транспарентністю отримували більшу частину від задекларованого обсягу фінансування, ніж менш розвинуті регіони.

В роботі Сандголтз В. та Грай М. [73] виявлений позитивний зв'язок між обсягами кредитування країн та рівнем корупції, однією з причин цього є наявність в даних країнах дефіциту платіжного балансу.

В роботі Лієберт С., Гончаров Д. [51] проведено всебічний огляд та аналіз публічного управління та стану публічних фінансів в країнах пострадянського простору а також окремих країнах колишнього соціалістичного табору – Болгарія, Угорщина, Румунія та Польща, а також Монголії, яка знаходилась під політичним впливом Радянського Союзу. Розкриті особливості підзвітності урядів та формування корупції в сфері публічних фінансів та інших сферах.

З точки зору ролі публічних фінансів у розповсюдженні корупції важливого значення набувають дослідження, що проводяться в сфері фіскальної політики та її транспарентності. Роботи авторів Танзі В. та Давуді Х., [82], Джонсон С., Кауфманн Д. та Зойдо-Лобатон П. [46] та Фрідман Е. [25] вказали, що країни з вищим рівнем корупції мають більш низький рівень податкових надходжень у відношенні до ВВП або на душу населення.

Подальші напрацювання авторського колективу Танзі В. та Давуді Х. [82] полягало у виявленні структурних змін у частці окремих податкових джерел формування бюджету. Отримані результати засвідчили, що зростання рівня корупції на 1 пункт призводить до зниження частки доходів у ВВП на

1,5 пункти, в той же час, як частка податкових надходжень у ВВП зменшується на 2,7 відсоткових пункти. Тобто податкові джерела формування доходів бюджету зазнають більш негативного впливу від зростання рівня корупції. Також з'ясовано, що обсяги збору прямих податків зазнають більш негативного впливу, ніж непрямі податкові надходження. В роботі Хванг Дж. [42] зроблений подібний висновок, що корупційні прояви призводять до зниження сукупних податкових надходжень, проте частка податкових надходжень від митних платежів, експортних/імпортних мит та податків на міжнародну торгівлю зростає. Даний результат отримав можливе пояснення у причинах протекційної імпортно/експортної політики для окремих суб'єктів.

В роботі Бастіда Ф., Гійямон М. та Беніто Б. [5] роль корупції проаналізована з точки зору впливу її поряд з транспарентністю публічних фінансів, рівнем довіри громадян до політиків, а також кредитних рейтингів країн на вартість державного боргу, що також є актуальним і для України, рівень державного боргу в якій є досить високим. Встановлено існування зв'язку між рівнем прозорості та вартістю державного боргу, чим вище прозорість, тим нижча вартість, оскільки прозорість зменшує асиметрію інформації між урядами країн та фінансовими ринками. Для даного дослідження було використано дані по 103 країнам шляхом нелінійної трансформації Індексу відкритості бюджету International Budget Partnership's.

Колектив Белоусов Ю. В. та Тимофеева О. І. [101] розглядає проблематику створення механізму залучення громадян до бюджетного процесу в якості способу зростання ефективності управління публічними фінансами. В роботі розглянуто методичний підхід до оцінки індексу відкритості бюджетів.

Останнім часом в Україні активізувались дослідження, щодо визначення взаємозв'язку між прозорістю публічних фінансів та корупцією. В роботі Тихомирова Є. Б. [183] проводився аналіз транспарентності бюджетів різних країн світу, порівнюються різні методики оцінки

транспарентності суб'єктів бюджетної політики, висунуто рекомендації для України стосовно підвищення рівня податково-бюджетної прозорості.

В роботі Бухтіарова А. Г., Духно Ю. О., Куліш Г. П. та ін. [15] запропоновано науково-методичний підхід щодо оцінки інституційної та політичної прозорості Міністерства фінансів України та Державної фіскальної служби, визначено рівень їх відкритості та запропоновано практичні рекомендації щодо покращення повноти, надійності, доступності та своєчасності опублікованої інформації.

Огляд сучасних методик оцінки прозорості місцевих бюджетів в Україні здійснив Куценко Т. Ф. [49]. Теоретичні аспекти транспарентності в контексті управління публічними фінансами розглянуто в роботі Іголкіна І. В. [43]. В роботі Школьник І. О., Козьменко С. М., Дж. Полах, Воланін Е. [76] на прикладі України та Польщі проаналізовано вплив корупції а також стану публічних фінансів на рівень фінансової безпеки держави та визначено, наявність суттєвого впливу в Україні та значно нижчого в Польщі.

В даному контексті щодо стану та ролі місцевих фінансів в формуванні засад демократичної держави в Україні необхідно також відзначити дослідження Глущенко Ю. А. та Кожаліна Н. П. [30]. Кужелєв М. О., Рекуненко І. І., Нечипоренко А. В., Немсадзе Г. Г. [50] дослідили основні проблеми, що знижують ефективність бюджетних дискреційних витрат у сучасних умовах, та запропонували основні напрямки покращення їх фінансування. Відмітимо, що частина досліджень базується на теоретичних положеннях, оскільки це пояснюється браком емпіричних даних, на які можна спиратися. Проте дана тенденція зменшується через появу рейтингових досліджень в сфері транспарентності державного управління та оцінці рівня прояву корупції. Зокрема в дослідженні Хоффнер К., Мартін М., Леманн Дж., [38] проаналізовано роль відкритих платформ public finance data (OpenSpending.org) і запропонований підхід щодо технічних можливостей збору та узагальнення бюджетних даних.

Загалом проведений аналіз вказує на важливість транспарентності, як в бюджетній сфері, так і в інших напрямках суміжних досліджень (корупції, громадської участі, фондовому ринку, політичних процесах). Це загалом підтверджує важливість обраного напрямку дослідження та сукупну необхідність до продовження подальшої глобальної тенденції до розширення практик прозорості.

1.4 Теоретичний огляд ініціатив з оцінки транспарентності бюджетного процесу

Керуючись необхідністю вдосконалення бюджетної відкритості, Україна має повністю використовувати наявні напрацювання в рамках зазначеного питання. Перспективними напрямками підвищення транспарентності бюджетного процесу займаються провідні міжнародні організації: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, Організація міжнародного бюджетного партнерства. Методичні матеріали, що розробляються зазначеними організаціями мають характер рекомендацій і впроваджуються країнами добровільно з метою вдосконалення бюджетної політики.

Значними напрацюваннями в сфері формування транспарентної фінансової системи володіють міжнародні фінансові інституції, що аналізують поточний стан функціонування економічних систем, узагальнюють передовий досвід та формують загальні рекомендації.

Змістовними за своєю суттю є дослідження фахівців МВФ. В організації зазначають, що транспарентність – один з найважливіших елементів податково-бюджетного управління та підзвітності держави. Достатній рівень транспарентності надає більшої ймовірності контролю урядом поточного стану бюджетної системи з урахуванням довгострокових

перспектив і потенційних фіскальних ризиків, що можуть завадити їх досягненню. Важливим моментом є забезпечення громадян достатнім рівнем інформування стосовно використання бюджетних коштів. Напрацювання МВФ є частиною зусиль зі зростання податково-бюджетного нагляду, підтримці курсу прозорості та покращенню фінансової звітності.

Прозорість в бюджетно-податковій сфері є ключовою складовою належного управління, що має значну роль в досягненні макроекономічної стабільності та довгострокового зростання. Прозорість передбачає надання вичерпної та достовірної інформації про попередній, поточний та перспективний стан діяльності органів державної влади, а відкритість даної інформації сприяє її аналізу та врахуванню при прийнятті зважених та якісних управлінських економічних рішень. Покращення прозорості бюджетно-податкової сфери є важливою ціллю для всіх країн незалежно від рівня економічного розвитку, оскільки покращення даного показника є передумовою для проведення збалансованої управлінської політики.

Серед основних причин до необхідності зростання рівня прозорості МВФ виділяє наступні [40]:

- зміцнення довіри до бюджету сприяє зростанню стабільності на фінансовому ринку;
- виявлення сфери відповідальності за реалізацію бюджетно-податкової політики;
- можливість проведення більш інформативних дискусій між громадськістю та органами влади про структуру бюджету, результати його виконання, заходи бюджетної політики;
- можливість раннього виявлення потенційних ризиків податково-бюджетної сфери та можливість здійснення завчасних коригувань політики у відповідності до зміни економічних умов, що потенційно зменшує частоту настання та важкість перенесення кризових ситуацій;
- зміцнення довіри до бюджету сприяє зростанню стабільності на фінансовому ринку;

- можливість отримання органами державної влади доступу до міжнародних ринків капіталу на більш вигідних умовах.

Основні задачі МВФ, як міжнародної фінансової організації полягають в забезпеченні стабільності міжнародної фінансової системи та сприянні сталому розвитку окремих регіонів, національних економік. Також МВФ надає допомогу країнам з дефіцитом платіжного балансу та здійснює різнобічну підтримку в сферах зростання податково-бюджетного потенціалу та передбачення потенційних фінансових проблем.

Регулярна систематична оцінка транспарентності бюджетів це відносно недавнє явище. Як наслідок Азіатської фінансової кризи 1997-1998 років МВФ вперше оприлюднив «Кодекс належної практики з забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері». В наступні роки він переглядався 3 рази: у 2001, 2007 та 2014 роках [40]. Даний кодекс є глобальним стандартом розкриття інформації в сфері державних фінансів. Узагальнено виділяється чотири базові основи бюджетно-податкової сфери: чіткість функцій та обов'язків, відкритість бюджетних процесів, доступність інформації для суспільства та гарантії достовірності. Докладна характеристика основи кодексу належної практики з забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері за МВФ наведена в додатку А.

Окрім запропонованих основ кодексу належної практики з забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері, МВФ випустив докладний посібник з правилами проведення оцінки фінансової прозорості [54], що започаткувало здійснення оцінки транспарентності країн в рамках звітів про дотримання стандартів (ROSC). В рамках цих оглядів спеціалісти МВФ здійснюють оцінку ступеня дотримання країнами принципів транспарентності. Наразі оцінка здійснена вже більше, ніж за 100 країнами, що здійснили запит до необхідності даної оцінки в рамках політичного діалогу з МВФ з метою визначення зусиль з нарощення транспарентності.

За критеріями МВФ наявність достатнього рівня транспарентності дає змогу гарантувати, що уряд при прийнятті економічних рішень базується на

точній картині стану фінансів, враховуючи економічні наслідки. Також достатній рівень транспарентності надає можливості різним суб'єктам (органам державного управління, громадянам, підприємствам) отримувати достатній рівень інформації для контролю за діяльністю органів управління. Зростання рівня відкритості надає можливості зміцнення довіри до державного бюджету в процесі забезпечення потреб населення.

Оцінка транспарентності за методикою МВФ є певним міжнародним стандартом розкриття інформації про стан державних фінансів, що узагальнений в документі Fiscal Transparency Code [87]. Кодекс включає в себе 4 ключові «стовпи» транспарентності: фінансова звітність; планування та прогнозування; аналіз та управління фінансовими ризиками; управління доходами від природних ресурсів.

Перші 3 елементи (фінансова звітність; планування та прогнозування; аналіз та управління фінансовими ризиками) розроблені МВФ у 2014 році, а елемент управління доходами від природних ресурсів був включений до методики у 2019 році після громадських обговорень та апробацій на місцях. Останній особливо актуальний для країн, що багаті на природні ресурси та є додатковим способом розкриття рівня транспарентності. Узагальнимо характеристики існуючих «стовпів» транспарентності за МВФ за у формі таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Характеристика «стовпів» транспарентності за МВФ

Група	Характеристика
1. Фінансова звітність	Фінансова звітність має включати в себе всеохоплюючий, актуальний, своєчасний та надійний огляд фінансового стану та результатів діяльності органів державного управління.
2. Планування та прогнозування	Планування та прогнозування бюджетних показників має відповідати чітко визначеним цілям уряду, а також здійснюватися своєчасно та в повному обсязі для отримання перспективного стану розвитку державних фінансів.
3. Аналіз та управління фінансовими ризиками	Передбачення, аналіз та управління ризиками державних фінансів має бути в основі ефективного механізму управління державними фінансовими ресурсами.
4. Управління доходами від природних ресурсів	Державні доходи від розвідки, видобутку та передачі прав на видобуток природних ресурсів мають збиратися та управлятися прозорим способом.

Джерело: складено на основі [87].

Розглянуті «стовпи» транспарентності оцінюються у відповідності до принципів відкритості. Кожен з запропонованих принципів транспарентності має характеристику у відповідності до 3 рівнів, що його характеризує: базовий, добрий, розвинутий. Даний розподіл надає країнам чіткі орієнтири в роботі над забезпеченням повного покриття принципів транспарентності.

Рисунок 1.7 – Стовпи фінансової транспарентності за МВФ

Джерело: складено автором на основі [87].

Узагальнимо існуючі принципи відкритості МВФ у формі рисунку 1.7 з відповідним розподілом відповідно до функціональних стовпів. Основні принципи транспарентності за МВФ були розроблені на основі узагальненого досвіду та широкої участі країн-партнерів, міжнародних організацій, організацій громадянського суспільства. Детальна характеристика принципів транспарентності наведена в додатку Б.

На даний час звітами з оцінки прозорості, що публікувалися МВФ, охоплено країни, що звернулися за необхідністю проведення досліджень фахівцями організації. Здійснення оцінки надає можливість виявити слабкі сторони бюджетної транспарентності та знайти точки нарощення потенціалу, враховуючи визначені рекомендації та можливість отримання технічної

допомоги МВФ. На сьогоднішній час оцінка прозорості за методикою МВФ здійснена більш, ніж в 30 країнах за різними регіонами та рівнем доходів.

Аналіз дотримання принципів фінансової прозорості за МВФ надає можливість відслідковувати стан досягнень країни в напрямку руху за міжнародними стандартами, враховуючи важливі фактори якості оприлюдненої бюджетної інформації, дотримання фіскальних ризиків, врахування потенціалу конкретної країни.

Окрім того, МВФ розроблено перелік додаткових діагностичних інструментів в податково-бюджетній сфері для оцінки бюджетно-податкової прозорості за конкретними напрямками [14].

Таблиця 1.5 – Додаткові інструменти МВФ для оцінки окремих напрямків прозорості

Інструмент	Характеристика
Посібник зі статистики урядових фінансів (GFSM)	Міжнародні рекомендації зі стандартів ведення, збору та узагальнення статистики державних фінансів.
Оцінка управління державними інвестиціями (PIMA)	Інструмент оцінки діяльності інституцій, що приймають рішення в процесі роботи з державними інвестиціями на етапах планування, розподілу та перерозподілу за напрямками, реалізації інвестиційних проектів з дотриманням строків та бюджету.
Модель оцінки фінансових ризиків бюджетно-приватного партнерства (PFRAM)	Аналітичний інструмент для оцінки потенційних фінансових витрат та ризиків, пов'язаних з бюджетно-приватним партнерством.
Діагностичний інструмент оцінки податкової служби (TADAT)	Інструмент оцінки об'єктивного стану ключових компонентів системи податкового адміністрування.

Джерело: складено на основі [34, 66, 65, 84]

Ще однією міжнародною організацією, що займається широким спектром напрямків вдосконалення політик економічного розвитку є ОЕСР, основною метою якої є забезпечення благополуччя громадян, інклюзивний розвиток та зростання довіри до держави. В області управління державними фінансами організацією розроблено кілька ключових стандартів та рекомендацій: «Найкращі практики з прозорості бюджету» (2002) [9] та «Рекомендації ОЕСР з бюджетного управління» (2015) [67].

Однією з ініціатив ОЕСР в якості покращення прозорості є «Найкращі практики з прозорості бюджету», що розроблена в 2002 році [9]. В даному документі відображений перелік рекомендованих практик, своєчасне виконання яких сприятиме зростанню рівня бюджетної прозорості, як в країнах ОЕСР, так і в інших зацікавлених в покращенні рівня прозорості країнах. Різні країни мають власні режими бюджетної звітності та акценти розкриття бюджетної інформації, проте запропоновані практики базуються на реальному досвіді членів ОЕСР.

Бюджетна прозорість в практиках ОЕСР це перш за все своєчасне, систематично повне розкриття всієї необхідної податково-бюджетної інформації. В даних практиках застосовується трьохсторонній підхід до оцінки бюджетної прозорості на основі наступних частин: першої – з переліком основних бюджетних звітів з рекомендованим змістовним наповненням; другої – переліку конкретних принципів розкриття фінансової інформації; третьої – методів забезпечення якості та цілісності звітів, включаючи процеси внутрішнього, громадського та парламентського контролю, методи бухгалтерського обліку.

Серед рекомендованих до публікації бюджетних документів ОЕСР виділяє наступні: державний бюджет, проект державного бюджету, щомісячні звіти, піврічний звіт, річний звіт, передвиборний звіт, довгостроковий бюджет. Детальна характеристика змістовного наповнення бюджетних документів в рамках принципів прозорості наведена в додатку В. Характеристика типів прозорих бюджетних даних, що підлягають оприлюдненню у звітах в рамках загальної концепції фінансової прозорості за ОЕСР наведено у додатку Г. Рекомендовані методи забезпечення якості та цілісності опублікованих звітів за ОЕСР узагальнені в додатку Д.

У випадку дотримання ключових основ прозорості національна економіка отримує ряд конкурентних переваг, що потенційно відображаються на якості бюджетного процесу, ефективності використання

публічних коштів та призведуть до зростання соціально-економічного розвитку. Узагальнимо переваги від дотримання принципів бюджетної транспарентності згідно з напрацювання ОЕСР [7].

Таблиця 1.6 – Переваги дотримання бюджетної транспарентності за ОЕСР [7]

Перевага	Характеристика
1. Підзвітність	Прозорість у використанні коштів державного бюджету необхідна для зростання можливостей контролю громадськістю ефективності їх використання органами державної влади.
2. Інклюзивність	Бюджетні рішення мають широкий ступінь впливу на життя різних верств населення. Прозорість передбачає створення всеохоплюючої дискусії про наслідки бюджетних рішень широкими верствами суспільства, що потенційно підвищить загальний рівень задоволення потреб суспільства загалом.
3. Чесність	Дотримання високих стандартів відкритості є перешкодою на шляху корупції, службових зловживань, марнотратства в сфері державних фінансів.
4. Якість	Транспарентність бюджету є запорукою кращого ступеня використання публічних коштів завдяки швидкій реакції на зміни та відкритості здійснюваних заходів.
5. Довіра	Відкритий бюджетний процес сприяє закріпленню громадської думки про врахування та повагу інтересів суспільства в сфері використання коштів державного бюджету.

У 2015 році існуючі «Оптимальні підходи країн ОЕСР з забезпечення прозорості державного бюджету» були доопрацьовані відповідно до потреб часу та був розроблений «Рекомендації ОЕСР з бюджетного управління» [67]. Даний документ включає повноцінний перелік рекомендацій зі складання бюджету, його ведення та адміністрування на основі передових практик транспарентності державного управління. Дані рекомендації є нормативно закріпленими до виконання в країнах-членах ОЕСР. В своїй основі рекомендації базуються на 10 принципах належного бюджетного управління, що дають розуміння передових практик з розробки, впровадження та вдосконалення задач бюджетної діяльності, що ґрунтуються на передовому досвіді експертів ОЕСР та в цілому міжнародного бюджетного товариства.

Загальною метою існування документу є узагальнення інформації в систематизований довідковий інструмент для державних управлінців з метою покращення результатів діяльності для громадян в процесі планування,

управління та використання бюджетних ресурсів. Отже, узагальнимо принципи належного державного управління та відповідні інструменти їх реалізації у формі додатку Е. Підводячи підсумки огляду теоретичних положень транспарентності за ОЕСР узагальнимо результати на рисунку 1.8.

Узагальнена система забезпечення транспарентності за ОЕСР умовно розподіляється на чотири функціональні блоки. Принципи належного бюджетного управління регламентують базові положення, дотримання яких потенційно призводить до зростання рівня транспарентності бюджетної системи. На етапі планування бюджету актуальні принципи врахування податкових умов, співставності середньострокових бюджетних планів. Більшість принципів має виконуватися в процесі бюджетного циклу для постійності моніторингу поточного стану, внесення коригувань та покращення ефективності. Фокус на дотримання принципів транспарентності, відкритості та доступності має бути постійним.

Другим функціональним блоком є перелік бюджетних документів, що розкривають бюджетні показники з певного напрямку на рівня узагальнення. Публікація передвиборного звіту та довгострокового бюджету має ситуативний характер та не регламентований в багатьох країнах, а тому має рекомендований характер. Окрім того національна специфіка, територіальна організація може вносити особливості оприлюднення бюджетних даних.

Третій функціональний блок включає перелік типів транспарентних даних, оприлюднення яких є важливим в умовах забезпечення принципів транспарентного бюджетного середовища. В даному переліку наведені типи даних, оприлюднення яких не завжди включається в базову бюджетну звітність. Оскільки основну увагу бюджетна звітність акцентує на коректному відображенні джерел формування доходів та напрямів використання видатків. В той же час, як певного типу зобов'язання (пенсійні, боргові, умовні), базові економічні припущення, ризики потенційних податкових втрат залишаються неоприлюдненими, проте певним чином впливають на загальний стан бюджетної системи.

<i>Система забезпечення транспарентності ОЕСР</i>
<i>I. Принципи належного бюджетного управління</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Бюджетування з врахуванням податкових умов; 2. Співставність середньостроковим бюджетним планам; 3. Дотримання національних інтересів; 4. Транспарентність, відкритість та доступність; 5. Колективність, інклюзивність, реалістичність бюджетної дискусії; 6. Усесторонній, бюджетний облік; 7. Ефективність виконання бюджету; 8. Оцінка ефективності; 9. Оцінка стійкості та бюджетних ризиків; 10. Якісний, достовірний, незалежний аудит.
<i>II. Рекомендовані до публікації бюджетні документи</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Державний бюджет, 2. Проект державного бюджету, 3. Щомісячні звіти, 4. Піврічний звіт; 5. Річний звіт; 6. Передвиборний звіт; 7. Довгостроковий бюджет.
<i>III. Типи транспарентних бюджетних даних</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічні припущення; 2. Податкові втрати; 3. Фінансові активи та зобов'язання; 4. Нефінансові активи; 5. Пенсійні зобов'язання; 6. Умовні зобов'язання.
<i>IV. Методи забезпечення якості та цілісності звітів</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Облікова політика; 2. Системність та відповідальність; 3. Аудит; 4. Громадський та парламентський контроль.

Рисунок 1.8 – Теоретичні основи транспарентності за ОЕСР

Джерело: складено автором на основі [9, 14, 67]

Четвертий блок системи забезпечення транспарентності окреслює потенційні методи забезпечення транспарентності бюджетної документації. Зокрема, дотримання правил облікової політики надасть змогу порівнювати фінансові звіти між собою та відображати істотні зміни, що обґрунтують

зміни певних показників. Системність, відповідальність та аудит надають можливості забезпечувати цілісність інформації за формування якої відповідають певні посадові особи. Відповідальність за аудит поданих у звітності даних має бути багаторівневим: внутрішнім, зовнішнім інститутом фінансового контролю та за можливості незалежним органом аудиту. Окрім того елементи громадського контролю мають бути присутні на всіх етапах бюджетного процесу та стимулюватися органами державного управління.

Істотними напрацюваннями в сфері бюджетної транспарентності вирізняється PEFA (Public Expenditure and Financial Accountability) – спільний проект з покращення системи оцінки управління державними фінансами, сформований у 2001 році на основі ініціативи міжнародних партнерів: Європейської комісії, МВФ, Світового банку, урядів Франції, Норвегії, Швейцарії та Великобританії [64]. Основною метою проекту є забезпечення основ створення стандартизованої методології оцінки системи управління публічними фінансами, що базується на зведеній системі оцінки 31 показника ефективності, кожний з яких передбачений для виміру окремих аспектів системи публічних фінансів. Отримані оцінки можуть використовуватися з метою забезпечення конструктивного діалогу зі стратегії реформування діючої системи управління публічними фінансами, ведення діалогу про стратегії та пріоритети, моніторингу існуючого прогресу. Результати включають систему оцінки прозорості та підзвітності в розрізі оцінки ступеня доступності бюджетної інформації, складання звітності та проведення аудиту. Механізмами контролю ефективності системи управління публічними фінансами користуються, як національні економіки, так і субнаціональні одиниці (регіони, області, міста).

Транспарентна та систематизована система управління державними фінансами є одним з елементів, що сприяє досягненню 3 бажаних результатів виконання бюджету [176]:

- 1) Ефективність надання послуг: заплановані бюджетні ресурси мають бути використані з найбільшою ефективністю надання послуг суспільству.

2) Загальна бюджетно-податкова дисципліна: потребує ефективного контролю результативних показників виконання бюджету та управління бюджетно-податковими ризиками;

3) Стратегічний розподіл ресурсів: включає планування та виконання бюджету у відповідності до національних та регіональних пріоритетів з метою досягнення визначених цілей;

Оцінка системи управління публічними фінансами базуються на основі семи компонентів ефективності, що є важливими для досягнення результатів представлена в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7 – Компоненти ефективності управління публічними фінансами за PEFA

Компонента	Характеристика
1. Надійність бюджету	Державний бюджет має бути реалістичним та виконуватися у відповідності до затвердженого плану. Даний показник вимірюється співвідношенням фактичного обсягу доходів та видатків бюджету з першочергово затвердженим планом.
2. Прозорість державних фінансів	Інформація про управління державними фінансами є повною, послідовною та доступною для суспільства. Умова досяжна за рахунок усесторонньої класифікації бюджету, прозорості доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів, публікації інформації про ефективність надання послуг та вільного доступу до бюджетно-податкової інформації.
3. Управління активами та зобов'язаннями	Ефективність управління активами та зобов'язаннями забезпечує оптимальність співвідношення ціни та якості державних інвестицій, визначення бюджетно-податкових ризиків, облік та управління активами, обґрунтоване планування, затвердження та моніторинг боргу та гарантій.
4. Базування бюджетно-податкової політики на національній стратегії	Бюджетно-податкова стратегія та бюджет складаються з врахуванням пріоритетів національних планів та відповідних макроекономічних та податково-бюджетних прогнозів.
5. Передбачуваність та контроль виконання бюджету	Виконання державного бюджету базується на системі ефективних стандартів, процесів та внутрішнього контролю, з урахуванням належного надходження та використання бюджетних ресурсів.
6. Облік та підзвітність	Бюджетний облік є точним та надійним, підготовка та розповсюдження інформації відбувається своєчасно з ціллю ефективного виконання потреби у прийнятті рішень, управлінні та підготовці рішень.
7. Зовнішній контроль та аудит	Проводиться незалежна оцінка системи державних фінансів, існують зовнішні механізми контролю за діяльністю органів виконавчої влади в сфері реалізації бюджетних цілей з метою покращення результатів їх роботи.

Джерело: складено автором на основі [176].

Розглянуті компоненти певним чином перекликаються з розглянутими попередньо принципами належного бюджетного управління за ОЕСР, що відповідно підтверджує певну усталеність поглядів на умови забезпечення транспарентності в бюджетному секторі.

Узагальнена взаємодія між компонентами ефективності управління публічними фінансами відповідно до етапності бюджетного процесу зображена у формі рисунку 1.9.

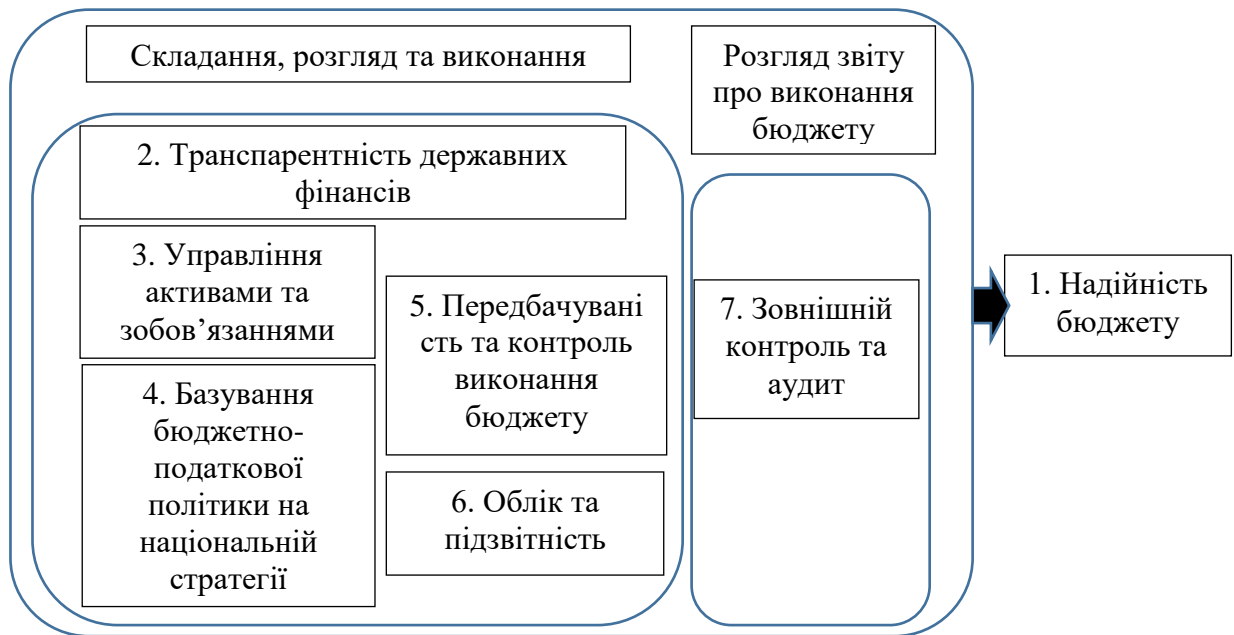

Рисунок 1.9 – Взаємодія компонентів ефективності управління публічними фінансами на етапах бюджетного процесу за PEFA

Джерело: складено автором на основі [176].

Отже, загалом методика оцінки системи управління публічними фінансами за PEFA базується на принципах транспарентності, прозорості та підзвітності стосовно бюджетної інформації. Методика бере до уваги фактичні показники виконання бюджету, існуючу нормативно-правову базу, взаємодію інституцій з метою надання комплексних рекомендацій за областями ефективності бюджетного контролю, своєчасності та транспарентності звітності, загального виконання бюджету та виконання рекомендацій аудиту.

Група Світового банку в рамках глобальної місії зі зменшення рівня бідності в світі та сприяння глобальному розвитку через надання фінансової допомоги, консультацій з питань належного управління також значним чином заохочує впровадження принципів фінансової транспарентності на глобальному та регіональному рівнях. Важливість дотримання основ фінансової транспарентності пояснюється перевагами для зростання макроекономічної стабільності, зростання ефективності та справедливості податково-бюджетної політики та зростання суспільної довіри до уряду [14].

Через ряд внутрішніх програм та проектів Група Світового Банку розробляє та підтримує міжнародні ініціативи з підтримки країнами-учасниками реформ фінансової транспарентності та покращення податково-бюджетного управління. Окрім внутрішніх програм Група Світового Банку активно співпрацює з організаціями-партнерами для виявлення та залучення передових міжнародних практик з метою подальшої допомоги країнам на шляху отримання переваг від зростання транспарентності. Узагальнимо інші ініціативи групи Світового Банку у формі таблиці 1:8.

Таблиця 1.8 – Ініціативи групи Світового банку в рамках розвитку та додержання принципів транспарентності

Програма	Характеристика
BOOST (Public Expenditure Database) [12]	BOOST – спільна ініціатива Світового Банку розпочата у 2010 році для полегшення доступу до бюджетних даних та їх ефективного використання для покращення процесу прийняття рішень, прозорості та підзвітності. Програма допомагає урядам оприлюднювати, систематизувати бюджетну інформацію у зручній формі.
OpenGov Global Solutions Group (GSG) [59]	Зусилля даної ініціативи спрямовані на покращення координації зусиль Світового банку з формування відкритого уряду, що включають практики транспарентності у відношенні до розкриття інформації, її доступності. В рамках даної ініціативи проводиться дослідження, розробка, оцінка та реалізація реформ відкритого уряду.
Open Contracting [58]	Метою програми є підтримка норм, практик та методології до транспарентного розкриття інформації про бюджетні контракти. Діяльність програми зосереджена на покращенні ефективності моніторингу та підзвітності використання коштів платників податків.
Public Expenditure Reviews (PER)	Ініціатива з публікації звітів зі структури державних видатків у певній галузі з метою оцінки ефективності та справедливості державних видатків, виявлення вузьких місць, що є перешкодою для підвищення ефективності.

Джерело: складено автором на основі [14].

Глобальна ініціатива з фіскальної прозорості (GIFT) заснована у 2011 році з метою вдосконалення фіскальної прозорості, участі та підзвітності в зацікавлених країнах. Заснована за участі Світового банку, МВФ, Міжнародного бюджетного партнерства (ІВР) та бюджетних департаментів Бразилії та Філіппін. Метою створення організації є об'єднання спільних зусиль для досягнення певного прогресу в зростанні рівня прозорості податково-бюджетної сфери. Скоординована робота GIFT в рамках зростання глобальної прозорості спрямована за 4 напрямками: посилення стимулів, просування глобальних норм, технічна допомога та нарощення потенціалу, використання нових технологій.

Першочергово розроблено базові принципи бюджетно-податкової прозорості, що знаходяться над існуючими міжнародними стандартами, нормами та інструментами оцінки прозорості з метою більшої координаності та розробки нових інструментів з виявленими слабкими сторонами. Візуально наявну характеристику глобальної ініціативи з фіскальної прозорості наведено на рисунку 1.10.

Рисунок 1.10 – Взаємодія принципів, міжнародних стандартів, норм та інструментів оцінки за GIFT

Джерело: складено автором на основі [29].

Теорія зростання рівня соціально-економічного розвитку базується на базових основах прозорості, дотримання яких сприяє загальному зростанню. Узагальнено отримані результати аналізу у формі рисунку 1.11.

Враховуючи теорію соціально-економічних змін, фокус дій для досягнення результатів має бути зосереджений за напрямками:

- сприяння зближенню та розширенню охоплення міжнародних стандартів та норм в сфері фінансової прозорості, включаючи право на доступ до інформації та публічну участь;
- створення платформи для обміну досвідом в сфері прозорості між урядами, громадськістю, експертами, міжнародними організаціями;
- стимулювання реформування бюджетно-податкової прозорості через надання актуального досвіду, практичних порад та рекомендацій;
- використання сучасних технологій для розширення доступності розповсюдження бюджетних та податкових даних, полегшення механізмів зворотного зв'язку з зацікавленими сторонами.

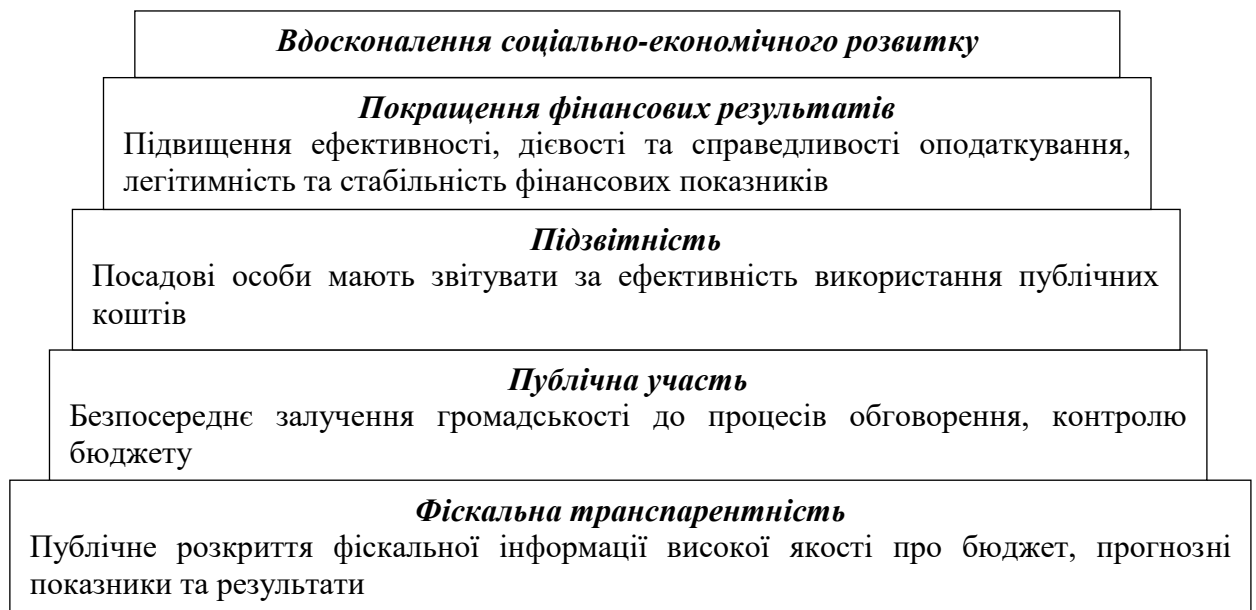

Рисунок 1.11 – Теорія соціально-економічних змін базованих на принципах прозорості

Джерело: складено автором на основі [29].

Здійснимо характеристику принципів фіскальної прозорості, участі та підзвітності за GIFT у формі додатку Ж. Зазначимо, що принципи є універсальними та застосовними в більшості країн, не враховуючи особливості структури управління, організаційних механізмів, рівня розвитку та потенціалу. Загальні принципи не деталізують конкретні інституційні зміни, оскільки різноманітність внутрішніх умов вимагає ступінчастості обраних практичних інструментів.

Отже, загалом GIFT розглядає поняття прозорості більш ширше, ніж виключно прозорість бюджетної системи. Це цілісна система спрямована на зростання соціально-економічного розвитку, як наслідку додержання основ прозорості. Система спрямована для виявлення проблемних аспектів прозорості, приділяючи особливої уваги доступу до інформації про публічні кошти та прямої участі в бюджетному процесі, враховуючи загальносуспільні інтереси, проблеми та пріоритети.

Ще одним джерелом оцінки прозорості в податково-бюджетній сфері є звіт Державного департаменту США з оцінки прозорості (Fiscal Transparency report) [126], що оцінює мінімальні вимоги стосовно рівня прозорості на основі внутрішніх стандартів США. Щорічні огляди розраховані на оцінку можливої ефективності та прозорості використання коштів наданих урядом США на підтримку програм в країнах-реципієнтах, що реалізують проекти та заходи в рамках фінансової підтримки. Тобто забезпечення достатнього рівня прозорості за даним звітом є однією з передумов для цільового використання коштів платників податків США урядами інших країн.

Принципи прозорості бюджетної інформації:

1. Публічна доступність: бюджетна звітність включаючи проект бюджету, прийнятий бюджет та звіт про виконання має бути оприлюднений в широкому доступі. Проект бюджету має бути оприлюднений не менше, ніж за місяць до початку фінансового року або затвердження відповідним органом. Затверджений бюджет підлягає публікації не більше, ніж через 3

місяці після його прийняття. Звіт про виконання бюджету протягом 12 місяців з дня закінчення фінансового року відповідно. Інформація про державний борг також має оприлюднюватися принаймні раз на рік.

2. Повнота розкриття: бюджетна звітність має надавати повну картину бюджетних доходів та видатків. Дохідна частина бюджету має містити повний розпис джерел формування, включаючи надходження від державних підприємств. Видаткова частина бюджету має включати постатейну інформацію про напрямки використання коштів, включаючи інформацію про розпорядників. Інформація про надходження фінансової допомоги або нефінансових активів від інших країн також має бути відображена. Бюджетна документація має включати офіційні рахунки та фонди, що формуються за рахунок бюджетних коштів, а отже мають підлягати громадському контролю.

3. Надійність: фактичні показники державних доходів та видатків бюджету мають відповідати затвердженим. Значні відхилення між плановими та фактичними даними мають бути додатково пояснені.

Окрім того звіт з транспарентності також включає в себе принцип відкритості в розрізі ліцензування видобутку природних ресурсів за напрямками оприлюднення інформації стосовно охопленого ліцензією району видобутку, терміну ліцензії, умов отримання та компанії, що отримала дану ліцензію. Форум найбільших 20 економік у світі ініційований у 1999 році для обговорення ключових питань глобального економічного співробітництва та належного управління. Однією з ключових задач є вироблення спільних дій для досягнення прогресу в інфраструктурних питаннях, відкритості даних та боротьбі з корупцією.

Транспарентність є ключовим фактором стримування та протидії корупції, тому G-20 активно сприяють більшій прозорості бюджетних процесів, укладання державних контрактів, залучення громадян до бюджетного процесу, використання відкритих даних та спільної координації роботи. Робоча група з протидії корупції (ACWG) відповідає за впровадження переваг транспарентності бюджету, як підтримки

антикорупційних заходів. У 2018 р. створений план антикорупційних дій G-20 на 2019-2021 р. [26], що спрямований на виконання прийнятих раніше зобов'язань з вдосконалення глобального рівня прозорості через зміцнення цілісності та прозорості в державному секторі, подолання фінансової злочинності, пов'язаної з корупцією (відмивання та легалізація коштів, повернення викрадених активів), продовження боротьби з корупцією в сферах (публічної інфраструктури, спорту, тощо).

G-20 публікує рекомендаційні інструменти для дотримання стандартів боротьби з корупцією та вдосконалення прозорості. Зокрема, у 2014 році опубліковані «G20 антикорупційні принципи відкритих даних» [27], що мають стати основою для доступу, оприлюднення, використання відкритих урядових даних та посилення боротьби з корупцією. Принципи відзначають, що відкритість даних забезпечує платформу для розширення соціальної участі та поширення відповідальності в сферах державних закупівель, фінансування політичної діяльності, податково-бюджетної прозорості. Узагальнимо базові основні принципи прозорості публічного сектору та протидії корупції у формі рисунку 1.12.

<i>Принципи прозорості та протидії корупції за G-20</i>	
1. Базова відкритість	4. Залученість громадян
2. Своєчасність та всебічність	5. Інклюзивний розвиток та інновації
3. Доступність та зручність	6. Взаємодія та порівнюваність

Рисунок 1.12 – Принципи прозорості та протидії корупції за G-20

Джерело: складено автором на основі [27].

Отже, загалом експоненційний ріст можливостей цифрових технологій відкриває значний потенціал до нарощення кількості відкритих даних, їх якості та доступності для створення належного інформаційного середовища та необхідних інструментів для боротьби з корупцією.

На рисунку 1.13 подані інструменти оцінки прозорості з точки зору їх категоризації: огляди та індекси, стандарти та норми, ініціативи. Систематизація базових ознак прозорості ключових учасників на різних етапах бюджетного процесу відображена в додатку І.

<i>Категорії інструментів оцінки прозорості</i>
<i>1. Огляди та індекси</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Індекс відкритості бюджету (Open Budget Index); - Огляд фінансової прозорості МВФ (IMF ROSC); - Оцінка ефективності управління публічними фінансами (PEFA); - Глобальний індекс доброчесності (Global Integrity Index).
<i>2. Ініціативи</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Глобальна ініціатива з фінансової прозорості (GIFT); - Партнерство відкритого врядування (OGP).
<i>3. Стандарти та норми</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Кодекс належної практики із забезпечення прозорості в податково-бюджетній сфері (IMF); - Крайні практики бюджетної прозорості (OECD).

Рисунок 1.13 – Розподіл інструментів оцінки бюджетної прозорості за категоріями

Джерело: складено автором.

Згідно до здійсненої категоризації, інструментарій оцінки прозорості умовно розподіляється у відповідності до масштабу використання, специфіки застосування та здійснюваних методів оцінки. Зокрема, до категорії оглядів та індексів, як правило, відносяться інструменти, що мають незалежний характер формування або створені в рамках певного об'єднання країн, організацій. Окрім того, огляди та індекси мають певну єдину порівнювану методологію оцінки. Ініціативи в свою чергу включають більш широкий спектр зацікавлених сторін (органи законодавчої та виконавчої влади; незалежні державні установи; громадські організації; приватний сектор). Ініціативам притаманна широка методологічна база, проте формальна система оцінки, як правило, відсутня.

Група стандартів та норм містить інструменти, що зазвичай формуються міжнародними організаціями як для власних членів, так і для широкого кола зацікавлених сторін. В залежності від мети та окресленого напрямку, стандарти можуть мати формат рекомендацій або обов'язковий характер дотримання. Зазвичай стандартам характерна розвинута методологічна база та сформований інструментарій оцінки, як загального рівня транспарентності, так і окремих її функціональних напрямків.

Отже, наявність взаємозв'язку між ефективним державним управлінням та кращими соціально-економічними результатами підтверджена науковими роботами, методичними напрацюваннями та емпіричним досвідом країн, що дотримуються практик відкритості. Транспарентність надає змогу економікам функціонувати кращим чином та реалізує можливості бути менш вразливими у кризових ситуаціях. Достатній рівень бюджетної транспарентності сприяє залученню громадськості до участі в бюджетному процесі, сприяє підвищенню довіри до органів влади та ефективному використанню бюджетних коштів. Впровадження та дотримання передових практик та принципів транспарентності на всіх етапах бюджетного процесу має сприяти кращому ступеню задоволення потреб суспільства, забезпеченню умов соціально-економічного розвитку та вдосконаленню методів проведення суспільних реформ.

Висновки до розділу 1

1. Відзначено широку трактованість категорії «місцевого самоврядування», що підтверджується наявністю широкого спектру досліджень з даної тематики. Виділено п'ять змістовних підходів до розуміння сутності: політологічний, правовий, управлінський, економічний, державницький.

2. Запропоноване авторське визначення сутності поняття «місцеве самоврядування», як законодавчо закріплене право та реальна здатність населення територіальної громади безпосередньо і через виборні органи вирішувати питання соціального, економічного, політичного значення виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян спираючись на самоорганізацію, самовідповідальність та самофінансування на основі власної матеріально-фінансової бази з метою поліпшення якості життя населення відповідної території і збільшення її внеску в розвиток усього суспільства.

3. На основі аналізу нормативно-правових актів (Конституція України, Бюджетний кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування») та наукових підходів до розуміння сутності принципів місцевого самоврядування здійснено їх системний розподіл на загальні (універсальні) та спеціальні (особливі) в залежності від базовості визнання функціональних положень інституту місцевого самоврядування. Також проведена систематизація принципів місцевого самоврядування відповідно до здійснюваних функціональних особливостей за наступними блоками: управлінський, політичний, економічний, суспільно-правовий та державницький.

4. Економічна сутність фінансової децентралізації розкрита у взаємозв'язку з категорією соціально-економічного розвитку, та за авторським підходом передбачає систему передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням відповідних дохідних джерел за місцевими бюджетами з метою забезпечення соціально-економічного розвитку територій.

5. В рамках дослідження поняття прозорості виявлено його ключові характеристики, що виражаються в легкості доступу до надійної, усесторонньої, своєчасної, зрозумілої і співставної між країнами інформації. Проаналізовано широту розгляду категорії прозорості у системі місцевого самоврядування, зокрема в процесі розподілу бюджетних коштів,

попередженні корупційних проявів в публічному секторі, громадської участі в бюджетному та виборчому процесах на рівні територіальних громад.

6. Проведено огляд основних інструментів оцінки прозорості в публічному секторі за IMF, OECD, PEFA, World Bank, GIFT, G-20 та здійснено їх систематизацію відповідно до масштабу застосування, специфіки, інструментарію оцінки за трьома групами: огляди та індекси; ініціативи; стандарти та норми.

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах [184, 167].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1 Сучасний стан транспарентності бюджетної політики України

Створення умов транспарентного бюджетного середовища є однією з передумов на шляху зростання соціально-економічного розвитку держави. Результатом створення транспарентного бюджетного середовища стає можливість легшого вирішення актуальних суспільних проблем з більшою ефективністю. Неналежний рівень транспарентності бюджетної політики надає підстав стверджувати про низьку ефективність діяльності органів державної влади та ігнорування інтересів громадськості. Транспарентна бюджетна політика своєю пріоритетною ціллю ставить забезпечення соціально-економічного розвитку за умов повноцінної участі громадянського суспільства. Аналіз актуального бюджетного досвіду розвинутих країн вказує, що держава не може позбавляти участі інститути громадянського суспільства, адже це призводить до порушення демократичних цінностей та ідеалів.

Проведенням досліджень в сфері транспарентності бюджетної політики займається ряд міжнародних інституцій: МВФ, інститути Світового банку. Одним з найбільш повних, авторитетних та ґрунтовних є дослідження Міжнародного бюджетного партнерства International Budget Partnership [45].

Перевагами проведених досліджень ІВР є широке охоплення досліджуваних країн, зручність порівняння, значний масив оглянутої бюджетної інформації, незалежність здійснюваної оцінки. Загалом дані індексу відкритості бюджету мають значну можливість для використання науково-дослідних цілях, кроках визначення подальших напрямків реформування бюджетної системи. Результати оцінки базуються на проведенні незалежної оцінки відкритих бюджетних даних урядів.

Загальний рівень прозорості згідно дослідження визначається на основі врахування трьох груп показників: відкритості бюджетної інформації, ефективності та стану бюджетного нагляду, рівня участі громадськості у бюджетному процесі. Результати опублікованого звіту організації за 2017 рік охоплюють огляд 115 країн та включають оцінку 145 питань. Відмітимо, що цей звіт є регулярним, що публікується організацією.

Враховуючи євроінтеграційні спрямування України, пропонуємо порівняти стан прозорості вітчизняної бюджетної системи з аналогічними показниками країн східної Європи, що вже є членами ЄС. Загальні оцінки рівня прозорості та відповідність їх до займаного місця серед переліку країн відображені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1 – Оцінка загального індексу прозорості країн Східної Європи за 2012-2017 рр.

Країна	Загальний індекс прозорості					
	2012		2015		2017	
	Оцінка	Місце	Оцінка	Місце	Оцінка	Місце
Румунія	47	49	75	9	75	9
Словенія	74	10	68	15	69	17
Болгарія	65	17	65	18	66	21
Чехія	75	9	69	14	61	25
Польща	59	25	64	22	59	30
Словаччина	67	15	57	30	59	31
Хорватія	61	22	53	36	57	34
Україна	54	35	46	56	54	39
Угорщина	-	-	49	45	46	57
Сербія	39	61	47	47	43	62

Джерело: складено автором за даними ІВР [45].

Відповідно до результатів Румунія є лідером за отриманою оцінкою у рейтингах 2015 та 2017 років. Окрім того країною продемонстровано значний ріст оцінок (+28 балів) за період 2012-2015 рр. Серед причин цього виділяються: комплексне покращення ступеню розкриття інформації за ключовими бюджетними документами (проект державного бюджету, затверджений бюджет, піврічний звіт, звіт про виконання бюджету за рік, аудиторський звіт). Рівень громадської участі у Румунії за результатами звіту

2015 року оцінений у 42 бали, що є другим місцем серед обраної групи країн (Польща – 44). Проте це вище, за середній показник у світі за 2015 рік – 25. Серед країн, що зазнали зниження результатів оцінок протягом періоду є Словенія, Словаччина, Хорватія. Відносною стабільністю оцінок вирізняється Болгарія. Тенденції до покращення результатів демонстрували Польща та Сербія. За результатами порівняння загального індексу бюджетної прозорості виявлено, що в даній групі Україна знаходиться у звіті за 2012 рік на 7 місці у групі досліджуваних країн, у 2015 році – 10 місце, у 2017 році на 8 місці з 11 досліджуваних країн Східної Європи, що є членами ЄС. Для розуміння ключових складових прозорості бюджетної політики деталізуємо інформацію за складовими індексу в розрізі країн Східної Європи за 2017 рік та узагальнимо в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Оцінка складових бюджетної прозорості країн Східної Європи за 2017 рік

Країна	Відкритість бюджетної інформації	Стан та ефективність нагляду	Рівень громадської участі
Румунія	75	63	6
Словенія	69	80	11
Болгарія	66	59	22
Чехія	61	82	9
Польща	59	82	24
Словаччина	59	56	9
Хорватія	57	59	26
Україна	54	83	30
Угорщина	46	65	11
Сербія	43	63	2

Джерело: складено автором за даними ІВР [45].

Найвагомішою складовою, що піддається оцінці Міжнародного бюджетного партнерства, є група показників відкритості бюджетної інформації. Це наглядно підтверджується структурою питань, що оцінюються незалежними експертами. Приблизно 75% питань відноситься до оцінки саме обсягу бюджетної інформації, що надається органами публічної влади для громадськості.

Детальний розгляд ключової складової бюджетної транспарентності вказав, що вітчизняний рівень відкритості бюджетної інформації на 21 бал відстає від країни-лідера регіону – Румунії. Оцінка рівня відкритості бюджетної інформації України становить 54 бали зі 100 можливих, що відповідає обмеженому стану доступності інформації для громадськості. Для порівняння середньосвітовий показник відкритості складає 42 бали, а в регіоні Східна Європа – 59 балів. Отриманий Україною бал є результатом оцінки наявності та своєчасності публікації 8 ключових бюджетних документів: попередній бюджетний коментар (бюджетна резолюція), проект бюджету, закон про державний бюджет, проміжні бюджетні звіти, піврічний бюджетний звіт, звіт про виконання бюджету, аудиторський звіт та громадський бюджет. Дослідження вказує, що Україна із зазначеного переліку не публікувала лише піврічний бюджетний звіт, що зазвичай містить інформацію про виконання бюджету на середину фінансового року та скоригований бюджетний прогноз на кінець року. Узагальнимо результати ступеня доступності бюджетних документів в Україні за період 2008-2017 років, що відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Оцінка загальнодоступності бюджетних документів України за 2008-2017 роки, [158]

Документ	Рік				
	2008	2010	2012	2015	2017
Бюджетна резолюція	+	+	+	+	+
Проект бюджету	+	+	+	+	+
Закон про державний бюджет	+	+	+	+	+
Проміжні бюджетні звіти	+	+	+	+	+
Піврічний бюджетний звіт	+/-	+/-	+/-	-	-
Звіт про виконання бюджету	+	+	+	+	+
Аудиторський звіт	+	+	+	+	+
Громадський бюджет	+	-	-	-	+

де, «+» – доступність для громадськості; «+/-» – опубліковано з запізненням, не розміщено в інтернеті або розроблений виключно для внутрішнього користування; «-» – не розроблявся.

Окрім наявності та своєчасності публікації бюджетної документації, в огляді було оцінено повноту наданої інформації для кожного з представлених

документів. В результаті оцінки, найвищі результати отримали закон про державний бюджет (95 балів), проміжні бюджетні звіти (93 бали) та аудиторський звіт (86 балів). На обмеженому рівні повноти та результативності інформації були оцінені вітчизняний проект бюджету (48 балів), бюджетна резолюція (45 балів) та громадський бюджет (42 бали). Тобто стан відкритості бюджетної інформації в Україні не досягає достатнього рівня за загальносвітовими критеріями, проте наповненість ключових бюджетних документів отримала позитивну оцінку.

Якщо ж порівнювати оцінку відкритості бюджетних документів в динаміці, то вітчизняні показники 2017 року покращилися порівняно з 2015 завдяки публікації громадянського бюджету, зростання якості та обсягу інформації представленої в проекті бюджету, аудиторському звіті. Проте наразі не розроблені практики публікації піврічного бюджетного звіту, що є прийнятою практикою у світі.

Звернемо більшу увагу на проблемні аспекти, що потребують вдосконалення згідно оцінки Міжнародного бюджетного партнерства. Наприклад, в проекті державного бюджету представлені прогностичні дані хоча б на 2 періоди вперед стосовно видатків бюджету лише за функціональною класифікацією та частково за економічною. Найвищі бали отримували країни, що надають громадськості прогностичну інформацію стосовно майбутніх видатків державного бюджету за 3 класифікаціями: функціональною, економічною, адміністративною. Особливо експерти відзначають необхідність покращення стану прогнозування видатків бюджету, враховуючи значний ступінь зовнішньої заборгованості України.

Також зазначається, що в проекті бюджету слід надати більшу увагу детальному прогнозуванню джерел доходів бюджету мінімум на 2 бюджетні періоди вперед. Експертами було оцінено, що надана прогностична інформація охоплювала дві третини доходних джерел бюджету. Переважно прогностичні дані надані стосовно ключових податкових джерел, проте неподаткові доходи потребують більш детальної уваги. Також увагу пропонується

приділяти відкритості інформації стосовно боргового навантаження країни, зокрема про ключових іноземних та внутрішніх кредиторів країни, відсоткові ставки. Негативною оцінкою був охарактеризований аналіз бюджетної чутливості, що має передбачати можливі зміни бюджетної ситуації в умовах впливу ключових макроекономічних показників, зокрема індексу інфляції, зміни розміру реального ВВП та інше. Для України дані пропозиції стосовно аналізу бюджетної чутливості є особливо актуальними, враховуючи сировинну залежність від енергоносіїв, нестабільну політичну складову та інші деструктивні фактори. Серед недоліків звіту про виконання бюджету можна виокремити відсутність співставлення прогностичних макроекономічних показників на початок року з отриманими результатами після закінчення бюджетного періоду.

На 33 бали зі 100 можливих був оцінений ступінь оцінки впливу нових реформ в різних сферах публічного життя на рівень доходів та видатків бюджету. Це можна пояснити тим, що проведення важливих реформ (освітньої, медичної) здійснюється з недостатнім ступенем врахування усіх факторів, що вплинуть на стан бюджетної системи в процесі їх реалізації. В розвинутих країнах кожен комплекс реформ представляється громадськості в досить деталізованому форматі, в т.ч. враховуючи бюджетну складову.

Відсутня відкрита інформація стосовно прогнозування довгострокових бюджетних перспектив (більше 10 років), яка б враховувала різноманітні сценарії розвитку: демографічну ситуацію, макроекономічні оцінки, ризики різних видів. Обмежена консолідована інформація стосовно благодійної допомоги, що надається в Україну з різних напрямків. З'ясовано, що значної роботи потребує аспект стосовно відкриття інформації про фінансові та нефінансові активи, що належать державним органам влади: а саме їх кількість, стан, ринкова вартість.

Ситуація стосовно надання інформації про позабюджетні фонди в Україні потребує більшої деталізованості, оскільки вона надасть розуміння реального фінансового стану країни. В українських реаліях громадськість має

отримувати достовірні дані стосовно стану Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування. Якщо враховувати ситуацію залежності від експорту енергоносіїв, то фактично інформацію стосовно фінансового стану НАК «Нафтогаз України» слід відносити до категорії позабюджетних фондів. Зокрема, в бюджетних документах не надана відкрита інформація стосовно державних трансфертів до НАК «Нафтогаз України». Відсутність даної інформації в відкритому доступі потенційно зумовлює ризики приховування та маніпуляції бюджетними показниками.

Одним з напрямків покращення класифікації видатків в Україні, враховуючи міжнародні демократичні прагнення, має стати розроблення власних демографічних, гендерних, регіональних концепцій розподілення видатків. Якщо враховувати важливість аграрної складової бюджету, то можливо скласти певний різновид аграрного бюджетування, враховуючи географічну складову. Наприклад, досвід бюджетування в Індії враховує аспекти стратифікації суспільства. ООН здійснює підтримку гендерного бюджетування задля забезпечення гендерної рівності.

Також більш висока оцінка відкритості бюджетної інформації потребує надання громадськості детальнішої інформації стосовно категорії боргу (зовнішній або внутрішній), загальної суми зовнішньої заборгованості, структури боргових інструментів та розміру відсоткових ставок за ними.

Дотримання умов відкритості бюджетної інформації та її змістовної наповненості є важливим аспектом загальної транспарентності бюджетної політики України, проте не єдиним, оскільки рівень громадської участі має надзвичайно важливе значення для досягнення позитивних результатів в даному напрямі. Узагальнимо результати оцінки рівня громадської участі серед обраної групи країн за результатами звіту 2017 року.

Не зважаючи на відставання України від країн-сусідів за рівнем відкритості бюджетної інформації, існують і позитивні моменти оцінки. За станом та ефективністю нагляду та рівнем громадської участі у бюджетному процесі Україна займає перше місце серед обраної групи країн. Але, не

дивлячись на це, за оцінками Міжнародного бюджетного партнерства, громадськості надається мало можливостей для участі в бюджетному процесі. За рівнем участі громадськості в бюджетному процесі Україна отримала оцінку 30 балів, що відповідає незначному рівню. В той же час, як Румунія, що є лідером в регіоні, надає громадськості незначну можливість участі в бюджетному процесі, що підтверджується 6 балами оцінки.

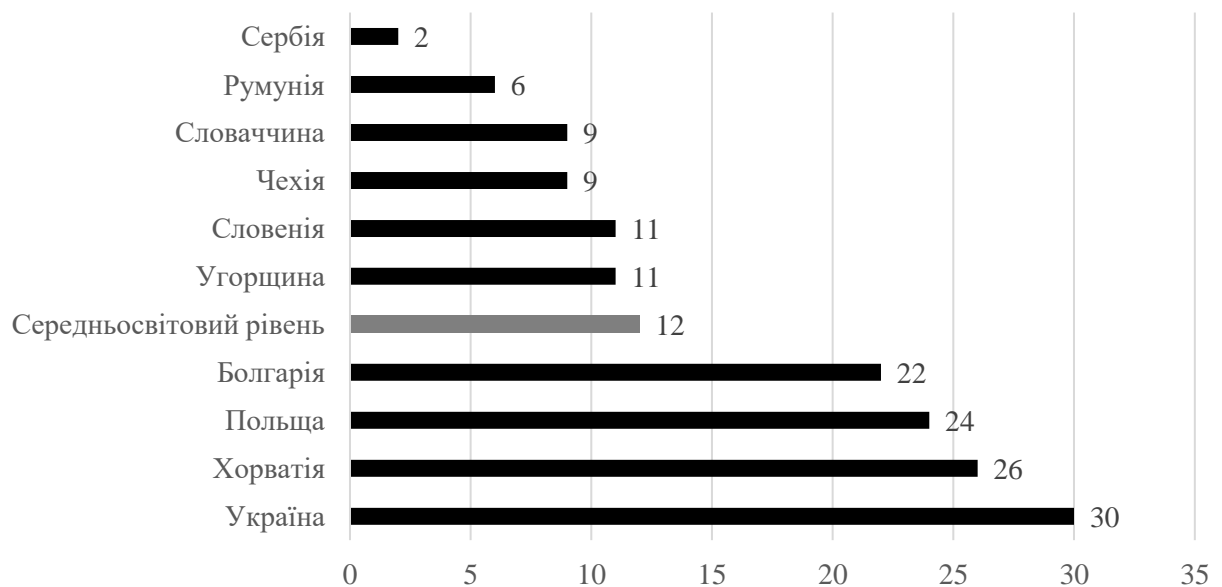

Рисунок 2.1 – Результати оцінки рівня громадської участі країн Східної Європи за 2017 рік

Джерело: складено автором за даними IBP [45].

Відзначимо, що дослідження стану громадської участі у бюджетному процесі вказало, що середньосвітовий рівень був оцінений лише у 12 пунктів зі 100 можливих. Жодній з досліджуваних країн не була надана оцінка на достатньому рівні (більше 61 балу). Відмітимо, що 4 країни демонстрували помірний стан участі громадськості в бюджетному процесі: Нова Зеландія (59 балів); Великобританія (57 балів); Австралія (41 бал) та Філіппіни (41 бал). Україна займає 11 місце в світі за досліджуваною групою прозорості бюджетного процесу. Робота по залученню населення до участі в бюджетному процесі є достатньо складним процесом, що потребує

перш за все часу для зміни суспільної свідомості, але окрім цього необхідно створити оптимальний механізм для залучення громадськості.

Ще однією групою показників, що оцінюють стан транспарентності бюджетної політики є індикатори стану та ефективності бюджетного нагляду. Глобальні тенденції свідчать, що лише 28% країн досягли адекватного рівня законодавчого нагляду за бюджетним процесом. Дослідження вказує, що незалежні наглядові інституції, що контролюють всі етапи бюджетного процесу, існують в 24% країн. Відмічено, що лише 8 країн мають незалежні наглядові органи з достатнім обсягом фінансування, а в інших випадках існують певне обмеження повноважень або недостатнє фінансування. В 44% країн виявлено проблеми щодо успішного внесення поправок до бюджету, що були рекомендовані наглядовими органами. Країнами-лідерами за станом та ефективністю бюджетного нагляду було визнано Норвегію (91 бал), Німеччину (89 балів), Францію (85 балів), Індонезію (85 балів). Україна займає 9 позицію в загальносвітовому рейтингу з оцінкою 83 бали, що є позитивним здобутком.

Стан ефективності та нагляду за бюджетним процесом в Україні оцінений на рівні 83 балів, що відповідає достатньому рівню. Серед групи досліджуваних країн Східної Європи вітчизняні напрацювання в сфері бюджетного нагляду були оцінені найвищим балом. Україна отримала високі оцінки стану бюджетного нагляду як в процесі розробки та затвердження бюджету, так і в процесі його виконання. Одним з нових аспектів бюджетного нагляду, що починає з'являтися в розвинутих демократичних країнах – діяльність незалежних наглядових інституцій, основна мета яких полягає у підвищенні довіри до державних фінансів шляхом перевірки адекватності бюджетних прогнозів та незалежної перевірки дій державних органів влади. Незалежні фінансові установи можуть мати різноманітні організаційні форми, як наприклад парламентські бюджетні служби або фінансово-бюджетні ради. Але наразі в Україні такої наглядової інституції не існує. Серед розглянутих країн Східної Європи існує досвід функціонування

подібних наглядових органів в Румунії, Словаччині, Болгарії, Хорватії, Угорщині, Сербії. Тобто, існуючий високий рівень бюджетного нагляду в Україні можна підвищити за рахунок переймання позитивних напрацювань країн-сусідів, що імплементували дані інституції в бюджетний процес. Отже, за результатами розгляду складових бюджетної транспарентності для України пропонуємо коротко узагальнити точки зростання, що допоможуть вийти на вищий рівень та відобразимо їх у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Перспективні напрями розвитку складових бюджетної транспарентності України

Складова	Перспективні напрями бюджетної транспарентності
Відкритість бюджетної інформації	1) Публікація та оприлюднення піврічного бюджетного звіту; 2) Представлення в річному звіті порівняльного аналізу між вихідними макроекономічними прогнозами та фактичними результатами; 3) Розширення повноти наданої інформації за проектом державного бюджету, бюджетною резолюцією та громадським бюджетом; 4) Покращення стану надання інформації про прогнозування обсягу видатків державного бюджету, включаючи зовнішній борг; 5) Надання інформації про прогнозний обсяг джерел доходів державного бюджету на 2 наступні бюджетні періоди (в т.ч.неподаткових джерел); 6) Впровадження аналізу чутливості бюджету від зміни ключових макроекономічних показників (інфляція, ціни на енергоносії тощо); 7) Запровадження бюджетного аналізу результатів впровадження реформ (освітньої, медичної тощо); 8) Застосування інструментів прогнозування довгострокових бюджетних показників (більше 10 років) за різних сценаріїв розвитку; 9) Надання докладної інформації про фінансовий стан позабюджетних фондів (Пенсійний фонд України, НАК «Нафтогаз України» тощо) 10) Можливість створення власних концепцій розподілу видатків (демографічних, гендерних, регіональних тощо); 11) Надання інформації в розрізі обсягу зовнішньої заборгованості, структури боргових інструментів, категорій боргу.
Стан та ефективність нагляду	1) Створення механізмів аудиту результатів незалежним органом; 2) Розгляд питання про створення незалежного фінансового органу контролю та аудиту виконання бюджету.
Рівень громадської участі	1) Створення механізмів комунікації між представниками громадськості та органами виконавчої влади для обміну поглядами стосовно актуальних питань бюджетного процесу на етапах його формування, моніторингу виконання та звітування про результати виконання; 2) Створення нових механізмів моніторингу виконання бюджету з врахуванням участі громадськості; 3) Проведення відкритих зустрічей/слухань з представниками громадськості з питань складання бюджету; 4) Створення офіційних механізмів залучення представників громадськості для участі в аудиторських перевірках бюджету.

Джерело: складено автором

Якщо розглядати отримані оцінки України у попередньому звіті за 2015 рік, то за усіма напрямками бюджетної прозорості відбулися покращення. Так рівень відкритості бюджетної інформації зріс з 46 балів у 2015 році до 54 у 2017 році. Аналогічні позитивні зрушення відбулися й в аспектах бюджетного нагляду: оцінка зросла з 79 балів у 2015 році – до 83 у 2017 році відповідно. Залучення громадськості до бюджетного процесу також покращилося, адже оцінка з 23 балів у 2015 році зросла до 30 балів у 2017 році. Беззаперечно порівнювати отримані бальні результати у 2015 та 2017 роках не варто, оскільки кожного року існують відмінності в ключових питаннях, перелік яких розширюється та видозмінюється. Зокрема, у звіті 2017 року значно переглянута методика оцінки участі громадськості через появу нових міжнародних принципів глобальної ініціативи прозорості в податково-фінансовій сфері. Але загальну тенденцію зміни можна аналізувати, як і загальний рівень оцінки кожної зі складових бюджетної прозорості. Проведене порівняння свідчить про позитивну тенденцію в напрямку покращення рівня бюджетної прозорості в Україні.

Відмітимо, що загалом Україна має достатній рівень прозорості бюджетної політики та бюджетного процесу, проте існують можливості підвищення її рівня та досягнення показників розвинутих країн. Досвід країн, що здійснили покращення прозорості бюджетної політики, свідчить про покращення результатів управління публічними коштами, що неодмінно впливає на якість життя суспільства. Також існують і побічні наслідки покращення бюджетної прозорості, зокрема вирішуються деякі корупційні проблеми в публічному секторі.

Одним доцільним аналізу джерелом оцінки прозорості в податково-бюджетній сфері є звіт Державного департаменту США, що оцінює мінімальні вимоги стосовно прозорості на основі внутрішніх стандартів США. Щорічні огляди розраховані на оцінку можливої ефективності та прозорості використання коштів наданих урядом США на підтримку програм в країнах-реципієнтах фінансової підтримки. Тобто

забезпечення достатнього рівня транспарентності за даним звітом є однією з передумов для цільового використання коштів платників податків США урядами інших країн.

Щорічний звіт будується на основі оцінки бюджетно-податкових звітів відносно сталої за обсягом вибірки – 140 країн. До звіту щорічно потрапляють країни, що не відповідають мінімальним нормам транспарентності та вказуються уряди, що досягли суттєвого прогресу стосовно покращення норм транспарентності відносно рекомендацій наданих у звіті за попередній календарний рік. Основною метою дотримання принципів фіскальної транспарентності є постійне зростання рівня підзвітності урядів перед громадськістю, що надає громадянам можливості активної взаємодії в процесі бюджетного процесу та підвищенню обізнаності в процесі бюджетного обговорення. Оцінювання рівня транспарентності відбувається на основі аналізу бюджетної інформації (доходів та видатків), договорів, ліцензій, концесій на видобуток природних ресурсів, що знаходяться в відкритому доступі та збираються посольствами/консульствами США, міжнародними організаціями. Також в процесі оцінювання до уваги беруться критерії наявності державної аудиторської установи, що здійснює аналіз бюджетної звітності та загальнодоступності даної інформації.

В звіті Державного департаменту США оцінюється прогрес урядів країн, що досягли істотного зростання бюджетної транспарентності. Також надаються рекомендації стосовно виконання подальших короткострокових та довгострокових кроків, що мають виконуватися для зростання транспарентності. Оцінка корупції в даному звіті не проводиться, тому розподіл країн на групи, що дотримуються чи не дотримуються мінімальних норм транспарентності, не відображає в собі наявність корупційних проявів в бюджетній сфері.

Здійснимо аналіз результатів оцінки транспарентності наведених в звітах за період 2014-2020 років. Як результат відмітимо, що кількість

відібраних до аналізу прозорості країн є стабільною. Кількість урядів, що відповідають мінімальним вимогам прозорості динамічно змінюється. Істотного прогресу у розвитку прозорості Україна за оцінками у звітах набувала у 2015, 2016, 2017 та 2020 роках.

Таблиця 2.5 – Результати оцінки країн за рівнем прозорості Державним департаментом США за період 2014-2020 рр.

Рік	Кількість країн	Відповідають мінімальним вимогам прозорості	Не відповідають мінімальним вимогам прозорості	Досягли істотного прогресу в підвищенні прозорості
2014	140	90	50	11
2015	140	80	60	9
2016	140	76	64	8
2017	141	73	68	11
2018	141	73	68	11
2019	141	74	67	13
2020	141	76	65	14

Джерело: складено автором за даними [126].

Здійснимо аналіз загальних рекомендацій, що запропоновані Україні для зростання рівня прозорості.

Таблиця 2.6 – Результати оцінки стану прозорості України в розрізі завдань, що потребують вирішення на основі звіту Державного департаменту США за 2014 – 2020 р.

Рік	Потребують вирішення
2014	1) Необхідність включення квазіфіскальної діяльності в енергетичному секторі до бюджетної звітності; 2) Оприлюднення умов отримання ліцензій на видобуток природних ресурсів.
2015	1) Повна публікація інформації про складові доходів та видатків бюджету; 2) Розкриття фінансової звітності великих державних підприємств; 3) Необхідність аудиторської перевірки доходної частини бюджету.
2016	1) Включення всіх доходів та видатків до бюджетної звітності; 2) Оприлюднення звітів про аудит державних підприємств; 3) Контроль за дотримання норм та процедур з ліцензування діяльності на видобуток природних ресурсів.
2017	1) Повне та достовірне розкриття інформації про доходи отримані державними підприємствами, видатки спрямовані з державного бюджету на забезпечення їх діяльності; 2) Проведення аудиторської оцінки звітності позабюджетних фондів, в т.ч. фондів соціального страхування; 3) Забезпечення дотримання чинних законодавчих норм в розрізі укладання договорів на видобуток природних ресурсів.

Продовження таблиці 2.6

Рік	Потребують вирішення
2018	1) Відображення повної інформації в розрізі асигнувань державних підприємств в державний бюджет, та витрат з державного бюджету на діяльність державних підприємств; 2) Аудит позабюджетних фондів державного бюджету; 3) Дотримання чинного законодавства в розрізі укладання договорів на видобуток природних ресурсів.
2019	1) Необхідність деталізації діяльності підприємств з державним капіталом в розрізі бюджетної документації; 2) Проведення адекватного аудиту позабюджетних рахунків державного бюджету; 3) Перехід на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку бюджетної звітності; 4) Контроль в розрізі дотримання законодавчих норм з надання ліцензій на видобуток природних ресурсів.
2020	1) Процес видачі ліцензій на видобуток природних ресурсів підлягає подальшому законодавчому регулюванню; 2) Проведення незалежної аудиторської оцінки позабюджетних рахунків, включаючи фонди соціального страхування.

Джерело: складено автором на основі відомостей [126]

Отже, загалом за досліджуваний період рівень фінансової прозорості України за критеріями Державного департаменту США знає поступової трансформації в сторону покращення, проте наразі необхідне подальше вирішення проблем включення позабюджетних фондів (в т.ч. фондів соціального страхування) до складу державного бюджету. Робота в напрямку законодавчого вдосконалення процедур отримання ліцензій на видобуток природних ресурсів має продовжуватися, контроль за дотриманням існуючих нормативних умов має здійснюватися.

Серед досягнень в розрізі прозорості України виділено збільшення спектру розкриття бюджетної інформації та в розрізі боргових зобов'язань. Процес надання ліцензій для видобутку корисних копалин отримав більшого нормативного регулювання, проте потребує подальшого вдосконалення з метою попередження корупційних проявів. Вдосконалено розкриття інформації про взаємодію державного бюджету та підприємств державної форми власності. Зокрема, серед проблем визначених звітом за 2015 р. було визначено постійне зростання витрат з державного бюджету на фінансування діяльності компанії НАК «Нафтогаз України», що значним

чином впливає на надійність бюджету. Зазначено, що серед великих підприємств з державною часткою власності у 2015 р. звітність була оприлюднена лише компаніями АТ «Укрексімбанк» та АТ «Ощадбанк». Досягненням за 2017 р. визначено публікацію звітів про здійснення аудиторської оцінки діяльності значних державних підприємств: НАК «Нафтогаз України», АТ «Укрзалізниця», ДП «НАЕК «ЕНЕРГОАТОМ», «НЕК «Укренерго» та інших 15 підприємств державної форми власності.

Отже, загалом слід відмітити вітчизняні здобутки в напрямку покращення транспарентності бюджетної політики. Серед основних позитивних сторін слід відзначити поступове залучення громадськості до бюджетного процесу на різних його етапах, а також публікацію громадського бюджету, що загалом впливає на якість бюджетної документації. Однозначними недоліками визнано відсутність опублікованих проміжних бюджетних звітів, зокрема піврічного звіту.

Якщо ж розглядати транспарентність бюджетної політики в розрізі громадської участі, то державою мають впроваджуватися наступні заходи: створення механізмів взаємодії державних органів влади та населення з питань бюджету на різних етапах. Також слід поступово впроваджувати практики залучення громадян до бюджетних слухань та незалежних аудиторських перевірок. Подальші кроки в напрямку покращення бюджетного нагляду мають акцентуватися на створенні незалежних фінансових органів нагляду за бюджетною діяльністю та регулярній і прискіпливій перевірці звітів наглядових органів.

Вирішення окреслених проблемних аспектів транспарентності бюджетної політики призведе до формування громадської культури відкритої взаємодії суспільства з органами державної влади, підвищить ефективність використання публічних коштів, виступить превентивним заходом до нецільового використання ресурсів. А загалом забезпечить основну мету бюджетної політики – підвищення рівня соціально-економічного розвитку та створення умов макроекономічної стабілізації.

2.2 Інституційні умови фінансової децентралізації

Ключовим завданням державної влади в процесі реформування системи місцевого самоврядування на засадах фінансової децентралізації є створення механізму забезпечення інституційних умов бюджетного процесу. Особливе значення в період проведення реформи займають послідовність та стратегічність вдосконалення існуючої системи інституційних умов. Недоліки реформованої системи проявляються в інституційних особливостях діяльності публічних органів влади між собою та в порушенні формальних та неформальних бюджетних правил та норм.

Система інституційних умов знаходить своє вираження у діяльності суб'єктів реалізації бюджетної політики (органи державної та місцевої влади, що наділені відповідними бюджетними повноваженнями) на основі чітких та регламентованих умов, норм та правил взаємодії. Реалізація принципів інституціонального підходу в рамках бюджетної процесу полягає в оптимізації взаємодії інститутів бюджетної системи між собою та іншими суб'єктами економічної системи, враховуючи систему інституційно-правового забезпечення. В науковій літературі зазначається, що інституціоналізацію бюджетного процесу забезпечує взаємодія політико-правових, законодавчих, соціальних та економічних інституцій.

Наслідками зростання ефективності системи функціонування інституційних умов є досягнення вищого рівня збалансованості бюджетної системи, політичної стабільності, ефективності роботи органів державного управління, якості державного регулювання, дотримання законодавства, контролю корупції тощо, що в сукупності сприятиме реалізації цілей реформи фінансової децентралізації. Виходячи з цих позицій прийнято рішення проаналізувати окремо існуючі індикатори оцінки за даними напрямами та побудувати індекс інституційних умов на основі інтегрального показника.

Значними напрацюваннями в розрізі оцінки інституційних умов функціонування органів державного управління відзначається проект групи Світового банку (World Bank), що в національному аспекті формує 6 індексів державного управління (Worldwide Governance Indicators). Перші дослідження з'явилися у 1996 році та проводяться щорічно на регулярній основі за більше, ніж 200 країнами на основі 31 агрегованого джерела збору даних, що публікуються міжнародними організаціями, аналітичними центрами, офіційними джерелами тощо.

Здійснимо характеристику сутності індексів державного управління для узагальнення можливої ролі кожного з них в процесі реалізації політики управління місцевими бюджетами та розподілимо їх відповідно до концепції Світового Банку на 3 групи, що відображено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Характеристика індексів державного управління Світового банку, [47]

Індекс	Характеристика
Група 1 Процес вибору, контролю, та зміни уряду	
Право голосу і підзвітність (Voice and Accountability)	Включає в себе показники що характеризують ступінь участі громадянського суспільства у виборі органів державного управління та місцевого самоврядування. Включає в себе також характеристику свободи слова, зібрань та незалежність ЗМІ.
Політична стабільність і відсутність насильства (Political Stability and Absence of Violence)	Відображає ймовірність настання політичної нестабільності або державного тиску за політичними мотивами, використовуючи неконституційні або силові методи.
Група 2 Здатність державного управління розумно формулювати та реалізовувати політику	
Ефективність органів державного управління (Government Effectiveness)	Оцінює ступінь ефективності діяльності органів державної влади (місцевого самоврядування), ступінь незалежності від політичного тиску, якість дотримання обраного державного курсу та ступінь його фактичної реалізації.
Якість державного регулювання (Regulatory Quality)	Відображає сприйняття здатності органів державної влади формувати та імплементувати в життя положення, що сприяють розвитку приватного сектору.
Група 3 Повага суспільства до державних органів влади	
Дотримання законодавства (Rule of Law)	Вимірює рівень сприйняття законів всіма членами суспільства, їх виконання. Включає показники ставлення населення до різних видів злочинів, ефективності та передбачуваності законодавчої системи.
Контроль корупції (Control of Corruption)	Відображає ступінь використання державної влади для отримання особистої вигоди в обхід існуючим законодавчим нормам, включаючи різний ступінь корупційних проявів.

Значна кількість європейських країн здійснила реформування місцевого самоврядування. Відповідно до цього сформувалася певна система інституційних умов, що існує в умовах децентралізованої системи управління місцевими фінансами. Узагальнимо досвід проведення реформ місцевого самоврядування в країнах Європи за останні 20 років у таблиці 2.8

Таблиця 2.8 – Результати проведення реформування місцевого самоврядування в країнах Європи

Країна (період)	Результати реформи
Албанія (2015)	Скорочення кількості муніципалітетів з 380 до 61. Необхідність регіональної реорганізації відкладена на наступний етап реформи.
Австрія (2015)	Проведення об'єднання громад на нижчому рівні без зміни системи округів і федеральних земель.
Греція (1999, 2010)	Перший етап у 1999 р. передбачав скорочення кількості муніципалітетів з 5825 до 1033. Другий етап (2010-2011 рр.) здійснив укрупнення муніципалітетів та скорочення їх кількості до 325 з передачею деяких функцій другої ланки управління на рівень муніципалітетів.
Данія (2006)	Комплексна реформа територіальної організації зі зміною розподілу повноважень та порядку фінансування. Проведено зменшення кількості муніципалітетів з 271 до 98, 19 амтів (областей) об'єднані в 5 регіонів.
Естонія (1996-н.ч.)	Стимуляція об'єднання призвела до скорочення кількості муніципалітетів з 254 до 213. Другий етап реформи з 2017 р. передбачає скорочення кількості муніципалітетів до 79. Реформа передбачає ліквідацію повітів (державних адміністрацій під управлінням губернатора).
Грузія (2006)	В процесі реформування відбулася ліквідація 65 районів та передача їх повноважень на базовий рівень.
Франція (2016)	Поступове скорочення кількості регіонів з 22 до 14.
Німеччина	Поступове скорочення кількості муніципалітетів з 15978 до 11040 за період 1990-2014 років. Аналогічним чином відбулося зменшення районів з 426 до 294 за період 1990-2016 рр.
Фінляндія (1990-2014)	Поступове проведення реформи призвело до скорочення кількості муніципалітетів з 460 до 320.
Ірландія (2014)	Відбулося скорочення 85 муніципальних одиниць та 29 графств до 31 одиниці первинної ланки.
Латвія (2009)	Скорочення кількості муніципалітетів з 527 до 118, подальша ліквідація 44 окремих утворень другого рівня (районів та міст зі спец. статусом).
Норвегія (2017-н.ч.)	В країні здійснюється процес об'єднання муніципалітетів та скорочення кількості областей (фюльке) з 18 до 11.
Швейцарія	За період реформування в країні суб'єктами федерації (кантонами) прийнято рішення про скорочення кількості муніципалітетів з 2761 у 1990 р. до 2352 у 2014 році.
Польща (1998-2002)	Реформа 1998-1999 років змінила дворівневу систему місцевого самоврядування (2500 муніципалітетів та 49 воєводств) на трьохрівневу (16 воєводств, 315 повітів, 2500 гмін). В процесі подальших перетворень кількість повітів зросла до 315 у 2002 році.

Джерело: складено автором на основі [170].

Отже, загалом значна кількість європейських країн здійснила та продовжує практичну реалізацію процесу поступового реформування системи місцевого самоврядування на засадах зміцнення фінансової самостійності найнижчого муніципального рівня управління. Дані процеси виражаються в проведенні укрупнення муніципалітетів та передачі відповідних дохідних джерел і повноважень на місцевий рівень. В той же час реформування другого рівня місцевого самоврядування (район, область, повіт, провінція) відбувається за необхідності та є опціональним.

Реформування національних систем місцевого самоврядування базувалося на основі певних інституційних умов, що мають сприяти швидшій адаптації нової системи управління до повнішого забезпечення потреб громадян. Пропонуємо здійснити порівняння інституційних умов на основі індексів державного управління серед групи країн, що знаходяться в процесі або мають досвід проведення реформування системи місцевого самоврядування шляхом проведення фінансової децентралізації. В таблиці 2.9 наведені дані за індексами державного управління Світового банку у 2019 році з метою оцінки загальної картини стану поточних умов.

Таблиця 2.9 – Індеси державного управління європейських країн за 2019 рік

Країна	Індекс державного управління					
	Право голосу і підзвітність	Політична стабільність і відсутність насильства	Ефективність органів державного управління	Якість державного регулювання	Дотримання законодавства	Контроль корупції
Україна	48,3	8,6	39,9	42,3	25,5	26,4
Грузія	53,2	29,0	76,9	82,7	62,0	74,0
Латвія	74,4	60,0	83,7	83,7	80,8	68,3
Естонія	88,7	68,1	85,6	92,8	87,0	90,4
Польща	70,9	64,3	73,1	81,3	66,3	71,2
Греція	77,3	57,1	66,8	70,7	60,6	56,3
Ірландія	94,6	82,4	86,5	93,3	88,9	89,4
Фінляндія	99,0	79,0	98,6	97,6	100,0	99,0
Нідерланди	97,5	75,7	96,6	98,1	96,2	96,6
Швейцарія	97,0	94,8	99,5	94,7	99,0	96,2
Німеччина	95,1	66,7	93,3	96,2	92,3	95,2
Франція	87,7	58,6	89,4	90,9	89,4	88,9

Джерело: складено автором за даними [88].

Слід відмітити, що до аналізу відібрані країни з різним соціально-економічним розвитком та історичними особливостями розвитку, що розширює спектр можливостей порівняння та визначення сильних та слабких сторін. До групи відібраних країн з пострадянським минулим відносяться Україна, Латвія, Естонія та Грузія. Досвід країн Балканського півострова, зокрема Греції, є прикладом радикальних змін та зменшення кількості муніципалітетів внаслідок світової економічної кризи 2008-2009 років. Ірландія в свою чергу є прикладом рішучих дій зі скорочення місцевих видатків та укрупнення муніципальних утворень внаслідок боргової кризи 2010 року та необхідності подальшої ліквідації її наслідків [106]. Прикладами країн Європи, що йдуть процесами поступового постійного і добровільного реформування власної системи місцевих фінансів є Фінляндія та Нідерланди розпочинаючи з 1990 року. Країни з високим рівнем економічного розвитку започаткували першу хвилю місцевих реформ у 1960-70 роках та продовжують по сьогоднішній час, що свідчить про постійну зміну економічних умов та необхідність відповідних змін.

Результати оцінки індексів у таблиці 2.9 відображені в шкалі від 0 до 100, де вище значення свідчить про кращий рівень розвитку певної складової державного управління. Загалом серед зазначеного переліку країн найнижчі позиції за всіма індексами у 2019 році займає Україна. Найвищі місця, як серед сформованої вибірки, так і в світі займають Швейцарія, Фінляндія та Нідерланди.

Найменш розвинутим серед 6 інституційних індексів в Україні є значенням за напрямом політичної стабільності та відсутності насильства (8,6), що пояснюється наявністю точок політичної напруги, окупацією частини території тощо. Найбільш стабільними за даним індексом є оцінки Ірландії (82,4) та Швейцарії (94,8), що пояснюється стабільністю національних умов та відсутністю подібних проблем, як в Україні.

За індексом права голосу та підзвітності Україна займає середні позиції серед світових країн (48,3). Лідерами серед 200 країн світу є країни

Скандинавії: Норвегія, Швеція та Фінляндія. Отримані результати оцінки України свідчать про певне відставання за даним напрямком через низький рівень політичної активності, недостатню ефективність органів влади в напрямку реалізації реформ, недостатній рівень підзвітності органів державної влади перед громадськістю, недотримання громадянських прав, низький рівень довіри до органів влади.

Значення індексу дотримання законодавства в Україні за 2019 рік оцінені на рівні 25,5. В загальносвітовому масштабі дана оцінка знаходилася на рівні Мексики, Пакистану, Ірану, Республіки Білорусь. Найвищими оцінками серед відібраної до аналізу групи країн відзначалися Фінляндія (100,0), Швейцарія (99,0) та Нідерланди (96,2). Серед необхідних до вирішення перепон на шляху покращення даного фактору інституційних умов виділено необхідність зростання незалежності судової системи від інших гілок влади, зростання швидкості прийняття судових рішень, підвищення рівня довіри до правоохоронної системи та контролю за виконанням судових рішень. Також значну увагу слід приділити проблемам ухилення від сплати податків та боротьбі з тіньовим сектором економіки, оскільки дані аспекти безпосередньо впливають на рівень надходжень податкових платежів до місцевих бюджетів.

На нашу думку, одним з найважливіших напрямків ефективного проведення будь-якої реформи, зокрема реформування системи місцевого самоврядування, є ефективність роботи місцевих органів управління, оскільки ідеально сформований план реформи не буде реалізований без належних на те умов та якостей як органів центрального апарату управління, так і органів місцевого самоврядування, на які покладено безпосередні обов'язки з реалізації поточних заходів місцевого соціально-економічного розвитку.

Пропонуємо здійснити огляд динаміки зміни значень індексу оцінки ефективності органів державного управління, узагальнені значення яких за період 2010-2019 рр. наведені в таблиці 2.10

Таблиця 2.10 – Результати оцінки індексу ефективності органів місцевого самоврядування за 2010-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	24,4	21,3	32,2	31,3	39,9	34,6	32,2	35,1	38,5	39,9
Грузія	65,1	69,2	70,1	69,7	71,6	67,3	70,7	73,1	74,0	76,9
Латвія	72,7	72,5	75,8	76,3	78,4	83,7	78,8	78,8	79,8	83,7
Естонія	82,3	82,5	78,2	78,7	80,3	82,7	82,7	82,7	84,6	85,6
Польща	71,3	71,1	72,0	72,5	74,5	74,5	73,6	74,0	75,0	73,1
Греція	69,4	68,2	63,0	67,8	69,2	64,4	62,5	66,3	65,9	66,8
Ірландія	87,1	88,6	91,9	89,6	91,8	91,8	88,5	87,0	89,9	86,5
Фінляндія	99,5	100,0	100,0	100,0	99,0	96,2	96,2	98,1	99,0	98,6
Нідерланди	94,7	96,7	96,7	96,7	96,6	97,1	96,6	96,6	96,6	96,6
Швейцарія	97,6	97,6	97,6	97,6	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5	99,5
Німеччина	92,3	91,5	93,4	92,4	94,7	93,8	94,2	94,2	93,3	93,3
Франція	89,0	87,7	87,7	89,1	88,9	88,5	90,4	88,0	91,8	89,4

Джерело: складено автором за даними [88].

Одержані результати в динаміці свідчать про покращення оцінки стану ефективності органів місцевого самоврядування в Україні, оскільки за досліджуваний період індекс зріс на 15,5 пункти, що є найбільшим зростанням за період серед досліджуваної групи країн. Лідерами даної групи є Фінляндія, Нідерланди та Швейцарія (97-99), що загалом відзначаються значним рівнем інституційної ефективності в сфері управління усіма сферами державної компетенції (система охорони здоров'я, освіти, інфраструктури). Показниками вище середнього (65-80) стабільно відзначаються (Грузія, Латвія, Польща, Греція).

Загальний рівень оцінок за даним напрямком базується на сприйнятті якості реалізації сприятливого середовища для задоволення базових потреб населення. Серед переліку основних напрямків визначено якість інфраструктури (дороги, залізничне сполучення, аеропорти), якість освітньої системи (шкільна освіта, вища освіта), якість системи охорони здоров'я, якість надання комунальних послуг (вода, електроенергія, опалення). Окрім того також здійснюється поверхнева оцінка ефективності бюджетного та фінансового менеджменту, ефективність мобілізації доходів. Також важливим аспектом є ступінь реалізації визначеної державної політики та

незалежність її реалізації від політичного тиску. Загалом оцінки ефективності вітчизняної системи державного управління мають потенційні зони росту: зменшення рівня бюрократії, зростання кваліфікованості державних службовців, налагодженості діалогу, зворотного зв'язку, підзвітності та прозорості управлінських рішень.

Наступною умовою успішності реформування місцевого самоврядування є зростання індексу якості державного регулювання. Це пов'язано з тим, що ефективність державних норм та стандартів має дотримуватися як в секторі державного управління, так і в приватному секторі, умови для існування якого створюються на державному рівні. Сутність даного індексу полягає в оцінці ефективності антимонополізаційних заходів та регулювання конкуренції у ринкових сферах, заходів боротьби з практиками недобросовісної конкуренції, усунення дискримінаційних тарифів та ступеня інвестиційної та фінансової свободи. Заходи державного регулювання мають справедливі та рівні умови для всіх державних і ринкових суб'єктів. Від ефективності функціонування ринкового сектору залежать обсяги залучених податкових надходжень, що спрямовуються на забезпечення виконання функцій, покладених на місцеві бюджети. Оцінки індексу якості державного регулювання наведені в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 – Результати оцінки індексу якості державного регулювання за 2009-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	34,0	29,9	29,9	30,3	29,3	29,8	36,1	40,4	40,9	42,3
Грузія	70,8	74,4	74,4	74,4	79,3	78,8	81,7	81,7	83,2	82,7
Латвія	80,4	79,1	80,1	80,6	85,6	81,3	83,7	82,7	83,7	83,7
Естонія	88,5	91,0	91,0	91,0	93,3	93,3	93,3	93,3	91,8	92,8
Польща	79,9	78,2	78,7	81,0	81,3	80,3	79,8	78,8	78,8	81,3
Греція	72,2	68,2	68,7	73,0	63,9	66,8	59,1	63,0	66,3	70,7
Ірландія	94,3	93,4	94,3	93,8	95,2	97,6	94,7	91,8	93,3	93,3
Фінляндія	99,0	97,6	98,1	98,6	98,6	98,1	96,6	96,6	96,2	97,6
Нідерланди	97,1	97,2	96,2	95,7	95,7	96,6	98,6	98,6	99,0	98,1
Швейцарія	94,7	94,8	95,3	94,3	96,2	95,2	98,1	97,1	97,1	94,7
Німеччина	93,8	92,9	91,9	92,4	94,2	94,2	96,2	95,2	95,2	96,2
Франція	86,6	84,8	83,4	85,3	81,7	83,7	83,2	83,7	84,1	90,9

Джерело: складено автором за даними [88].

Загальна динаміка зміни індексу якості державного регулювання в Україні демонструє зростання з 34,0 у 2010 році до 42,3 у 2019 році. Показники України за індексом знаходяться на рівні наступних країн: Китай, В'єтнам, Азербайджан. Серед даної групи за період дослідження істотне зростання рівня якості державного регулювання продемонструвала Грузія (+11,9) за рахунок продовження політики скорочення формальних процедур для ведення бізнесу, прозорості умов роботи для експортерів, імпортерів, спрощення митних процедур тощо. До групи країн-лідерів за даним індексом відносяться Нідерланди, Фінляндія, Німеччина та Швейцарія.

З метою покращення інституційних умов за даним напрямком та продовження ефективного проведення реформи фінансової децентралізації Україна має вдосконалити внутрішню роботу за такими напрямками: ефективність антимонополізаційних заходів та регулювання конкуренції у певних ринкових сферах, боротьба з практиками недобросовісної конкуренції, усунення дискримінаційних тарифів, контроль якості дотримання державних норм і стандартів, зростання ступеня інвестиційної та фінансової свободи тощо.

Однією з ключових інституційних передумов для формування збалансованого середовища проведення фінансової децентралізації є вплив корупційних факторів. Причини актуальності розгляду даного фактору полягають в проблематиці розповсюдження корупційних схем на різних рівнях державного управління, що призводить до розтрати бюджетних коштів та зниження загальної ефективності системи.

Враховуючи передачу більшої кількості повноважень місцевим органам влади відповідні фінансові ресурси будуть передані на рівень територіальних громад, що відповідно спричиняє ризик появи нових корупційних загроз. В процесі розгляду поточних оцінок корупційних проявів в обраній групі країн використано декілька джерел даних, оскільки це підвищує ймовірність агрегування адекватних результатів та співставлення. Пропонуємо проаналізувати в динаміці зміну індексу

контролю корупції Світового банку серед обраної групи країн, що здійснювали реформування місцевого самоврядування за період 2010-2019 років, що відображено в таблиці 2.12

Таблиця 2.12 – Результати оцінки індексу контролю корупції за 2009-2019 рр. (за даними [88])

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	16,2	15,6	12,8	11,4	14,9	14,9	21,2	22,1	18,3	26,4
Грузія	57,1	61,6	68,7	69,7	76,4	74,5	74,0	77,4	76,4	74,0
Латвія	63,8	65,4	64,5	66,8	67,8	67,8	66,8	69,7	64,4	68,3
Естонія	80,5	81,5	82,0	83,4	88,0	88,0	88,9	87,0	89,9	90,4
Польща	71,9	72,0	73,0	71,1	72,6	73,6	76,0	76,0	74,5	71,2
Греція	56,7	55,5	52,6	57,8	53,4	55,3	55,3	52,9	55,8	56,3
Ірландія	92,9	91,5	90,5	90,0	91,8	92,3	92,3	91,3	90,9	89,4
Фінляндія	98,1	99,1	98,1	98,1	98,6	99,5	99,5	99,0	100,0	99,0
Нідерланди	97,6	97,2	96,2	96,2	95,7	94,7	94,7	95,2	96,2	96,6
Швейцарія	96,7	95,7	97,6	97,6	97,6	97,6	95,7	96,6	96,6	96,2
Німеччина	93,3	93,4	94,3	94,3	94,7	93,3	93,8	94,2	95,2	95,2
Франція	89,5	90,5	90,0	88,2	88,9	88,9	90,4	87,5	88,0	88,9

Джерело: складено автором за даними [88].

Результати оцінювання відібраної групи країн можна умовно розподілити на три групи в залежності від значення індексу. До групи високого рівня контролю корупції з оцінками індексу в межах інтервалу 80–100 відносяться: Естонія, Франція, Німеччина, Ірландія, Швейцарія, Нідерланди, Фінляндія. Група середнього рівня оцінок рівня контролю корупції співвідноситься з інтервалом 50-80 та включає наступні країни: Греція, Латвія, Польща та Грузія. До групи низького рівня (<50) серед обраної до аналізу групи країн відноситься лише Україна з показниками в межах 11,4-26,4.

Зазначимо, що показники оцінок України за період 2009-2019 рр. мають тенденцію до зростання, найнижчою оцінкою рівень контролю корупції відзначений у 2013 році – 11,4, найвищою у 2019 р. – 26,4. Оцінками, наближеними до України, в світі відзначаються Непал, Єгипет, Болівія, Домініканська Республіка. Країнами-лідерами за рівнем контролю корупції є Нова Зеландія, Сінгапур, Фінляндія, Швеція. Найбільш динамічно

зростаючою серед обраного переліку є Грузія, що продемонструвала істотне зростання за період 2010-2014 років, з 57,1 до 76,4. Досвід Грузії полягав в комплексному підході до боротьби з корупцією за різними напрямками: ухилення від сплати податків, корупція в сфері нижчих ланок державного управління, перевірка майнових декларацій чиновників. Проте прояви елітарної високопоставленої корупції та корупція судової системи заважають країні отримати вищих оцінок.

В цей же час факторами покращення вітчизняної системи антикорупційних заходів міжнародні експерти виділяють створення та імплементацію нормативно-правової бази з питань запобігання корупції, створення та початок роботи нових органів протидії корупції (НАЗК, САП, НАБУ, БЕБ). Також відзначено роботу зі створення механізмів оприлюднення інформації про використання публічних коштів, що є безпосереднім фактором протидії корупції (системи Proorro, eData, eHealth).

Другим взятим до розгляду показником дослідження стану корупційних проявів відібрано авторитетний показник Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), що є результатом досліджень міжнародної організації Transparency International. Даний показник відображає рівень сприйняття корупції респондентами-резидентами країни за стобальною шкалою, де 0 (максимальний рівень корупції), а 100 (відсутність корупції). Методика передбачає дослідження ступеня відношення громадян до корупційних проявів, наявність умов для протидії корупції, ступінь втрат, форми корупції на основі 13 профільних джерел оцінок [18].

Даний індекс має достатній термін розрахунку, оскільки публікується щорічно з 1995 року. Починаючи з 2012 року методологія розрахунку припускає можливість щорічного порівняння нового показника країни з попереднім. Показники 2010 та 2011 років в нашому випадку були трансформовані з метою відповідності 100 бальної шкали. Отже, узагальнимо результати відібраних оцінок рівня сприйняття корупції серед обраної групи країн за 2010-2019 роки у формі таблиці 2.13

Таблиця 2.13 – Результати оцінки індексу сприйняття корупції за 2009-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	24	23	26	25	26	27	29	30	32	30
Грузія	38	41	52	49	52	52	57	56	58	56
Латвія	43	42	49	53	55	56	57	58	58	56
Естонія	65	64	64	68	69	70	70	71	73	74
Польща	53	55	58	60	61	63	62	60	60	58
Греція	35	34	36	40	43	46	44	48	45	48
Ірландія	80	75	69	72	74	75	73	74	73	74
Фінляндія	92	94	90	89	89	90	89	85	85	86
Нідерланди	88	89	84	83	83	84	83	82	82	82
Швейцарія	87	88	86	85	86	86	86	85	85	85
Німеччина	79	80	79	78	79	81	81	81	80	80
Франція	68	70	71	71	69	70	69	70	72	69

Джерело: складено автором за даними [18].

В результаті порівняння найбільшим рівнем сприйняття корупції серед відібраних країн характеризувалися Фінляндія, Швейцарія та Нідерланди. Україна серед досліджуваних країн знаходиться на останньому місці з показниками, що не перевищували 32, та загалом відноситься до групи країн з високим рівнем корупційної складової. Загалом Україна в даному рейтингу займає позиції в районі 110-120 серед 180 країн. Починаючи з 2012 року відбулося певне зростання вітчизняного рейтингу з 26 балів до 32 у 2018. Серед інших країн можна також відзначити певне покращення значень індексу сприйняття корупції у Грузії, Латвії, Естонії, Греції. Решта країн суттєвих змін в динаміці зміни оцінок не продемонстрували.

Якщо розглядати найбільш проблемні аспекти відношення суспільства до корупції в Україні, то згідно з дослідженням [62] 87% громадян вважають, що державна влада не справляється з корупційними проявами, що є одним з найгірших показників у світі. За результатами оцінок 30-40% громадян України були задіяні в наданні неправомірної вигоди про взаємодії з державними органами протягом року, що є достатньо великим показником. Також достатньо низьким є показник віри суспільства в можливість громадської боротьби з корупцією, що складає в вітчизняних реаліях 14%, в

той же час, як в Бразилії 83% респондентів вважають, що звичайні громадяни можуть протистояти корупційним проявам. Огляд двох різних джерел оцінки стану контролю корупції підтверджує проведення певної роботи з впровадження практик запобігання та боротьби з корупцією, що позитивно відображається у зростанні індексів. Проте для отримання довгострокових результатів обрану політику необхідно продовжувати та вдосконалювати.

Подальший аналіз інституційних умов має сенс зосередити в напрямку оцінки ступеня бюджетної свободи, яка формується органами державної влади. Зокрема, в рамках проекту розрахунку індексів економічної свободи (Heritage Foundation's Index of Economic Freedom) відбувається дослідження двох індексів: індекс податкового навантаження та індекс обсягу державних витрат. Шкала оцінки знаходиться в межах 0-100, враховуючи, що чим більше значення показника, тим менше інтервенція держави в економіку країни і тим більше рівень економічної свободи. Відобразимо результати оцінок індексу податкового навантаження за 2009-2019 рр. у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14 – Результати оцінки індексу податкового навантаження (Tax Burden Heritage Foundation's IEF) за 2009-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	77,9	77,3	78,2	78,2	79,1	78,7	78,6	78,6	80,2	81,8
Грузія	89,1	87,5	87,8	88,2	87,3	87,2	87,6	87,3	87,0	87,1
Латвія	82,7	82,5	84,3	84,4	84,6	84,4	84,8	84,7	84,0	77,0
Естонія	80,2	80,7	79,1	79,7	80,4	80,6	81,9	81,2	80,7	79,9
Польща	74,9	74,0	74,4	76,0	76,1	82,1	75,5	76,0	75,9	74,9
Греція	65,9	65,9	65,3	66,2	65,9	64,2	64,4	61,1	60,4	59,1
Ірландія	71,1	72,1	73,9	73,8	74,0	73,6	73,6	72,7	76,1	76,3
Фінляндія	65,4	65,3	65,4	66,9	65,1	66,4	66,5	66,6	66,5	66,8
Нідерланди	52,0	50,6	51,2	52,1	51,7	51,8	52,7	53,2	52,5	51,6
Швейцарія	68,2	68,4	67,9	68,1	68,9	70,3	70,9	70,9	70,5	70,5
Німеччина	58,3	58,5	61,3	61,8	61,2	60,8	61,5	61,9	61,3	60,8
Франція	51,9	52,3	53,8	53,0	48,4	47,5	47,7	47,6	47,3	48,4

Джерело: складено автором за даними [44].

Індекс податкового навантаження вказує на фактичний рівень фіскального тиску особистих та корпоративних доходів, а також загальний рівень оподаткування у відношенні до ВВП. У суб'єктів економіки завжди

виникають питання стосовно сплати, ухилення чи мінімізації рівня оподаткування. Відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування мають зважено підходити до встановлення ставок податків, оскільки це прямий інструмент формування бюджету. З іншої сторони можливість суб'єктів економіки зберігати та управляти більшою часткою власних доходів для особистих цілей спричиняє зростання економічної свободи. Також більш високі частка податків в доходах знижує здатність фізичних та юридичних осіб до реалізації власних цілей шляхом підприємництва. Тобто оптимальний рівень податкового навантаження є інституційним фактором реалізації реформи фінансової децентралізації та подальшого функціонування системи.

Враховуючи отримані результати відзначимо, що рівень податкового навантаження в Україні (77-82) є одним з найменших серед обраної групи країн Європи, в той же час, як у Франції зазначений показник коливається в межах 47-54 балів та є одним з найбільших. Це пояснюється передусім різницею в рівнях прямого оподаткування доходів громадян та суб'єктів підприємництва. Якщо ставка оподаткування доходів фізичних осіб в Україні становить 20%, податок на прибуток підприємств становить 18%, то аналогічні показники у Франції: індивідуальний податок – 45%, корпоративний податок – 28%.

Також слід враховувати ряд непрямих податків (податки з продажів, акцизи, ПДВ), що впливають на рівень податкового навантаження. У 2020 році частка податкового навантаження у ВВП в Україні становила 20,1%, Франції – 46,1% (найбільший показник у світі), Фінляндії – 42,7%, Нідерланди – 38,8% [44]. Відзначимо той факт, що рівень податкового навантаження в країнах з високим рівнем соціального забезпечення є відповідно значним, оскільки це надає можливостей в високому розмірі задовольняти потреби громадян. Високі оцінки індексу податкового навантаження як правило компенсуються низькими оцінками інших видів свободи (бізнес свобода, монетарна свобода, свобода ринку праці).

Наступним напрямом дослідження інституційних умов є розгляд індексу обсягу державних витрат, що також відноситься до групи показників оцінки державного сектору за методикою Heritage Foundation's. Критичним питанням в процесі проведення реформи фінансової децентралізації є пошук достатнього обсягу фінансових ресурсів для забезпечення потреб соціально-економічного розвитку новостворених територій. Результати узагальнення індексу обсягів державних витрат відображені в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15 – Результати оцінки індексу обсягу державних витрат (Government Spending Heritage Foundation's IEF) за 2009-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	41,1	32,9	29,4	29,4	37,5	28,0	30,6	38,2	45,0	46,9
Грузія	65,3	60,3	55,8	68,9	69,7	73,8	75,3	74,4	73,3	73,6
Латвія	57,4	55,5	43,8	53,6	54,9	59,2	58,4	57,4	59,0	57,1
Естонія	62,2	52,2	38,8	56,2	56,0	53,2	54,9	55,8	52,6	51,1
Польща	46,8	43,8	40,3	43,0	43,2	47,1	46,5	46,9	47,8	48,8
Греція	41,9	34,3	16,2	24,7	19,2	н/д	н/д	5,4	20,9	23,3
Ірландія	61,8	47,1	30,4	28,8	30,6	45,6	50,3	57,1	69,6	77,4
Фінляндія	32,9	26,5	5,2	12,2	8,9	3,6	0,8	н/д	2,3	7,2
Нідерланди	38,4	36,8	20,9	24,7	25,6	23,8	34,4	37,0	39,1	42,9
Швейцарія	68,9	69,3	65,8	63,8	65,7	65,1	66,3	67,5	65,4	64,8
Німеччина	41,4	42,7	32,2	37,3	38,2	40,1	41,3	41,4	41,3	42,3
Франція	17,9	16,4	5,3	5,6	5,6	2,5	2,5	2,0	2,7	3,9

Джерело: складено автором за даними [44].

Оптимальне співвідношення обсягу державних витрат до ВВП є показником, що не має чітких стандартів та залежить від різноманітних факторів економічного розвитку. Слід враховувати той фактор, що постійне зростання обсягу державних витрат потенційно створює ситуацію недостатності фактичних фінансових можливостей бюджету, що означає нераціональність використання наявних фінансових ресурсів та втрати економічної ефективності. Надмірний обсяг державних витрат призводить до виникнення дефіциту та появи державного боргу. Також слід розрізняти тип здійснюваних державних видатків: поточні та капітальні. Державні витрати на цілі створення інфраструктурних проектів, розвитку людського капіталу можуть вважатися інвестиціями.

Переважна більшість державних видатків фінансується за рахунок податкових надходжень, а тому державне фінансування має альтернативну вартість, що могла бути результатом споживання та інвестицій фінансових ресурсів, що залишилися на рівні суб'єктів економіки. Надмірні темпи зростання державних видатків створюють ризик для витіснення приватної економічної діяльності. Зростання темпів економічного розвитку за рахунок зростання обсягу державних видатків має тимчасовий характер та спотворює ринковий розподіл ресурсів. Окрім того зростання видатків досить часто призводить до виникнення бюрократичних проявів, зниження загальної ефективності витрачених коштів та збільшення державного боргу [85].

Методологія побудови індексу державних видатків розглядає наближеність державних витрат до мінімальних значень в якості орієнтиру. Через це країни з низьким рівнем державного потенціалу та економічного розвитку можуть штучно отримувати завищені бали. Проте даний недолік методики компенсується за рахунок інших напрямків оцінки економічних свобод та ефективності діяльності системи державного управління. Шкала оцінки державних видатків є нелінійною. Наприклад, обсяг державних видатків, що близький до 0% від ВВП достатньо погіршує оцінки. В цей же час показники більше 30% ВВП призводять до більш гірших оцінок, ніж менші. Надмірно високий рівень державних витрат у ВВП (> 58%) призводить до нульових оцінок.

Якщо розглядати результати отриманих індексів обсягів державних витрат, то найбільшими значеннями на кінець досліджуваного періоду вирізняються Ірландія (77,4) та Грузія (73,6). Відповідно частка видатків бюджету у ВВП для Ірландії знаходилася на рівні 25,1%, Грузії – 27,8% [44]. Найнижчими показниками індексу державних витрат серед обраних країн відзначалися Франція (3,9, 6 місце в світі) та Фінляндія (7,2, 8 місце в світі). Відповідний обсяг частки державних витрат у ВВП Франції становив 55,9%, Фінляндії – 53,4%. Низькі оцінки даних країн пояснюються особливостями методики розрахунку та близькістю частки видатків зведеного бюджету до

граничного показника в 58%. Розглядаючи вітчизняні показники відзначимо, що за останні 2 роки (2019-2020) середній показник обсягу витрат державного бюджету у ВВП становив 41,6%, а обсяг дефіциту державного бюджету 2,1%. Україні в процесі подальшої реалізації реформи місцевого самоврядування на засадах децентралізації необхідно дотримуватися певного рівня державних витрат та їх контролю, оскільки новостворені громади можуть переоцінити власний бюджетний потенціал та нераціонально розподілити бюджетні кошти розвитку.

Одним з методів узагальнення аналізу розглянутих кількісних показників оцінки інституційного середовища є побудова інтегрального показника. Доречність даного методу пояснюється різномірністю оцінюваних напрямів, значну кількість та неможливість виділити найбільш значимий та універсальний. Враховуючи те, що відібрані до аналізу показники знаходяться в єдиній шкалі виміру (0-100), є стимуляторами (при зростанні показника інституційний рівень зростає) прийнято рішення розрахувати індекс інституційних умов шляхом визначення середньої арифметичної, що узагальнено на рисунку 2.2

Індекс інституційних умов фінансової децентралізації	
$\bar{I} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}$	де, \bar{I} - індекс інституційних умов; X_i -індекс інституційних умов.
X1 Індекс ефективності органів державного управління (Government Effectiveness)	
X2 Індекс якості державного регулювання (Regulatory Quality)	
X3 Індекс контролю корупції (Control of Corruption)	
X4 Індекс сприйняття корупції (Corruption perceptions index)	
X5 Індекс податкового навантаження (Tax Burden)	
X6 Індекс обсягу державних витрат (Government Spending)	

Рисунок 2.2 – Методика побудови індексу інституційних умов фінансової децентралізації

Джерело: складено автором.

Сформований інтегральний показник прийнято рішення назвати індексом інституційних умов. Його основна мета полягає в визначенні ступеня розвитку ключових інституційних умов, що необхідні в процесі реалізації реформи фінансової децентралізації. Результати розрахунків сформованого індексу інституційних умов узагальнені у формі таблиці 2.16.

Таблиця 2.16 – Індекс інституційних умов фінансової децентралізації за 2010-2019 рр.

Країна	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	36,3	33,3	34,7	34,3	37,8	35,5	37,9	40,7	42,5	44,6
Грузія	64,2	65,7	68,1	70,0	72,7	72,3	74,4	75,0	75,3	75,1
Латвія	66,7	66,2	66,2	69,1	71,0	72,0	71,6	71,9	71,5	70,9
Естонія	76,4	75,3	72,2	76,2	77,8	78,0	78,6	78,5	78,8	79,0
Польща	66,3	65,7	66,1	67,3	68,1	70,1	68,9	68,6	68,7	67,9
Греція	56,6	55,4	51,3	55,2	55,0	61,8	61,6	52,6	55,2	56,0
Ірландія	81,2	77,9	75,0	74,7	76,2	79,3	78,7	79,0	82,1	82,8
Фінляндія	81,2	80,4	76,1	77,5	76,5	75,6	74,8	89,1	74,8	75,9
Нідерланди	78,0	77,9	74,2	74,7	74,7	74,7	76,7	77,1	77,6	78,0
Швейцарія	85,5	85,6	85,0	84,4	85,6	85,6	86,1	86,1	85,7	85,1
Німеччина	76,4	76,5	75,4	76,0	77,0	77,2	78,0	78,0	77,7	78,0
Франція	67,2	67,0	65,2	65,4	63,8	63,5	63,9	63,1	64,3	65,1

Джерело: складено автором.

Отримані результати підтверджують раніше зроблені висновки за окремими складовими даними індексу. Більший рівень сформованого індексу потенційно свідчить про ефективніший стан реалізації функцій місцевого самоврядування через ефективність використання бюджетних коштів, оптимально сформований рівень податкового навантаження, відсутність корупційних проявів та кращу спроможність місцевих органів влади до виконання власних повноважень.

Серед сформованої групи країн, що пройшли шляхом реформування місцевого самоврядування, Україна за рівнем індексу інституційних умов знаходиться на останньому місці, що однозначно вказує на необхідність продовження обраного курсу на реформування, оскільки існує загальний тренд до поступового зростання як окремих індексів, так і інтегрального індексу інституційних умов. Країни відібрані для порівняння здійснювали

реформи місцевого самоврядування паралельно з поступовою роботою в напрямку вирішення інституційних факторів її успішної реалізації. Україна задля підвищення власного загального рейтингу має сконцентрувати увагу на вирішенні питань політичної стабільності, формуванні ефективної системи новостворених органів місцевого самоврядування, подоланні корупційних проявів та підвищенні загального рівня транспарентності бюджетної діяльності.

Отже, беззаперечним є факт того, що стан інституційних умов всередині країни безпосередньо впливає на якість здійснення реформи фінансової децентралізації та наслідків її впровадження. Загальний аналіз інституційних умов, що впливають на стан реалізації реформи місцевого самоврядування вказав, що необхідно зосереджувати увагу на проблемних аспектах, що потребують вирішення: зростання підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування, підвищення загального рівня довіри до влади, підвищення рівня дотримання законодавчих регуляторних норм, громадських прав. Побудова інтегрального індексу інституційних умов надала можливості узагальнити різномірні за своєю суттю напрямки дослідження інституційних умов здійснення фінансової децентралізації, що сформувало загальну картину інституційного середовища

2.3 Аналіз результатів проведення реформи фінансової децентралізації в Україні

Реалізована на сьогоднішній день система забезпечення громад достатнім обсягом фінансових ресурсів, необхідних для виконання покладених на місцеві громади потреб є наслідком проведення реформи фінансової децентралізації в Україні. Оптимальний обсяг фінансових ресурсів у поєднанні з можливістю їх самостійного формування є умовою

створення фінансового базису для сталого соціально-економічного розвитку громад із забезпеченням доступності базових послуг населенню.

Система розподілу публічних фінансів зазнає поступового реформування для боротьби з наслідками надмірного рівня централізованості: значний рівень трансфертної залежності, низький рівень власних доходів, невідповідність покладених на громаду соціальних функцій та рівня фінансового забезпечення, відсутність транспарентності в розподілі фінансових ресурсів тощо. Вирішення зазначеного переліку бюджетних проблем місцевого самоврядування розпочато з реформування системи прямих міжбюджетних відносин між місцевими бюджетами та державним бюджетом у 2015 р., що мало стати базисом для забезпечення бюджетної автономії та підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Сутність нового механізму бюджетного регулювання та вирівнювання полягала у переході від тріступеневої до двоступеневої бюджетної моделі [190]. Якщо раніше існували прямі міжбюджетні відносини між державним бюджетом та обласними, районними, бюджетами міст обласного, що реалізовувалися у вигляді надання дотації вирівнювання. То зі змінами до Бюджетного кодексу з'явилося поняття базової дотації, що передбачає встановлення прямих міжбюджетних вже на двох рівнях. Узагальнимо зміну системи прямих міжбюджетних відносин у формі рисунку 2.3.

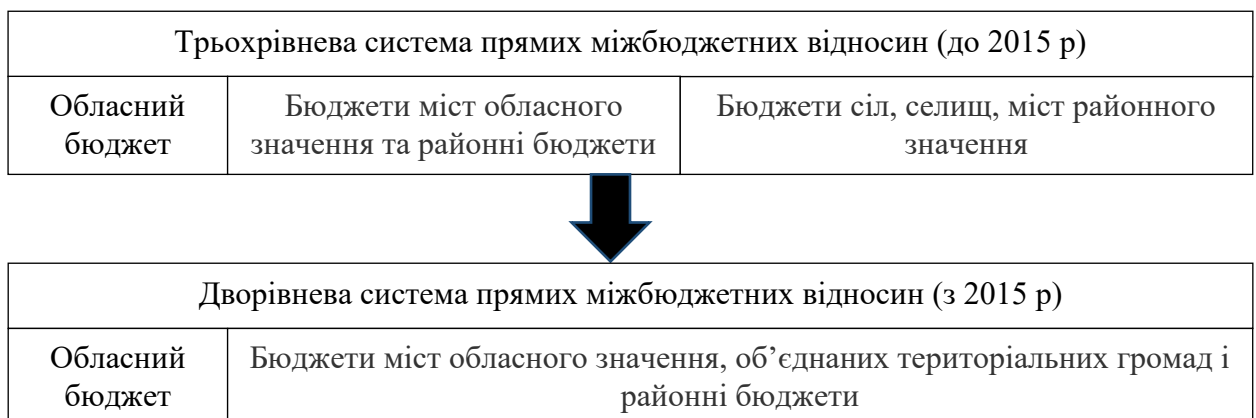

Рисунок 2.3 – Еволюція системи прямих міжбюджетних відносин між державним бюджетом та місцевими бюджетами

Основна мета базової дотації за новим підходом полягає в горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. Попередня система горизонтального вирівнювання передбачала формульне визначення обсягу видатків на утримання галузей соціальної сфери, порівняння з обсягом доходів та компенсацію різниці у вигляді трансфертів. Тобто відбувалося балансування між обсягом видаткових зобов'язань конкретного бюджету та доходним потенціалом території. Нова система вирівнювання передбачає вирівнювання не за видатками, а за доходами, а зокрема за обсягом ПДФО, на основі якого розраховується індекс податкоспроможності. Подальше реформуванням адміністративно-територіального устрою має відбуватися на принципах укрупнення та створення фінансово забезпечених об'єднаних територіальних громад з мінімальною орієнтацією на трансфертну залежність.

Отже, виникає практична необхідність оцінити динаміку змін фактичних показників в результаті проведення реформи фінансової децентралізації. Прийнято рішення здійснювати оцінку ступеня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні для визначення загальної динаміки реалізації реформи та детального об'єктного порівняння. Періодом проведення дослідження обрано 2015-2020 рр, як активний час реалізації реформи. В якості об'єктів дослідження на мікрорівні обрано місцеві бюджети обласних центрів України, як фінансово стійкі, однорідні адміністративно-територіальні одиниці з власними історично сформованими особливостями, що найбільш швидко реагують на бюджетні зміни та досягають поставлених цілей соціально-економічного розвитку. Узагальнена модель оцінки рівня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні наведена в додатку Л, відібрана система показників оцінки фінансової децентралізації відображена в додатку М: таблиця М.1 (макрорівень) і таблиця М.2 (мікрорівень).

Узагальнена методика оцінки рівня фінансової децентралізації поділена на декілька ключових етапів. На першому етапі відбувається відбір,

розрахунок показників та їх розподіл на стимулятори та дестимулятори в залежності від ступеня здійснюваного впливу на результативний показник. На другому етапі відбувається нормалізація розрахованих індикаторів. На третьому етапі здійснюється розрахунок інтегральних показників фінансової децентралізації. На четвертому етапі проводиться розрахунок середнього інтегрального показника за досліджуваний період. Заключний етап необхідний для розрахунку діапазонів ранжування об'єктів на мікрорівні. Результати оцінки показників фінансової децентралізації на макрорівні обраховані в додатку Н. Відмітимо, що більшість показників наведених у таблиці розрахована у формі коефіцієнту, без прив'язки до відсоткового значення. Представимо результати оцінки річних інтегральних коефіцієнтів фінансової децентралізації на макрорівні у формі таблиці 2.17.

Таблиця 2.17 – Інтегральний коефіцієнт фінансової децентралізації на макрорівні за період 2015 – 2020 рр.

Інтегральний коефіцієнт фінансової децентралізації	Рік						Відхилення (+/-) 2020 р. до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
	1,11	1,20	1,19	1,17	1,19	1,24	0,13

Джерело: складено автором.

Одержані результати обрахунку інтегрального коефіцієнта фінансової децентралізації свідчать, що найвищого рівня показник досяг у 2020 році (1,24). Основною причиною можна відзначити істотне зменшення обсягу офіційних трансфертів до місцевих бюджетів (на 40% відносно 2019 року), що сприяло покращенню рівня інших трансфертно-залежних індикаторів оцінки (коефіцієнта автономії за доходами, коефіцієнта автономії за видатками). Окрім того відбулося збільшення частки податкових надходжень в загальних доходах місцевих бюджетів за рахунок скорочення загального обсягу бюджету та відповідної частки трансфертних надходжень. За рахунок зменшення загального обсягу місцевих бюджетів зменшилася частка видатків місцевих бюджетів в видатках Зведеного бюджету України та відповідні показники відношення обсягу доходів/видатків місцевих бюджетів до ВВП.

Загальне скорочення обсягів місцевих бюджетів пояснене наслідками карантинних обмежень, пов'язаних з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) та відповідним скороченням запланованих статей видатків. Разом з тим однією з причин невиконання плану з надходжень податкових надходжень до місцевих бюджетів є повне або часткове зупинення діяльності окремими суб'єктами господарювання на період дії карантинних заходів, що відобразилося на невиконанні плану надходжень з ПДФО, як ключового джерела податкових надходжень місцевих бюджетів. Також недоотримання дохідних джерел пов'язане з платою за землю та єдиним податком через карантинні обмеження, надання пільг та відтермінування сплат.

Найменшим рівнем досліджуваного показника серед аналізованих років відзначився 2015 рік, як рік початку проведення реформи фінансової децентралізації. Період 2016-2019 років відзначався певною стабільністю досліджуваного інтегрального показника. Тобто загалом істотним регулятором рівня фінансової децентралізації залишаються міжбюджетні трансферти. Це підтверджує правильність обраного шляху до зростання фінансової самостійності місцевих громад. Серед загальних тенденцій можна виявити поступове зростання частки місцевих бюджетів у ВВП та зведеному бюджеті України, плавне збільшення частки податкових надходжень в загальних доходах та незначний приріст рівня доходів на душу населення.

Для дослідження динаміки зміни рівня фінансової децентралізації на мікрорівні було також обрано період 2016-2020 років, що пов'язаний з часом активного проведення реформи фінансової децентралізації, істотних соціально-економічних та суспільно-політичних змін, а отже отримані дані продемонструють зміну рівня фінансової децентралізації за обласними центрами України. Модель оцінки рівня фінансової децентралізації представлена в додатку Л.

Розраховані рівні фінансової децентралізації за бюджетами обласних центрів України з розподілом за місцями серед інших бюджетів обласних центрів в період 2016-2020 років представлений в таблиці 2.18

Таблиця 2.18 – Характеристика рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів обласних центрів ($Dy_i(r)$) за період 2016–2020 рр.

№	Місто	Рівень децентралізації					Місце				
		2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
1	Вінниця	0,29	0,46	0,57	0,65	0,63	22	14	8	6	7
2	Дніпро	0,55	0,55	0,57	0,63	0,60	9	5	7	8	16
3	Житомир	0,49	0,38	0,50	0,57	0,60	13	20	20	18	14
4	Запоріжжя	0,63	0,55	0,61	0,66	0,66	4	6	5	5	5
5	Івано-Франківськ	0,49	0,47	0,55	0,62	0,62	14	13	14	10	10
6	Київ	0,65	0,78	0,76	0,75	0,78	1	1	1	1	1
7	Кропивницький	0,44	0,36	0,47	0,54	0,56	20	21	21	21	20
8	Луцьк	0,45	0,40	0,53	0,57	0,59	17	17	18	19	18
9	Львів	0,57	0,57	0,66	0,73	0,70	6	4	3	3	3
10	Миколаїв	0,55	0,48	0,56	0,58	0,60	7	12	12	17	17
11	Одеса	0,64	0,71	0,71	0,73	0,72	3	2	2	2	2
12	Полтава	0,45	0,51	0,54	0,59	0,60	18	9	16	14	15
13	Рівне	0,50	0,40	0,56	0,59	0,61	11	19	11	15	12
14	Суми	0,48	0,45	0,53	0,59	0,63	15	16	17	16	8
15	Тернопіль	0,54	0,23	0,54	0,60	0,54	10	22	15	13	21
16	Ужгород	0,55	0,53	0,57	0,60	0,61	8	7	9	12	13
17	Харків	0,59	0,60	0,57	0,64	0,68	5	3	6	7	4
18	Херсон	0,49	0,50	0,56	0,62	0,62	12	10	13	9	11
19	Хмельницький	0,46	0,50	0,56	0,62	0,62	16	11	10	11	9
20	Черкаси	0,45	0,45	0,51	0,55	0,58	19	15	19	20	19
21	Чернівці	0,65	0,52	0,65	0,70	0,64	2	8	4	4	6
22	Чернігів	0,40	0,40	0,24	0,24	0,19	21	18	22	22	22

Джерело: складено автором.

Одержані результати свідчать про загальне зростання рівня фінансової децентралізації за місцевими бюджетами обласних центрів України, що виражається в переважному збільшенні рівня досліджуваного показника в динаміці. Відзначимо, що в зазначеній сукупності місцевих бюджетів стабільно найвищі показники демонструє бюджет м. Києва, що значно випереджає інші міста за показниками автономії за доходами та видатками, індексу податкоспроможності, частки доходів/видатків у ВРП регіону. В цей же час стабільно високі місця займають бюджети Одеси, Львова, Харкова та Запоріжжя за рахунок значних рівнів податкоспроможності на жителя міста, оптимальних показників автономії за доходами та видатками бюджету. Стабільна тенденція до покращення загального рівня фінансової

децентралізації протягом 2016-2020 рр. в динаміці характерна для Вінниці (+15 поз.), Сум (+ 7 поз.), Хмельницького (+7 поз.). Серед основних причин виділяється загальне зростання частки податкових та неподаткових надходжень в доходах місцевих бюджетів з відповідним збільшенням рівня бюджетної автономії за рахунок зменшення частки міжбюджетних трансфертів в доходах бюджетів. В цей же час поступове погіршення займаних позицій було характерне для міста Дніпра (-7 поз.), Миколаїв (-10 поз.), Тернопіль (-11 поз.). Інші міста чіткої односпрямованої тенденції до зміни рівня досліджуваного явища не демонстрували. Розрахунок середнього інтегрального показника фінансової децентралізації за аналізований період надає можливості здійснити розподіл міст за групами ранжування рівня досліджуваного явища. Середній інтегральний показник фінансової децентралізації за бюджетами обласних центрів представлений в таблиці 2.19

Таблиця 2.19 – Групування бюджетів обласних центрів за рівнем фінансової децентралізації у 2016-2020 рр. (Dt)

Рівень фінансової децентралізації	Інтервал інтегрального показника	Місцевий бюджет
Низький	[0,295;0,385)	Чернігів
Задовільний	[0,385;0,474)	-
Середній	[0,474;0,564)	Кропивницький, Тернопіль, Черкаси, Луцьк, Житомир, Вінниця, Рівне, Суми, Полтава, Івано-Франківськ, Хмельницький, Миколаїв, Херсон
Зростаючий	[0,564;0,654)	Ужгород, Дніпро, Харків, Запоріжжя, Чернівці, Львів
Високий	[0,654;0,744]	Одеса, Київ

Джерело: складено автором.

Одержані дані засвідчують, що більшість місцевих бюджетів (13 міст) знаходяться на середньому рівні оцінки фінансової децентралізації. В той же час, як в інтервалі задовільного рівня фінансової децентралізації не перебувало жодного бюджету. Найнижчий рівень досліджуваного показника серед аналізованої сукупності демонстрував бюджет м. Чернігів, що є наслідком низки проблем: значного рівня трансфертної залежності, низького рівня податкоспроможності та низки похідних показників автономії бюджету

за доходами та видатками. Відносно стабілізованим рівнем ключових бюджетних показників з тенденціями до зростання характеризуються бюджети міст зростаючого рівня фінансової децентралізації. Високим рівнем показника відзначені міста-лідери: Одеса та Київ, що пояснюється значним рівнем дохідних джерел, значним середнім індексом податкоспроможності на душу населення. Загалом проведене групування підтверджує картину значної диференціації між суб'єктами бюджетної системи, що є наслідком ряду історичних, природно-кліматичних, соціально-економічних причин. Проте проведення реформування бюджетної системи на принципах самостійності бюджетів кожної громади є причиною поступового зростання загального рівня фінансової децентралізації.

З метою визначення ступеня зміни досліджуваного рівня структурних змін показника фінансової децентралізації здійсимо наочне порівняння результатів оцінки з використанням пелюсткової діаграми. Діаграма 2.4 демонструє динаміку зміни рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів обласних центрів між 2016 роком та 2020 роком.

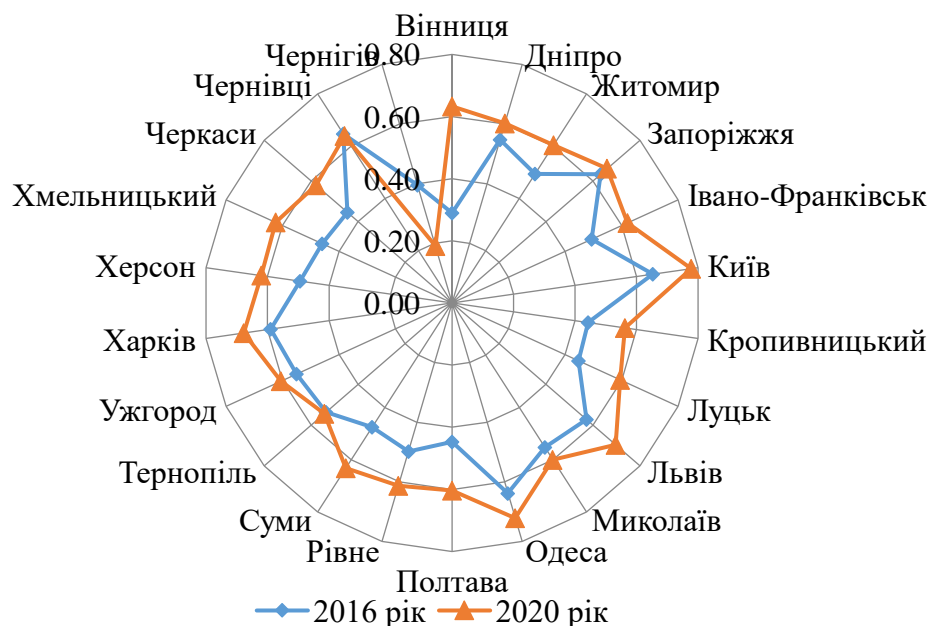

Рисунок 2.4 – Графічне співставлення рівня фінансової децентралізації бюджетів обласних центрів України за 2016 р. та 2020 р.

Джерело: складено автором.

Загалом візуально видно переважне зростання загального рівня фінансової децентралізації за більшістю з досліджуваних об'єктів, що в цілому є позитивною тенденцією. Винятками є вже раніше проаналізований бюджет м. Чернігів, що загалом є територією з найменшим рівнем фінансової децентралізації та виключенням з загальної картини зростання фінансової самостійності бюджетів.

2.4 Оцінка якості фінансового забезпечення соціального розвитку в Україні

Істотною перепорою на шляху збалансованого розвитку територій та оптимального стану фінансування потреб соціально-економічного розвитку є недостатній рівень децентралізованості фінансових ресурсів. Це спричиняє проблему недофінансованості базових потреб громади. Однією з причин цього є те, що на центральному рівні розподіл бюджетних коштів проходить у відповідності до певних нормативів, що можуть не враховувати реальний стан потреб соціально-економічного розвитку. Саме дані перепони на шляху якісного фінансового забезпечення потреб місцевого розвитку лежать в основі необхідності проведення децентралізації системи місцевого самоврядування.

Пропонуємо розпочати аналіз існуючого стану фінансування потреб соціально-економічного розвитку місцевих бюджетів з розгляду повноти фінансування базових статей соціального спрямування. Отримані результати визначать наскільки місцеві бюджети мають реальні можливості до виконання усього спектру соціальних потреб населення, переданих з державного бюджету на місцевий рівень. Рисунок 2.5 демонструє динаміку зміну стану забезпечення фінансовими ресурсами потреб соціального розвитку місцевих бюджетів за період 2010-2020 років.

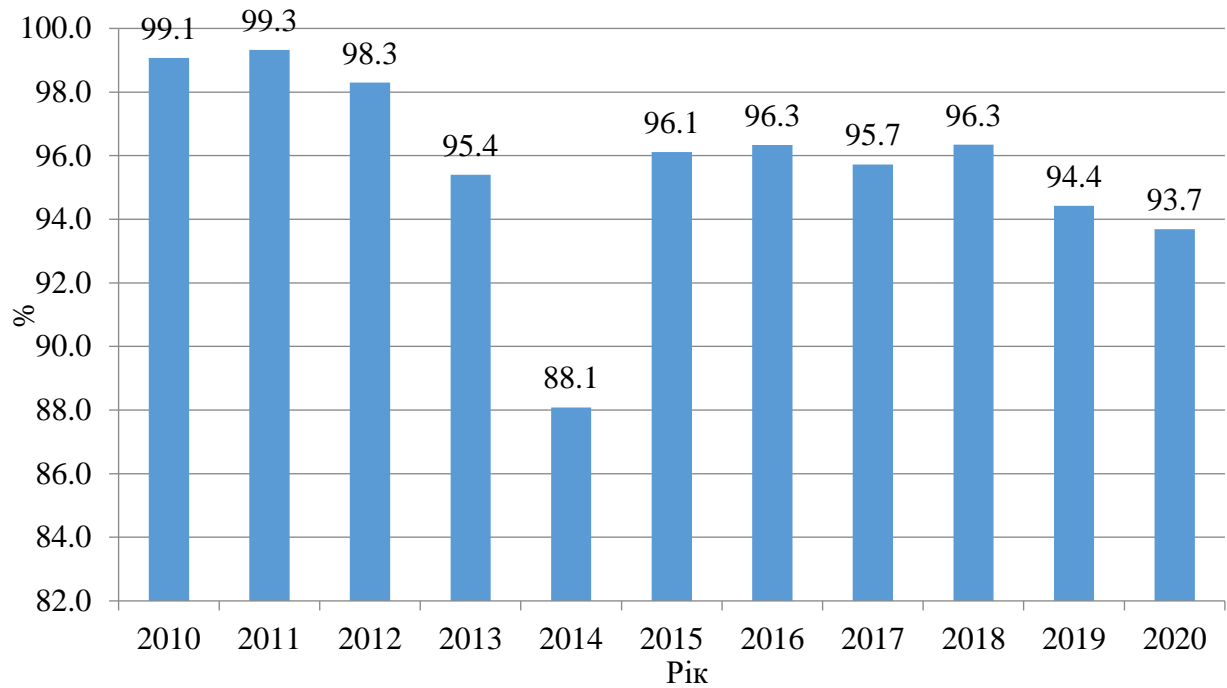

Рисунок 2.5 – Динаміка зміни стану виконання планових потреб соціального розвитку за 2010-2020 рр., %

Джерело: складено автором за даними [128].

Отримані результати свідчать, що обсяг делегованих видатків соціально-економічного спрямування (охорона здоров'я, освіта, фізичний та духовний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення) має певну диференціацію в ступені фінансування першочергово визначеного обсягу потреб. Наприклад, у 2010-2012 рр., що є періодом централізованої моделі фінансового забезпечення, стан виконання соціально-економічних статей досягав 99,3%, що означає стабільність фінансових надходжень. Найменшим рівнем виконання планових соціально-економічних видатків характеризується 2014 рік (88,1%), що пояснюється наслідками перерозподілу коштів на цілі національної безпеки. Період 2015-2020 рр. є часом проведення реформи фінансової децентралізації, а відповідно відбувалося поступове реформування системи міжбюджетних відносин та перехід на децентралізаційну модель фінансування. Враховуючи це, рівень фінансування планових потреб коливався в межах 93,7-96,1% та характеризувався відносною стабільністю, що означає продовження

підтримки місцевих бюджетів трансфертними платежами цільового спрямування. Деяко зменшений відсоток виконання плану у 2020 році (93,7%) пов'язаний зі скорочення обсягу видатків на проведення заходів соціального характеру внаслідок карантинних обмежень. Перехід до самофінансування соціальних потреб спричинив ряд операційних проблем, касових розривів та скорочень у відповідності до принципів спеціалізації, укрупнення, близькості до споживача послуги. В процесі розроблений ряд нормативів та формульних підходів до визначення обсягу наданих спеціалізованих трансфертів: медична субвенція, освітня субвенція, субвенція на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг, додаткова дотація на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я. Наступним етапом здійснимо розгляд напрямів витрат соціального розвитку відповідно до їх частки в обсязі витрат місцевих бюджетів .

Таблиця 2.20 – Частка витрат соціального розвитку у загальному обсязі витрат місцевих бюджетів України за 2012-2020 рр., %

Стаття	Рік								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Разом витрати соціального розвитку, в т.ч.	79,8	86,3	82,5	81,5	79,7	77,5	74,2	70,9	61,9
<i>Охорона здоров'я</i>	21,3	22,3	20,8	21,5	18,2	17,5	16,3	16,4	10,6
<i>Духовний та фізичний розвиток</i>	3,7	3,9	4,0	3,5	3,4	3,4	3,3	3,8	4,6
<i>Освіта</i>	32,2	34,2	32,0	30,3	27,3	27,9	29,0	33,0	41,7
<i>Соціальний захист та соціальне забезпечення</i>	22,6	25,9	25,7	26,2	30,7	28,8	25,5	18,2	5,0

Джерело: складено автором за даними [128].

Одержані результати вказують на важливість обраного напрямку аналізу стану фінансового забезпечення потреб соціального розвитку. Це підтверджується загальною часткою даної групи витрат в загальному обсязі витрат місцевих бюджетів, що досягає 86,3%. Відзначимо, що існує певна тенденція до зменшення частки витрат соціального розвитку починаючи з 2015 року, що спричинено загальним початком впровадження реформи

фінансової децентралізації, що передбачає появу нових напрямків фінансування потреб місцевих бюджетів, а також з певною оптимізацією структури витрат соціального значення. Розглядаючи структуру видатків соціального розвитку, найбільшу частку займають видатки на освіту (27,3-41,7%) та охорону здоров'я (10,6-22,3%). Поступове зменшення частки витрат на фінансування сфери охорони здоров'я пов'язане з наслідками проведення оптимізації системи медичних закладів внаслідок проведення реформи фінансової децентралізації та подальшою передачею витрат медичної сфери до фінансування з бюджету Національної служби здоров'я України. Найменш фінансованою статтею витрат соціального розвитку є духовний та фізичний розвиток (3,3-4,6%).

Враховуючи, що суттєва частина видатків соціального спрямування на рівні місцевих бюджетів фінансується за рахунок надходження міжбюджетних трансфертів, пропонуємо здійснити аналіз частки трансфертів в загальному обсязі доходів місцевих бюджетів. Це надає можливості виявити певні закономірності в зміні рівня фінансової залежності місцевої інфраструктури від державних надходжень.

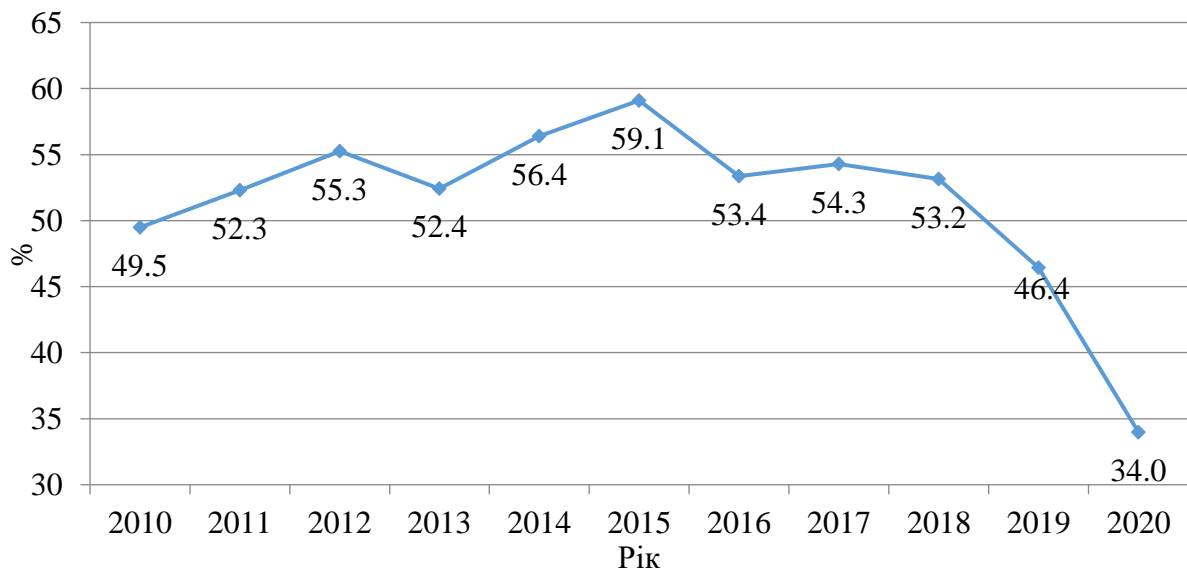

Рисунок 2.6 – Динаміка частки міжбюджетних трансфертів у сукупних доходах місцевих бюджетів за 2010-2020 рр., %

Джерело: складено автором за даними [128].

Отримані результати засвідчують про певну тенденцію до зменшення рівня трансфертної залежності місцевих бюджетів. Проте загалом аналізований часовий проміжок можна умовно поділити на декілька етапів. Період 2010-2015 років є періодом до початку проведення фінансової децентралізації, що загалом виражається в певному тренді до зростання рівня трансфертної залежності, зокрема 2010 рік – 49,5%, 2015 рік – 59,1%. Період 2016-2020 років умовно можна віднести до реформеного, що передбачав систему розподілу міжбюджетних платежів. Проте якісний перехід до зміни джерел фінансування соціально-економічних потреб місцевих громад не відбувся через достатньо високий рівень залежності (46-53%), враховуючи середні світові показники. Показники 2020 року до загальних тенденцій змін не потрапляють через загальне скорочення видаткових статей соціального спрямування внаслідок карантинних обмежень спричинених COVID-19. Пропонуємо детально зосередитись на аналізі структури міжбюджетних трансфертів, порівнявши період до початку проведення фінансової децентралізації та в процесі неї. Зокрема, порівняння доречно розділити на 2 періоди: дореформенний та після початку проведення реформи фінансової децентралізації, оскільки відбулася зміна пріоритетних статей фінансування в розрізі місцевих бюджетів. Загальний обсяг та структура ключових статей міжбюджетних трансфертів за 2010-2014 рр. відображена у таблиці 2.21.

Таблиця 2.21 – Структура ключових статей міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів України за 2010-2014 рр. (за даними [128])

Стаття	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Офіційні трансферти, млн. грн.	78881,3	94875,0	124459,6	115848,3	130600,9
<i>з них:</i> Дотації, %	56,9	50,7	48,7	52,8	49,3
Субвенції, %	43,1	49,3	51,3	47,2	50,7
<i>в тому числі:</i>					
Субвенція на виплату вразливим верствам населення, %	67,8	59,1	52,2	72,4	61,7
Субвенція на надання пілг та житлових субсидій населенню, %	15,3	13,0	10,5	11,1	9,3
Субвенція на погашення заборгованості з різниці в тарифах на комунальні послуги, %	-	6,1	22,6	3,8	18,8

Джерело: складено автором за даними [128].

Наведені табличні результати демонструють абсолютне зростання обсягу трансфертів з 2010 по 2014 рік на 52,8 млрд. грн. (67,9%). В цей же час структурний аналіз вказує, що загалом обсяг дотацій та субвенцій є приблизно рівним та варіюється в межах досліджуваних років незначним чином.

Основу дотаційних надходжень в даному періоді складають дотації вирівнювання, мета яких полягає у вирівнюванні доходної спроможності конкретного місцевого бюджету. Серед ключових напрямків надання субвенцій виділяються декілька, що покривають переважно базові соціально-економічні потреби населення. Зокрема, найбільшим трансфертом серед субвенцій є субвенція на виплату допомоги вразливим верствам населення (сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам тощо), що займає за аналізований часовий проміжок 52,2-72,4% усіх субвенцій. Друга за обсягом стаття субвенцій місцевим бюджетам спрямовується на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату природного газу, електроенергії, тепло- водопостачання, квартирної плати тощо. Загалом з 2010 по 2014 рік відбулося зменшення відносної частки даного напрямку фінансової допомоги місцевим бюджетам з 15,3 до 9,3%. Це свідчить про поступову передачу даного виду фінансової допомоги населенню з рівня місцевих бюджетів на державний. Також значна стаття витрат цільового спрямування спрямовувалася на компенсацію різниці в тарифах при виробленні теплової енергії, послуг водопостачання та водовідведення та їх вартості для населення. Обсяг даної статті рік від року різниться від 3,8% субвенцій у 2013 році до 22,6% субвенцій у 2012 році. Тобто загалом 78-89% усіх субвенцій мають виключно характер допомоги населенню в сфері комунальних послуг.

Наступним характеризованим періодом є 2015-2020 роки, що знаменується початком проведення реформ місцевого самоврядування на засадах фінансової децентралізації та має на меті поступове зниження обсягу міжбюджетних трансфертів в доходній частині місцевих бюджетів. Проте

загальний обсяг офіційних трансфертів за цей період чітко визначеної тенденції до зміни не мав, зокрема з 2015 до 2018 року відбулося зростання на 71%.

Проте в наступні 2019 та 2020 роки було зменшення загального обсягу трансфертних джерел формування місцевих бюджетів. Зменшення 2019 року пояснюється сталістю показників доходів відносно попереднього року. Абсолютне зниження 2020 року можна обґрунтувати загальним скороченням соціально-економічної складової бюджетів внаслідок карантинних заходів. Співвідношення дотацій та субвенцій даного періоду зазнало змін в сторону зменшення частки дотаційних надходжень до 4,2-13,5%. В той же час, як частка субвенцій істотно зросла до 86,5-95,8%. Дана тенденція пояснюється в цілому переходом до необхідності фінансування переданих на місцевий рівень соціально пріоритетних сфер (освіта, охорона здоров'я). Відповідно до переданих фінансових зобов'язань було передано спеціалізовані цільові субвенції. Цільові освітня та медична субвенція спрямовуються на покриття даного спектру потреб.

Частка освітньої субвенції в загальному обсязі субвенцій досягала 58,6% у 2020 році, основними напрямками використання якої є оплата праці та відповідних нарахувань на неї для педагогічних працівників. Її зростання пов'язане певним чином з переглядом формули її розподілу, що не враховувала зміни реального контингенту здобувачів середньої ланки освіти та відповідно призводило до недофінансування ставок педагогічних працівників.

Зменшення обсягів медичної субвенції у 2020 році пов'язане з наданням її лише у I кварталі 2020 році та подальшою її ліквідацією і переходом на систему фінансування закладів охорони здоров'я через Національну службу здоров'я України. Окрім того суттєвою статтею субвенцій у 2020 році стало будівництво, реконструкція, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, що виражається у 16% обсязі наданих субвенцій.

Таблиця 2.22 – Структура ключових статей міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів України за 2015-2020 рр.

Стаття	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Офіційні трансферти,	173980,0	195395,3	272602,9	298939,7	260302,0	160177,1
<i>з них:</i> Дотації, %	4,2	3,5	8,1	8,4	9,9	13,5
<i>в тому числі:</i> Базова дотація, %	72,3	69,4	26,4	32,5	40,1	61,4
Додаткова дотація з утримання закладів освіти та охорони здоров'я, %	-	-	67,7	65,6	57,6	36,5
Субвенції, %	95,8	96,5	91,9	91,6	90,1	86,5
<i>в тому числі:</i> Освітня субвенція, %	26,4	23,6	20,5	22,1	30,0	58,6
Медична субвенція, %	27,7	23,6	22,4	22,5	23,9	10,5
Субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування, %	-	-	-	4,2	6,3	16,0

Джерело: складено автором за даними [128].

Отже, порівняння двох періодів в розрізі зміни трансфертної політики надало підстав виявити декілька тенденцій. По-перше, загальний обсяг міжбюджетних трансфертів протягом досліджуваного періоду має тренд до зростання за винятком останніх 2 досліджуваних років через стабільність сукупного обсягу доходів у 2019 році та об'єктивні обставини карантинних обмежень у 2020 році.

По-друге, відбулася загальна зміна співвідношення дотацій та субвенцій у трансфертних платежах, зокрема починаючи з 2015 року обсяг дотацій суттєво зменшився до 4,2% у порівнянні з минулорічними показниками 49,3%, що супроводжувалося відповідними пропорційними змінами субвенцій. Причинами цього є зміна інструментів вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад. Якщо у період 2010-2014 років фінансування дефіциту місцевих бюджетів у соціально-економічній сфері компенсувалося за рахунок дотацій вирівнювання з державного бюджету, то починаючи з 2015 року дотація вирівнювання була скасована, а відповідні ресурси на підтримання функціонування соціальної

інфраструктури перерозподілені в якості цільових трансфертів за напрямками: освітньої субвенції, медичної субвенції тощо. Серед основних дотацій з 2015 року виділяються базова дотація (призначена для горизонтального вирівнювання податкоспроможності території) та стабілізаційна дотація (існувала в певному обсязі до 2020 р. з метою покриття диспропорцій переходу місцевих бюджетів на нову модель взаємовідносин з державним бюджетом).

По-третє, значна частина соціальних виплат населенню на надання пільг та житлових субсидій, погашення заборгованості із різниці в тарифах на комунальні послуги передана з зони фінансової відповідальності місцевих бюджетів до державного бюджету України.

Отже, загалом початок проведення реформи фінансової децентралізації спричинив істотну зміну механізмів фінансування соціально-економічної сфери, що значним чином відобразилося в зміні трансфертних інструментів. Подальше реформування системи місцевих фінансів має бути спрямоване на поступове зниження частки міжбюджетних трансфертів і досягнення максимально можливого ступеня самофінансування місцевих потреб за рахунок власних доходних джерел. Наукові напрацювання виділяють три моделі фінансового забезпечення місцевого самоврядування в залежності від показників співвідношення обсягу місцевих податків до ВВП та сукупних податкових доходів держави. Узагальнені моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів відображені в таблиці 2.23.

Таблиця 2.23 – Моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів

Модель	Характеристика	Країна поширення
Скандинавська модель	Місцеві податки – 10-20% ВВП Місцеві податки – 20-50% усіх податкових надходжень в країні	Фінляндія, Швеція, Данія
Латинська модель	Місцеві податки – 4-6% ВВП Місцеві податки – 20% усіх податкових надходжень в країні	Іспанія, Італія, Франція
Ганноверська модель	Місцеві податки – 1-2% ВВП Місцеві податки – 4-5% усіх податкових надходжень в країні	Німеччина, Польща, Великобританія

Джерело: складено автором на основі [120].

Аналіз тенденцій змін вітчизняної моделі фінансового забезпечення доречно здійснювати в динаміці відповідно у відповідності до змін системи міжбюджетних відносин. Рисунок 2.7 характеризує зміну наступних індикаторів оцінки: відношення обсягу місцевих податків до ВВП та співвідношення обсягу місцевих бюджетів до сукупних податкових бюджетів Зведеного бюджету України.

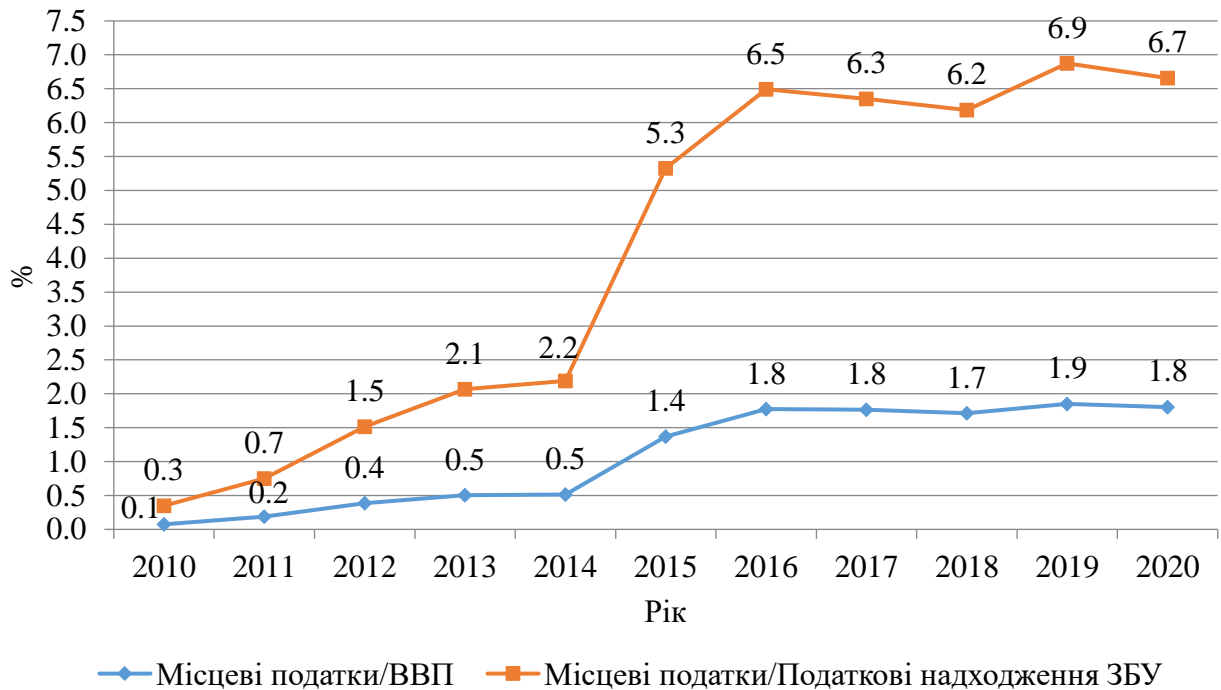

Рисунок 2.7 – Показники оцінки моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів за 2010-2020 рр., %

Джерело: складено автором за даними [128].

Отже, загальним індикатором стану фінансового забезпечення та незалежності місцевих бюджетів є показник співвідношення місцевих податків до ВВП. Він характеризує рівень податкової сили місцевих бюджетів в національному розрізі. У 2010-2014 роках частка місцевих податків у ВВП не перевищувала 1%, що загалом співвідноситься з періодом до початку проведення реформування системи місцевих фінансів. Період 2015-2020 років відзначається певним зростання частки місцевих податків у ВВП в інтервалі 1,4-1,9%. Проте, враховуючи передові світові практики країн

з розвинутим рівнем фінансової децентралізації, їх частка є малою (частка місцевих податків у США – 66%, Франції – 67%, Великобританії – 37%). Частка місцевих податків у податкових надходженнях Зведеного бюджету України повторює тенденції зміни починаючи з 2015 року, як наслідок впровадження ідей фінансової децентралізації, що виражається в зростанні частки місцевих податків в сукупних податкових надходженнях державного та місцевих бюджетів до рівня 5,3-6,7%. Це пояснюється загальним зростанням фонду місцевих податків за рахунок перерозподілу на місцевий рівень земельного податку з фізичних та юридичних осіб, орендної плати з фізичних та юридичних осіб тощо.

Отримані результати розрахунків у порівнянні з існуючими нормативами моделей фінансового забезпечення місцевих бюджетів вказують на те, що за показниками частки місцевих податків у ВВП та у податкових надходженнях Зведеного бюджету Україна відноситься до Ганноверської моделі фінансового забезпечення. Особливо до нормативних значень: 1-2% місцевих податків у ВВП та 4-5% місцевих податків у сукупних податкових надходжень вітчизняна модель наблизилася починаючи з 2014 року.

Тобто загалом обраний курс на проведення фінансової децентралізації сприяє покращенню стану фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку. Відзначимо, що передові практики реформування Україна залучає та адаптує відповідно до досвіду Польщі, яку також можна віднести до Ганноверської моделі. Польський процес реформування був розділений на 2 етапи: адміністративно-територіального устрою (1970 р.) та реформа фінансового самоврядування (1990 р.), в цей же час, як в Україні стартували одночасно два етапи реформи.

Враховуючи необхідність постійного пошуку джерел фінансування зростаючих потреб соціально-економічного розвитку, необхідно розробляти прогностичні фінансові плани для збалансування фактичного обсягу власних доходних джерел та трансфертних надходжень з державного бюджету.

Пропонуємо визначити загальний перспективний обсяг фінансування потреб соціального розвитку на 2021 р., враховуючи наявні статистичні дані за попередні базові періоди. В якості способу моделювання пропонуємо застосувати один з розповсюджених адаптивних методів прогнозування – експоненціального згладжування (метод Брауна-Маєра).

Даний підхід дозволяє здійснити попередній відбір найкращого типу кривої, яка описує відповідний ряд даних. Його основна суть полягає в вирівнюванні значень ряду за допомогою зваженої ковзної середньої, ваги якої підпорядковані експоненціальному закону. Зважена ковзна середня характеризує прогнозоване значення ряду на кінець досліджуваного періоду, тобто є певною характеристикою процесу, що і використовується для прогнозування динаміки зміни.

В досліджуваній ситуації обсяг соціальних видатків в своїй тенденції розвитку містить певну лінійну тенденцію зміни, а також набір певних випадкових процесів, що не піддаються оцінці. Відповідного до цього прийнято рішення здійснювати прогнозування за допомогою лінійної функції. Система побудови прогнозної моделі за методом Брауна-Маєра узагальнена в додатку К. Умовно прогнозування на основі лінійної моделі розподіляється на 2 етапи: розрахунок параметрів лінійної моделі та оцінка якості лінійної моделі. Знаходження параметрів лінійної моделі включає в себе ряд проміжних етапів, що потребують допоміжних розрахункових даних, що узагальнені в додатку П.

На першому етапі відбувається визначення параметрів системи нормальних рівнянь, що отримуються при спрощенні за умови відсутності періодів дослідження ($t=0$). Другим етапом є розрахунок початкових умов, що включають в себе попередньо розраховані параметри системи нормальних рівнянь та параметра згладжування (α), що впливає на перспективні значення подальших прогнозних рівнів ряду. Враховуючи практичний досвід, для знаходження параметра згладжування використана формула $\alpha = 2 / (n+1)$. На третьому етапі відбувається розрахунок

експоненціальних середніх. Заключний етап передбачає визначення кінцевих параметрів лінійної моделі. Узагальнимо результати розрахованих параметрів лінійної моделі та показників оцінки адекватності обраної моделі у формі таблиці 2.24.

Таблиця 2.24 – Коефіцієнти прогнозної лінійної моделі та показники оцінки адекватності

<i>Лінійна модель витрат соціального розвитку</i>		
$Y_t=218182,7+20713,7*t$		
<i>Прогнозні показники обсягу витрат соціального розвитку, млн. грн.</i>		
Рік	Прогноз витрат соціального розвитку	Похибка лінійного прогнозування
2021	404606,2	53067,0
2022	425319,9	58465,3
<i>Показники оцінки адекватності моделі</i>		
Корінь з середньоквадратичної похибки, % (RMSPE)		5,49
Коефіцієнта Тейла		0,11

Джерело: складено автором.

Отже, за результатами побудови лінійної моделі прогнозу за методом Брауна-Маєра було отримано наступне рівняння зміни витрат соціального розвитку: $Y_t=218182,7+20713,7*t$. На основі нього визначено прогнозний обсяг витрат соціального розвитку місцевих бюджетів на наступні 2 планові бюджетні періоди. У результаті прогнозний сума у 2021 році становить 404606,2 млн. грн, у 2022 році 425319,2 млн. грн відповідно. Відповідні похибки лінійного прогнозування визначають можливий рівень відхилення фактичних показників від розрахованих прогнозних. Узагальнимо наочно результати лінійного прогнозування за допомогою моделі та фактичний рівень ряду на рисунку 2.8. З рисунку наочно видно лінійність зміни обсягу витрат соціального розвитку згідно з розрахованою трендовою моделлю. Відповідно до оцінок обсяг досліджуваного показника у 2021 році має вийти на рівень фактичних значень 2019 року, тобто відбудеться певна компенсація зменшення рівня витрат у 2020 році внаслідок карантинних обмежень та скорочення певних соціально важливих статей видатків. Прогнозування передбачає необхідність здійснення аналізу обраної групи показників оцінки адекватності лінійної моделі.

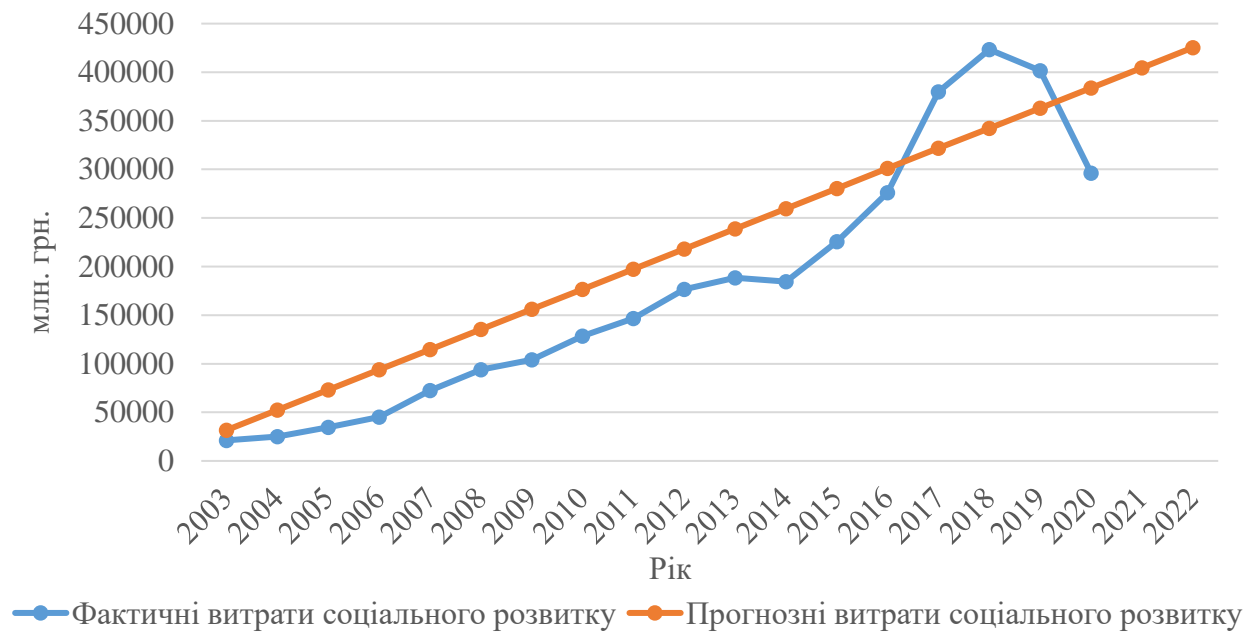

Рисунок 2.8 – Фактичні та прогнозні обсяги витрат соціального розвитку місцевих бюджетів за 2003-2022 рр., %

Джерело: складено автором.

Похибка лінійного прогнозування вказує на можливий абсолютний розмір відхилення прогнозованого значення лінійної моделі від фактичного (істинного) значення обсягу витрат соціального розвитку. В масштабах досліджуваного показника розмір похибки складав: 53067 млн. грн. у 2021 році, та 58465,3 млн. грн. у 2022 році відповідно. Для перевірки адекватності моделі (перевірки правильності обраного тренду) використовують способи аналізу залишкової компоненти. Зокрема, корінь з середньоквадратичної похибки (RMSPE) вказує на якість згладжування кривої. Для моделей високої точності даний показник не перевищує 10%, в рамках нашої моделі він складає 5,49%, що загалом свідчить про адекватність моделі. Одним з показників оцінки також обрано коефіцієнт невідповідності Тейла, що є відношенням середньоквадратичної похибки прогнозу до кореня середнього квадрата фактичних та прогнозних значень. Даний показник знаходиться в межах інтервалу (0-1), в нашій моделі він становить 0,11. Прогноз вважається точним за умови наближення показника

до 0. Тобто загалом відібрані показники оцінки адекватності моделі свідчать про можливість прийняття результатів прогнозування в рамках статистичної адекватності.

Отже, стан фінансування соціальних послуг є одним з ключових індикаторів рівня фінансової децентралізації, оскільки базові потреби населення мають задовольнятися за рахунок власних фінансових можливостей територій, що свідчить про їх незалежність та наявність гарантій достатнього рівня якості життя населення.

Висновки до розділу 2

1. Запропоновано узагальнення перспективних напрямків вдосконалення бюджетної транспарентності в Україні за складовими відкритості бюджетної інформації, стану та ефективності нагляду, рівня громадської участі на основі звітів з оцінки стану транспарентності за Міжнародним бюджетним партнерством (ІВР) та в щорічному розрізі за період 2014-2020 рр. згідно з результатами оцінок Державного департаменту США.

Виявлено обмежений стан доступності бюджетної інформації для громадськості в Україні (54 бали із 100) через відсутність публікації піврічного бюджетного звіту, обмеженість інформації за проектом державного бюджету та громадським бюджетом, відсутність прогнозних даних обсягу доходів та видатків бюджету на перспективні періоди, недостатність інформації про боргове навантаження тощо. Стан ефективності та нагляду за бюджетним процесом в Україні оцінений на рівні 83 балів, що є дев'ятим показником серед досліджуваних країн світу, шляхи покращення лежать в площині створення незалежного фінансового органу контролю та аудиту виконання бюджету. Рівень громадської участі отримав 30 балів та

потребує подальшої роботи з імплементації механізмів залучення громадськості до участі в бюджетному процесі на різних етапах. Аналіз результатів оцінки бюджетної транспарентності в звіті Державного департаменту США вказує на істотний прогрес у розвитку для України у 2015, 2016, 2017 та 2020 роках. Особливо потребують вирішення питання включення квазіфіскальної діяльності (пенсійного фонду та фондів соціального страхування, державних підприємств енергетичного сектору) до складу державного бюджету.

2. Вдосконалено науково-методичний підхід до побудови індексу інституційних умов фінансової децентралізації, як інтегрального показника побудованого на основі 6 ключових індексів: ефективності органів державного управління, якості державного регулювання, контролю корупції, сприйняття корупції, податкового навантаження, обсягу державних витрат. Отримані результати вказують на ступінь розвитку певних інституційних умов ефективного ступеня реалізації реформування системи місцевих бюджетів на засадах фінансової децентралізації.

3. Запропоновано удосконалений науково-методичний підхід до оцінки ступеня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні шляхом обрахунку інтегрального показника фінансової децентралізації та з подальшим проведенням ранжування на основі визначених діапазонів інтервалів. Даний підхід дозволяє визначити загальну динаміку зміни стану бюджетної системи. Застосування методики на мікрорівні дозволяє охарактеризувати стан досліджуваного явища для окремих бюджетів та здійснювати за необхідності співставне, рівноцінне об'єктне порівняння. Результати обрахунку рівня фінансової децентралізації на основі інтегрального показника серед місцевих бюджетів обласних центрів за 2016-2020 роки вказали на нерівномірність їх кластеризації. До групи високого рівня фінансової децентралізації відносяться бюджети м. Києва та Одеси. До групи зростаючого рівня відносяться Дніпро, Харків, Запоріжжя, Львів, Чернівці, Ужгород. Низьким рівнем фінансової децентралізації відзначений

місцевий бюджет Чернігова. Інші бюджети обласних центрів відносяться до групи середнього рівня. Одержані результати обрахунку інтегрального коефіцієнта фінансової децентралізації на макрорівні свідчать, що найвищого рівня показник досяг у 2020 році (1,24), найменшого у 2015 (1,11), що певним чином свідчить про прогрес здійснюваної реформи.

4. Аналіз структури витрат соціального розвитку вказав, що стан виконання соціально-економічних (охорона здоров'я, освіта, фізичний та духовний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення) статей досягав 99,3%. Найменшим рівнем виконання планових соціально-економічних видатків характеризується 2014 рік (88,1%), що пояснюється наслідками перерозподілу коштів на цілі національної безпеки. Частка витрат соціального розвитку в загальному обсязі витрат місцевих бюджетів досягає 86,3%. у 2013 році. Розглядаючи структуру видатків соціального розвитку, найбільшу частку займають видатки на освіту (27,3-41,7%) та охорону здоров'я (10,6-22,3%). Також виявлена тенденція у зміні співвідношення дотацій та субвенцій у трансфертних платежах, зокрема починаючи з 2015 року обсяг дотацій суттєво зменшився до 4,2% у порівняння з минулорічними показниками 49,3%,

5. Отримані результати розрахунків для визначення моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів України вказують на те, що за показниками частки місцевих податків у ВВП та у податкових надходженнях Зведеного бюджету, Україна відноситься до Ганноверської моделі фінансового забезпечення. Особливо до нормативних значень: 1-2% місцевих податків у ВВП та 4-5% місцевих податків у сукупних податкових надходжень вітчизняна модель наблизилася починаючи з 2014 року.

6. Вдосконалено науково-методичний підхід до визначення прогнозного рівня витрат соціального розвитку місцевих бюджетів, що базується на побудові лінійної моделі експоненціального згладжування за методом Брауна-Маєра та оцінки прогнозного тренду на основі показників якості лінійної моделі (похибки лінійного прогнозування,

середньоквадратичної похибки, коефіцієнту невідповідності Тейла тощо), що дозволяє розробляти перспективні фінансові плани для збалансування планового обсягу власних доходних джерел та прогнозованого обсягу видатків соціального розвитку з урахуванням трансфертних надходжень з державного бюджету.

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах [108, 80, 79, 150, 148, 151, 52].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТАНУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Оцінка впливу фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток території

Значна кількість державних реформ має на меті покращення загального рівня соціально-економічного розвитку. Аналогічним чином і реформа фінансової децентралізації кінцевою ціллю вбачає зростання самостійності місцевих бюджетів з метою поступового та планомірного зростання темпів соціально-економічного розвитку.

Використаний науково-методичний підхід до оцінки рівня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні надає можливості усестороннього аналізу ключових бюджетних індикаторів, що в сукупності свідчать про загальний стан досліджуваного бюджету території. Проте ключовою метою місцевого самоврядування є зростання загального рівня соціально-економічного розвитку. Окрім того, одним з найважливіших принципів ведення бюджетної діяльності є дотримання умов транспарентності, що дозволяє бути відкритим в реалізації запланованих цілей розвитку.

Пропонуємо поєднати результати обрахунку індикаторів фінансової децентралізації з результативним показником соціально-економічного розвитку, що в сукупності надає переваг для визначення точок подальшого зростання. В попередніх пунктах дослідження проведено розрахунок низки індикаторів стану місцевих бюджетів. В цей же час ключова частка видатків соціального спрямування фінансується за рахунок місцевих бюджетів. Тобто місцеві бюджети в сучасних умовах є ключовим інструментом задоволення базових потреб населення. Існує гіпотеза, що зростання рівня соціально-економічного розвитку території корелює з покращенням загального рівня фінансового забезпечення відповідних бюджетів.

В якості результативного показника стану соціально-економічного розвитку обрано обсяг валового регіонального продукту на душу населення. Використовуваним інструментарієм дослідження запропоновано взяти побудову кореляційної матриці з визначенням коефіцієнта кореляції та рівня значимості. Результати розрахунків узагальнені у формі таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Вплив показників фінансової децентралізації на рівень соціально-економічного розвитку територій України за 2016-2020 рр.

Показник (X)	Валовий регіональний продукт на душу населення (Y)	Рівень значимості (p)	Кількість місцевих бюджетів обласних центрів України (n)
2016			
Частка податкових надходжень в загальних доходах	0,5139	0,01	22
Коефіцієнт автономії за доходами	0,4243	0,05	
Коефіцієнт автономії за видатками	0,4338	0,05	
Коефіцієнт податкових зусиль	0,821	0,001	
Частка трансфертів в загальних доходах	-0,4243	0,05	
2017			
Частка податкових надходжень в загальних доходах	0,6172	0,001	22
Коефіцієнт автономії за доходами	0,6358	0,001	
Коефіцієнт автономії за видатками	0,6963	0,001	
Індекс податкоспроможності	0,8122	0,001	
Коефіцієнт податкових зусиль	0,8883	0,001	
Частка трансфертів в загальних доходах	-0,6358	0,001	
2018			
Індекс податкоспроможності	0,8318	0,001	22
Коефіцієнт податкових зусиль	0,8566	0,001	
2019			
Індекс податкоспроможності	0,8291	0,001	22
Коефіцієнт податкових зусиль	0,8441	0,001	
2020			
Індекс податкоспроможності	0,8331	0,001	22
Коефіцієнт податкових зусиль	0,8347	0,001	

Джерело: складено автором.

На основі отриманих кореляційних матриць можна припустити, що певний значимий ступінь впливу на рівень соціально-економічного розвитку в рамках досліджуваного періоду здійснюють 6 показників: частка

податкових надходжень в загальних доходах, коефіцієнт автономії за доходами, коефіцієнт автономії за видатками, індекс податкоспроможності, коефіцієнт податкових зусиль місцевих органів, частка трансфертів в загальних доходах.

Проте слід детальніше розглянути рівень зв'язку відібраних показників та їх структуру у відповідності до отриманих щорічних результатів. Розглядаючи кореляційну матрицю за 2016 рік сильним позитивним зв'язком відзначався коефіцієнт податкових зусиль місцевих органів влади (+0,821), що вказує на важливість прямої залежності соціально-економічного розвитку від рівня податкових надходжень на душу населення. Помірним ступенем позитивного кореляційного зв'язку відзначалися частка податкових надходжень в загальних доходах (+0,51), коефіцієнт автономії за доходами (+0,42) та коефіцієнт автономії за видатками (+0,43). Тобто загалом підтверджується рівень зв'язку результуючого показника з обсягом податкових надходжень бюджету та рівнем власних доходів бюджету без урахування обсягу міжбюджетних трансфертів. В цей же час помірний негативний зв'язок демонструє частка трансфертів в загальних доходах місцевих бюджетів.

За результатами аналізу даних 2016 року виявлено, що наслідки початкових етапів проведення реформи фінансової децентралізації мали певний вплив на рівень соціально-економічного розвитку з точки зору важливості загального обсягу податкових надходжень бюджетів, рівня податкових надходжень на душу населення, частки дохідних джерел без урахування обсягу міжбюджетних трансфертів в доходах/видатках бюджетів. Обраний курс на зростання самостійності бюджетів територіальних громад відображається в результатах проведеного кореляційного аналізу. Окрім того, негативний рівень зв'язку результативного показника з часткою трансфертів в доходах місцевих бюджетів підтверджує важливість подальшої роботи в рамках нарощення автономії бюджетів за доходами за рахунок нарощення власної податкової бази і скорочення міжбюджетних трансфертів.

Результати оцінки впливу показників фінансової децентралізації на рівень соціально-економічного розвитку у 2017 році в більшості продовжують тенденції попереднього періоду. Зокрема відзначимо певне зміцнення впливу та рівня значимості коефіцієнтів автономії за доходами (+0,64) та автономії за видатками (+0,69) місцевих бюджетів, що певним чином підтверджує раніше обрану гіпотезу про необхідність прагнення до покриття потреб громади за рахунок власних дохідних джерел без урахування міжбюджетних трансфертів. Негативний вплив частки міжбюджетних трансфертів на рівень соціально-економічного розвитку дещо збільшився (-0,63), що може пояснюватися зменшенням обсягу виділених міжбюджетних трансфертів внаслідок передачі відповідних повноважень на місця. Протягом початкового періоду фінансової децентралізації (2014-2019 роки) реалізація переданих державою соціальних повноважень місцевими бюджетами проводилася в умовах певної нестачі власних коштів. Дана ситуація спричинила необхідність розроблення нового механізму горизонтального вирівнювання та вдосконалення наявних механізмів передачі цільових субвенцій для фінансування потреб соціальної інфраструктури.

Також відзначимо появу нового значимого показника з сильним ступенем впливу – індексу податкоспроможності (+0,81), що загалом демонструє відношення обсягу ПДФО в місцевому бюджеті на душу населення до відповідного середнього значення за аналогічними адміністративно-територіальними одиницями. Наразі до бюджетів міст обласного значення надходить 60% ПДФО, що загалом є найбільшим податковим джерелом формування доходів місцевих бюджетів, а відповідно формування фінансової бази для фінансування потреб соціально-економічного розвитку багато в чому залежить від надходжень даного ресурсного джерела.

Порівнюючи результати кореляційної матриці у 2018 році та попередньо аналізованих роках підкреслимо, що частина раніше важливих

показників в даному році не є значимою, зокрема частка податкових надходжень в загальних доходах, коефіцієнт автономії за доходами, коефіцієнт автономії за видатками, частка трансфертів в загальних доходах. Статистично значущими залишилися індекс податкостроможності (+0,83) та коефіцієнт податкових зусиль місцевих органів (+0,85), що загалом підтверджує зростання важливості обсягу податкових надходжень на душу населення та обсягу ПДФО на душу населення, як важливого фінансового ресурсу місцевих бюджетів. Саме на основі індексу податкостроможності проводиться горизонтальне вирівнювання та покращення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Результати кореляційної матриці у 2019 та 2020 роках продовжують тенденції 2018 року у наявності сильного кореляційного впливу індексу податкостроможності та коефіцієнту податкових зусиль, що загалом відображає певну сталість ситуації та продовження вже обраного курсу фінансової децентралізації, що має позитивні результати.

Отже, загалом визначено ключові кореляційні взаємозв'язки між індикаторами стану місцевих бюджетів та рівнем регіонального розвитку. Місцеві бюджети можна вважати інструментом соціально-економічного розвитку територій. Загалом визначено, що достатній рівень впливу на результативний показник мають індикатори, що пов'язані з формуванням власної доходної бази. Зокрема, частка податкових надходжень в доходах, частка трансфертів в доходах місцевих бюджетів, коефіцієнт автономії за доходами, коефіцієнт автономії за видатками, коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкостроможності. У період 2018-2020 років набір значимих кореляційних взаємозв'язків з рівнем соціально-економічного розвитку стабілізувався до 2 основних: коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкостроможності. Це загалом підтверджує ідею про необхідність нарощення рівня податкових надходжень на душу населення, зокрема завдяки обсягу ПДФО, що є базовим джерелом формування місцевих бюджетів. В цей час необхідно продовжувати обраний курс на модернізацію

системи міжбюджетних трансфертів для вироблення оптимального механізму підтримки місцевих громад в напрямку фінансування видатків соціальної сфери через надання освітньої, медичної субвенції, додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків на утримання закладів освіти та охорони здоров'я тощо.

За результатами аналізу кореляційних взаємозв'язків виявлено, що фінансову децентралізацію можна розглядати перш за все з позиції зміни структури та обсягу дохідних джерел місцевих бюджетів в бік зростання самостійності фінансування видаткових повноважень. Одержані результати акцентують увагу на самій економічній сутності фінансової децентралізації: досягненню сталого соціально-економічного розвитку за умови забезпечення видаткових повноважень переважно за рахунок власних джерел фінансування. Визначені взаємозв'язки демонструють необхідність подальшого продовження здійснюваної реформи міжбюджетних відносин та проведення фінансової децентралізації.

3.2 Вдосконалення науково-методичних підходів до оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Реформування місцевого самоврядування на засадах фінансової децентралізації активно почалося з 2015 року, коли розпочався активний процес об'єднання громад на нових принципах. Формування об'єднаних територіальних громад на засадах добровільного об'єднання йшло протягом 2015-2019 років, що в результаті сформувало значну кількість спроможних громад. Узагальнимо результати реформування у формі таблиці 3.2, в якій відобразимо загальну кількість створених ОТГ у кожній області, визначимо середню кількість рад в ОТГ, кількість громад, що об'єдналися, та їх розподіл на селищні, сільські та міські.

Таблиця 3.2 – Результати проведення фінансової децентралізації в Україні за 2015-2019 роки

№	Область	Середня к-сть рад у територіальній громаді	К-сть громад	К-сть селищних громад	К-сть сільських громад	К-сть міських громад	К-сть районів
1	Вінницька	3,4	46	13	24	9	21
2	Волинська	4,4	54	14	36	4	16
3	Дніпропетровська	3,2	71	24	39	8	22
4	Донецька	5,7	13	2	5	6	7
5	Житомирська	7,4	56	17	31	8	23
6	Закарпатська	3,6	17	1	11	5	8
7	Запорізька	3,6	56	12	38	6	20
8	Івано-Франківська	4,5	39	12	22	5	13
9	Київська	5,9	24	7	9	8	13
10	Кіровоградська	3	27	6	17	4	12
11	Луганська	4,2	18	8	10	0	9
12	Львівська	4,2	41	10	22	9	16
13	Миколаївська	3,5	42	10	28	4	17
14	Одеська	4,3	37	10	22	5	16
15	Полтавська	3,7	53	14	31	8	23
16	Рівненська	3,3	45	7	35	3	14
17	Сумська	4,9	38	11	17	10	17
18	Тернопільська	5,8	54	14	27	13	16
19	Харківська	5	23	12	8	3	15
20	Херсонська	3,5	33	10	21	2	12
21	Хмельницька	7,3	51	18	26	7	19
22	Черкаська	3,9	57	6	45	6	18
23	Чернівецька	3,6	37	4	23	10	10
24	Чернігівська	8,4	50	19	18	13	22

Джерело: складено автором за даними [169].

Загалом середня кількість рад у ОТГ по областях складала від 3 у Кіровоградській до 8,4 у Чернігівській. Найбільша кількість громад об'єдналася у Дніпропетровській області – 71, найменша у Донецькій – 13. Аналізуючи склад громад за типом адміністративного центру виділимо, що найбільша кількість громад об'єдналася саме навколо сільської ради. Найбільша кількість сільських громад сформувалася у Черкаській області – 45. ОТГ з центрами у містах сформовано найменшим чином, оскільки міста зазвичай є більш спроможними територіальними утвореннями, проте,

наприклад, у Чернігівській області сформовано 13 міських громад. Найбільша кількість селищних громад, що утворилося навколо селищного населеного пункту, сформовано у Дніпропетровській області (24), Чернігівській (19) та Хмельницькій (18) областях.

Відповідно до постанов КМУ від 12 червня 2020 року було прийнято 24 розпорядження стосовно визначення переліку громад в областях України. Як результат, було створено 1469 територіальних громад з визначеними адміністративними центрами та закріпленими територіями. Станом на 25 жовтня 2020 року було проведено місцеві вибори у 1438 громадах, решта 31 громада знаходяться на непідконтрольній території України в Донецькій та Луганській областях. Узагальнимо дані у формі таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Регіональні дані територіальних громад за 2020 р

№	Область	Середня кількість рад у територіальній громаді	Кількість громад	Кількість селищних громад	Кількість сільських громад	Кількість міських громад
1	Вінницька	11,2	63	21	24	18
2	Волинська	7,6	54	18	25	11
3	Дніпропетровська	4,0	86	25	41	20
4	Донецька	5,8	46	12	9	25
5	Житомирська	9,6	66	21	33	12
6	Закарпатська	5,3	64	18	35	11
7	Запорізька	4,5	67	17	36	14
8	Івано-Франківська	8,3	62	23	24	15
9	Київська	9,6	69	22	23	24
10	Кіровоградська	8,5	49	16	21	12
11	Луганська	7,5	26	12	5	9
12	Львівська	9,8	73	16	18	39
13	Миколаївська	6,0	52	14	29	9
14	Одеська	5,4	91	25	47	19
15	Полтавська	8,4	60	20	24	16
16	Рівненська	5,7	64	12	40	12
17	Сумська	8,2	51	15	21	15
18	Тернопільська	11,3	55	16	21	18
19	Харківська	8,2	56	26	13	17
20	Херсонська	6,1	49	17	23	9
21	Хмельницька	10,1	60	22	25	13
22	Черкаська	8,4	66	10	40	16
23	Чернівецька	5,2	52	7	34	11
24	Чернігівська	10,0	57	24	17	16

Джерело: складено автором за даними [169].

Серед базових показників аналізу результатів утворення територіальних громад обрано кілька показників. Середня кількість рад у територіальній громаді характеризує кількість селищних/сільських/міських рад, що об'єдналися в одну територіальну громаду. Найбільшим середнім показником рад, що об'єдналися в громаду характеризується Тернопільська область з показником 11,3 рад у громаді. Найменшим показником кількості рад характеризується Дніпропетровська область – 4,0. Дані результати є наслідком історично сформованого адміністративно-територіального устрою. Наприклад, значної кількості сільських/селищних рад на окремій території, або ж міські агломерації, що поглинають оточуючі селища.

Найбільша кількість громад за результатами об'єднання сформувалася у Одеській області – 91, найменша у Луганській – 26. Кожна громада має адміністративний центр, що характеризується у відповідності до типу поселення: селищна, сільська та міська. Переважним типом громад в Україні є сільські громади. Найбільша кількість селищних громад зосереджена в Тернопільській області – 26, найменша у Чернівецькій – 7. Лідером за кількістю сформованих сільських громад є Одеська область – 47, найменша кількість створена у Луганській області – 5. Найбільша кількість міських громад в Україні утворена в Львівській області – 39, найменша – Луганській, Миколаївській та Херсонській областях по 9. Також реформування адміністративно-територіального устрою було продовжено в розрізі реформування районів. Відповідно до постанови ВРУ «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року було утворено 136 нових районів, а існуючі 490 районів було розформовано. Як результат в середньому у кожній з областей за новим устроєм сформовано від 3 до 7 районів. Серед причин необхідності реформування складу районів можна виділити: появу спроможних територіальних громад, що частину функцій здатні забезпечувати самостійно. Нерівномірність розподілу населення та функцій за старими районами, тобто кількість повноважень районних рад була однаковою, проте обсяг навантаження різний.

Порівняємо кількість районів по областях України, що існувала до 2020 року, та реформовану систему районів у формі таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Динаміка зміни кількості районів по областям України

№	Область	Кількість районів до реформування	Кількість районів після реформування	Зменшення кількості районів
1	Вінницька	21	6	15
2	Волинська	16	4	12
3	Дніпропетровська	22	7	15
4	Донецька	7	5	2
5	Житомирська	23	4	19
6	Закарпатська	8	6	2
7	Запорізька	20	5	15
8	Івано-Франківська	13	6	7
9	Київська	13	7	6
10	Кіровоградська	12	4	8
11	Луганська	9	4	5
12	Львівська	16	7	9
13	Миколаївська	17	4	13
14	Одеська	16	7	9
15	Полтавська	23	4	19
16	Рівненська	14	4	10
17	Сумська	17	5	12
18	Тернопільська	16	3	13
19	Харківська	15	7	8
20	Херсонська	12	5	7
21	Хмельницька	19	3	16
22	Черкаська	18	4	14
23	Чернівецька	10	3	7
24	Чернігівська	22	5	17

Джерело: складено автором за даними [169].

Отримані результати наочно відображають зміну кількості існуючих районів в Україні після проведення реформування. Для оцінки якісних змін було проведено групування новоутворених районів за кількістю населення. Результати відображені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 – Групування районів у відповідності до чисельності населення, [169]

Групування районів у відповідності до чисельності населення					
Чисельність населення	до 100 тис.	100-300 тис.	300-500 тисяч	500-1 млн	1 млн+
Кількість районів	9	79	13	14	4

Якщо проводити порівняння між кількістю громад, що об'єдналися на добровільних засадах за 2015-2019 роки та новостворених після рішення 2020 року., то за переважною кількістю областей спостерігався істотний приріст новосформованих громад. Відобразимо результати зміни у формі таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 – Зміна кількості громад за період (2015-2019 років) та 2020 роком

№	Область	Кількість громад у 2020 році	Кількість громад за 2015-2019 роки	Абсолютна зміна, шт.	Темп зростання, %
1	Вінницька	63	46	17	37,0
2	Волинська	54	54	0	0,0
3	Дніпропетровська	86	71	15	21,1
4	Донецька	46	13	33	253,8
5	Житомирська	66	56	10	17,9
6	Закарпатська	64	17	47	276,5
7	Запорізька	67	56	11	19,6
8	Івано-Франківська	62	39	23	59,0
9	Київська	69	24	45	187,5
10	Кіровоградська	49	27	22	81,5
11	Луганська	26	18	8	44,4
12	Львівська	73	41	32	78,0
13	Миколаївська	52	42	10	23,8
14	Одеська	91	37	54	145,9
15	Полтавська	60	53	7	13,2
16	Рівненська	64	45	19	42,2
17	Сумська	51	38	13	34,2
18	Тернопільська	55	54	1	1,9
19	Харківська	56	23	33	143,5
20	Херсонська	49	33	16	48,5
21	Хмельницька	60	51	9	17,6
22	Черкаська	66	57	9	15,8
23	Чернівецька	52	37	15	40,5
24	Чернігівська	57	50	7	14,0

Джерело: складено автором за даними [169].

Найбільша кількість новостворених громад утворена у Одеській області – 54. Також значний абсолютний приріст продемонстрували Закарпатська область (+47) та Київська (+45). Якщо ж аналізувати темпи зростання, то найбільший темп зростання кількості новостворених громад

відносно 2019 року продемонстрували Закарпатська область (276,5%), Донецька (253,8%) та Київська (187,5%) Лише у Волинській області не було зміни кількості громад за досліджуваний період.

Загальна ефективність функціонування створених об'єднаних територіальних громад залежить від стану їх фінансового забезпечення, що загалом створює передумови загального соціально-економічного розвитку. В основі створення нових інститутів місцевого самоврядування має лежати значний ступінь власної фінансової незалежності.

Проблема фінансової залежності місцевого самоврядування стала каталізатором проведення реформи фінансової децентралізації, що окрім адміністративно-територіального характеру має в основі фінансову складову створення мінімально трансфертно залежних територій. Сучасні управлінські умови потребують швидкості прийняття незалежних фінансових рішень, що в сукупності впливає на загальний стан функціонування системи місцевого самоврядування. Дослідження фактичного стану фінансового забезпечення створених об'єднаних територіальних громад має стати індикатором якісних змін внаслідок проведення реформи.

Здійснимо узагальнення існуючих напрацювань в сфері методичних підходів до оцінки стану фінансового забезпечення створених об'єднаних територіальних громад та сформуємо власний підхід, що узагальнений в додатку С.

На першому етапі підходу до визначення стану фінансового забезпечення територіальних громад здійснено теоретичний аналіз з проведеним відбором показників, що характеризують фінансовий стан місцевих бюджетів з точки зору декількох напрямків: фінансова стійкість за доходами місцевих бюджетів, фінансова стійкість за видатками місцевих бюджетів, фінансова стійкість за боргом/дефіцитом, податкова самостійність, фінансова стійкість за трансфертами. Сформована система показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад наведена в додатку Р.

В якості об'єктів оцінки було обрано створені об'єднані територіальні громади Сумської області. Період оцінки 2018-2020 років характеризується прозорістю оприлюднення даних створених ОТГ. Розраховані значення показників системи оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад відображені у додатку Т.

Враховуючи те, що фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад є досить комплексним явищем, то досить часто виникає питання у виявленні певного значимого набору факторів. Відібрані показники можуть бути тісно пов'язані між собою, міститися в інших змінних, бути обернено пропорційними певним змінним. Відповідно до даних особливостей кількість впливових факторів оцінки фінансового забезпечення може бути значно менше, ніж перелік першочергово обраних змінних.

В основі факторного аналізу лежить гіпотеза, що спостережувані показники моделі є лише непрямими характеристиками досліджуваного об'єкту, а реально існуючі проте приховані/неспостережувані параметри явища, число яких є незначним, визначається факторами. Тобто основна мета факторного аналізу полягає в концентрації значної кількості обраних показників через менший обсяг більш містких внутрішніх характеристик явища, що загалом не підпадають під безпосередній вимір.

Проте, враховуючи динамічний стан зміни стану фінансового забезпечення внаслідок змін адміністративно-територіального устрою, системи міжбюджетних відносин, делегуванні функцій органам місцевого самоврядування, слід виділити певний підхід до відбору найбільш значимих показників протягом певного періоду часу або загалом за період, на основі яких буде сформований єдиний інтегральний показник стану фінансової децентралізації певної об'єднаної територіальної громади.

Враховуючи значну вибірку розрахованих показників: 18 за 4 напрямками (за винятком фінансової стійкості за боргом/дефіцитом через відсутність наявних даних за об'єктами вибірки), то процес виявлення ключових індикаторів на основі виключно кореляційного аналізу стає

важчою задачею. В якості інструментарію методики відбору ключових показників стану фінансового забезпечення прийнято рішення застосувати метод головних компонент. Результатом застосування методу головних компонент є зменшення кількості показників, тобто редукція даних та подальше визначення взаємозв'язків показників зі штучно створеними головними компонентами, тобто класифікація показників. В процесі дослідження застосовуваний інструментарій надає можливості оцінити ступінь покриття певним набором показників різнорідних напрямків фінансового забезпечення. Проте основне рішення про вибір кількості значимих показників оцінки приймає дослідник в залежності від поставленої мети та ступеня врахування випадкової мінливості.

На початку проведення аналізу головних компонент необхідно визначити існуючі кореляційні взаємозв'язки між окремими показниками вихідної моделі. Це надає можливості отримати діагностичну інформацію для прийняття рішення про першочергове виключення з розгляду певних показників. На даному етапі слід інтерпретувати результати з точки зору взаємозв'язку кореляційних результатів та змісту самих показників. Тому на етапі попереднього відбору показників для подальшого кореляційного аналізу слід керуватися їх змістовним наповненням, а не включенням до розгляду найбільшого їх числа. Отримана кореляційна матриця набору показників оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад відображена в додатку У.

На основі проведеного кореляційного аналізу прийнято рішення виключити декілька показників з подальшого аналізу. Зокрема, показник бюджетного покриття має низький ступінь кореляції з іншими показниками та за своєю суттю вказує на співвідношення загальних доходів та видатків, що загалом є збалансованим рівним відношенням близьким до 1. Показник частки неподаткових надходжень в загальних доходах також не має істотного значення серед інших джерел фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад, оскільки зазвичай аналізоване ресурсне джерело

займає 3-5% загальних доходів місцевих бюджетів. Досить рідко даний показник перевищує поріг у 10%. Зокрема, за 9 місяців 2020 року у Грунській ОТГ частка неподаткових надходжень в загальних доходах становила 11,3%, у Бездрицькій ОТГ – 12,3%. Наприклад, у Грунській ОТГ найбільшими джерелами неподаткових надходжень були власні надходження бюджетних установ, в той же час, як у Бездрицькій ОТГ це плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів. Бездрицька ОТГ самостійно прийняла рішення про розміщення тимчасово вільних коштів спеціального фонду на депозитних рахунках в банках. Загалом структура неподаткових надходжень у кожній громаді різниться в залежності від наявних ресурсних можливостей: акумулювати плату за надання адміністративних послуг, стягувати державне мито тощо.

Коефіцієнт фінансової залежності має декілька тісних кореляційних взаємозв'язків з іншими компонентами, а тому для загального спрощення моделі, а також уникнення обернено пропорційних взаємозв'язків прийнято рішення виключити дану змінну заздалегідь. Він опосередковано свідчить про ступінь покриття загальних видатків доходами без урахування міжбюджетних трансфертів. Динаміка його зміни має демонструвати тенденцію у бік зменшення, що свідчитиме про зростання можливостей самостійного фінансування бюджетних потреб. Зазначимо, що загальна динаміка зміни середнього значення коефіцієнту фінансової залежності є позитивною серед обраної до аналізу вибірки ОТГ: 2018 рік – 1,93; 2019 рік – 1,82; 9 міс. 2020 р. – 1,45. Значний рівень досліджуваного індикатора свідчить про відповідний ступінь трансфертної залежності, що буде відображено в інших корельованих показниках моделі. Наприклад, коефіцієнт фінансової залежності Чупахівської ОТГ у 2018 році становив 2,91, а частка трансфертів в загальних доходах бюджету 69,5%.

Також з подальшого розгляду виключено показники частки дотацій в доходах місцевих бюджетів та частки субвенцій в доходах, оскільки дані індикатори є складовими коефіцієнта трансфертної залежності місцевих

бюджетів за доходами та видатками, що містить ці окремі складові. Відмітимо, що переважним типом міжбюджетних трансфертів у бюджетах ОТГ є субвенції. Зокрема, середній обсяг субвенцій за розглянутою вибіркою ОТГ у 2018 році – 37%, 2019 році – 35%, 9 місяців 2020 – 30,7%. В той же час, як середній обсяг дотацій в доходах місцевих бюджетів у 2018 році становив – 12,6%, 2019 році – 10%, 9 місяців 2020 р. – 8%. Загальна частка трансфертного навантаження протягом трьох аналізованих періодів має позитивну тенденцію до зменшення.

Отже, за результатами аналізу кореляційної матриці початкових індикаторів оцінки стану фінансового забезпечення ОТГ було відібрано 13 показників з 18. Наступним етапом є включення до розгляду інструментарію методу головних компонент. Вихідні результати розрахунків показників прийнято рішення стандартизувати, оскільки середні значення за кожною змінною суттєво вирізняються, а вибраний набір змінних включає дані у різних одиницях виміру (гривні, коефіцієнт). Результати стандартизації даних здійснені за допомогою інструменту Standardize програми STATISTICA та відображені в додатку Ф.

Для вибору приблизної кількості головних компонент, що характеризують рівень фінансового забезпечення пропонуємо скористатися розрахунковими можливостями програмно-статистичного комплексу STATISTICA, що виключає необхідність виконання значного обсягу допоміжних розрахункових процедур та надає зрозумілу концентровану інформацію. Для цього пропонуємо застосувати критерій кам'яної осипі Кеттела, що в зручній для сприйняття формі демонструє власні значення виділених головних компонент та частку відображеної ними загальної дисперсії. Сутність застосування критерію полягає в пошуку на графіку можливої точки, де зменшення власних значень уповільнюється максимально сильно. Відповідно фактори справа від цієї точки є «факторним осипом». Графік, що побудований з допомогою інструмента Scree plot відображений на рисунку 3.1.

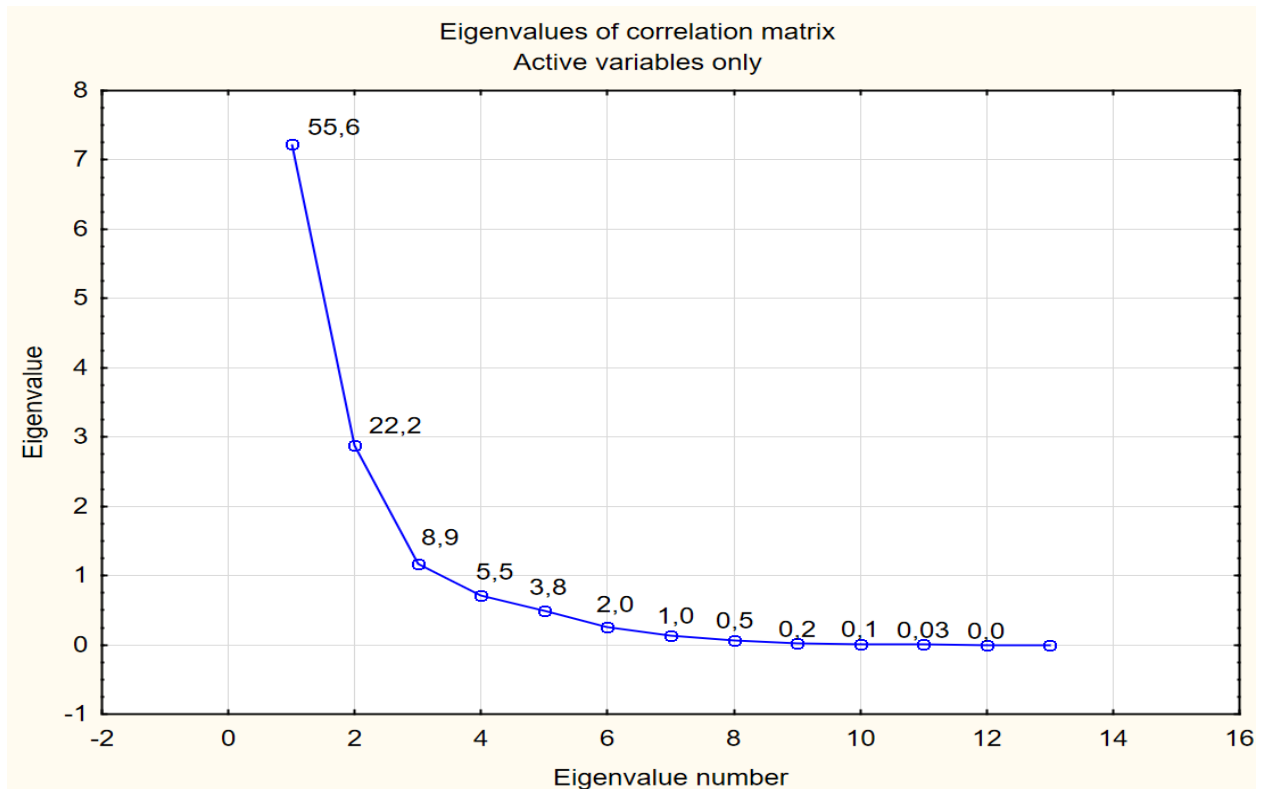

Рисунок 3.1 – Власні значення виділених головних компонент і частки відображеної ними дисперсії (складено автором)

Джерело: складено автором.

Значення *eigenvalue*, що відображене за вертикальною віссю є мірою дисперсії, що відобразилася на головній компоненті та припадає на кожний показник з початкових даних. Тобто, якщо *eigenvalue* першої компоненти в нашому випадку дорівнює 7,2, то на її долю сконцентровано більше дисперсії, ніж на 7 початкових показників системи фінансового забезпечення ОТГ. За горизонтальною віссю відображена кількість головних компонент, що дорівнює *n* переліку взятих до аналізу показників. Значення, що зазначені з точками на графіку відображають частку дисперсії, що припадає на головну компоненту. Сума власних значень дисперсії усіх головних компонент дорівнює 100%.

Відповідно до графіку та особливостей методу, максимальна частка загальної дисперсії припадає на першу головну компоненту (55,6%), друга головна компонента включає максимально можливу частку дисперсії без

врахування тієї, що відобразилася на першу головну компоненту (22,2%). Загалом на частку перших трьох компонент припадає 77,6% загальної дисперсії, інші 9 головних компонент містять в собі 22,4% дисперсії. Графік є достатньо плавним в своїй зміні та не має явної точки зламу для виявлення оптимальної кількості головних компонент. Проте, враховуючи багатоаспектність досліджуваного явища пропонуємо використати для подальшого аналізу три перших головних компоненти, що загалом покривають достатній обсяг мінливості даних (77,6%).

Наступним кроком є розрахунок матриці факторних навантажень за першими трьома компонентами (таблиця 3.7) використавши інструмент PCA (Principal Component Analysis), що відображає факторні навантаження, як коефіцієнти кореляції між ознаками та факторами. Метою є визначення ступеня та характеру впливу показників на певну головну компоненту.

Таблиця 3.7 – Матриця факторних навантажень між вихідними показниками та головними компонентами

Вихідний показник	Головна компонента		
	PC 1	PC 2	PC 3
Коефіцієнт автономії за доходами	0,955	-0,256	-0,060
Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами	0,917	0,006	-0,119
Показник бюджетної результативності ОТГ	0,592	0,760	0,136
Частка місцевих податків і зборів у доходах	0,080	0,340	0,692
Коефіцієнт податкової самостійності	0,945	-0,260	-0,085
Індекс податкоспроможності	0,825	0,147	0,345
Показник бюджетної забезпеченості населення	0,593	0,749	0,066
Коефіцієнт автономії за видатками	0,901	-0,314	-0,004
Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету	-0,625	-0,344	0,361
Показник капітальних видатків на одного жителя	0,397	0,574	0,197
Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах	-0,904	0,205	-0,168
Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами	-0,955	0,256	0,060
Трансферти на душу населення	-0,318	0,907	0,100

Джерело: складено автором.

Відповідно до отриманих факторних навантажень зазначимо, що перша головна компонента значно більше корелює з вихідними показниками, ніж

інші. Високим ступенем позитивного впливу на першу головну компоненту вирізняється декілька показників. Зокрема, коефіцієнт автономії за доходами (0,955), що свідчить про важливість доходів без урахування трансфертів. Аналогічним чином можна трактувати і високий рівень кореляції показника забезпечення мінімальних видатків власними доходами. Коефіцієнт податкової самостійності отримав суттєвий рівень факторного навантаження (0,94), що потенційно підтверджує значимість податкових джерел у формуванні фінансового забезпечення ОТГ. До показників-дестимуляторів характером негативних факторних навантажень відносяться частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах (-0,904) та коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами (-0,955). Даний негативний взаємозв'язок можна пояснити безперечним негативним впливом на характер самостійності формування фінансового забезпечення території, а також значну відносну частку видатків на утримання органів місцевого самоврядування в структурі бюджету. Наприклад середнє значення даного показника за досліджувані роки коливається в районі 93-95%.

За другим головним компонентом найбільш значимими факторними навантаженням вирізнялися показники, що характеризували ступінь розвитку певного аспекту у вираженні на душу населення. Наприклад, важливими є показники, що відображають абсолютний розмір наступних складових бюджету на душу населення: загальних доходів (0,75), загальних видатків (0,75), капітальних видатків (0,57) та трансфертів (0,90). Загалом дані показники мають достатній ступінь впливу за другим головним компонентом, що розширює ступінь покриття аналізованої сукупності. За третім головним компонентом істотним для аналізу факторним навантаженням є частка місцевих податків і зборів в доходах (0,692).

Отже, відповідно до розгляду факторних навантажень між вихідними показниками та трьома першими головними компонентами можемо продовжити поточний аналіз визначення фактичного рівня фінансового забезпечення ОТГ на основі даного набору показників.

Також пропонуємо здійснити внутрішнє ранжування важливості вихідних показників згідно сформованої сукупності даних на використання інструменту Variable Importance, що характеризує ступінь представлення окремого показника у головних компонентах (показник потужності). Діапазон виміру показника потужності знаходиться в інтервалі від 0 до 1. Для аналізу також було обрано три перші головні компоненти, як і на етапі розрахунку факторних навантажень.

Таблиця 3.8 – Результати ранжування змінних за ступенем потужності у головних компонентах

Місце	Вихідний показник	Потужність
1	Коефіцієнт автономії за доходами	0,9915
2	Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами	0,9914
3	Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету	0,9905
4	Показник капітальних видатків на одного жителя	0,9904
5	Показник бюджетної результативності ОТГ	0,9829
6	Частка місцевих податків і зборів у доходах	0,9785
7	Коефіцієнт податкової самостійності	0,9750
8	Трансферти на душу населення	0,9662
9	Показник бюджетної забезпеченості населення	0,9553
10	Коефіцієнт автономії за видатками	0,9513
11	Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах	0,9347
12	Індекс податкоспроможності	0,9165
13	Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами	0,8633

Джерело: складено автором.

Результати аналізу ступеня потужності обраних змінних вказують, що для цієї спрощеної моделі існує значний ступінь потужності окремих змінних, а відповідно це підтверджує правильність обраного набору показників та істотність покриття даних за рахунок трьох компонент. Виділення статистично значимого набору показників аналізу стану фінансового забезпечення надає можливість узагальнити результати їх розрахунку у формі інтегрального показника.

Це допомагає інформативно та у простій формі представити загальну оцінку досліджуваному явищу з точки зору уніфікованого переліку показників.

Побудову інтегрального показника здійснимо за методом адитивної згортки, відповідно до розповсюдженості та співставності поточному набору методу. На нижніх рівнях згортки вагові коефіцієнти рівні одиниці, а тому всі обрані показники моделі є рівноцінними. Інтегральний показник надає підстав до розуміння загальної динаміки змін та ранжування ОТГ за рівнем фінансового забезпечення. Це надає аналітичну базу здійснення виваженої характеристики кожної ОТГ. Методика оцінки рівня фінансового забезпечення ОТГ відображена в додатку С. Результати розрахунків інтегральних показників ОТГ та ранжування за займаним місцем в регіоні наведено в додатку Х. Також розрахований показник рейтингової оцінки регіону відповідно до наявного діапазону досліджуваних даних, що надає можливості розмежувати територіальні громади за певний період та надати усереднену характеристику рівня фінансового забезпечення. Узагальнимо отримані дані рейтингової оцінки стану фінансового забезпечення громад у таблиці 3.9. Вибір кількості груп розподілу здійснено на основі формули Стерджеса, що у випадку 35 об'єктів громад відповідає 6 рівним інтервалам.

Таблиця 3.9 – Розподіл об'єднаних територіальних громад за групами рівня фінансового забезпечення у 2018–2020 рр. (складено автором)

Стан фінансового забезпечення	Інтервал рейтингових оцінок	Об'єднана територіальна громада
Низький	[2,07;3,39)	Чупахівська селищна, Груньська сільська, Верхньосироватська сільська, Нижньосироватська сільська, Кириківська селищна
Недостатній	[3,39;4,70)	Білопільська міська, Коровинська сільська
Задовільний	[4,70;6,02)	Зноб-Новгородська селищна, Шосткинська міська, Кролевецька міська, Миропільська сільська, Буринська міська, Бездрицька сільська, Недригайлівська селищна
Середній	[6,02;7,33)	Краснопільська селищна, Новослобідська сільська, Хотінська селищна, Боромлянська сільська, Охтирська міська, Липоводолинська селищна, Вільшанська сільська, Миколаївська селищна, Конотопська міська, Андріяшівська сільська, Тростянецька міська, Дружбівська міська, Шалигинська селищна, Березівська сільська
Вище середнього	[7,33;8,64)	Бочечківська сільська, Дубов'язівська селищна, Сумська міська, Степанівська селищна, Миколаївська сільська
Високий	[8,64;9,96]	Чернечинська сільська, Комишанська сільська

Джерело: складено автором.

Зазначимо, що отриманий розподіл територіальних громад за групами стану фінансового забезпечення не є досить рівномірним, що свідчить про наявність диспропорції та суттєвої диференціації бюджетних умов у громадах. Дані диспропорції є унікальними відповідно до сформованих інституційних чинників: наявність об'єктів соціальної інфраструктури, промисловий потенціал, густота населення, рівень зайнятості тощо. Лідуючі позиції серед проаналізованих громад займають Чернечинська та Комишанська. Чернечинська сільська ОТГ на фоні інших вирізняється найбільшим рівнем показника забезпечення мінімальних видатків власними доходами (1,69), значним рівнем податкової самостійності (0,71), істотним рівнем капітальних видатків на одного жителя (1,3 тис. грн.). Комишанська громада вирізняється найбільшим рівнем показника бюджетної результативності ОТГ (14,7 тис. грн), одним з найбільших рівнів податкової самостійності (0,73), найбільшим співвідносним індексом податкоспроможності у області (3,53), показником бюджетної забезпеченості населення (13,9 тис. грн.) та низьким рівнем трансфертної залежності за доходами (0,24). Дані громади за своїм типом є сільськими з незначною кількістю населення: Комишанська – 3 тис. ос., Чернечинська – 10 тис. ос.

Серед громад з рівнем фінансового забезпечення вище середнього вирізняються Сумська, Дубов'язівська та Степанівська. Зокрема, Сумська має найменшу відносну частку видатків на утримання апарату управління у доходах без урахування міжбюджетних трансфертів. Даний показник за 9 місяців 2020 року становив 58%, в той же час, як Грунська громада має значення 167%. Загалом 11 громад у 2020 році мали даний показник більше 100%, що означає неможливість самостійного фінансування оплати праці та нарахувань на неї для співробітників апарату управління. Окрім того Сумська громада має лідуючі позиції за іншими показниками групи фінансової стійкості за трансфертами, стійкості за доходами и видатками. Відмітимо, що 72% загальних доходів для громади з найбільшим бюджетом регіону покривається за рахунок податкових джерел про що свідчить індекс

податкоспроможності. Дубов'язівська ОТГ має високий рівень фінансового забезпечення за рахунок достатнього обсягу податкових ресурсів. За 9 місяців 2020 року коефіцієнт податкової самостійності становив 0,74, що означає високу частку податкових ресурсів в структурі доходів. Степанівська ОТГ з населенням 7,2 тис. осіб та сформована з 2 рад має найбільші значення коефіцієнтів автономії за доходами/видатками серед громад області, що в свою чергу означає кращі можливості до забезпечення потреб мешканців за рахунок виключно власних доходних ресурсів. Причиною цього є сформована податкова база доходної частини, що виражено в коефіцієнті податкової самостійності 0,98. Показник трансфертної залежності Степанівської ОТГ 22% доходів, лідера регіону Миколаївської сільської ОТГ – 21%. Тобто загалом громади зі станом фінансового забезпечення вище середнього є лідерами за певними показниками та загалом мають стабільний рівень більшості відібраних до аналізу індикаторів.

Найбільш чисельною за кількістю територіальних громад є група середнього стану фінансового забезпечення, що включає 14 ОТГ, з яких 4 міських, 5 селищних та 5 сільських. Більшість мають усереднені значення показників за всіма досліджуваними індикаторами. Проте, певні громади вирізняються особливостями місцевої системи фінансів. Зокрема, Новослобідська сільська ОТГ за період 2018 року та 9 місяців 2020 року є лідером за часткою місцевих податків і зборів в загальних доходах 55-57%, в той же час, як середній показник за громадами Сумської області 39%. Причинами цьому є істотний обсяг податку на майно, що включає плату за землю, податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, транспортний податок. Місцева громада прийняла власне рішення про встановлення ставок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки для збільшення фінансових можливостей громади. Охтирська міська громада, що також перебуває в групі середнього стану фінансового забезпечення, на противагу має найнижчий відносний рівень місцевих податків і зборів за 9 місяців 2020 року – 12%. Проте в абсолютному розмірі

акумульованих місцевих податків бюджет Охтирської ОТГ є одним з лідерів у області. Бюджет Конотопської громади є одним з найбільш незалежних від трансфертів, оскільки коефіцієнт трансфертної залежності 27%, а розмір трансфертів на душу населення (1,2 тис. грн.). Середній рівень трансфертної залежності за розглянутими ОТГ Сумської області 36%, середній абсолютний розмір трансфертів на душу населення – 2,8 тис. грн. Найгіршим отриманим результатом в розрізі обсягу трансфертів на душу населення є бюджет Березівської ОТГ, яка у 2018 році мала 6 тис. грн трансфертів на душу населення, у 2019 – 5,5 тис. грн. Історично це перша об'єднана територіальна громада Сумської області (жовтень 2015 року) з населенням 4,2 тис. осіб.

Найбільш соціально орієнтованою за фінансовими показниками є Тростянецька громада, що у 2018 та 2019 роках займала перше місце за коефіцієнтом соціальної спрямованості бюджету, і відповідно 70-75% видатків бюджету складала освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. Середній рівень коефіцієнта соціальної спрямованості бюджету у 2019 році становив 58%.

У групі задовільного стану знаходиться 7 громад. Більшість з них мають посередній рівень взятих до аналізу показників оцінки. Проте з них вирізняється Шосткинська ОТГ, що за 9 місяців 2020 року має найвищий показник соціальної спрямованості бюджету з рівнем витрат даного напрямку 81% від загальних. В цей же час загальні видатки на душу населення є найнижчими серед розглянутих громад – 3,96 тис. грн. при середньому рівні у 7,2 тис. грн. Проте дана ситуація не характеризує якість наданих громаді послуг та ступінь задоволення необхідних потреб.

Білопільська міська ОТГ, що характеризується недостатнім станом фінансового забезпечення відповідно до проведеного розподілу має найнижчий рівень доходів на душу населення за 9 місяців 2020 року (4,2 тис. грн) при середньому показнику у 7,9 тис. грн. Аналогічним чином низький індекс податкоспроможності громади негативно впливає на загальні оцінки: 66% від середнього обсягу акумульованого ПДФО на жителя України.

Грунська сільська ОТГ, що згідно розподілу відноситься до групи низького стану фінансового забезпечення має найнижчі відносні оцінки за 7 показниками з 13. Наступні індикатори фінансового забезпечення населення потребують покращення: показник автономії за доходами/видатками; показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами, коефіцієнт податкової самостійності, індекс податкоспроможності, коефіцієнт трансфертної залежності. Тобто загальна недостатність власних джерел формування доходної бази породжує необхідність нарощення обсягу трансфертних надходжень, що загалом негативно впливає на загальну якість та рівень фінансового забезпечення. Відобразимо в узагальненому вигляді динаміку розмаху інтегрального показника фінансового забезпечення за 9 місяців 2020 року, що включає оцінку 35 об'єднаних територіальних громад, що відображено на рисунку 3.2.

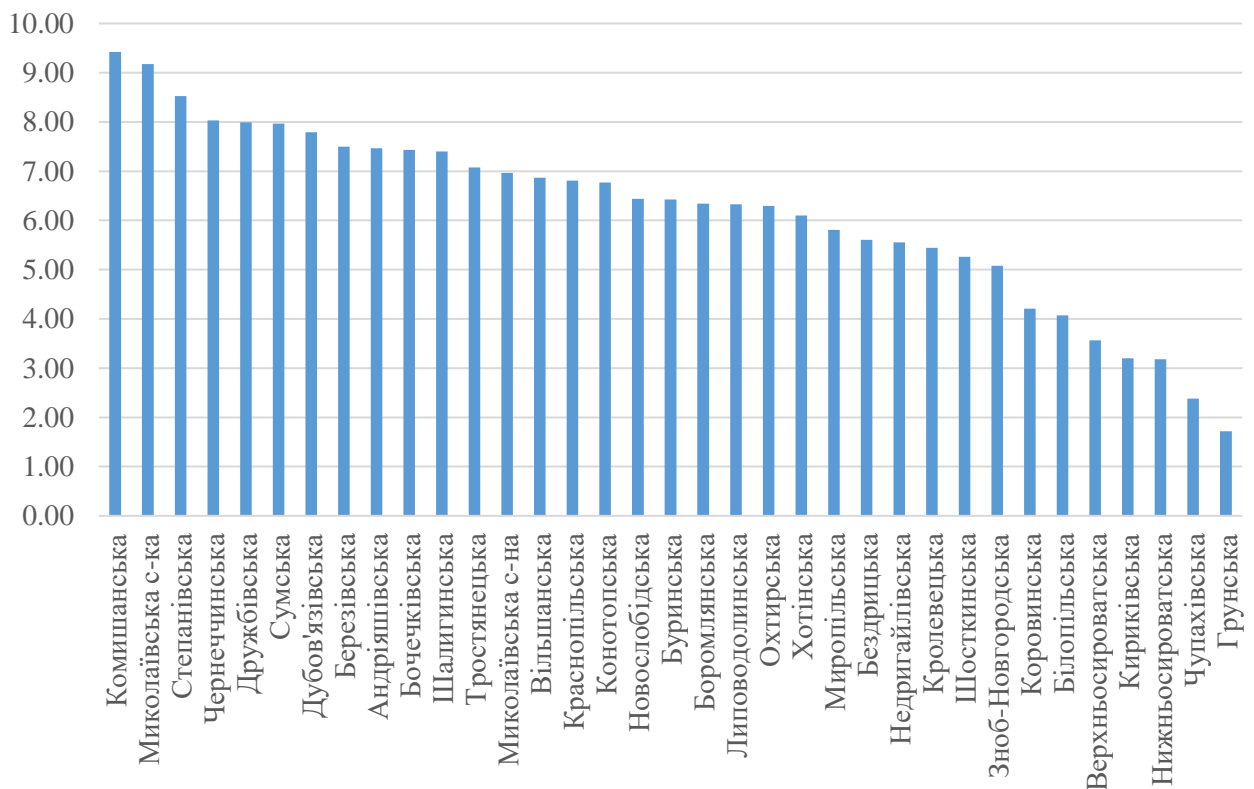

Рисунок 3.2 – Інтегральний показник фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 9 місяців 2020 року

Джерело: складено автором.

Відмітимо певну загальну особливість, що ОТГ з відносно значним регіональним соціально-економічним потенціалом займають дещо нижчі позиції за рейтинговими оцінками. Наприклад, наступні громади: Сумська міська (5 місце), Тростянецька міська (11 місце), Конотопська міська (13 місце), Шосткинська міська (27 місце). Причинами цього є зазвичай низьке значення певних індикаторів у відношенні на одного жителя громади: показника бюджетної результативності адміністративно-територіальної одиниці, показника бюджетної забезпеченості населення. Відповідно до ширше диверсифікованих напрямів забезпечення життєдіяльності громади, менша відносна частка витрат соціального характеру (освіта, охорона здоров'я, соціальних захист) сконцентрована у загальних видатках. Частка місцевих податків і зборів в загальній структурі надходжень бюджетів міст також є порівняно меншою, ніж в аналогічних сільських бюджетах з меншим спектром делегованих повноважень та обсягом наповнень бюджету з інших джерел за рахунок більшого розміру сукупних доходних джерел.

Якщо розглядати загальну динаміку зміни займаних позицій територіальними громадами Сумської області, то їх умовно можна поділити на три групи в залежності від зміни тренду: покращення, стабільність, погіршення. Відносною стабільністю займаних позицій відзначаються громади високого стану фінансового забезпечення та вище середнього, зокрема Комишанська (1 місце), Дубов'язівська (6-7 місце). Також деякі громади низько ступеня фінансового забезпечення мають стабільність займаних позицій: Верхньосироватська (25-27 місця), Нижньосироватська (26-28 місця), Чупахівська (28-29 місця). Однозначним напрямом до зростання вирізняються громади, що покращили поточний стан фінансового забезпечення та піднялися за займаним місце у регіоні за 2018-2020 роки: Березівська (з 13 до 7 місця), Дружбівська (з 17 до 5 місця), Андріяшівська (з 12 до 8 місця), Буринська (з 22 до 16 місця).

Причини позитивних змін є однозначно комплексними, оскільки полягають в утриманні досягнутих позитивних змін, а також покращенні

конкурентних переваг. Зокрема, Березівська ОТГ є одним з лідерів за показниками капітальних видатків на жителя за рахунок реалізації інфраструктурних проектів [127, 180] (модернізація матеріально-технічної бази первинної медико-санітарної допомоги, футбольне поле зі штучним покриттям, пункту збирання відходів вторинної сировини тощо). Дружбівська ОТГ продемонструвала найбільший прогрес за рахунок зростання коефіцієнта автономії за доходами (з 0,55 у 2018 р. до 0,74 за 9 міс. 2020 р.). Причинами цього є загальне зростання рівня податкової самостійності, що виражено в збільшенні однойменного коефіцієнта з 0,47 до 0,75 в період 2018-2020 років. Зріс загальний рівень акумульованого ПДФО, що сприяло поступовому покращенню індексу податкоспроможності (з 1,55 до 1,84). Зростання власної дохідної бази спричинило зменшення рівня залежності від трансфертних платежів: коефіцієнт трансфертної залежності за доходами зменшився з 0,45 до 0,26, а сукупний обсяг трансфертів на душу населення з 3,8 тис. грн. до 2,0 тис. грн. Тобто зростання рівня та якості фінансового забезпечення є комплексним явищем, що тісно пов'язане з соціально-економічними процесами у громаді та ефективністю діяльності місцевих органів управління.

Також певна частина ОТГ зазнала змін у бік погіршення рівня фінансового забезпечення. Наприклад, Боромлянська ОТГ (10 місце 2018 р. та 17 місце у 2020 р.), Хотінська ОТГ (12 місце у 2018 р., 18 – 2020 р.), Миропільська (9 місце у 2018 р., 19 – 2020 р.). Причини необхідно розглядати індивідуально в контексті кожної громади. Наприклад, Миропільська ОТГ зазнала певного зниження частки місцевих податків і зборів в структурі надходжень, показників бюджетної результативності та забезпеченості, обсягу капітальних видатків на душу населення. У сукупності дані фактори та покращення показників за іншими громадами спричинило загальне зменшення займаної позиції серед громад Сумської області.

Отже, розрахунок інтегрального показника надав можливість оцінити ступінь розвитку фінансового забезпечення за однорідними адміністративно-

територіальними одиницями (ОТГ), проте різними за організаційною структурою, кількістю населення та площею, соціально-економічними умовами, факторами розміщення продуктивних сил тощо. Система однорідних показників оцінки визначена на основі аналізу головних компонент та оптимізована у відповідності до статистичної значимості, враховуючи наповнення за суттю.

Розподіл об'єднаних територіальних громад за групами стану фінансового забезпечення надав можливості умовно розподілити їх та розглядати в сукупності, як певні подібні за рівнем та результативними ознаками об'єкти. Отримані результати інтегрального показника мають узагальнений характер оцінок, а тому кожен окремий кейс громади і причини зміни рівня фінансового забезпечення необхідно розглядати окремо у відповідності до широкого спектру чинників: якості управлінських рішень, складу населення, рівня розвитку соціальної інфраструктури, економічного потенціалу тощо.

3.3 Моделювання залежності стану публічних фінансів від рівня транспарентності та корупції в країні

Публічні фінанси є основним сегментом фінансової системи України, оскільки як державний, так і місцевий бюджети акумулюють значну частину фінансових ресурсів та економіки загалом. На кінець 2020 року видатки зведеного бюджету України становили 38% ВВП. Обсяг ефективно акумульованих та використаних державних фінансів потенційно міг би бути набагато більшим за умови зменшення корупційних проявів в економіці. Бюджетний процес є однією зі сфер прояву корупційних дій, оскільки зловживання державною владою для задоволення особистих інтересів напряму пов'язано з формуванням, розподілом та використанням фінансових

ресурсів на державному та місцевому рівнях. А отже корупційні дії можуть супроводжувати бюджетний процес, як за доходами, так і видатками.

Дослідження проводилось з використання панельних даних за період з 2010 по 2019 роки, що характеризували показники макроекономічного розвитку та стану публічних фінансів в регіональному контексті. Для визначення існуючих взаємозалежностей між станом публічних фінансів, ступенем корупційних проявів та рівнем транспарентності на макрорівні за початкові базисні показники було взято ряд макроекономічних індикаторів: рівень безробіття, обсяг ВВП на душу населення, частка грошового агрегату М3 у ВВП та обсяг доходів населення. Окрім того додатково на макрорівні були відібрані результати індексів міжнародних організацій, зокрема рейтинг простоти ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) та індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom).

Для проведення оцінки на рівні місцевих бюджетів за базис було обрано показники обсягу валового регіонального продукту на душу населення, частки видатків місцевих бюджетів у ВРП, рівень безробіття в регіоні, доходи населення регіону, а також регіональний індекс транспарентності.

В якості двох моделей, що були взяті до аналізу, прийнято рішення обрати: модель множинних індикаторів і множинних причин MIMIC (Multiple Indicator-Multiple Cause) та динамічну модель множинних індикаторів і множинних причин DYIMIC (Dynamic Multiple Indicator-Multiple Cause). Окреслені моделі базуються на концепції «м'якого моделювання», розвинутої Фрей, Х. Вик, В. Поммерен [22,24,23]. Дані моделі застосовувалися розробниками для оцінки стану тіньової економіки в країнах, зокрема в роботі Новіка С [156] здійснюється оцінка розмірів тіньової економіки у країнах ОЕСР. Українськими науковцями, зокрема колективу Малуовануї М. [53], також здійснювалися напрацювання в сфері аналізу впливу соціально-економічних детермінант на рівень тіньової

економіки. Послідовність цієї частини дослідження така: визначено результативні змінні та факторні ознаки; визначено найбільш значиму модель впливу групи фактичних показників на результуючу ознаку; перевірено виконання припущень аналізу та адекватність моделі.

Модель МІМІС є багатовимірною моделлю регресії, що складається з рівнянь вимірювання (y) та структурних рівнянь (η) та представлені нижче:

$$y = \lambda\eta + \varepsilon \quad (3.1)$$

$$\eta = \gamma\chi + \zeta \quad (3.2)$$

$$Y = \pi\chi + z \quad (3.3)$$

де, η – скалярна (непостережна) латентна змінна (прояв корупції);

λ та γ – вектори параметрів ($p \times 1$) та ($q \times 1$);

ε та ζ – скалярні випадкові величини;

χ – вектор причин для η ;

Y – багатовимірна регресійна модель;

$\pi = \lambda\gamma$; $z = \lambda\zeta + \varepsilon$.

Якщо підставити структурне рівняння (3.2) до рівняння вимірювання (3.1), то в результаті модель МІМІС можна розглядати, як багатомірну регресійну модель (3.3). Модель передбачає, що всі випадкові величини ζ та ε є нормально розподіленими та взаємно некорельованими. Умовно схема моделі МІМІС представлена на рисунку 3.3.

Дослідження залежностей публічних фінансів на регіональному рівні здійснювалося за допомогою моделі DYМІМІС (Dynamic Multiple Indicator-Multiple Cause). Цей метод дозволяє розглядати набір найважливіших факторів в контексті регіонів. Ну першому етапі відбувається відбір потенційно можливих ефективних змінних та факторних характеристик. На другому етапі формується найбільш адекватна модель впливу факторних показників на результуючу ознаку. Третій етап передбачає аналіз виконання

припущень аналізу. На четвертому етапі перелік факторних характеристик для побудови DYMIMIC моделі остаточно обрано, загальні індикатори для 22 регіонів України включені до моделі. Як результат розроблено адекватну модель в часовій динаміці з використанням панельних даних; побудовано регресійну модель “Within” з врахуванням панельної структури даних; побудовано моделі з фіксованими та випадковими індивідуальними ефектами; здійснена оцінка на адекватність з використанням тесту Хаусмана.

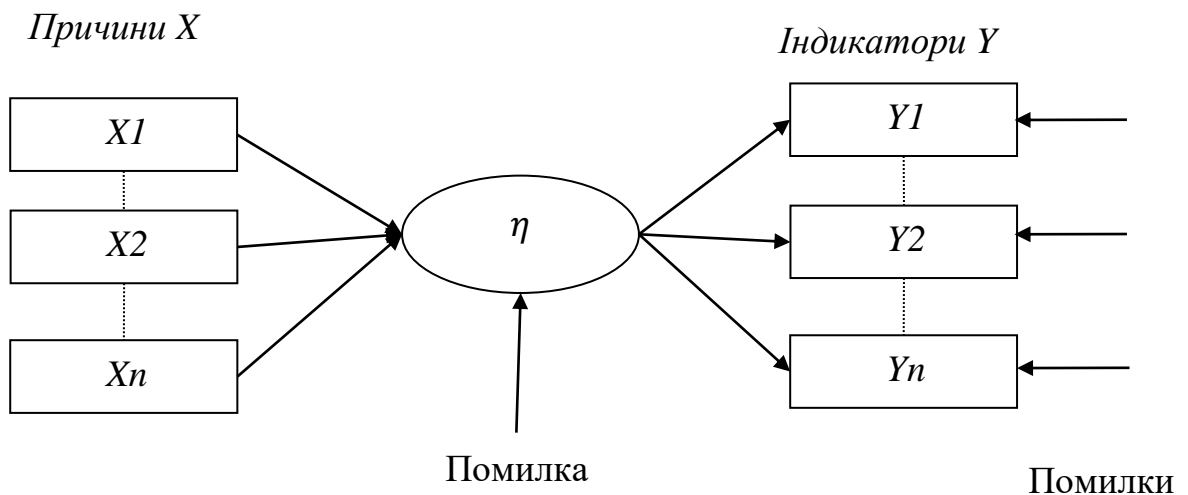

Рисунок 3.3 – Модель множинних індикаторів і множинних причин (MIMIC), [156]

Для оцінки ступеня залежності публічних фінансів від рівня корупції та стану прозорості в макроекономічному аспекті обрано перелік факторних показників у відповідності до наявної статистичної інформації, що розміщена у публічному доступі на офіційних веб-сайтах Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України та до існуючих варіантів моделей оцінки впливу тіньової економіки на регіональні показники розвитку.

Серед факторів, що характеризують зростання можливих проявів тіньової економіки зазвичай визначають рівень податкового навантаження, складність нормативно-правових норм, що регламентують різні сфери

суспільного життя, рівень безробіття, стан податкової та бізнес-свободи, частку державного сектора у ВВП, розмір ВВП на одну особу, тощо.

Результативною змінною, що зазнає змін від корупційних дій обумовлених недостатньою прозорістю обрано загальний обсяг видатків зведеного бюджету України. Відмітимо, що дані моделі вважають рівень тіньової економіки неспостережною (латентною) змінною, яка пов'язана з набором індикаторів, що відображають зміни в обсязі тіньової економіки.

В рамках нашого дослідження до переліку факторних ознак, що застосовувалися для побудови моделі було обрано такі: X_1 – частка державного сектору у ВВП (*bud_spend*), %; X_2 – частка державного сектору у ВВП України (*bud/GDP*), %; X_3 – частка податкових надходжень в доходах зведеного бюджету України (*tax/inc*), %; X_4 – рівень безробіття (*unempl*), %; X_5 – ВВП на душу населення (*GDP per capita*), грн; X_6 – частка грошового агрегату М3 у ВВП (*M3/GDP*) %; X_7 – обсяг доходів населення (*pop_inc*), млн грн; X_8 – обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання (*sold_prod*), млн грн; X_9 – індекс Doing Business (*Do_Bus*); X_{10} – індекс сприйняття корупції (*CPI*); X_{11} – Індекс економічної свободи (*IEF*). Вихідні дані моделі наведені в додатку Ц.

Серед показників, що включені для побудови моделі було обрано декілька напрямків оцінки ступеню відкритості державних органів влади до населення. Одним з індикаторів, що оцінює стан корупційних проявів в країні є індекс сприйняття корупції (*Corruption Perceptions Index*), що є зведеним показником розрахованим міжнародною організацією *Transparency International*. Індекс є узагальненим агрегатором досліджень міжнародних установ і дослідних організації, що працюють в обраній країні та мають співставну кваліфікацію. Оцінка за даним індексом коливається в межах від 0 балів (максимально можливий рівень корупції) до 100 балів (корупція фактично відсутня). Цей показник є найбільш відповідним згідно тематиці нашого дослідження, оскільки оцінює стан корупції в державному секторі економіки.

Другою обраною факторною ознакою моделі є Індекс Doing Business, що оцінює стан сприятливості умов ведення бізнесу в країні. Даний показник обраний задля оцінки динаміки зміни рівня появи в реаліях бізнесу корупційних проявів. Показник вимірюється за шкалою від 0 до 100, де 0 – найгірший результат, а 100 – найкращий і рекомендаційний. Сукупний індекс розраховується на основі оцінки таких важливих сфер, як створення бізнесу, отримання дозвільних документів, узаконення майнових прав, податкового тиску, тощо. Тобто бізнес в процесі своєї діяльності безпосередньо стикається с державними та місцевими органами влади, що можуть мати певні корупційні прояви. Задача держави в напрямку покращення умов ведення бізнесу має полягати в створенні зручних законодавчих умов, впорядкованості правил та процедур, що позбавляють чиновника впливу для отримання неправомірної вигоди.

Одним з факторів аналізованої моделі є Індекс економічної свободи, що публікується The Heritage Foundation. Індекс досліджує стан розвитку різних видів економічних свобод з якими стикається населення в процесі взаємодії з органами влади, трудової діяльності, споживання товарів та послуг, тощо. Присутність корупції в державному механізмі призводить до зменшення благополуччя населення від реалізації економічних свобод. Даний індекс значним чином враховує роль держави в процесі законодавчої діяльності (дотримання прав громадян, можливості захисту в судах), ефективності регуляторної політики, роль держави (обсяг державних видатків, рівень податкового навантаження). Тобто рівень економічних свобод значним чином залежить від ролі держави, а відповідно даний індекс є потенційно важливим в процесі дослідження.

Наступним етапом є визначення найбільш значимої моделі впливу обраної групи факторних показників на результативну ознаку. Результати розрахунків здійснювались в програмно-статистичному комплексі STATISTICA. Періодом дослідження був обраний 2010-2019 р. Отримана модель відображена нижче на рисунку 3.4.

Regression Summary for Dependent Variable: bud_spend (Spreadsheet1.sta)						
R= ,99998330 R²= ,99996659 Adjusted R²= ,99989978						
F(6,3)=14967, p<,00000 Std.Error of estimate: 3,6109						
N=10	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(3)	p-level
Intercept			178,4488	72,62704	2,4571	0,091106
tax/inc	-0,007684	0,003970	-0,9575	0,49465	-1,9357	0,148330
GDP per capita	1,044909	0,021042	0,0150	0,00030	49,6582	0,000018
M3/GDP	0,019626	0,010885	0,7490	0,41545	1,8030	0,169174
Do_Bus	-0,095233	0,008489	-3,2415	0,28893	-11,2189	0,001518
CPI	0,107324	0,009445	13,4912	1,18727	11,3633	0,001462
IEF	-0,045385	0,007830	-6,8138	1,17556	-5,7962	0,010218

Рисунок 3.4 – Описова статистика регресійної моделі впливу корупції та недостатньої прозорості на Зведений бюджет України

Джерело: складено автором.

Рівень значимості моделі підтверджується значенням множинного коефіцієнту детермінації (R^2), що становить 0,99. Для перевірки виконання припущень регресійного аналізу та адекватності моделі слід розглянути залишки. Для цього використано статистику Дарбіна-Вотсона, для усіх досліджуваних показників автокореляція залишків відсутня, а отже модель адекватна. Рівень значимості показників прийнятий на рівні 0,1, а тому усі відібрані змінні прийнято рішення залишити у моделі.

$$Y_x = -0.95X_3 + 0.015X_5 + 0.74X_6 - 3.24X_9 + 13.49X_{10} - 6.81X_{11} + 178.4 \quad (3.4)$$

Аналітично отримані коефіцієнти при відібраних змінних можна пояснити наступним чином. Незначний негативний вплив показника (X_3) частки податкових надходжень в доходах Зведеного бюджету України (-0,95) може пояснюватися тим, що у випадку його зростання відбувається комплексний вплив: збільшення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, підвищення ефективності бюджетів місцевого

самоврядування за рахунок податкових надходжень, що зменшить сукупний обсяг трансфертних надходжень з державного бюджету. Тобто в основі зростання частки податкових платежів до бюджету порівняно з видатками є принцип підвищення бюджетної самостійності.

Зростання ВВП на душу населення (X_5) має позитивний вплив на збільшення обсягів видатків через появу нових ресурсів в бюджетах і можливості покращення ступеню фінансування видаткових статей.

Позитивний індекс при монетарному показнику X_6 (частка грошового агрегату М3 у ВВП) означає, що гроші в економічній системі є, а тому можливості до нарощення бюджетних витрат також присутні, що відображається на зростанні бюджетних витрат.

Покращення умов ведення бізнесу за рейтингом Doing Business (X_9) свідчить про створення зручних умов правил та процедур, що позбавляють чиновника впливу для отримання неправомірної вигоди. Окрім того підвищення кількості самозайнятих осіб, зростання можливостей до розширення обсягів роботи підприємців знижує соціальне навантаження на бюджет за рахунок зростання рівня благополуччя громадян, підвищення середнього рівня доходів.

Зростання індексу сприйняття корупції (X_{10}) продемонструвало можливий потенціал до зростання обсягу видатків бюджету. Це можна пояснити збільшенням надходжень до бюджетів різних рівнів через зменшення корупційних проявів на етапах стягнення податкових платежів, контролю за дотриманням регуляторних норм, а наявність відповідної дохідної бази бюджетів спричиняє зростання обсягів фінансування базових потреб населення.

Збільшення індексу економічної свободи (X_{11}) спричиняє розвиток різних видів економічних свобод з якими стикається населення в процесі взаємодії з органами влади, трудової діяльності, споживання товарів та послуг, а тому лібералізація та зручність отримання населенням та бізнесом необхідних послуг призводить до збільшення їх самостійності, підвищення

обороту товарів та послуг, зростання обсягів виробництва. Це спричиняє укрупнення доходної бази бюджетів місцевих громад та їх самостійності від трансфертів з державного бюджету. Також важливою складовою індексу є оцінювання часу проведеного громадянином на отримання необхідних державних послуг, а це фактичні втрати часу на здійснення продуктивної діяльності та нарощення обсягів ВВП.

Перейдемо до побудови моделі прогнозування втрат місцевих бюджетів від корупційних дій обумовлених недостатнім ступенем прозорості місцевих бюджетів. В якості результативного показника, що потенційно зазнає змін в результаті корупційних проявів є обсяг видатків місцевих бюджетів (*bud_spend*). Припускаємо, що корупційні дії призводять до зростання обсягу державних видатків, а низький ступінь відкритості відповідних бюджетів дозволяє уникнути контролю з боку громадськості за якістю та ступенем виконання відповідних бюджетних повноважень адміністративно-територіального утворення.

До переліку факторних ознак на мікрорівні прийнято узяти до уваги показники з груп ДУМІМІС моделі та доповнено їх деякими індикаторами регіонального розвитку. Серед основних груп показників моделі виділимо монетарні показники (зростання тіньового сектору та корупційних проявів пов'язане зі зростання обсягів грошових операцій та витрат).

Індикатори ринку праці зазвичай вказують на те, що зменшення рівня офіційної зайнятості призводить до можливого зростання обсягу тіньової економіки. Показники стану офіційної економіки вказують на зміни в темпах зростання через зменшення обсягу ресурсів і виводу їх через корупційні схеми.

В якості відібраних факторних показників для побудови моделі відібрано такі: X_1 – частка видатків місцевого бюджету у ВВП (*Spending/GRP*), %; X_2 – валовий регіональний продукт на душу населення (*GRP per capita*), грн; X_3 – кількість безробітних в регіоні (*unempl*), тис осіб; X_4 – доходи населення регіону (*pop_inc*), млн. грн.; X_5 – обсяг реалізованої

продукції суб'єктів господарювання (vol_sal) млн. грн.; X_6 – індекс транспарентності регіону (Transp). Вихідні показники для розрахунків наведені в додатку Ш. Рівень корупційних проявів оцінюється на основі досліджень стану відкритості органів місцевого самоврядування. В якості статистичної бази, що оцінює зведений стан відкритості та прозорості регіональних бюджетів відібрано показники проекту «Транспарентність, фінансове здоров'я та конкурентоспроможність муніципалітетів», розрахованого аналітичним центром МЦПД. Вони характеризують ступінь відкритості регіональної влади за сферами: інформаційної політики, складання бюджету, державних закупівель, участі громадян в житті регіону.

Загалом відібрані індекси вказують на стан розвитку країни з точки зору аналізованого явища, проте не вказують причинно-наслідкових зв'язків, а тому прийнято рішення побудувати модель, на основі якої буде з'ясований ступінь втрат державного бюджету від корупційних проявів пов'язаних з недостатньою прозорістю місцевих бюджетів. Це в сукупності надасть можливості проаналізувати вплив кожної факторної ознаки на ступінь втрат місцевих бюджетів без відриву від загального ефекту взаємозв'язку та значимості всіх досліджуваних факторних ознак.

Відмітимо також той факт, що проведені дослідження будуть відбуватися за допомогою використання панельних даних для побудови адекватної моделі в часовій динаміці залежності. Основні переваги панельних даних дозволяють побудувати більш гнучкі і місткі моделі та отримувати відповіді на питання, що недоступні в рамках моделей, що засновані на просторових даних.

Панельні дані представляють дослідникові велику кількість спостережень, збільшуючи число ступенів свободи і знижуючи залежність між пояснювальними змінними, а, отже, зменшуються і стандартні помилки оцінок. Ще однією істотною перевагою моделей панельних даних є те, що вони дають можливість простежити індивідуальну еволюцію характеристик всіх об'єктів вибірки в часі.

Перед тим, як перейти до подальших розрахунків, необхідно задати часову та просторову змінну. Це можна реалізувати з допомогою команди `tsset`. В нашому випадку з аргументами команда набуде вигляду: `tsset id year`. В результаті команди змінна задана, а вибірка буде визнана `cross-section`, що складається з часових рядів. Таким чином дані будуть визнані панельними.

Наступним етапом дослідження стане побудова регресійної моделі «within». Це модель, що переписана в термінах відхилення від середніх за часом значень змінних. Дана модель має наступний вигляд: $y_{it} - y_i = (X_{it} - X_i)' \beta + \varepsilon_{it} - \varepsilon_i$. Ця регресійна модель буде враховувати панельну структуру даних. Перевагою цієї моделі є те, що вона дозволяє елімінувати з моделі індивідуальні ефекти, що не спостерігаються. В процесі побудови моделі було перебрано кілька варіантів наборів факторних ознак. В результаті найбільш адекватною та статистично значимою виявилася наступна модель. Результати оцінки якої були отримані виконавши команду: `xtreg bud_spend Spend_GRP GRP_pc unempl , fe`

```
. xtreg bud_spend Spend_GRP GRP_pc unempl Transp , fe
Fixed-effects (within) regression           Number of obs   =           66
Group variable: id                        Number of groups =           22

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.7462                        min =           3
    between = 0.7912                       avg =           3.0
    overall = 0.5761                       max =           3

corr(u_i, Xb) = -0.8924                    F(4, 40)        =           29.39
                                                Prob > F         =           0.0000
```

	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
bud_spend						
Spend_GRP	669.4638	91.11337	7.35	0.000	485.3168	853.6108
GRP_pc	.25379	.0789402	3.21	0.003	.0942459	.413334
unempl	626.1047	278.9614	2.24	0.030	62.30268	1189.907
Transp	-10.38907	70.73054	-0.15	0.884	-153.3408	132.5627
_cons	-51436.92	19542.76	-2.63	0.012	-90934.31	-11939.53
sigma_u	9273.7335					
sigma_e	4179.7964					
rho	.83115667	(fraction of variance due to u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(21, 40) = 1.17                               Prob > F = 0.3224
```

Рисунок 3.5 – Модель оцінки впливу корупції та недостатньої прозорості на рівень розвитку місцевих бюджетів (fixed effects)

Джерело: складено автором.

Відповідно до розрахунків кореляція індивідуальних ефектів $\text{corr}(u_i, Xb) = -0.8924$, що свідчить про значний рівень гнучкості моделі з фіксованими ефектами. Про якість підгонки цієї моделі слід судити виходячи з коефіцієнта «R-sq within», він складає 0,7462. Показник «R-sq between» трохи більший за попередньо аналізований і складає 0,7912. З цього можна зробити висновок, що в нашій моделі міжіндивідуальні відмінності проявляються приблизно на рівні з динамічними. Тобто в подальшому аналізі ще додатково необхідно дослідити необхідність врахування індивідуальних ефектів в моделі. Але це гіпотеза, яку слід перевірити статистично.

Модель з випадковими ефектами можна розглядати, як компроміс між наскрізною регресією, що накладає сильні обмеження гомогенності на всі коефіцієнти рівняння регресії для будь-яких i та t , та регресією FE, яка дозволяє для кожного об'єкта вибірки ввести свою константу і таким чином врахувати існуючу в реальності гетерогенність, яку не має можливості спостерігати.

Розгляд моделі з випадковими ефектами викликаний наступними причинами:

- оцінки моделі FE значущі для статистичних моделей в умовах відсутності ендогенності, але може трапитися так, що коефіцієнти при найбільш важливих в дослідженні змінних виявляться хибними;
- модель FE не дозволяє оцінювати коефіцієнти при інваріантних по часу регресорах, так як вони елімінуються з моделі після перетворення «within».

У моделі з випадковими ефектами (u_i - випадкові) індивідуальна гетерогенність враховується не в самому рівнянні, а в матриці коваріацій, яка має блочно-діагональний вид, так як всередині кожної групи випадкові ефекти корелюють між собою. Для оцінювання такої регресії слід використовувати узагальнений метод найменших квадратів (GLS). Отже, оцінимо регресійну модель з випадковими ефектами для того ж набору факторних ознак, що відображено на рисунку 3.6.

```

. xtreg bud_spend Spend_GRP GRP_pc unempl Transp , re

```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	66
Group variable: id	Number of groups	=	22

R-sq:	within = 0.7315	Obs per group:	min = 3
	between = 0.7497		avg = 3.0
	overall = 0.7343		max = 3

corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Wald chi2(4)	=	168.58
	Prob > chi2	=	0.0000

bud_spend	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
Spend_GRP	696.0607	74.63147	9.33	0.000	549.7857 842.3357
GRP_pc	.155229	.0318714	4.87	0.000	.0927622 .2176958
unempl	232.663	34.02487	6.84	0.000	165.9755 299.3505
Transp	37.01707	40.80289	0.91	0.364	-42.95512 116.9893
_cons	-24022.75	3249.025	-7.39	0.000	-30390.72 -17654.78
sigma_u	0				
sigma_e	4179.7964				
rho	0	(fraction of variance due to u_i)			

Рисунок 3.6 – Модель оцінки впливу корупції та недостатньої прозорості на рівень розвитку місцевих бюджетів (random effects)

Джерело: складено автором.

Одержані результати засвідчили, що коефіцієнти при показниках моделі не змінили рівень значущості. Загалом слід відмітити той факт, що рівень транспарентності в умовах досліджуваної моделі виявився незначущим у порівнянні з факторами ринку праці, стану розвитку регіонів. Це можливий прояв того, що в моделі можлива присутність певної ендогенності, а отже можлива неспівставність обраного фактора транспарентності саме з обраним набором факторних показників.

Вираз $\text{corr}(u_i, X) = 0(\text{assumed})$, що знаходиться в верхній частині таблиці, відображає важливу гіпотезу, що лежить в основі моделі. Регресори мають бути некорельовані з випадковими ефектами, що не спостерігаються. Ще одним кроком задля оцінки регресії з фіксованими індивідуальними ефектами та регресії з випадковими індивідуальними ефектами є проведення тесту Хаусману.

Для проведення тесту необхідно попередньо зберегти результати проведеної регресії з фіксованими та випадковими ефектами з допомогою команд `estimate store fe` та `estimate store re`. Для проведення самого тесту Хаусману слід скористатися командою `hausman fe re`. Результати тесту Хаусмана узагальнені на рисунку 3.7.

	— Coefficients —		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
Spend_GRP	669.4638	696.0607	-26.59691	52.26653
GRP_pc	.25379	.155229	.098561	.0722203
unempl	626.1047	232.663	393.4417	276.8786
Transp	-10.38907	37.01707	-47.40614	57.77485

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)' [(V_b-V_B)^(-1)] (b-B)
 = 7.69
 Prob>chi2 = 0.0529
 (V_b-V_B is not positive definite)

Рисунок 3.7 – Результати проведення тесту Хаусмана

Джерело: складено автором.

Тест Хаусмана (нульова гіпотеза про адекватність моделі з випадковими ефектами перед моделлю з фіксованими ефектами) вказує, що $p\text{-level} = 0,0529$, що дещо більше довірчого інтервалу 0,05. Це означає, що моделі в принципі є рівноцінними, проте дещо більш статистично значимою є модель з випадковими ефектами. Отриманий результат можна пояснити тим, що в побудованій моделі не включені певні випадкові змінні, що впливають на рівень розвитку місцевих бюджетів. Окрім того у моделі присутній індекс прозорості, що не значимий в даній моделі.

Аналітично результати значимих факторів моделі пояснюються наступним чином. Найбільшого впливу на видатки регіональних бюджетів справляє частка видатків у ВРП, що логічно впливає зі значної ролі

державного сектора в структурі формування ВРП. Також даний показник вказує на частку місцевих видатків в кінцевому регіональному споживанні. У випадку збільшення частки видатків місцевих бюджетів у ВРП на 1% – обсяг видатків місцевих бюджетів має теоретично зрости на 696,0 млн. грн.

Другим за впливовістю в побудованій моделі є показник кількості безробітних осіб, що відноситься до групи індикаторів ринку праці. Отримані коефіцієнти моделі вказують на те, що у випадку зростання кількості безробітних на 1%, обсяг витрат місцевих бюджетів зростає на 232,6 млн. грн.. Логічним поясненням отриманої закономірності є зростання витрат соціального характеру з бюджетів, що спрямовуються на допомогу особам, що не мають роботи. Третім значимим показником моделі є ВРП на душу населення, що має прямий позитивний вплив на досліджуваний обсяг видатків бюджету. За умов зростання ВРП на душу населення на 1% зміна видатків місцевих бюджетів складе 0,16 млн. грн.

Отже, загалом на макрорівні побудована модель явно вказала на значимість індексів економічної свободи, якості ведення бізнесу та індексу сприйняття корупції. Тобто, рівень зміни зазначених індикаторів безпосереднім чином корелює з тенденцією зміни обсягу видатків зведеного бюджету України, а отже важливим напрямком подальшої аналітичної роботи є детальне дослідження та підтвердження значимості виявлених закономірностей у практичній сфері. Також підтвердилася важливість таких базових показників економічного розвитку, як частка податкових надходжень в доходах бюджету, обсяг ВВП на душу населення, співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП.

На мікрорівні показник прозорості бюджетів не продемонстрував значимості в умовах обраної моделі. Проте слід зазначити, що існують інші невідомі фактори, що не включені до моделі, а тому роль відкритості бюджетів на мікрорівні, спрощення регуляторних норм, підвищення рівня співпраці населення та державних органів влади має підлягати додатковому дослідженню. На мікрорівні значимими виявилися

показники частки видатків у ВРП, обсяг ВРП на душу населення, рівень безробіття. Подальші дослідження мають зосередити увагу на підтвердженні виявлених тенденцій до зменшення виявлених втрат бюджетів від корупційних проявів спричинених недостатньою відкритістю. Емпіричні дослідження вказали, що підзвітність державних органів влади та відкритість перед громадськістю є одним з чинників зменшення корупції.

Обраний курс до підвищення рівня транспарентності органів державної та місцевої влади має бути продовжений. Теоретичний аналіз вказав, що дії з боку державних та місцевих органів влади спрямовані на створення умов зменшення корупційних стимулів відіграють позитивну роль в зменшенні рівня корупції. Створення умов до відкритості діяльності органів влади, залучення громадськості до контролю за витрачанням бюджетних коштів, децентралізація управління є неодмінними умовами до зменшення втрат від неправомірного використання коштів у сфері публічних фінансів. Проведене дослідження дає теоретичні та практичні аспекти корупційних проявів, надає аналіз причин та наслідків корупції. Дає можливість розуміння можливих напрямків вдосконалення наявної антикорупційної політики. Реформа державного сектору спрямована на підвищення рівня прозорості має стати одним з пріоритетів для країни, що намагається підвищити ефективність функціонування державного механізму управління публічними фінансами.

Висновки до розділу 3

1. На основі інструментарію кореляційного аналізу виявлено значимі взаємозв'язки між показниками стану місцевих бюджетів та рівнем соціально-економічного розвитку. У період до 2018 року істотний вплив згідно розрахунків мали показники: частка податкових надходжень в доходах, частка трансфертів в доходах місцевих бюджетів, коефіцієнт

автономії за доходами, коефіцієнт автономії за видатками, коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкоспроможності. Реформування системи місцевих фінансів на засадах фінансової децентралізації змінило картину, а набір значимих кореляційних взаємозв'язків з рівнем соціально-економічного розвитку стабілізувався до 2 основних: коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкоспроможності

2. Удосконалено модель оцінки рівня фінансового забезпечення через визначення річного інтегрального показника ОТГ за методом адитивної згортки та середнього інтегрального показника за період на основі системи показників узагальнених у групи фінансової стійкості за доходами, видатками, податками та трансфертами з подальшим визначенням оптимальної кількості індикаторів оцінки стану за методом головних компонент, що дозволило здійснити ранжування бюджетів громад за рівнем фінансового забезпечення на основі визначених діапазонів інтервалів, враховуючи статистично значимий набір індикаторів.

Результати обрахунку інтегральних показників фінансового забезпечення ОТГ вказали, що рівень фінансового забезпечення ОТГ є динамічним. Що пояснюється початком існування ОТГ та періодом еволюційних бюджетних змін. Громади відповідно до різниці умов існування та внутрішніх соціально-економічних особливостей аналогічним чином нерівномірно розподіляються за 6 групами стану фінансового забезпечення, виділених за методом Стерджеса: низький (5 громад), недостатній (2 громади), задовільний (7 громад), середній (14 громад), вище середнього (5 громад), високий (2 громади). Громади з рівнем фінансового забезпечення вище середнього є переважно стабільними в зміні займаних позицій по відношенню до інших ОТГ області. Найбільша кількість громад за результатами аналізу відноситься до групи середнього стану фінансового забезпечення.

3. Побудова моделі оцінки впливу корупції та недостатньої прозорості на рівень розвитку місцевих бюджетів (мікрорівень) вказала, що найбільшого

впливу на видатки регіональних бюджетів справляє частка видатків у ВРП, показник кількості безробітних осіб, ВРП на душу населення.

Загалом на макрорівні побудована модель явно вказала на значимість індексів економічної свободи, якості ведення бізнесу та індексу сприйняття корупції. Тобто, рівень зміни зазначених індикаторів безпосереднім чином корелює з тенденцією зміни обсягу видатків Зведеного бюджету України.

Основні положення даного розділу опубліковано автором у роботах [75, 74, 149].

ВИСНОВКИ

1. В процесі аналізу науково-теоретичних підходів до трактування поняття «місцеве самоврядування» виділено і класифіковано існуючі трактування сутності категорії за авторським підходом відповідно до змістовних блоків: політологічного, економічного, державницького, правового, управлінського. Визначено спільність об'єкта і суб'єкта місцевого самоврядування, яким є місцева громада. Сформоване авторське визначення поняття «місцеве самоврядування», як законодавчо закріплене право та реальна здатність населення територіальної громади безпосередньо і через виборні органи вирішувати питання соціального, економічного, політичного значення виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян спираючись на самоорганізацію, самовідповідальність та самофінансування на основі власної матеріально-фінансової бази з метою поліпшення якості життя населення відповідної території і збільшення її внеску в загальний розвиток суспільства.

2. Розроблено авторський підхід до функціональної класифікації принципів місцевого самоврядування, що передбачає виокремлення п'яти змістовних блоків: економічного, політичного, управлінського, суспільно-правового та державницького. Виділено ряд загальних (універсальних) принципів (законність, самостійність, соціальна справедливість), що характерні не тільки місцевому самоврядуванню, а й іншим інститутам. Та блок спеціальних (особливих) принципів, характерних виключно місцевому самоврядуванню (співставність матеріально-фінансових ресурсів та повноважень; поєднання нормативних актів державного значення та місцевого на єдиній правовій основі).

3. Сформоване авторське визначення «фінансової децентралізації», що є багатоаспектним поняттям, яке передбачає систему передачі повноважень від державного рівня управління на місцевий з одночасним забезпеченням

відповідних дохідних джерел за місцевими бюджетами з метою забезпечення потреб соціально-економічного розвитку територій. Наведена категорія поєднує управлінський та фінансовий аспект, враховуючи необхідність створення фінансового базису забезпечення потреб соціально-економічного розвитку територій.

4. Виявлено ключові характеристики транспарентності бюджетного процесу, що полягають в своєчасності, повноті, системності, суспільній важливості та актуальності своєчасні для громадян. Визначено необхідність дотримання ключових принципів транспарентності на всіх етапах бюджетного процесу, що полягають у розкритті податково-бюджетної інформації, підзвітності, публічній участі громадян, що в результаті їх реалізації призводить до позитивних соціально-економічних зрушень базованих на інклюзивності, чесності, якості та довірі.

Здійснено огляд основних інструментів оцінки транспарентності в публічному секторі за IMF, OECD, PEFA, World Bank, GIFT, G-20 та здійснено їх авторську категоризацію відповідно до масштабу застосування, специфіки, інструментарію оцінки за трьома групами: огляди та індекси; ініціативи; стандарти та норми.

5. Запропоновано узагальнення перспективних напрямків вдосконалення бюджетної транспарентності в Україні за складовими відкритості бюджетної інформації, стану та ефективності нагляду, рівня громадської участі на основі звітів з оцінки стану транспарентності за Міжнародним бюджетним партнерством (ІВР) та в щорічному розрізі за період 2014-2020 рр. згідно з результатами оцінок Державного департаменту США.

6. Вдосконалено науково-методичний підхід до побудови індексу інституційних умов фінансової децентралізації, як інтегрального показника побудованого на основі 6 ключових індексів: ефективності органів державного управління, якості державного регулювання, контролю корупції, сприйняття корупції, податкового навантаження, обсягу державних витрат.

Отримані результати вказують на ступінь розвитку базових інституційних умов ефективного ступеня реалізації реформування системи місцевих бюджетів на засадах фінансової децентралізації.

7. Запропоновано удосконалений науково-методичний підхід до оцінки ступеня фінансової децентралізації на макро- та мікрорівні шляхом обрахунку інтегрального показника фінансової децентралізації та з подальшим проведенням ранжування на основі визначених діапазонів інтервалів. Даний підхід дозволяє визначити загальну динаміку зміни стану бюджетної системи. Застосування методики на мікрорівні дозволяє охарактеризувати стан досліджуваного явища для окремих бюджетів та здійснювати за необхідності співставне, рівноцінне об'єктне порівняння. Результати обрахунку рівня фінансової децентралізації на основі інтегрального показника серед місцевих бюджетів обласних центрів за 2016-2020 роки вказали на нерівномірність їх кластеризації. До групи високого рівня фінансової децентралізації відносяться бюджети м. Києва та Одеси. До групи зростаючого рівня відносяться Дніпро, Харків, Запоріжжя, Львів, Чернівці, Ужгород. Низьким рівнем фінансової децентралізації відзначений місцевий бюджет Чернігова. Інші бюджети обласних центрів відносяться до групи середнього рівня. Одержані результати обрахунку інтегрального коефіцієнта фінансової децентралізації на макрорівні свідчать, що найвищого рівня показник досяг у 2020 році (1,24), найменшого у 2015 (1,11), що певним чином свідчить про прогрес здійснюваної реформи.

8. Вдосконалено науково-методичний підхід до визначення прогнозного рівня витрат соціального розвитку місцевих бюджетів, що базується на побудові лінійної моделі експоненціального згладжування за методом Брауна-Маєра та оцінки прогнозного тренду на основі показників якості лінійної моделі (похибки лінійного прогнозування, середньоквадратичної похибки, коефіцієнту невідповідності Тейла тощо), що дозволяє розробляти перспективні фінансові плани для збалансування планового обсягу власних доходних джерел та прогнозованого обсягу

видатків соціального розвитку з урахуванням трансфертних надходжень з державного бюджету.

9. Обґрунтовано наявність кореляційних взаємозв'язків між індикаторами стану місцевих бюджетів та рівнем соціально-економічного розвитку на основі вдосконаленого науково-методичного підходу базованого на інструментах кореляційного аналізу. Досліджено, що у період 2018-2020 років набір значимих кореляційних взаємозв'язків бюджетних показників з рівнем соціально-економічного розвитку стабілізувався до 2 основних: коефіцієнт податкових зусиль та індекс податкоспроможності.

10. Удосконалено модель оцінки рівня фінансового забезпечення через визначення річного інтегрального показника ОТГ за методом адитивної згортки та середнього інтегрального показника за період на основі системи показників узагальнених у групи фінансової стійкості за доходами, видатками, податками та трансфертами з подальшим визначенням оптимальної кількості індикаторів оцінки стану за методом головних компонент, що дозволило здійснити ранжування бюджетів громад за рівнем фінансового забезпечення на основі визначених діапазонів інтервалів, враховуючи статистично значимий набір індикаторів. Результати обрахунку інтегральних показників фінансового забезпечення ОТГ вказали, що рівень фінансового забезпечення ОТГ є динамічним. Що пояснюється початком існування ОТГ та періодом еволюційних бюджетних змін. Громади відповідно до різниці умов існування та внутрішніх соціально-економічних особливостей аналогічним чином нерівномірно розподіляються за 6 групами стану фінансового забезпечення, виділених за методом Стерджеса: низький (5 громад), недостатній (2 громади), задовільний (7 громад), середній (14 громад), вище середнього (5 громад), високий (2 громади). Громади з рівнем фінансового забезпечення вище середнього є переважно стабільними в зміні займаних позицій по відношенню до інших ОТГ області. Найбільша кількість громад за результатами аналізу відноситься до групи середнього стану фінансового забезпечення.

11 Удосконалено науково-методичний підхід до моделювання залежності стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня транспарентності на макро- та мікрорівні на основі використання панельної структури даних, що представлені показниками макроекономічного розвитку та стану публічних фінансів в регіональному аспекті з використанням на макрорівні моделі множинних індикаторів і множинних причин (MIMIC) та динамічної моделі множинних індикаторів і множинних причин на мікрорівні (DYMIMIC), що дозволило побудувати регресійні моделі з фіксованими та випадковими індивідуальними ефектами.

Модель оцінки впливу корупції та недостатньої прозорості на стан розвитку публічних фінансів на макрорівні вказала на значимість індексів економічної свободи, якості ведення бізнесу та індексу сприйняття корупції в моделі впливу на загальний обсяг видатків Зведеного бюджету України. Також підтвердилася важливість таких базових показників економічного розвитку, як частка податкових надходжень в доходах бюджету, обсяг ВВП на душу населення, співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП.

На мікрорівні показник транспарентності бюджетів не продемонстрував значимості в умовах обраної моделі. Проте слід зазначити, що існують інші екзогенні фактори, що не включені до моделі, а тому роль відкритості бюджетів на мікрорівні, спрощення регуляторних норм, підвищення рівня співпраці населення та державних органів влади має підлягати додатковому дослідженню. На мікрорівні значимими виявилися показники частки видатків у ВВП, обсяг ВВП на душу населення, рівень безробіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adsera A., Boix C., Payne M. Are you being served? Political accountability and quality of government. *Inter-American Development Bank Research Department*. 2000. Working Paper № 438. Washington DC.
2. Alt James E., Dreyer Lassen D. Transparency, Political Polarization, and Political Budget Cycles in OECD Countries. *American Journal of Political Science*. 2006. Vol. 50 (3). P. 530–550.
3. Andrlík B., Halamova M., Formanova L. The Role of Fiscal Decentralization in Municipal Budgets: Case of the Czech Republic. *DANUBE*. 2021. № 12 (1). P. 61–76. DOI: <https://doi.org/10.2478/danb-2021-0005>.
4. Bardhan P. Corruption and development: a review of issues. *Journal of Economic Literature*. 1997. Vol. 35. No. 3. P. 1320–1346. URL: <https://www.jstor.org/stable/2729979> (Last accessed 24.08.2021).
5. Bastida F., Guillamon M., Benito B. Fiscal transparency and the cost of sovereign debt. *International Review of Administrative Sciences*. 2017. Vol. 83(1). P. 106–128. DOI:10.1177/0020852315574999.
6. Bellver Ana, Kaufmann Daniel. Transparenting Transparency: Initial Empirics and Policy Implications. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2005. Washington, DC. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.808664>
7. Benefits of Budget Transparency OECD. The official website of OECD. URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/best-practices-budget-transparency.htm> (Last accessed 13.05.2021).
8. Benito B., Bastida F. Budget Transparency, Fiscal Performance, and Political Turnout: An International Approach. *Public Administration Review*. 2009. vol. 69. № 3. pp. 403–417. URL: www.jstor.org/stable/27697882 (Last accessed 12.05.2021).

9. Best Practices for Budget Transparency. The official website of OECD. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/33/13/1905258.pdf> (Last accessed 14.03.2021).
10. Bird R. M., Vaillancourt F. Fiscal Decentralization in developing countries. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 320 p.
11. Boex J. Fiscal Decentralization and Intergovernmental Finance Reform as an International Development Strategy. *IDG Working Paper*. 2009. No. 06.
12. BOOST – Public Expenditure Database. The World Bank Group official website. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/group/boost-public-expenditure-database> (Last accessed 13.06.2021).
13. Brunetti A., Weder B. A free press is bad news for corruption. *Journal of Public Economics*. 2003. Vol. 87. Issue 7–8. P. 1801-1824.
14. Budget Transparency Toolkit. The official website of OECD. URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/Budgeting-Transparency-Toolkit.pdf> (Last accessed 13.05.2021).
15. Bukhtiarova A., Dukhno Y., Kulish G., Kurochkina I., & Lypchanskyi, V. Ensuring transparency of key public finance authorities. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. № 16 (2). P. 128–139. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(2\).2019.11](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(2).2019.11) (Last accessed 18.03.2021).
16. Chygryn O., Petrushenko Y., Vysochyna A., Vorontsova A. Assessment of fiscal decentralization influence on social and economic development. *Montenegrin journal of economics*. 2018. № 4. P. 69-84. DOI: <http://dx.doi.org/10.14254/1800-5845/2018.14-4.5>.
17. Code of Good Practices on Fiscal Transparency (2007). International Monetary Fund website. URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/code.htm> (Last accessed 06.02.2021).
18. Corruption Perception Index Methodology 2020 year. Transparency International website. URL: https://images.transparencycdn.org/images/2020-Methodology_v3.zip (Last accessed 02.02.2021).

19. De Renzio P., Masud H. Measuring and Promoting Budget Transparency: The Open Budget Index as a Research and Advocacy Tool. 2011. *Governance*. 24(3). P. 607–616. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2011.01539.x>.
20. Esty D., Porter M. National environmental performance measurement and determinants. *Environment and Development Economics*. 2005. 10 (4). P. 391–434. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1355770X05002275>.
21. Fiscal Transparency. International Monetary Fund official website. URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/index.htm> (Last accessed 01.02.2021).
22. Frey B. S., Weck H. Bureaucracy and the Shadow Economy: A Macro-Approach, in Horst Hanusch (ed.). *Anatomy of Government Deficiencies*. 1983. Berlin: Springer. pp. 89-109.
23. Frey B. S., Weck H., Pommerehne W. W. Has the shadow economy grown in Germany? An exploratory study. *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1982. 118/4. P. 499-524.
24. Frey B. S., Weck-Hannemann H. The hidden economy as an “unobserved” variable. *European Economic Review*. 1984. Vol. 26 (1). P. 33–53.
25. Friedman E., Johnson S., Kaufmann D. & Zoido-Lobaton, P. Dodging the grabbing hand: the determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*. 2000. Vol. 76. Issue 3. P. 459–493.
26. G20 Anti-Corruption Action Plan 2019-2021 and Extract from G20 Leaders Communique. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/g20-anti-corruption-resources/by-thematic-area.html> (Last accessed 17.02.2021).
27. G20 Anti-corruption Open Data Principles. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/g20-anti-corruption-resources/by-thematic-area.html> (Last accessed 17.02.2021).
28. Glennerster R., Shin Y. Does Transparency Pay?. *IMF Staff Papers*. 2008. 55 (1). P. 183–209.

29. Global Initiative for Fiscal Transparency (GIFT). URL: <https://fiscaltransparency.net/documents/GIFT-EHLP-9Feb18.pdf> (Last accessed 13.04.2021).
30. Glushchenko J., Kozhalina N. Development trends of local taxes in the system of local budgets in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2019. 8(1). P. 104–111. DOI:10.21511/pmf.08(1).2019.09.
31. Goel R. K., Nelson M. A. Economic freedom versus political freedom: cross-country influences on corruption. *Australian Economic Papers*. 2005. 44(2). P. 121–133.
32. Goetz Anne Marie, Jenkins Robert. Hybrid Forms of Accountability: Citizen Engagement in Institutions of Public-Sector Oversight in India. *Public Management Review*. 2001. Vol. 3 (3). P. 363–383. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616670110051957> (Last accessed 01.03.2021).
33. Gong Q., Liu C., Wu M. Does administrative decentralization enhance economic growth? Evidence from a quasi-natural experiment in China. *Economic Modelling*. 2021. Volume 94 (C). P. 945–952. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.02.035>.
34. Government Finance Statistics Manual (GFSM). URL: www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf. (Last accessed 17.02.2021).
35. Gubani G. G. Predicting regional development: analysis of problems and approaches to their solution. *Sustainable development economy*. 2011. 1. P. 30–94.
36. Gupta S., Davoodi H., Tiongson E. Corruption and the Provision of Health-care and Education Services. *The Political Economy of Corruption*. 2001. Chapter 6. Routledge, London. P.111–141.
37. Hameed F. Fiscal Transparency and Economic Outcome. *IMF Working Paper*. 2005. No. 05/225. International Monetary Fund, Washington, DC.
38. Höffner K., Martin M., Lehmann J. LinkedSpending: OpenSpending becomes linked open data. *Semantic Web*. 2016. 7(1). P. 95–104. DOI:10.3233/SW-150172.

39. Hounmenou B. G., Degbedji F. D. Impact of own resources on municipalities' investments expenditures in Benin. *International Journal of Development Issues*. 2021. Vol. 20. No. 3. P. 393–416. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJDI-04-2021-0070>.

40. How Does the IMF Encourage Greater Fiscal Transparency? International Monetary Fund official website. URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/07/27/15/46/Encouraging-Greater-Fiscal-Transparency> (Last accessed 17.02.2021).

41. Human Development Index. United Nations development programme official website. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (Last accessed 14.03.2021).

42. Hwang J. A note on the relationship between corruption and government. *Journal of Development Economics*. 2002. 27(2). P. 161–77.

43. Iholkin I. V. Rol transparentnosti biudzhethnykh vidnosyn u systemi upravlinnia derzhavnymy finansamy. [The role of budget relations transparency in the public finance management system]. *Naukovi pratsi NDFI - RFI Scientific Papers*. 2016. 1 (7). P. 50-67 [in Ukraine].

44. Index of economic freedom. Macro-Economic Data. Heritage foundation website. URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-variables&u=637673152693402485> (Last accessed 03.01.2021).

45. International Budget Partnership official website. URL: <https://www.internationalbudget.org> (Last accessed 06.02.2021).

46. Johnson S., Kaufmann D., Zoido-Lobaton P. Regulatory discretion and the unofficial economy. *American Economic Review, Papers and Proceedings*. 1998. Vol. 88. No. 2. P. 387–392.

47. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues. *World Bank policy research working paper*. 2010. No. 5430. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130 (Last accessed 08.01.2021).

48. Kravchenko V. I., Bondareva L. V., Bykov R. Y., Danilova L.V., Myrna O. V. Financial decentralization as a key factor in the socio-economic development of territorial entities. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. Vol. 9 (3). P. 477–486. DOI: 10.13189/ujaf.2021.090322.

49. Kutsenko T. F. Modern Instruments of Ensuring Transparency of Local Budgets in Ukraine: Overview Analysis. *Ekonomika ta derzhava*. 2019. Vol. 10. P. 58–64. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.58.

50. Kuzheliev M., Rekunenko I., Nechyporenko A., Nemsadze G. Discretionary budget expenditure in the system of state regulation of the country's socioeconomic development. *Public and Municipal Finance*. 2018. Vol. 7. P.8–18. doi:10.21511/pmf.07(4).2018.02.

51. Liebert S., Condrey S. E., Goncharov D. Public administration in post-communist countries: Former Soviet Union, Central and Eastern Europe, and Mongolia (1st ed.). Routledge, 2013. doi:10.4324/9781315089300.

52. Liuta O., Mershchii B. Assessment of the social and economic development of a region: essence, methodology and correlation with transparency of local authorities. *Public and Municipal Finance*. 2019. 8(1). P. 83–93. DOI:10.21511/pmf.08(1).2019.07.

53. Malyovanyi M. I., Nepochatenko O. O., Nepochatenko O. A. Analysis of social and economic determinants affecting the shadow economy level in the context of public social security net financing. *Actual Problems of Economics*. 2016. 181(7), P. 466–474.

54. Manual on Fiscal Transparency. International Monetary Fund official website. URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/manual.htm> (Last accessed 09.02.2021).

55. Mauro P. Corruption and the composition of government expenditure. *Journal of Public Economics*. 1998. Vol. 69. Issue 2. P. 263–279.

56. Onofrei M., Paraschiv G., Cigu E., Vintila G., Gherghina S. C. Does fiscal decentralization influence economic growth? Empirical evidence from CEE countries. *Transformations in Business and Economics*. 2020. 9. 2B. P. 808–828.

57. Onyshchenko S. V., Sivitska S. P. The problem of using budget funds for regional and local level. *Economics and Region*. 2017. 1 (62). P. 45-53.
58. Open Contracting Partnership official website. URL: <https://www.open-contracting.org/> (Last accessed 01.05.2021).
59. Open Government Global Solutions Group. The World Bank Group official website. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/open-government-global-solutions-group> (Last accessed 07.02.2021).
60. Palienko M., Lyulyov O., Denysenko P. Fiscal Decentralisation as a Factor of Macroeconomic Stability of the Country. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. 1 (4). P. 74-86.
61. Pan K., Cheng C., Kirikkaleli D., Genc S. Y. Does financial risk and fiscal decentralization curb resources curse hypothesis in China? Analyzing the role of globalization. *Resources Policy*. 2021. Vol. 72. Issue C. DOI:10.1016/j.resourpol.2021.1020.
62. People and corruption: citizens' voices from around the world. Global Corruption Barometer. Transparency International website. URL: http://images.transparencycdn.org/images/GCB_Citizens_voices_FINAL.pdf (Last accessed 13.12.2021).
63. Petrushenko Y., Tulai O., Glova J., Sydor I., Ponomarenko O. The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. 16 (4). P. 1-15.
64. Public Expenditure and Financial Accountability. PEFA official website. URL: <https://www.pefa.org/about> (Last accessed 10.01.2021).
65. Public Investment Management Assessment. IMF official website. URL: <https://infrastructuregovern.imf.org/content/PIMA/Home/PimaTool/What-is-PIMA.html> (Last accessed 03.12.2020).
66. Public-Private Partnerships Fiscal Risks Assessment Model (PFRAM). International Monetary Fund official website. URL: <https://infrastructuregovern.imf.org/content/PIMA/Home/PPPs-and-PFRAM.html> (Last accessed 03.12.2020).

67. Recommendation of the council on budgetary governance. The official website of OECD. URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/Recommendation-of-the-Council-on-Budgetary-Governance.pdf> (Last accessed 02.02.2021).
68. Reinikka R., Svensson J. Local Capture: Evidence from a Central Government Transfer Program in Uganda. *The Quarterly Journal of Economics*. 2004. Vol. 119 (2). P. 679–705.
69. Reinikka R., Svensson J. The power of information: evidence from a newspaper campaign to reduce capture. *Policy Research Working Paper*. 2004. 3239. The World Bank, Washington, DC.
70. Robinson M., Vyasulu V. Democratizing the Budget: Fundar's Budget Analysis and Advocacy Initiatives in Mexico. In: Robinson, M (ed.) *Budgeting for the Poor*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2008. P. 47–72.
71. Rose-Ackerman S. *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
72. Roumeen I. Do More Transparent Governments Govern Better? *Policy Research Working Paper*. 2003. No. 3077. World Bank, Washington, DC.
73. Sandholtz W., Gray, M. International integration and national corruption. *International Organization*. 2003. Vol. 57(4). P. 761–800.
74. Shkolnyk I., Kozmenko O., Nowacki R., Merschii B. Dependence of the state of public finances on their transparency and the level of corruption in a country. *Economics and Sociology*. 2020. 13 (4). P. 281–296. DOI:10.14254/2071-789X.2020/13-4/18.
75. Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Mershchii B. The impact of the economy financialization on the level of economic development of the associate EU member states. *Economics and Sociology*. 2019. 12 (4). P. 43–58. DOI:10.14254/2071-789X.2019/12-4/2.
76. Shkolnyk I., Kozmenko S., Polach J., Wolanin E. State financial security: Comprehensive analysis of its impact factors. *Journal of International Studies*. 2020. 13(2). P. 291–309. DOI:10.14254/2071-8330.2020/13-2/20.
77. Shkolnyk Inna, Ladyka Yuriy, Orlov Volodymyr, Aldiwani Khaled

and Kozmenko Yevhenii. Balancing state budget expenditures: A case of Ukraine using the simplex method. 2021. *Public and Municipal Finance*. 10(1). P. 34–46. doi:10.21511/pmf.10(1).2021.04.

78. Shkolnyk I., Melnyk T., Mershchii B. Transparency of the budget process as a prerequisite for financial decentralization in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(1). P. 12–20. DOI:10.21511/pmf.07(1).2018.02.

79. Shkolnyk I., Mershchii B., Melnyk T. Assessment of quality of financial support for local social development in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(4). P. 19–28. DOI: 10.21511/pmf.07(4).2018.03.

80. Shkolnyk I., Tetyana M., Mershchii B. Assessment of institutional conditions of fiscal decentralization in Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Volume 2. Issue 3. P. 5–13.

81. Sundelson J. W. Budgetary Principles. *Political Science Quarterly*. 1935. 50 (2). 1935. P. 236-263. DOI:10.2307/2143751.

82. Tanzi V., Davoodi H. Corruption, growth, and public finances. *Political Economy of Corruption*. 2001. P. 89–110.

83. Tanzi V., Davoodi H. Corruption, public investment, and growth. *International Monetary Fund Working Paper*. 1997. 97 (139).

84. Tax Administration Diagnostic Assessment Tool (TADAT). URL: www.tadat.org/overview/overview.html (Last accessed 12.04.2021).

85. The 12 Economic Freedoms: Policies for Lasting Progress and Prosperity (PDF). The official website of The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/2021_IndexofEconomicFreedom_CHAPTER02.pdf (Last accessed 01.09.2021).

86. The Extractive Industries Transparency Initiative. URL: <https://www.eiti.org/> (Last accessed 29.12.2020).

87. The Fiscal Transparency Code IMF. Fiscal transparency principles. International Monetary Fund official website. URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/Code2019.pdf> (Last accessed 28.12.2020).

88. The Worldwide Governance Indicators. Interactive Data Access. The World Bank Group official website. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (Last accessed 04.03.2021).

89. Tulai O., Petrushenko Y., Glova J., Sydor I., Ponomarenko O. The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. 16 (4). P. 1–15. DOI:10.21511/imfi.16(4).2019.01.

90. Ukraine Global Competitiveness Index report. World Economic Forum official website. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/economies/#economy=UKR> (Last accessed 17.07.2021).

91. Van Rijckeghem C., Weder B. Bureaucratic corruption and the rate of temptation: do wages in the civil service affect corruption, and by how much? *Journal of Development Economics*. 2001. Vol. 65(2). P. 307–331.

92. Vasylieva T., Harust Yu., Vinnichenko N., Vysochyna A. Optimization of the financial decentralization level as an instrument for the country's innovative economic development regulation. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. 4. P. 382-391.

93. Wang K.-H., Liu L., Adebayo T. S., Lobon O.-R., Claudia M. N. Fiscal decentralization, political stability and resources curse hypothesis: A case of fiscal decentralized economies. *Resources Policy*. 2021. 72. 102071. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102071>.

94. Абрамов В. Ф. Местное самоуправление: идея и опыт. *СОЦИС*. 2001. № 1. С. 120–125.

95. Андрияш В. И., Евтушенко А. Н. Централизация и децентрализация в структурной организации государственного управления Украины. *Современные научные исследования и инновации*. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/12/40840> (дата звернення: 28.01.2021).

96. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. М. : Омега-Л, 1997. 400 с.

97. Бабаєв В. М., Биченко Л. А. Регіональний економічний розвиток в контексті проведення економічних реформ в Україні. *Економічний часопис XXI*. 2011. № 1(2). Р. 20–22.

98. Багмет М. О. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень. *Наук. Пр. ЧДУ. Сер.: «Держ. упр.»*. 2009. № 12. С. 33–37.

99. Батанов О. В., Волошин Ю. О., Маліков С. В. Статут територіальної громади : проблеми теорії і практики : навчальний посібник. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : НАНУ, 2004. 352 с.

100. Батычко В. Т. Муниципальное право : конспект лекцій. Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2010. 102 с.

101. Белоусов Ю. В, Тимофеева О. И. Рейтинг регионов по уровню открытости бюджета как инструмент повышения эффективности управления общественными финансами. *Вопросы государственного и муниципального управления*. 2017. № 4. С. 139–157.

102. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 145–150.

103. Біла С. О. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики. К. : НІСД, 2013. 82 с.

104. Болдирєв С. В. Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – Конституційне право. Харків, 2003. 20 с.

105. Большаков А. С. Менеджмент : учебное пособие. СПб. : «Издательство Питер», 2000. 160 с.

106. Боргова криза у Європі: підсумки 2012 року. URL: https://lb.ua/economics/2012/12/21/183280_dolgovoy_krizis_evrope_itogi_2012.html (дата звернення 02.02.2021).

107. Буряченко А. Є. Формування концепції комплексного регіонального розвитку. *Формування ринкової економіки*. 2013. Випуск 29. С. 78–93.

108. Васильєва Т. А., Школьник І. О, Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної політики України, сучасні проблеми. *Фінансові дослідження*. 2018. №1(4). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/109.pdf> (дата звернення 11.12.2020).

109. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

110. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. і голов.ред. Бусел Вячеслав. Ірпінь : Перун, 2005. Т. VIII, 1728 с.

111. Вланкин В. Е. Децентрализация управления социально-экономическими системами (системный аспект) : монография. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005. 228с.

112. Воронин А. Г. Основы управления муниципальным хозяйством : учебное пособие. М. : Московский общественный научный фонд, 1997. 88 с.

113. Воронкова В. Г. Регіонально-адміністративний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Вид-во «Професіонал», 2008. 542 с.

114. Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи. *Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна*. 2013. № 4 (46). С. 5–12.

115. Гедз М. Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації. *Фінансовий простір*. 2012. №2 (6). С. 33–38.

116. Голиков А. П., Прав Ю. Г. Сучасний стан і перспективи регіональної політики в Україні. *Формування механізму регіонального управління в Україні*: матеріали науково-практичної конференції. Х. : Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. С. 22-24.

117. Гончарова Л. І. Доцільність впровадження податкового паспорту регіону. *Вісник Хмельницького Національного університету*. 2009. № 4. С. 287–289.

118. Грицяк І. А. Проблеми теорії та практики державного управління

та місцевого самоврядування. *Щорічна науково-практична конференція Української академії державного управління* : матеріали професорсько-викладацького складу та слухачів, м. Київ, 31 травня 1996 р. К. : [б. в.], 1996. С. 58.

119. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / Нижник Н. Р. та ін. К. : УАДУ при Президентові України, 1997. 448 с.

120. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Захарченко Е. М. та ін.; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPERO. К. : ТОВ «Софія», 2012. 128 с.

121. Еллинек Г. Общее учение о государстве : учебное пособие. СПб. : Юридический центр-Пресс, 2004. 752 с.

122. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Офіційний сайт Європейського Союзу. URL : https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf (дата звернення 12.03.2021).

123. Євтушенко О. Н. Місцеве самоврядування – інститут громадянського суспільства та демократичної політичної системи. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 66–70.

124. Закон Республики Беларусь «О местном управлении и самоуправлении в Республике Беларусь». Национальный правовой интернет портал РБ. URL : <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h11000108> (дата звернення 20.11.2020).

125. Замотаев А. А. Местное самоуправление как элемент государственного устройства. *Российская юстиция*. 1996. № 6.

126. Звіт з прозорості Державного департаменту США. Fiscal Transparency Report. U.S. Department of State official website. URL: <https://www.state.gov/fiscal-transparency-report/> (дата звернення 13.11.2020).

127. Звіт про виконання Програми економічного і соціального розвитку Березівської сільської ради на 2018 рік за підсумками I півріччя 2018 року. URL: <https://berezivska-gromada.gov.ua/zvit-pro-vikonannya-programi-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-berezivskoi-silskoi-radi-na-2018-rik-za-pidsumkami-i-pivrichchya-2018-roku-1535631923/> (дата звернення 02.02.2021).

128. Звітність про виконання державного бюджету України. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення 05.01.2021).

129. Иванцова Г. А. Теоретико-правовые проблемы местного самоуправления : автореф. кандидата юридических наук : спец 12.00.01. Уфа, 2000. 28 с.

130. Игнатюк Н. А., Павлушкин А. В. Муниципальное право : учебное пособие. М. : Юстицинформ, 2007. 312 с.

131. Коваленко А. А. Теорія і практика місцевого самоврядування в Україні : монографія. К. : Ін-т держави і права ім. ВМ Корецького НАН України, 2002. 395 с.

132. Коваленко Н. Е. Местное самоуправление как форма демократии : учебное пособие. СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2008. 296 с.

133. Ковешников Е. М. Государство и местное самоуправление в России: теоретико-правовые основы взаимодействия : монографія. М. : Норма, 2002. 272 с

134. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право : учебное пособие. М. : Проспект, 2015. 592 с.

135. Колодій А. Ф. Основи демократії : навчальний посібник. К. : Ай Бі, 2002. 421 с.

136. Косаревич Н. Б. Фінансове забезпечення територіальних громад у системі міжбюджетних відносин (на прикладі Івано-Франківської області) : автореф. дис. канд. екон. наук спец 08.00.08. Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2012. 19 с.

137. Крайник О. П. Фінансове забезпечення розвитку місцевого самоврядування. *Ефективність державного управління*. 2010. № 25. С. 387–392.
138. Кузнецова И. А. Государственное и муниципальное управление : конспект лекций. М. : Эксмо, 2008. 160 с.
139. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : монографія. К. : МАУП, 2004. 432 с.
140. Кутафин О. Е. Предмет конституционного права : монографія. М. : Юристъ, 2001. 444 с.
141. Кушнірчук Ю. М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного убезпечення держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. 20 (11). С. 161–169.
142. Лазарєва О. В. Регіональна політика : стан, проблеми розвитку на стратегічних засадах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Державне управління*. 2012. Т. 202, Вип. 190. С. 140–143.
143. Ланкин В. Е. Децентрализация управления социально-экономическими системами (системный аспект) : монографія. Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. 228 с.
144. Лыгина Н. И. Региональное развитие рынка в современных условиях. *Нефтегазовое дело*. 2004. С. 22–24. URL : http://www.ogbus.ru/authors/Lygina/Lygina_1.pdf (дата звернення 01.11.2020).
145. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251 с.
146. Мартиненко П. Ф. Децентралізація у здійсненні державної влади як конституційний принцип в Україні. *Українсько-європейський журнал міжнародного та порівняльного права*. 2001. Т. 1. Вип. 2. С. 23–29.
147. Мельник В. М., Щур Р. І., Житар М. О. Інноваційні підходи модернізації системи управління фінансами територіальних громад в умовах

проведення адміністративно-територіальної реформи. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2020. Том 25. Випуск № 6 (85). С. 239-244.

148. Мерщій Б. Є. Глобальні тенденції бюджетної транспарентності. *Матеріали X Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток»* : тези доповідей, ч. 3. Харків : ХНУБА, 2018. С. 338–340.

149. Мерщій Б. Є. Розробка базової моделі соціально-економічного розвитку країн, що інтегруються до ЄС. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція України в європейський і світовий фінансовий простір»*. Львів: Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 33–34.

150. Мерщій Б. Є. Сучасний стан транспарентності бюджетної системи. *Глобальні та регіональні аспекти інноваційного розвитку економіки*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, м. Одеса, 23 березня 2018 р. Одеса : ОНЕУ, 2017. С. 150–152.

151. Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної системи в умовах фінансової децентралізації. *«Фінансовий ринок: інституції та інструменти»* : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 71–72.

152. Михайличенко А. О. Перспективи розвитку регіону на основі вдосконалення соціально-економічних процесів. *Тернопільська академія народного господарства* : збірник наукових праць. 2004. 9. С. 304–305.

153. Муніципальне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький та ін. К. : Юрінком, 2006. 592 с.

154. Назарова М. І. Стимули соціально-економічного розвитку регіону. *Економіка та держава*. 2011. № 11. С. 88–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_11_25 (дата звернення 13.12.2020).

155. Нанавьян С. М. Правовые основы местного самоуправления в Российской Федерации : монография. М. : Перспектива, 2002. 185 с.
156. Новик С. Методы оценки теневой экономики. *Банковский вестник*. 2004. № 10. С. 25–32.
157. Оболенський О. Ю. Державне управління та державна служба : словн.-довід. / уклад. О. Ю. Оболенський. К. : КНЕУ, 2005. 480 с.
158. Огляд відкритості бюджету України за 2017 рік Міжнародного бюджетного партнерства. URL: <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/ukraine-open-budget-survey-2017-summary-russian.pdf> (дата звернення 02.03.2021).
159. Павлов В. І., Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим просторовим розвитком. *Вісник економічної науки України*. 2007. № 1(11). С. 119–124.
160. Павлюк Н. В. Реформа місцевого самоврядування та процеси децентралізації в Україні: соціально-економічний аспект. *Демократичне Врядування. Науковий вісник*. 2014. Вип. 14. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/pavljuk.pdf (дата звернення 02.03.2021).
161. Панейко Ю. Л. Теоретичні основи самоврядування. Львів : Літопис, 2002. 192 с.
162. Петренко О. С. Проблеми децентралізації в умовах реформування публічного управління України. *Публічне адміністрування теорія та практика*. 2010. № 1 (3). URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10pospuu.pdf> (дата звернення 03.01.2021).
163. Петрук О. Ф. Політика управління регіональним соціально-економічним розвитком. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Випуск 4. С. 92–98. URL : http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v4/NV-2013-V4_13.pdf (дата звернення 17.01.2021).

164. Повзун Д. І. Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України. *Економіка та держава*. 2020. № 8. С. 89–94. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.89.
165. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник. К. : Прав. єдність: Алерта, 2010. 432 с.
166. Принципи розрахунку фінансових показників органів місцевого самоврядування. Департамент місцевого самоврядування західної Австралії. URL: <http://dlg.wa.gov.au>. (дата звернення 15.12.2020).
167. Публічні фінанси : транспарентність VS корупція : монографія / за ред. Школьник І.О. Суми : Ярославна, 2020. 208 с.
168. Пушкарев О. А. Коррупция и экономическое развитие России: региональный аспект. *Прикладная эконометрика*. 2007. № 2 (6). С. 81–94.
169. Реформа децентралізації в Україні. Територіальні громади: перелік та основні дані. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada> (дата звернення 02.03.2021).
170. Реформа, якої не уникнути Україні: 10 прикладів об'єднання громад у країнах Європи. Сайт Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/27/7075538/> (дата звернення 02.03.2021).
171. Рябушка Л. Б. Оцінка впливу міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток регіонів. *Вісник Сумського державного університету*: Серія економіка. 2013. №3. С. 29-38.
172. Рябушка Л. Б., Мерщій Б. Є. Вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток території. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2016. С. 158–161.
173. Рябушка Л. Б., Мерщій Б. Є. Фінансове забезпечення інститутів місцевого самоврядування. *Вісник Сумського державного університету*. Серія Економіка. 2015. № 3. С. 62–71.
174. Рябченко О. П. Держава і економіка : адміністративно-правові аспекти взаємовідносин : монографія. Харків : Вид. УВС, 1999. 304 с.

175. Синяков В. Н. Правовые системы субъектов Федерации : общая характеристика и пути совершенствования. *Становление государственности и местного самоуправления в регионах России* : сб. науч. стат. 1997. С. 40–52.

176. Система оцінки управління державними фінансами. URL: https://www.pefa.org/sites/pefa/files/resources/downloads/2020002207RUSrus002_Main%20text.pdf (дата звернення 12.12.2020).

177. Словарь по политологии / ред. В. Н. Коновалов. Р. : Изд-во РГУ, 2001. 285 с.

178. Современный экономический словарь / ред. Б. А. Райзберг., Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. М. : ИНФРА–М, 2006. 495 с.

179. Сорокина Т. В. Оценка финансово-бюджетной устойчивости муниципальных образований. *Известия Иркутской государственной экономической академии (БГУЭП)*. 2011. № 5. С. 35-40.

180. Співробітництво територіальних громад Сумщини в рамках інфраструктурних напрямків з проектом DESPRO. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/5424> (дата звернення 03.01.2021).

181. Статистична інформація щодо валового регіонального продукту України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення 15.12.2020).

182. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2010. 488 с.

183. Тихомирова Є. Б. Транспарентність бюджету України: методики оцінки Держдепартаменту США та міжнародного бюджетного партнерства. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки* : електронний збірник наукових праць. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 5.

184. Транспарентність публічних фінансів – протидія корупції: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник, д-ра екон. наук Т.Г. Савченка. Суми: «Ярославна», 2018. 186 с.

185. Труфен А. О. Диспропорції розвитку регіонів (фінансовий

аспект). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 20. Частина 1. 2016. С. 130–132.

186. Указ президента України Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 14.12.2020).

187. Участь громадян у сільському розвитку в контексті децентралізації влади в Україні. URL: <https://zn.ua/ukr/ariculture/misceve-samovryaduvannya-vivih-reform-uchast-gromad-u-silskomu-rozvitku-v-konteksti-decentralizaciyi-vladi-v-ukrayini-.html> (дата звернення 14.02.2021).

188. Фролов С. М., Скляр І. Д. Бюджетний менеджмент прикордонних територій (теорія і практика) : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2012. 340 с.

189. Халикова Ш. Б. Децентрализация власти как фактор повышения эффективности государственного управления в Республике Казахстан. *Вестник КазНУ*. 2013. № 2(43). С. 118–125.

190. Чи є фінансово спроможними громади, які отримують дотацію з державного бюджету: коментар експерта. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/7991> (дата звернення 13.01.2020).

191. Шаповал В. М. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування. *Право України*. 2002. № 3. С. 48–54.

192. Шостак Л. Б., Бондарук О. С. Сталий розвиток: стратегія, пріоритети, індикатори. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2002. №3. С.13–14.

193. Шумянкова Н. В. Муниципальное управление : учебное пособие. М. : Экзамен, 2004. 640 с.

194. Юрій Е. О., Бевзюк О. І. Децентралізація державного управління та її вплив на фінансове забезпечення місцевого самоврядування. *Молодий вчений*. 2015. № 3(2). С. 72–76.

195. Юрійчук С. М. Особливості управління соціально-економічним розвитком регіонів у сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011.

№ 6. С. 52-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_6_14 (дата звернення 15.02.2020).

196. Ярічевська Л. В. Місцеве самоврядування в умовах демократії (порівняльний аспект). *Місцеве самоврядування в умовах демократичної держави* : збірник наукових доповідей. 2005. № 1. С. 8.

197. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник. Х. : НУВСУ, 2002. 650 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Складові основи кодексу належної практики з забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері за МВФ

Таблиця А.1 – Складові основи кодексу належної практики з забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері за МВФ

Основа	Характеристика
1. Чіткість функцій та обов'язків	
1.1 Відокремленість сектору державного управління від інших сфер економіки, чіткість обов'язків	<ul style="list-style-type: none"> - регламентованість структури та функцій органів державного управління; - функції законодавчих, виконавчих та судових гілок влади мають бути визначені в податково-бюджетній сфері. - поділ прав та обов'язків органів державного управління різних рівнів має бути закріплений; - взаємовідносини органів державного управління та приватного сектору мають бути чітко регламентовані.
2. Чіткість та відкритість нормативно-правових, адміністративних основ управління в бюджетно-податковій сфері	<ul style="list-style-type: none"> - управління державними коштами має регламентуватися виключно нормативно-правовими актами та встановленими адміністративними процедурами; - чіткість нормативно-правової бази в сфері адміністрування податкових та неподаткових джерел доходів бюджетів; - наявність достатнього часу для проведення розгляду та консультацій з приводу змін в сфері податково-бюджетного законодавства; - договірні умови між органами державного управління та приватними організаціями (в т.ч ресурсодобувними) мають бути чітко регламентованими та доступними для громадськості; - управління державними зобов'язаннями та активами має бути законодавчо врегульоване.
2. Відкритість бюджетних процесів	
2.1 Дотримання бюджетного календаря, відповідність бюджету макроекономічним та податково-бюджетним цілям.	<ul style="list-style-type: none"> - дотримання бюджетного календарю в бюджетному процесі; - реалістичність бюджетних показників, пояснення цільових показників та податково-бюджетних правил; - обґрунтування політик формування доходів та розподілу видатків бюджету. - оцінка поточних та довгострокових економічних наслідків виконання бюджету; - наявність оцінки стійкості податково-бюджетної політики; - формування механізмів бюджетної та позабюджетної діяльності органів державної влади в рамках принципів податково-бюджетної політики.

Продовження таблиці А.1

Основа	Характеристика
2.2 Чіткість процедур виконання та моніторингу бюджету	<ul style="list-style-type: none"> - система бухгалтерського обліку має забезпечувати моніторинг активів, пасивів, доходів та зобов'язань; - необхідність постійного представлення на розгляд законодавчих органів влади проміжних звітів про виконання державного бюджету; - внесення змін до чинного бюджету має бути узгодженим з першочерговим бюджетом; - річні аудиторські звіти про виконання бюджету мають бути оприлюднені перед громадськістю протягом наступного бюджетного періоду.
3. Доступність інформації для суспільства	
3.1 Повнота представленої інформації про попередній, поточний та перспективний періоди бюджетно-податкової сфери та податкові ризики	<ul style="list-style-type: none"> - повнота охоплення бюджетної інформації в рамках бюджетної та позабюджетної діяльності уряду; - співставність річних результатів про виконання бюджету протягом попередніх двох бюджетних періодів, а також прогноз ключових бюджетних показників на наступні два бюджетні періоди; - наявність інформації про бюджетну значимість податкових видатків, умовних зобов'язань та квазіфіскальної діяльності центрального уряду, оцінка інших значних податково-бюджетних ризиків; - публікація інформації про рівень та структуру зобов'язань та фінансових активів, що не пов'язані з державним боргом; - представлення інформації про структуру фінансів ключових державних корпорацій.
3.2 Зручність представленої бюджетної інформації для аналізу та підзвітності	<ul style="list-style-type: none"> - необхідність публікації узагальненої форми повного державного бюджету для широкого загалу; - необхідність розподілу бюджетних потоків на доходні, видаткові. Класифікація видатків за економічною, функціональною та адміністративними сферами; - інформація про результати реалізації ключових напрямків річної бюджетної політики має представлятися перед законодавчим органом щорічно.
3.3 Прийняття зобов'язань з своєчасної публікації податково-бюджетної інформації	<ul style="list-style-type: none"> - своєчасність публікації податково-бюджетної інформації має бути юридичним обов'язком органів управління; - оприлюднення та дотримання календарного графіку публікації податково-бюджетної інформації.
4. Гарантії достовірності	
4.1 Відповідність податково-бюджетних даних стандартам якості	<ul style="list-style-type: none"> - бюджетні прогнози мають висвітлювати тенденції зміни доходів, видатків, розкривати динаміку зміни макроекономічних показників; - дотримання загальноприйнятих стандартів бухгалтерського обліку податково-бюджетних даних; - відсутність внутрішніх суперечностей оприлюднених звітів з даними інших офіційних джерел. Необхідність пояснення суттєвих змін податково-бюджетних даних в порівнянні з іншими періодами, змін в класифікації даних.

Продовження таблиці А.1

Основа	Характеристика
4.2 Наявність механізмів внутрішнього контролю в бюджетно-податковій сфері	<ul style="list-style-type: none"> - наявність та оприлюднення кодексу поведінки державного службовця, умов працевлаштування та роботи в державному секторі економіки; - чіткість і відкритість правил проведення державних закупівель у відповідності до міжнародних стандартів; - відкритість інформації про купівлю та продаж державних активів, деталізованість кожної угоди; - діяльність органів державного управління має піддаватися внутрішній ревізії у відповідності до відкритого порядку; - діяльність національного податкового органу має бути законодавчо захищена від сторонніх втручань, що гарантуватиме дотримання прав платників податків.
4.3 Необхідність зовнішньої перевірки податково-бюджетної інформації	<ul style="list-style-type: none"> - аудит державних фінансів має відбуватися внутрішнім незалежним від виконавчої влади ревізійним органом; - національний ревізійний орган має представляти звіти про результати перевірки перед законодавчим органом влади та публікувати їх перед громадськістю; - необхідність залучення незалежних експертів для оцінки вихідних даних та макроекономічних прогнозів; - наявністю організаційно-правової незалежності статистичному органу для перевірки якості податково-бюджетних даних.

Джерело: складено автором за даними [17].

Додаток Б

Характеристика принципів транспарентності МВФ (The Fiscal Transparency Code)

Таблиця Б.1 – Характеристика принципів транспарентності МВФ (The Fiscal Transparency Code)

Принцип транспарентності	Характеристика
І. Фінансова звітність	
1.1 Ступінь покриття	Державний бюджет має надавати всеохоплюючий огляд бюджетної діяльності державного сектору та його підсекторів у відповідності до міжнародних стандартів.
1.1.1 Інституційне покриття	Державний бюджет має охоплювати інформацію про діяльність усіх інституцій, що взаємодіють з публічними фінансами на основі міжнародних стандартів.
1.1.2 Покриття фондів	Звітність має включати баланс активів, зобов'язань, чистого капіталу.
1.1.3 Покриття грошових потоків	Звітність має включати статті доходів, видатків, кредитування бюджету.
1.1.4 Покриття податкових пільг	Уряд має регулярно оприлюднювати інформацію стосовно втрат податкових доходів, що отримані в результаті податкових вирахувань, знижок, відстрочок платежу та інших податкових пільг.
1.2 Частота та своєчасність	Звітність має публікуватися багаторазово, регулярно та своєчасно.
1.2.1. Частота звітності за рік	Проміжні звіти протягом року мають публікуватися регулярно.
1.2.2. Своєчасність річного звіту	Звіт про виконання бюджету за фінансовий рік має публікуватися своєчасно.
1.3 Якість	Інформація в звітності має бути актуальною, відповідною міжнародним стандартам, цілісною, історично співставною.
1.3.1. Класифікованість	Інформація в звітності має класифікуватися як для внутрішнього розуміння використання бюджетних ресурсів, так і для міжнародного порівняння.
1.3.2 Внутрішня узгодженість	Загальна звітність має бути внутрішньо узгодженою відповідно до сукупних показників окремих статей.
1.3.3 Історична ревізія	Основні зміни бюджетної звітності мають бути відображені та пояснені.
1.4 Цілісність	Бюджетна статистика та звітність має бути надійною, піддаватися зовнішньому контролю та сприяти можливості обліку.
1.4.1. Статистична цілісність	Звітність складається та розповсюджується у відповідності до міжнародних стандартів.
1.4.2. Зовнішній аудит	Річна бюджетна звітність має підлягати оцінці незалежної вищої аудиторської установи, котра підтверджує її надійність.

Продовження таблиці Б.1

Принцип транспарентності	Характеристика
1.4.3. Співставність даних	Прогнозні дані, поточні бюджети та звіти про виконання мають бути представлені на співставній основі з поясненням будь-яких відхилень.
II. Планування та прогнозування	
2.1 Повнота	Прогнозні бюджетні дані мають забезпечувати усесторонній огляд бюджетних перспектив.
2.1.1 Бюджетна цілісність	Стан доходів, видатків та кредитування усіх органів державної влади має бути представлений в бюджетній документації в повному обсязі та затверджуватися вищим законодавчим органом.
2.1.2 Макроекономічне прогнозування	Бюджетне прогнозування базується на комплексних обґрунтованих макроекономічних прогнозах.
2.1.3 Концепція середньострокового бюджетування	Бюджетна документація включаючи звітність та прогнози доходів, видатків, кредитування має оприлюднюватися на середньостроковій перспективі, як і річна звітність.
2.1.4 Інвестиційні проекти	Уряд регулярно оприлюднює власні фінансові зобов'язання за багаторічними інвестиційними проектами та оцінює масштабні інвестиційні проекти на основі принципів рентабельності та змагальності.
2.2 Законодавча впорядкованість	Повноваження та відповідальність законодавчої та виконавчої гілок влади в бюджетному процесі мають бути визначені в законі, а бюджет має бути представлений, розглянутий та затверджений своєчасно до затвердженого порядку.
2.2.1. Бюджетне законодавство	Нормативна база впорядковує порядок бюджетного процесу, склад та зміст бюджетної документації, а також повноваження органів законодавчої та виконавчої влади в бюджетному процесі.
2.2.2. Завчасність	Органам законодавчої влади та громадськості надано час для докладного вивчення та затвердження бюджету.
2.3 Орієнтація на бюджетну політику	Бюджетні документи мають подаватися у відповідності до принципів зручності аналізу принципів бюджетної політики та підзвітності.
2.3.1 Орієнтири бюджетної політики	Уряд оприлюднює та затверджує чіткі та вимірювані цілі бюджетної політики публічних фінансів.
2.3.2 Інформація про виконання	Бюджетна документація надає інформацію про стан виконання та результати за напрямками бюджетної політики.
2.3.3 Участь громадськості	Громадськості надається опис наслідків бюджетної політики та можливість брати участь у бюджетному процесі шляхом обговорення.
2.4 Достовірність	Економічні та бюджетні прогнози мають бути достовірними.
2.4.1 Незалежність оцінки	Економічні та бюджетні прогнози, а також результати виконання мають підлягати незалежній оцінці.
2.4.2 Внесення бюджетних правок	Істотні зміни до прийнятого бюджету мають затверджуватися законодавчим органом влади.
2.4.3 Узгодженість бюджетних змін	Зміна затвердженої бюджетної документації має узгоджуватися з попередньо існуючими даними та пояснювати вплив змін на показники базового рівня.

Продовження таблиці Б.1

Принцип транспарентності	Характеристика
III. Аналіз та управління фінансовими ризиками	
3.1 Розкриття та аналіз ризиків	Уряд має регулярно оприлюднювати інформацію про перспективні економічні ризики.
3.1.1 Макроекономічні ризики	Уряд має повідомляти, як економічні результати базових прогнозів можуть відрізнятись від тих, що настають у випадку реалізації макроекономічних припущень.
3.1.2 Базовість фіскальних ризиків	Уряд має повідомляти про основні фіскальні ризики бюджету.
3.1.3 Довгостроковий аналіз бюджетної стійкості	Уряд має повідомляти про прогнози розвитку державних фінансів в довгостроковій перспективі.
3.2 Управління ризиками	Конкретні бюджетні ризики мають піддаватися контролю, розкриттю та управлінню.
3.2.1 Непередбачені бюджетні витрати	Бюджет має адекватні та прозорі механізми фінансування непередбачених бюджетних витрат.
3.2.2 Управління активами та зобов'язаннями	Ключові ризики з управління активами та зобов'язаннями мають розкриватися та піддаватися управлінню.
3.2.3 Державні гарантії	Державні гарантії мають розкриватися та офіційно затверджуватися.
3.2.4 Державно-приватне партнерство	Зобов'язання за державно-приватним партнерством мають регулярно розкриватися та управлятися.
3.2.5 Ризиковість фінансового сектору	Потенційні фінансові ризики уряду в розрізі фінансового сектору аналізуються, оприлюднюються та управляються.
3.2.6 Ризики зміни природних ресурсів	Має здійснюватися оцінка стану вичерпних природних ресурсів та стану їх використання з метою оприлюднення та управління.
3.2.7 Екологічні ризики	Потенційні фінансові ризики від настання стихійних лих мають оцінюватися, розкриватися та управлятися.
3.3 Податково-бюджетна координація	Податково-бюджетні відносини та показники в сфері публічних фінансів мають аналізуватися, розкриватися та управлятися.
3.3.1 Місцеві органи влади	Вичерпна інформація про фінансовий стан та результати діяльності як окремих органів місцевої влади, так і консолідована має збиратися та публікуватися.
3.3.2 Державні корпорації	Уряд має регулярно публікувати інформацію про фінансові показники діяльності підприємств з державною часткою власності, включаючи квазіфіскальну діяльність.
IV. Управління доходами від природних ресурсів	
4.1 Права на володіння та розпорядження природними ресурсами	Права на розпорядження природними ресурсами мають бути чітко визначені з відкритими та прозорими процедурами їх розподілу.
4.1.1 Законодавча база в сфері природних ресурсів	Законодавча база має визначати права та обов'язки в сфері використання природних ресурсів.
4.1.2 Розподіл прав на ресурси	Права на природні ресурси мають розподілятися шляхом відкритого та прозорого процесу.

Продовження таблиці Б.1

Принцип транспарентності	Характеристика
4.1.3 Розкриття інформації про права на природні ресурси	Державні органи влади мають вести відкритий публічних прав на розпорядження природними ресурсами.
4.2 Мобілізація доходів від використання природних ресурсів	Формування та збір доходів від використання природних ресурсів має регулюватися чіткими закріпленими правилами та процедурами.
4.2.1 Податковий режим природних ресурсів	Податковий режим для доходів від сектору природних ресурсів є повним, чітким та законодавчо врегульованим.
4.2.2 Адміністрування доходів від природних ресурсів	Політики та процедури управління доходами від природних ресурсів є чіткими, прозорими та підзвітними.
4.3 Використання доходів від природних ресурсів	Доходи від природних ресурсів мають регулюватися в рамках бюджетних та макроекономічних планів узгоджених з податково-бюджетною політикою.
4.3.1 Прогнозування доходів від природних ресурсів	Прогнози доходів від природних ресурсів мають базуватися на затверджених методиках та узгоджуватися з цілями податково-бюджетної політики відповідних періодів.
4.3.2 Бюджетна інтеграція доходів від природних ресурсів	Доходи від природних ресурсів є складовою державного бюджету, що має узгоджуватися з принципами податково-бюджетної політики в розрізі управління природними ресурсами.
4.3.3 Фонди природних ресурсів	Управління будь-якими фондами природних ресурсів має бути чітко врегульовано в розрізі регулярної звітності про поточні операції, фінансові результати та інвестиційну діяльність.
4.4 Оприлюднення інформації про природні ресурси	Фінансові, операційні, інвестиційні, соціальні та інші аспекти проектів в області управління природними ресурсами мають регулярно оприлюднюватися.
4.4.1 Звітність та аудит доходів від природних ресурсів	Інформація про доходи від природних ресурсів регулярно складається та піддається аудиту.
4.4.2 Звітністю суб'єктів управління природними ресурсами.	Суб'єкти управління природними ресурсами мають регулярно оприлюднювати інформацію про платежі за використання природних ресурсів, що підлягають звірці з даними надходжень до бюджету.
4.4.3 Державні компанії з управління природними ресурсами	Управління державними компаніями в сфері використання природних ресурсів законодавчо визначене з умовами регулярності звітування про операційну та фінансову діяльність.
4.4.4 Операційна, соціальна та екологічна звітність	Уряд має регулярно звітувати про загальний стан діяльності сфери природних ресурсів, статус масштабних проектів, публікувати соціальні та екологічні звіти.

Джерело: складено автором за даними [87].

Додаток В

Характеристика рекомендованих бюджетних документів в рамках принципів дотримання бюджетної транспарентності ОЕСР

Таблиця В.1 – Характеристика рекомендованих бюджетних документів в рамках принципів дотримання бюджетної транспарентності ОЕСР

Документ	Характеристика
1. Державний бюджет	<p>Ключовий державний документ, що має всеохоплюючий характер інформації про доходи та видатки бюджету та здійснювані заходи бюджетної політики.</p> <p>Проект державного бюджету має бути представлений на огляд державному законодавчому органу завчасно задля повноцінного розгляду не пізніше, ніж за три календарних місяці до початку бюджетного року.</p> <p>Остаточний варіант бюджету має бути прийнятий до початку бюджетного року.</p> <p>Програми видатків мають по можливості містити нефінансові дані результативності, заплановані цільові показники.</p> <p>Бюджет має містити середньострокове планування, не менше, ніж на два наступні бюджетні періоди після планового.</p> <p>Поточні бюджетні показники мають бути співставні до попередньо прогнозованих в попередніх бюджетних періодах. Істотні відхилення відносно поточних та попередньо запланованих показників мають бути пояснені.</p> <p>Бюджет має містити деталізовані дані відносно кожного бюджетного напрямку доходів та видатків, що дозволені до оприлюднення відносно діючого законодавства.</p> <p>Необхідність деталізованого розкриття джерел формування доходів та напрямків використання видатків за напрямками.</p> <p>Видатки мають класифікуватися за розпорядниками бюджетних коштів, економічним та функціональним напрямком.</p>
2. Проект державного бюджету	<p>Проект державного бюджету призначений для попереднього аналізу бюджетних показників та проведення бюджетних обговорень.</p> <p>Має включати інформацію про довгострокові цілі економічної та податково-бюджетної політики на наступні два звітні періоди.</p> <p>Має містити узагальнені дані про сукупний обсяг доходів, видатків, дефіцит/профіцит державного бюджету, стан державного боргу.</p>
3. Піврічний звіт	<p>Включає зведену інформацію про результати виконання бюджету за півріччя, оновлений прогноз виконання бюджету на кінець бюджетного періоду та наступні два фінансові роки.</p> <p>Має бути опублікований в період 6 тижнів після закінчення піврічного бюджетного періоду.</p> <p>Має включати розгорнуту інформацію про фінансові активи та зобов'язання уряду (пенсійні тощо)</p> <p>Включає інформацію про потенційні внутрішні та зовнішні обставини, що мають істотний вплив на бюджетні показники.</p>

Продовження таблиці В.1

Документ	Характеристика
4. Щомісячні звіти	<p>Щомісячні звіти мають висвітлювати зміни ступеня виконання бюджетних показників.</p> <p>Включають інформацію про розмір доходів та видатків за кожен місяць бюджетного року та зведені дані з початку року.</p> <p>Мають публікуватися у місячний період після закінчення поточного звітного місячного періоду.</p> <p>Можуть здійснюватися порівняння відносно попередньо прогнозованих місячних показників на початок року.</p> <p>Коригування поточних показників з прогнозованими на початок року мають демонструватися окремо.</p> <p>У випадку наявності значних відхилень між фактичними та прогнозованими показниками необхідне пояснення даної ситуації.</p> <p>Видатки мають класифікуватися за класифікацією розпорядників, економічною та функціональною.</p> <p>Мають містити інформацію про діяльність уряду в сфері боргової політики.</p>
5. Річний звіт	<p>Демонструє результати порівняння планових показників та початок періоду та фактичних результатів на кінець.</p> <p>Річний звіт має публікуватися у першочергово визначеному форматі даних, що і проміжні звіти.</p> <p>Має бути проаналізований вищим органом державного аудиту та опублікований в період 6 місяців після закінчення бюджетного періоду.</p> <p>Звіт на кінець року має включати дані про нефінансові показники діяльності, включаючи порівняння планових показників та фактично досягнутих результатів.</p> <p>Наявність порівняльної інформації про ключові показники доходів та видатків бюджету між попереднім та поточним бюджетними періодами.</p> <p>Інформація про видатки має бути представлена за класифікаціями розпорядників, економічною та функціональною.</p>
6. Передвиборний звіт	<p>Передвиборний звіт слугує для представлення загальної картини державних фінансів безпосередньо перед проведенням виборів. Має на меті інформування громадян та заохочення механізму громадського обговорення.</p> <p>Необхідність публікації даного звіту регулюється чинним законодавством, виборчим правом та Конституцією.</p> <p>Оптимальний час публікації – не пізніше 2 тижнів до початку виборів.</p>
7. Довгостроковий бюджет	<p>Рекомендовано публікувати не рідше 1 разу на 5 років з метою оцінки довгострокової стійкості поточної державної політики. Перевидання маю бути здійснюватися у випадках значних змін в ключових бюджетних програмах доходів та видатків.</p> <p>Звіт має включати оцінку бюджетних наслідків демографічних змін, зокрема старіння населення, міграцію робочої сили, тощо.</p> <p>Ключові сценарії формування прогнозів мають бути представлені в документі та чітко сформовані.</p>

Джерело: складено автором за даними [9].

Додаток Г

Характеристика типів транспарентних бюджетних даних за ОЕСР

Таблиця Г.1 – Характеристика типів транспарентних бюджетних даних за ОЕСР

Принцип	Характеристика
1. Економічні припущення	Бюджетним ризиком для уряду є відхилення від прогнозу основних економічних припущень, що лежать в основі складання бюджету. Ключові економічні припущення мають розкриватися в повній мірі (прогноз зростання ВВП, рівень інфляції, облікової ставки, рівень зайнятості та безробіття) Необхідність дослідження чутливості бюджетних показників до можливих змін ключових економічних показників.
2. Податкові втрати	Інформація про втрату податкових надходжень після застосування пільгових режимів оподаткування. Орієнтована сума втрат має наводитися в якості додаткової бюджетної інформації задля виявлення функціональних напрямків, що можуть бути позбавлені пільгових режимів.
3. Фінансові активи та зобов'язання	Фінансові активи та зобов'язання уряду мають публікуватися в проекті державного бюджету, піврічному та річному звітах про виконання державного бюджету. Щомісячна інформація за фінансовими операціями уряду має відображатися в відповідних місячних звітах. Зобов'язання мають класифікуватися за критеріями валюти позики, типу відсоткової ставки, строку погашення. Фінансові активи мають класифікуватися за типом: грошові кошти, цінні папери, інвестиційні позики, тощо. Необхідність розрахунку чутливості змін показників бюджету до зміни відсоткових ставок та обмінних курсів за наявними зобов'язаннями. Розкриття інформації про похідні фінансові інструменти управління боргом (форварди, свопи, тощо).
4. Нефінансові активи	Інформація про нефінансові активи уряду (нерухомість, інше майно) та методи бухгалтерської оцінки має розкриватися.
5. Пенсійні зобов'язання	Інформація про стан пенсійних зобов'язань має розкриватися з урахуванням поточних та перспективних пенсійних виплат та отриманих пенсійних відрахувань. Інформацію про актуарні розрахунки, що лежать в основі нарахування пенсійних виплат мають розкриватися. Активи, що профінансовані за рахунок пенсійних внесень мають бути розкриті та оцінені за ринковою вартістю.
6. Умовні зобов'язання	Тип зобов'язань, бюджетний вплив яких залежить від ймовірності настання майбутніх подій (державні гарантії за кредитами, державні програми страхування, судові позови до уряду). Перелік умовних зобов'язань має бути охарактеризований та оцінений кількісно за можливості.

Джерело: складено автором за даними [9].

Додаток Д

Методи забезпечення якості та цілісності звітів за ОЕСР

Таблиця Д.1 – Методи забезпечення якості та цілісності звітів за ОЕСР

Метод	Характеристика
1. Облікова політика	<p>Принципи облікової політики бюджетних звітів мають міститися в усіх типах бюджетних звітів, включаючи основні практики бухгалтерського обліку.</p> <p>Усі бюджетні звіти мають будуватися на єдиній обліковій політиці.</p> <p>У випадку зміни принципів облікової політики необхідно розкрити причини змін та порівняльну характеристику змін.</p> <p>Звітність за попередній бюджетний період має бути скорегована для виконання принципу порівняння звітів між собою.</p>
2. Системність та відповідальність	<p>Існування системи внутрішнього аудиту та фінансового контролю має забезпечувати цілісність інформації поданої в звітах.</p> <p>Звіт має містити перелік відповідальних за його підготовку, включаючи вищу посадову особу (наприклад, міністра фінансів). Це має гарантувати включення до звіту ключових фіскальних рішень, професійність проведеного аналізу.</p>
3. Аудит	<p>Річний звіт за результатами виконання бюджету має перевірятися вищим державним органом фінансового контролю у відповідності до прийнятих аудиторських практик.</p> <p>Аудиторські репорти вищого державного органу фінансового контролю мають вноситися на розгляд та перевірку вищого законодавчого органу влади.</p>
4. Громадський та парламентський контроль	<p>Парламент повинен мати можливість для детального кваліфікованого огляду будь-яких бюджетних звітів.</p> <p>Звіти про стан виконання державного бюджету (проект державного бюджету, піврічний звіт, річний звіт, місячні звіти тощо) мають публікуватися в відкритому доступі для широкого загалу громадськості.</p> <p>Вищий фінансовий орган держави має заохочувати широкі верстви населення та громадські організації до огляду бюджетних звітів та розуміння бюджетного процесу.</p>

Джерело: складено автором за даними [9].

Додаток Е

Принципи належного бюджетного управління за ОЕСР

Таблиця Е.1 – Принципи належного бюджетного управління за ОЕСР

Принцип	Характеристика
1. Бюджетування з врахуванням податкових умов	<p>Бюджетна діяльність має бути в рамках чітко окреслених, передбачуваних та правдивих податкових умов.</p> <p>Інструменти: Дотримання збалансованої бюджетної політики, обґрунтоване використання наявних податкових ресурсів; Підвищення довіри громадян до бюджетної системи через наявність та пояснення відкритих та чітких механізмів формування державного бюджету інструментами податкової системи; Співставність цілей податкової та бюджетної політики в рамках середньострокового фінансового горизонту з врахуванням загальноекономічної політики та ключових показників формування доходів, видатків, та інших фінансових ресурсів.</p>
2. Співставність середньостроковим бюджетним планам	<p>Поточний бюджет має враховувати цілі та пріоритети середньострокового бюджетного планування.</p> <p>Інструменти: Розширення впливу середньострокового бюджетного планування в бюджетному процесі поточного року. Врахування ключових національних пріоритетів при визначенні стратегічних пріоритетів формування бюджетних видатків. Співставлення основ закладених в середньостроковий бюджетний план при визначенні граничних обсягів фінансування певних статей, формування обмежень фінансування окремих статей; формування реалістичних прогнозів зміни базових видатків; співставленні обсягу видатків та фактичних результатів Необхідність співставлення середньострокових планів ключових органів управління державними фінансами: центральний банк, міністерство фінансів, уряд, тощо).</p>
3. Оцінка стійкості та бюджетних ризиків	<p>Виявлення, оцінка та управління довгостроковою стійкістю та бюджетними ризиками.</p> <p>Інструменти: Застосування механізмів підвищення стійкості бюджету, інструментів зменшення потенційного впливу фіскальних ризиків для стабільного функціонування державних видатків. Проведення класифікації, кількісної оцінки бюджетно-податкових ризиків; Визначення можливих інструментів управління ризиками в рамках поточного бюджету; Періодична публікація звітів про довгострокову стійкість державних фінансів з метою стратегічного планування та інформування громадськості.</p>

Продовження таблиці Е.1

Принцип	Характеристика
4. Транспарентність, відкритість та доступність	<p>Бюджетні дані мають бути транспарентними, відкритими та доступними.</p> <p>Інструменти:</p> <p>Наявність механізмів контролю за доступністю та змістовністю бюджетних звітів з інформацією про ключові етапи бюджетного процесу.</p> <p>Завчасне надання проекту державного бюджету до публічного обговорення перед прийняттям, оприлюднення проміжних бюджетних звітів та річного звіту для ефективного прийняття рішень, публічності та нагляду.</p> <p>Своєчасність, плановість та повнота публікації в відкритому доступі бюджетних звітів;</p> <p>Донесення інформації про бюджетні дані через інструмент «громадського бюджету», як узагальненого документу про ключові показники.</p> <p>Підтримка відкритості даних на національному та регіональному рівнях з метою створення єдиної системи контролю, оцінки та координації діяльності.</p>
5. Колективність, інклюзивність, реалістичність бюджетної дискусії	<p>Забезпечення колективності рішення, інклюзивності, реалістичності обговорень бюджетних рішень.</p> <p>Інструменти:</p> <p>Надання можливості парламенту та профільним комітетам брати участь в ключових етапах бюджетного процесу;</p> <p>Заохочення усіх зацікавлених сторін (громадяни, громадські організації, тощо) в дискусії з пріоритетів, альтернативних варіантів, оцінки якості бюджетного процесу.</p> <p>Обробка ключових рішень стосовно бюджету в рамках строків та правил бюджетного процесу.</p>
6. Ефективність виконання бюджету	<p>Необхідність дотримання принципів ефективності на всіх етапах планування, управління та контролю виконання бюджету.</p> <p>Інструменти:</p> <p>Повноцінний контроль за ступенем повноти та цільового використання державних витрат на затверджені бюджетні статті;</p> <p>Контроль та моніторинг виконання грошових потоків бюджетних коштів;</p> <p>Чіткий розподіл повноважень та обов'язків розпорядників бюджетних коштів;</p> <p>Використання єдиного централізованого казначейського розпорядника бюджетних коштів, як інституту контролю та регулювання використання коштів державного бюджету;</p> <p>Надання можливості певної можливості внесення коригувань використання бюджетних коштів їх розпорядниками в інтересах принципів ефективності.</p> <p>Підготовка та перевірка звітів про виконання бюджету з метою подальшого аналізу показників ефективності на основі результуючих показників.</p>

Продовження таблиці Е.1

Принцип	Характеристика
7. Усесторонній, бюджетний облік	<p>Представлення вичерпного, всеохоплюючого, точного та надійного звіту про стан державних фінансів.</p> <p>Інструменти: Усесторонній та правильний бюджетний облік доходів та видатків без приховання та спотворення даних; Повноцінний бюджетний облік на всіх рівнях бюджетної системи; Ведення бюджетного обліку з врахуванням повних фінансових доходів та видатків від бюджетних рішень, включаючи вплив на фінансові активи та зобов'язання.</p>
8. Оцінка ефективності	<p>Оцінка ефективності, рентабельності, соціального впливу є невід'ємною частиною бюджетного процесу.</p> <p>Інструменти: Контроль за обсягом здійснюваних витрат, рівнем ефективності їх використання, стандартами наданих суспільству послуг. Регулярне надання зрозумілих та стандартизованих звітів про бюджетну діяльність для цілей інформування громадськості, контролю та підзвітності; Використання показників ефективності бюджетних програм за принципами: обґрунтованості кількості, можливості порівняння з еталонними та міжнародними показниками; зв'язку з стратегічними цілями держави. Регулярний та об'єктивний аналіз програм державних видатків для можливості зміни напрямів фінансування; Надання розпорядниками бюджетних коштів високоякісної (актуальної, цілісної, повної та співставної) інформації для можливості проведення ефективної оцінки та аналізу діяльності. Попередній аналіз впливу нових стратегічних пріоритетів бюджетної політики за принципами ефективності, взаємозв'язку з існуючими національними пріоритетами, ясності цілей. Проведення періодичної ревізії загальних бюджетних видатків на відповідність бюджетним цілям та національним інтересам.</p>
9. Дотримання національних інтересів	<p>Дотримання умов ефективності бюджетної діяльності в рамках національних пріоритетів.</p> <p>Інструменти: Об'єктивна оцінка поточних капітальних вкладень в рамках періоду їх реалізації з точки зору економічного потенціалу, потреб розвитку інфраструктури, галузевих та соціальних пріоритетів; Оцінка ефективності реалізованих бюджетних проектів з точки зору доходів/витрат; майбутньої доступності для користувачів, пріоритетності реалізації; співвідношення ціни та якості. Оцінка ефективності реалізованих проектів без врахування способів його фінансування (державне фінансування, державно-приватне партнерство); Розробка та впровадження національних основ підтримки державних інвестицій з врахуванням факторів: інституційного потенціалу управління масштабними проектами; стабільності нормативної бази; Координація інвестиційних проектів на національному та регіональному рівнях;</p>

Продовження таблиці Е.1

Принцип	Характеристика
10. Якісний, достовірний, незалежний аудит	<p>Підвищення достовірності та якості бюджетних документів через механізми контролю якості, проведення незалежного аудиту.</p> <p>Інструменти:</p> <p>Контроль за дотриманням принципів об'єктивності, економічної доцільності, дотримання бюджетної стійкості, управління фінансовими ризиками через проведення незалежних аудиторських перевірок.</p> <p>Заохочення органів державної влади до співпраці з органами незалежного бюджетного аудиту для гарантування якості бюджетних процесів.</p> <p>Своєчасність розгляду та публікації звітів про результати перевірки бюджетних звітів вищою аудиторською установою</p> <p>Підвищення ролі внутрішнього аудиту в оцінці ефективності фінансування окремих бюджетних програм та в перевірці системи звітності;</p>

Джерело: складено автором за даними [67].

Додаток Ж

Характеристика принципів фіскальної транспарентності, участі та підзвітності за GIFT

Таблиця Ж.1 – Характеристика принципів фіскальної транспарентності, участі та підзвітності за GIFT

Принцип	Характеристика
1. Право на фіскальну інформацію	Кожен громадянин має право отримувати, шукати, розповсюджувати бюджетно-податкову інформацію за винятком чітко окреслених винятків.
2. Вимірюваність цілей фіскальної політики	Уряди мають публікувати чіткі та вимірювані цілі податково-бюджетної політики, інформувати про прогрес їх виконання та пояснювати можливі відхилення в їх досягненні.
3. Якість оприлюднення інформації	Загальнодоступна фінансова та нефінансова інформація про минулий, поточний та прогнозований стан податково-бюджетної діяльності, фінансові ризики, державні активи та зобов'язання має оприлюднюватися на принципах достатньої якості та деталізованості.
4. Комплексність та чіткість цілей	Уряд має надавати інформацію про обрані податково-бюджетні цілі та здійснювати оцінку якості використання визначених бюджетних ресурсів з точки зору очікуваних та фактичних економічних, соціальних, екологічних тощо напрямків.
5. Законність фіскальної діяльності	Усі бюджетно-податкові операції державного сектору мають мати законодавчу урегульованість, бути доступними громадськості, а виконання має підлягати незалежній перевірці. Усі бюджетні зміни мають бути законодавчо закріплені.
6. Відкритість взаємовідносин державного та приватного секторів	Фінансові відносини між державним та приватним сектором мають бути чітко визначені в рамках чітких правил та процедур та бути транспарентними та підзвітними.
7. Розподіл фінансових повноважень	Фінансові повноваження з управління державними фінансовими ресурсами мають чітко розподілятися між гілками влади (законодавчою, виконавчою та судовою), національним та регіональними рівнями, приватним та державним сектором.
8. Незалежність аудиторського контролю	Вищий орган фінансового контролю має мати законодавчо встановлену незалежність від виконавчої влади, а також мати відповідні повноваження, доступ до інформації та ресурси для проведення аудиту використання державних коштів на засадах транспарентності, незалежності та підзвітності.
9. Громадська участь та контроль	Громадськість має мати ефективні можливості для безпосередньої участі в обговоренні, розробці та реалізації податково-бюджетної політики.

Джерело: складено автором за даними [29].

Додаток И

Ознаки транспарентності учасників бюджетного процесу

Таблиця И.1 – Ознаки транспарентності учасників бюджетного процесу

Бюджетний цикл	Учасники бюджетного процесу				
	Уряд	Парламент	Незалежний нагляд	Громадськість	Приватний сектор
Повний бюджетний цикл	Включення коректної фінансової інформації в бюджетні документи	Контроль профільними парламентськими комітетами; Затвердження проміжних змін	Поточний незалежний нагляд	Чіткість представлення бюджетної інформації Використання відкритих даних для контролю транспарентності; Інклюзивність та партисипативність бюджету;	Дотримання принципів транспарентності в видобувних галузях; Проведення інвестиційної діяльності на принципах ефективності та транспарентності;
Складання бюджету	Підготовка проекту державного бюджету,	Попередня парламентська участь			Відображення доходів від державно ліцензованих галузей в бюджеті;
Прийняття бюджету	Контроль затвердженого державного бюджету	Затвердження бюджету		Публікація громадського бюджету	
Виконання бюджету	Підготовка додаткової бюджетної документації, проміжних звітів про виконання		Внутрішній контроль використання публічних коштів		Відкритість державних контрактів та закупівель в приватному секторі;
Звіт про виконання	Звіт про виконання бюджету; Звіт про фіскальні ризики;	Парламентський контроль за результатами виконання	Звіт про результати виконання вищої аудиторської установи		Звітність про використання державних коштів в приватному секторі.

Джерело: складено автором за даними [14].

Додаток К

Система побудови прогнозу лінійної моделі за методом Брауна-Маєра

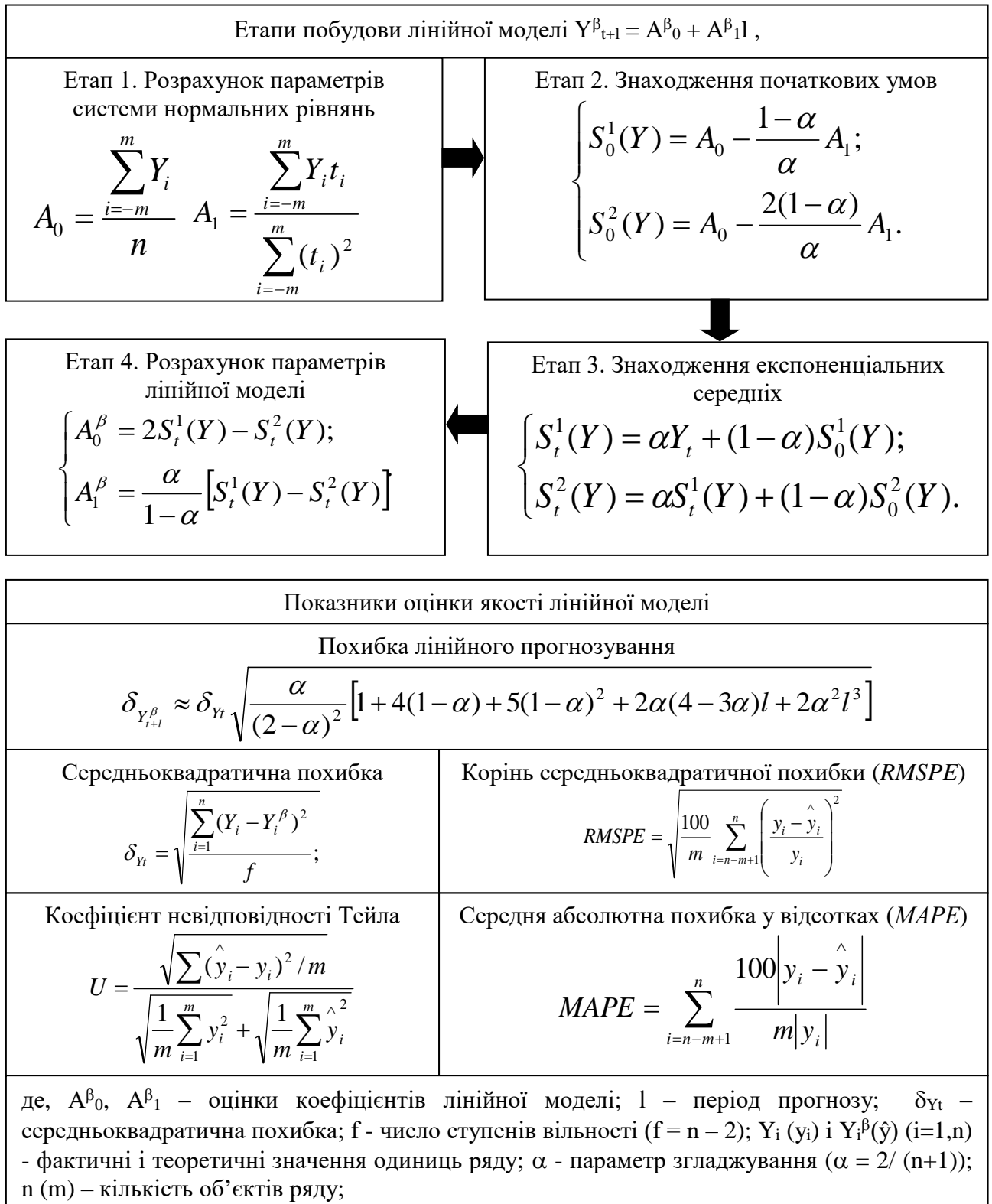

Рисунок К. 1 – Система прогнозування за методом Брауна-Маєра

Джерело: складено автором.

Додаток Л

Модель оцінки рівня фінансової децентралізації

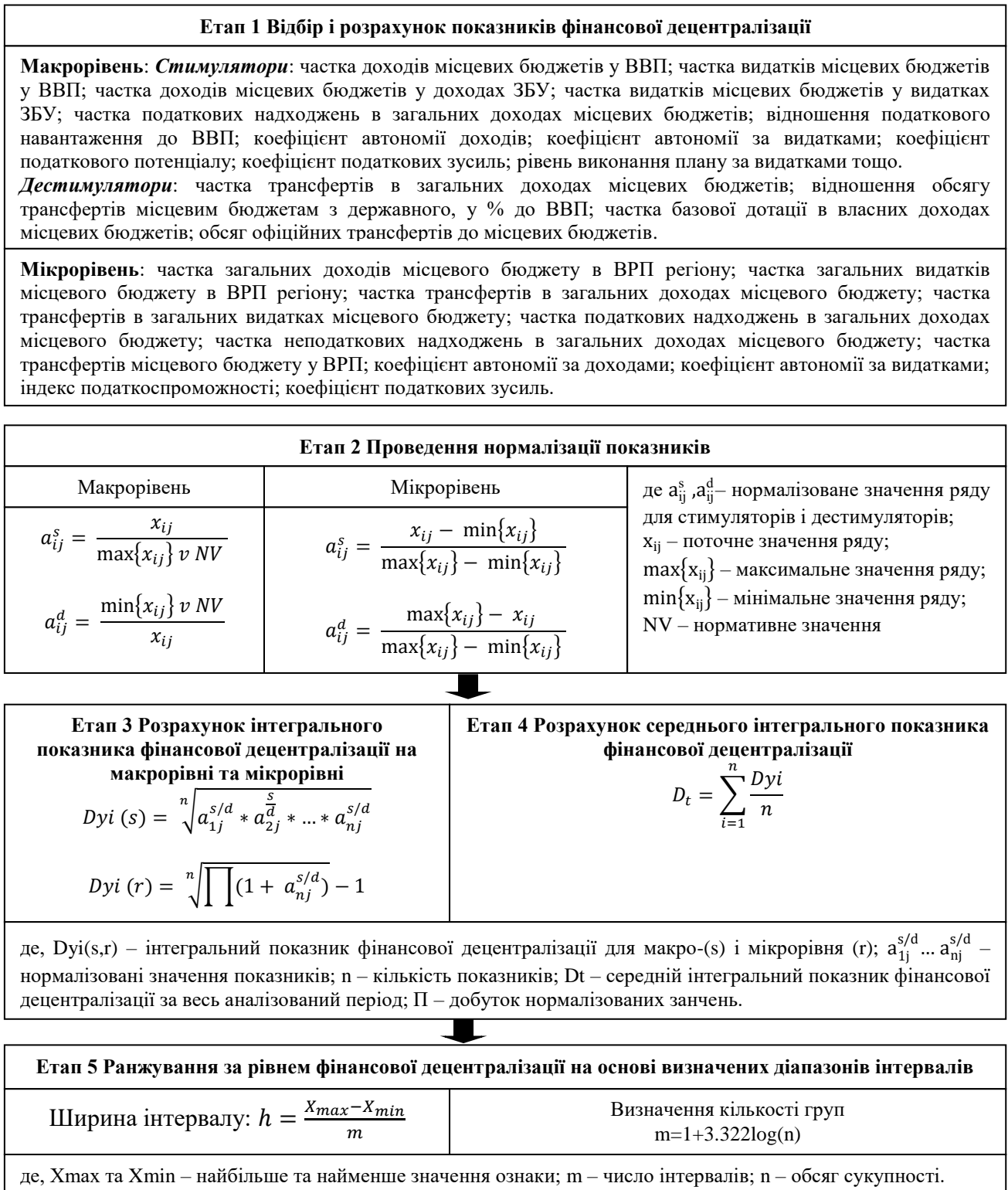

Рисунок Л. 1 – Модель оцінки рівня фінансової децентралізації

Джерело: складено автором.

Додаток М

Система показників оцінки фінансової децентралізації місцевих бюджетів

Таблиця М.1 – Система показників оцінки фінансової децентралізації на макрорівні

№	Показник	Формула	Нормативне значення
Стимулятори			
1	Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП	$K_d/vvp = \text{Доходи місцевих бюджетів}/\text{ВВП}$	>15%
2	Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП	$K_v/vvp = \text{Видатки місцевих бюджетів}/\text{ВВП}$	>15%
3	Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України	$K_{dm}/dz = \text{Доходи місцевих бюджетів}/\text{Доходи зведеного бюджету}$	>20%
4	Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету України	$K_{vm}/vz = \text{Видатки місцевих бюджетів}/\text{Видатки зведеного бюджету}$	збільш
5	Коефіцієнт фінансової децентралізації за витратами зведеного бюджету	$K_{fd} = \text{Витрати місцевих бюджетів}/\text{Доходи зведеного бюджету}$	>20%
6	Частка податкових надходжень в загальних доходах місцевих бюджетів	$K_{pn}/dz = \text{Податкові надходження}/\text{Доходи загальні}$	35-40%
7	Відношення податкового навантаження до ВВП	$K_{pn} = \text{Фактичні податкові надходження}/\text{ВВП}$	≤25%
8	Частка неподаткових надходжень в загальних доходах місцевих бюджетів	$K_{nn}/dz = \text{Неподаткові надходження}/\text{Загальні доходи}$	збільш
9	Рівень виконання плану за доходами місцевих бюджетів	$K_{vpd} = \text{Планові доходи}/\text{Фактичні доходи}$	≥98 %
10	Рівень виконання плану за видатками місцевих бюджетів	$K_{vvp} = \text{Планові видатки}/\text{Фактичні видатки}$	≥ 98 %
11	Коефіцієнт автономії доходів	$K_{avtd} = \text{Доходи місцевих бюджетів} - \text{Трансферти у доходах} / \text{Доходи місцевих бюджетів}$	> 50%
12	Коефіцієнт автономії за видатками	$K_{avtv} = \text{Доходи місцевих бюджетів} - \text{Трансферти у доходах} / \text{Видатки}$	40-60%
13	Коефіцієнт податкового потенціалу	$K_{pp} = (\text{Податкові надходження місцевих бюджетів}/\text{населення України}) / (\text{Податкові надходження ЗБ}/\text{Населення України})$	Збільш
14	Коефіцієнт податкових зусиль	$K_{pz} = \text{Доходи місцевих бюджетів на душу населення} / \text{Середні доходи по зведеному бюджету на душу населення}$	збільш

Продовження таблиці М.1

№	Показник	Формула	Нормативне значення
Дестимулятори			
15	Частка трансфертів в загальних доходах місцевих бюджетів	$K_{тр/д} = \frac{\text{Трансферти в доходах}}{\text{Загальні доходи місцевих бюджетів}}$	<45%
16	Відношення обсягу трансфертів місцевим бюджетам з державного, у % до ВВП	$K_{т/ввп} = \frac{\text{Загальні трансферти місцевим бюджетам}}{\text{ВВП}}$	≤15%
17	Частка базової дотації в власних доходах місцевих бюджетів	$K_{бд} = \frac{\text{Базова дотація}}{\text{Загальні доходи місцевих бюджетів}}$	20-30%
18	Обсяг офіційних трансфертів до місцевих бюджетів	-	зменш

Джерело: складено автором.

Таблиця М.2 – Система показників оцінки фінансової децентралізації на мікрорівні

№	Показник	Розрахунок	Нормативне значення
Стимулятори			
1	Частка загальних доходів місцевого бюджету в ВРП регіону	$K_{д/врп} = \frac{\text{Загальні доходи місцевого бюджету}}{\text{ВРП регіону}}$	збільш
2	Частка загальних видатків місцевого бюджету в ВРП регіону	$K_{в/врп} = \frac{\text{Загальні видатки місцевого бюджету}}{\text{ВРП регіону}}$	збільш
3	Частка податкових надходжень в загальних доходах місцевого бюджету	$K_{пн/зд} = \frac{\text{Податкові надходження}}{\text{Загальні доходи}}$	35-40%
4	Частка неподаткових надходжень в загальних доходах	$K_{нп/зд} = \frac{\text{Неподаткові надходження}}{\text{Загальні доходи}}$	збільш
5	Коефіцієнт автономії за доходами	$K_{автд} = \frac{\text{Загальні доходи} - \text{Трансферти у доходах}}{\text{Загальні доходи}}$	Більше 50%
6	Коефіцієнт автономії за видатками	$K_{автв} = \frac{\text{Загальні доходи} - \text{Трансферти у доходах}}{\text{Загальні видатки}}$	40-60%
7	Індекс податкоспроможності	$I_{пп} = \frac{\text{ПДФО на 1 жителя адмін. одиниці}}{\text{ПДФО середнє по Україні на 1 жителя}}$	збільш
8	Коефіцієнт податкових зусиль	$K_{пз} = \frac{\text{Податкові надходження на душу населення}}{\text{Податкові надходження по аналогічним бюджетам на душу населення}}$	збільш

Продовження таблиці М.2

№	Показник	Формула	Нормативне значення
8	Коефіцієнт податкових зусиль	$K_{пз} = \frac{\text{Податкові надходження на душу населення}}{\text{Податкові надходження по аналогічним бюджетам на душу населення}}$	збільш
<i>Дестимулятори</i>			
9	Частка трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету	$K_{т/зд} = \frac{\text{Трансферти}}{\text{Загальні доходи}}$	<45%
10	Частка трансфертів місцевого бюджету у ВРП	$K_{т/врп} = \frac{\text{Загальні трансферти}}{\text{ВРП}}$	зменш

Джерело: складено автором.

Додаток Н

Показники оцінки фінансової децентралізації в Україні на макрорівні

Таблиця Н.1 – Показники оцінки фінансової децентралізації в Україні на макрорівні за 2015–2020 рр.

Показник		Рік					
		2015	2016	2017	2018	2019	2020
Стимулятор	Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП	0,149	0,154	0,168	0,158	0,141	0,112
	Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП	0,142	0,147	0,166	0,160	0,142	0,114
	Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України	0,185	0,218	0,226	0,222	0,233	0,226
	Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету України	0,407	0,414	0,464	0,451	0,406	0,293
	Коефіцієнт фінансової децентралізації за витратами зведеного бюджету	0,425	0,442	0,482	0,476	0,433	0,340
	Частка податкових надходжень в загальних доходах місцевих бюджетів	0,334	0,401	0,400	0,413	0,483	0,606
	Відношення податкового навантаження до ВВП	0,257	0,273	0,278	0,277	0,269	0,271
	Частка неподаткових надходжень в загальних доходах місцевих бюджетів	0,068	0,060	0,052	0,050	0,047	0,046
	Рівень виконання плану за доходами місцевих бюджетів	1,036	1,043	1,008	0,996	0,984	0,982
	Рівень виконання плану за видатками місцевих бюджетів	0,939	0,932	0,928	0,932	0,927	0,915
	Коефіцієнт автономії доходів	0,409	0,466	0,457	0,468	0,536	0,660
	Коефіцієнт автономії за видатками	0,430	0,487	0,463	0,462	0,530	0,651
	Коефіцієнт податкових зусиль	0,185	0,218	0,226	0,222	0,233	0,226
Дестимулятор	Частка трансфертів в загальних доходах місцевих бюджетів	0,591	0,534	0,543	0,532	0,464	0,340
	Відношення обсягу трансфертів місцевим бюджетам з державного до ВВП	0,090	0,084	0,093	0,086	0,068	0,041
	Частка базової дотації в власних доходах місцевих бюджетів	0,044	0,028	0,025	0,031	0,035	0,043
	Обсяг офіційних трансфертів до місцевих бюджетів, млрд. грн.	174,0	195,4	272,6	298,9	260,3	160,2

Джерело: складено автором.

Додаток П

Проміжні дані для розрахунку параметрів лінійної моделі за методом Брауна-Маєра

Таблиця П.1 – Проміжні дані для розрахунку параметрів лінійної моделі за методом Брауна-Маєра

Рік	Витрати соціального розвитку	t	y*t	t ²	y ²	RMSPE	MAPE
2003	21167,3	-9	-190505,8	81	448055097,3	0,25	2,78
2004	24929,5	-8	-199436,2	64	621481166,9	1,22	6,14
2005	34573,7	-7	-242016,1	49	1195342391,2	1,25	6,20
2006	45253,7	-6	-271522,3	36	2047899535,9	1,16	5,97
2007	72577,4	-5	-362887,2	25	5267485297,6	0,34	3,22
2008	93869,4	-4	-375477,7	16	8811470248,0	0,20	2,45
2009	104249,1	-3	-312747,4	9	10867883921,2	0,25	2,76
2010	128588,3	-2	-257176,5	4	16534941751,3	0,14	2,08
2011	146577,5	-1	-146577,5	1	21484977104,6	0,12	1,93
2012	176616,8	0	0,0	0	31193485009,4	0,06	1,31
2013	188349,7	1	188349,7	1	35475598442,8	0,07	1,49
2014	184432,7	2	368865,4	4	34015412109,2	0,17	2,26
2015	225806,6	3	677419,8	9	50988615239,1	0,06	1,34
2016	275953,6	4	1103814,5	16	76150397591,2	0,01	0,50
2017	380008,6	5	1900042,9	25	144406525937,3	0,02	0,85
2018	423325,9	6	2539955,6	36	179204849354,7	0,04	1,06
2019	401661,4	7	2811629,7	49	161331863744,3	0,01	0,53
2020	296176,0	8	2369408,1	64	87720230157,0	0,09	1,65
RMSPE – середньоквадратична похибка; MAPE – середня абсолютна похибка.							

Джерело: складено автором.

Додаток Р

Система показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Таблиця Р.1 – Система показників фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Група	Показник	Розрахунок	Нормативне значення
Фінансова стійкість за доходами	Показник бюджетного покриття	$Пбк = \frac{\text{Загальні доходи}}{\text{Загальні видатки}}$	≥ 1
	Коефіцієнт автономії за доходами [179]	$Кад = \frac{\text{Загальні доходи-Трансферти у доходах}}{\text{Загальні доходи}}$	$\geq 0,5$
	Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами [179]	$Кзmv = \frac{\text{Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів}}{\text{Видатки соціального спрямування}}$	збільшення
	Показник бюджетної результативності ОТГ	$Пбр = \frac{\text{Загальні доходи бюджету}}{\text{Чисельність населення}}$	збільшення
	Частка неподаткових надходжень у власних доходах	$Кнн/вд = \frac{\text{Неподаткові надходження}}{\text{Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів}}$	збільшення
Податкова самостійність	Частка місцевих податків і зборів у доходах [188]	$Чмп = \frac{\text{Місцеві податки і збори}}{\text{Загальні доходи}}$	збільшення
	Коефіцієнт податкової самостійності [188]	$Кпс = \frac{\text{Податкові надходження}}{\text{Загальні доходи}}$	збільшення
	Індекс податкоспроможності	$Іпс = \frac{\text{ПДФО на 1 жителя території}}{\text{ПДФО середнє по Україні}}$	збільшення
Фінансова стійкість за видатками	Коефіцієнт фінансової залежності [188]	$Кфз = \frac{\text{Загальні видатки}}{\text{Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів}}$	зменшення
	Показник бюджетної забезпеченості населення	$Пбз = \frac{\text{Загальні видатки}}{\text{Чисельність населення}}$	збільшення
	Коефіцієнт автономії за видатками [166]	$Кав = \frac{\text{Загальні доходи-Трансферти у доходах}}{\text{Загальні видатки}}$	40-60%
	Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету	$Ксс = \frac{\text{Видатки соціального спрямування}}{\text{Загальні видатки}}$	збільшення

Продовження таблиці Р.1

Група	Показник	Розрахунок	Нормативне значення
	Показник капітальних видатків на одного жителя	$Пквж = \frac{\text{Капітальні видатки}}{\text{Чисельність населення}}$	збільшення
	Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах	$Квау = \frac{\text{Видатки на утримання апарату управління}}{\text{Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів}}$	зменшення
Фінансова стійкість за трансфертами	Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами [188]	$Ктзд = \frac{\text{Трансферти у доходах}}{\text{Загальні доходи}}$	зменшення
	Частка дотацій в доходах місцевих бюджетів	$Чд = \frac{\text{Дотації в доходах}}{\text{Загальні доходи}}$	$\leq 0,2$
	Частка субвенцій в доходах місцевих бюджетів	$Чс = \frac{\text{Субвенції в доходах}}{\text{Загальні доходи}}$	зменшення
	Трансферти на душу населення	$Тдш = \frac{\text{Трансферти у доходах}}{\text{Чисельність населення}}$	зменшення
Фінансова стійкість за боргом/дефіцитом	Коефіцієнт загального боргу [188]	$Кзб = \frac{\text{Обсяг позик}}{\text{Податкові надходження} + \text{Неподаткові надходження}}$	зменшення
	Граничний розмір боргу [179]	$Бг = \frac{\text{Місцевий борг}}{\text{Загальні доходи} - \text{Трансферти}}$	зменшення
	Коефіцієнт обслуговування боргу [188]	$Коб = \frac{\text{Плата за обслуговування боргу}}{\text{Загальні доходи}}$	зменшення
	Частка дефіциту в доходах місцевого бюджету без урахування фінансової допомоги [188]	$Чд = \frac{\text{Дефіцит}}{\text{Загальні доходи} - \text{Трансферти}}$	зменшення
	Коефіцієнт покриття дефіциту місцевого бюджету за рахунок муніципальних позик	$Кпд = \frac{\text{Обсяг позик}}{\text{Дефіцит}}$	зменшення
	Коефіцієнт вартості використання залучених коштів	$Квзк = \frac{\text{Видатки на обслуговування боргу}}{\text{Обсяг позик}}$	зменшення
	Коефіцієнт фінансової незалежності бюджету від залучених джерел фінансування	$Кфн = \frac{\text{Власні доходи}}{\text{Обсяг позик}}$	збільшення
	Коефіцієнт фінансування видатків за рахунок залучених коштів	$Кфз = \frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Видатки}}$	зменшення

Додаток С

Модель оцінки рівня фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Рисунок С.1 – Модель оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Джерело: складено автором.

Додаток Т

Система показників оцінки фінансового забезпечення ОТГ Сумської області за 2018-2020 рр.

Таблиця Т.1 – Система показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 2018 рік

№	ОТГ	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
1	Чернечинська	1,16	0,69	1,46	13,0	0,02	0,15	0,68	1,79	1,25	11,3	0,80	0,55	2,0	0,56	0,31	0,04	0,27	4,0
2	Комишанська	1,19	0,72	1,52	14,9	0,03	0,19	0,69	4,01	1,17	12,5	0,86	0,56	1,4	0,52	0,28	0,02	0,26	4,2
3	Миколаївська сільська	0,99	0,65	1,24	7,8	0,04	0,30	0,63	2,00	1,55	7,8	0,65	0,52	1,3	0,63	0,35	0,04	0,31	2,7
4	Миколаївська селищна	0,95	0,57	0,89	8,8	0,02	0,37	0,56	1,84	1,84	9,3	0,54	0,61	1,2	0,84	0,43	0,11	0,33	3,8
5	Бочечківська	1,08	0,60	1,28	10,0	0,06	0,34	0,56	2,17	1,53	9,3	0,65	0,51	1,6	0,67	0,40	0,04	0,36	4,0
6	Березівська	1,05	0,49	0,89	11,8	0,05	0,46	0,46	1,43	1,93	11,3	0,52	0,58	1,8	1,07	0,51	0,13	0,40	6,0
7	Дубов'язівська	1,06	0,60	1,43	9,0	0,01	0,39	0,59	1,99	1,57	8,5	0,64	0,45	1,1	0,75	0,40	0,06	0,34	3,6
8	Дружбівська	0,95	0,55	0,93	8,4	0,14	0,33	0,47	1,55	1,92	8,8	0,52	0,56	1,3	0,80	0,45	0,07	0,38	3,8
9	Андріяшівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Боромлянська	0,98	0,53	0,94	9,1	0,03	0,44	0,51	1,50	1,92	9,3	0,52	0,55	1,5	0,87	0,47	0,07	0,40	4,3
11	Хотінська	0,89	0,56	0,89	8,5	0,08	0,33	0,51	1,75	1,99	9,5	0,50	0,57	1,4	0,88	0,44	0,10	0,36	3,7
12	Тростянецька	1,01	0,58	0,79	8,7	0,10	0,25	0,52	1,88	1,69	8,6	0,59	0,75	1,1	0,59	0,42	0,04	0,38	3,6
13	Краснопільська	1,01	0,54	0,88	7,6	0,05	0,41	0,51	1,28	1,84	7,6	0,54	0,62	0,9	0,98	0,46	0,09	0,39	3,5
14	Степанівська	1,09	0,65	1,12	7,4	0,03	0,43	0,61	1,58	1,42	6,9	0,71	0,63	0,6	0,71	0,35	0,03	0,33	2,6
15	Шалигинська	0,99	0,57	1,14	7,9	0,04	0,38	0,54	1,56	1,76	7,9	0,57	0,50	0,9	0,91	0,43	0,08	0,35	3,4
16	Бездрицька	1,13	0,50	0,87	10,2	0,08	0,22	0,46	0,82	1,78	9,1	0,56	0,64	1,5	0,78	0,50	0,23	0,33	5,1
17	Зноб-Новгородська	0,96	0,43	0,71	9,7	0,05	0,55	0,40	0,98	2,43	10,2	0,41	0,58	1,4	1,29	0,57	0,18	0,43	5,6
18	Миропільська	1,07	0,50	0,91	10,8	0,05	0,51	0,47	1,43	1,87	10,1	0,54	0,59	1,8	0,93	0,50	0,21	0,34	5,4

Продовження таблиці Т.1

19	Новослобідська	1,05	0,51	1,13	9,8	0,00	0,55	0,48	1,27	1,85	9,3	0,54	0,48	1,3	0,98	0,49	0,14	0,37	4,8
20	Недригайлівська	0,92	0,58	0,94	8,3	0,05	0,25	0,55	1,72	1,87	9,0	0,53	0,57	1,1	1,07	0,42	0,03	0,39	3,5
21	Буринська	0,97	0,53	0,77	7,9	0,05	0,33	0,49	1,38	1,96	8,1	0,51	0,66	0,1	1,41	0,47	0,04	0,44	3,7
22	Вільшанська	1,00	0,56	1,15	8,2	0,03	0,47	0,55	1,37	1,77	8,1	0,56	0,49	1,0	0,87	0,44	0,07	0,38	3,6
23	Кролевецька	1,02	0,53	0,88	6,5	0,09	0,32	0,48	1,12	1,85	6,4	0,54	0,62	0,5	0,94	0,47	0,13	0,39	3,1
24	Коровинська	1,07	0,47	0,96	7,9	0,17	0,47	0,39	0,93	1,99	7,4	0,50	0,52	1,3	0,98	0,53	0,15	0,41	4,2
25	Шосткинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Верхньосироватська	1,14	0,35	0,75	8,4	0,05	0,41	0,33	0,69	2,49	7,4	0,40	0,54	1,6	1,08	0,65	0,28	0,44	5,4
27	Нижньосироватська	1,06	0,37	0,67	7,3	0,12	0,48	0,33	0,73	2,54	6,9	0,39	0,59	0,8	1,10	0,63	0,32	0,39	4,6
28	Кириківська	0,98	0,39	0,61	7,7	0,05	0,47	0,37	0,93	2,60	7,9	0,38	0,63	0,6	1,39	0,61	0,26	0,41	4,7
29	Грунська	0,96	0,37	0,51	7,5	0,11	0,46	0,33	0,79	2,83	7,8	0,35	0,69	0,6	1,56	0,63	0,28	0,42	4,7
30	Чупахівська	1,12	0,30	0,51	7,3	0,06	0,43	0,29	0,72	2,92	6,5	0,34	0,67	0,6	1,55	0,70	0,31	0,47	5,0

де, X1 - Показник бюджетного покриття; X2 - Коефіцієнт автономії за доходами; X3 - Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами; X4 - Показник бюджетної результативності ОТГ, тис. грн.; X5 - Частка неподаткових надходжень в загальних доходах; X6 - Частка місцевих податків і зборів у доходах; X7 - Коефіцієнт податкової самостійності; X8 - Індекс податкоспроможності; X9 - Коефіцієнт фінансової залежності; X10 - Показник бюджетної забезпеченості населення, тис. грн.; X11 - Коефіцієнт автономії за видатками; X12 - Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету; X13 - Показник капітальних видатків на одного жителя, тис. грн.; X14 - Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах; X15 - Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами; X16 - Частка дотацій в доходах місцевих бюджетів; X17 - Частка субвенцій в доходах місцевих бюджетів; X18 - Трансферти на душу населення, тис. грн.

Джерело: складено автором.

Таблиця Т.2 – Система показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 2019 рік

№	ОТГ	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
1	Чернечинська	0,91	0,74	1,24	13,4	0,03	0,16	0,72	1,66	1,49	14,7	0,67	0,54	3,0	0,63	0,26	0,01	0,25	3,6
2	Комишанська	1,01	0,72	1,53	17,8	0,03	0,18	0,70	4,25	1,38	17,7	0,73	0,47	2,2	0,54	0,28	0,01	0,27	4,9
3	Миколаївська сільська	0,97	0,70	1,39	9,1	0,04	0,25	0,67	2,24	1,46	9,3	0,68	0,49	1,6	0,61	0,30	0,02	0,28	2,7
4	Миколаївська селищна	0,95	0,59	0,96	8,7	0,03	0,44	0,57	1,36	1,78	9,2	0,56	0,59	1,0	0,97	0,41	0,03	0,38	3,6
5	Бочечківська	1,00	0,65	1,29	10,7	0,07	0,34	0,60	1,92	1,53	10,7	0,65	0,51	1,2	0,73	0,35	0,02	0,33	3,7
6	Березівська	1,08	0,61	1,17	14,1	0,07	0,56	0,56	1,33	1,51	13,0	0,66	0,57	2,5	0,80	0,39	0,09	0,33	5,5
7	Дубов'язівська	1,01	0,67	1,34	9,4	0,02	0,40	0,66	1,88	1,47	9,4	0,68	0,51	0,8	0,78	0,33	0,03	0,30	3,1
8	Дружбівська	1,06	0,64	1,24	9,5	0,05	0,32	0,60	1,85	1,49	9,0	0,67	0,54	1,2	0,70	0,36	0,04	0,32	3,5
9	Андріяшівська	1,05	0,60	1,05	10,1	0,03	0,41	0,59	1,50	1,58	9,6	0,63	0,61	0,8	0,91	0,40	0,06	0,35	4,0
10	Боромлянська	1,00	0,57	0,97	10,1	0,04	0,42	0,54	1,54	1,76	10,2	0,57	0,58	1,7	0,85	0,43	0,03	0,40	4,3
11	Хотінська	0,97	0,59	0,88	9,4	0,06	0,32	0,55	1,74	1,75	9,7	0,57	0,65	1,8	0,86	0,41	0,03	0,38	3,9
12	Тростянецька	1,00	0,59	0,84	9,4	0,07	0,24	0,55	1,83	1,68	9,4	0,59	0,70	1,7	0,61	0,41	0,27	0,28	3,8
13	Краснопільська	1,03	0,57	0,92	9,4	0,04	0,33	0,55	1,55	1,70	9,1	0,59	0,64	1,2	0,91	0,43	0,04	0,39	4,0
14	Степанівська	0,96	0,71	1,14	8,2	0,04	0,36	0,68	1,82	1,46	8,5	0,69	0,60	1,1	0,71	0,29	0,01	0,28	2,3
15	Шалигинська	1,07	0,67	1,52	9,4	0,02	0,46	0,64	1,55	1,39	8,8	0,72	0,47	0,9	0,74	0,33	0,03	0,29	3,1
16	Бездрицька	1,05	0,58	1,03	11,0	0,09	0,27	0,52	1,00	1,65	10,5	0,60	0,59	2,0	0,74	0,42	0,19	0,30	4,7
17	Зноб-Новгородська	0,97	0,49	0,78	11,0	0,05	0,59	0,46	0,89	2,13	11,4	0,47	0,60	1,7	1,13	0,51	0,11	0,44	5,7
18	Миропільська	0,93	0,49	0,81	9,8	0,05	0,62	0,46	0,77	2,19	10,5	0,46	0,57	1,7	1,18	0,51	0,21	0,39	5,0
19	Новослобідська	0,99	0,57	1,10	10,1	0,03	0,57	0,53	1,15	1,76	10,2	0,57	0,51	1,7	0,94	0,43	0,04	0,40	4,3
20	Недригайлівська	0,98	0,61	0,94	8,6	0,06	0,28	0,58	1,46	1,66	8,7	0,60	0,64	0,8	1,08	0,39	0,02	0,37	3,3
21	Буринська	1,00	0,59	0,89	8,5	0,06	0,39	0,54	1,28	1,69	8,5	0,59	0,66	0,7	1,00	0,41	0,03	0,38	3,5
22	Вільшанська	0,95	0,64	1,09	7,9	0,03	0,45	0,62	1,30	1,85	9,4	0,61	0,50	0,7	0,76	0,36	0,04	0,32	2,9
23	Кролевецька	1,01	0,58	0,92	7,3	0,08	0,29	0,53	1,22	1,71	7,3	0,59	0,63	0,7	0,90	0,42	0,08	0,37	3,1
24	Коровинська	1,03	0,51	0,94	7,5	0,06	0,46	0,48	0,85	1,91	7,2	0,52	0,55	0,9	1,07	0,49	0,08	0,41	3,7

Продовження таблиці Т.2

№	ОТГ	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
25	Шосткинська																		
26	Верхньосироватська	1,07	0,38	0,70	8,8	0,08	0,45	0,35	0,64	2,49	8,3	0,40	0,58	0,9	1,22	0,62	0,26	0,46	5,5
27	Нижньосироватська	0,99	0,39	0,63	8,2	0,10	0,47	0,35	0,75	2,61	8,3	0,38	0,61	1,6	1,13	0,61	0,30	0,41	5,0
28	Кириківська	1,02	0,43	0,70	7,7	0,05	0,48	0,41	0,82	2,28	7,5	0,44	0,62	0,6	1,32	0,57	0,23	0,41	4,4
29	Грунська	0,99	0,39	0,57	7,6	0,15	0,45	0,33	0,66	2,60	7,7	0,39	0,67	0,6	1,63	0,61	0,27	0,42	4,7
30	Чупахівська	0,94	0,38	0,64	6,7	0,08	0,36	0,35	0,75	2,84	7,2	0,35	0,56	1,3	1,50	0,62	0,34	0,38	4,2
де, X1 - Показник бюджетного покриття; X2 - Коефіцієнт автономії за доходами; X3 - Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами; X4 - Показник бюджетної результативності ОТГ, тис. грн.; X5 - Частка неподаткових надходжень в загальних доходах; X6 - Частка місцевих податків і зборів у доходах; X7 - Коефіцієнт податкової самостійності; X8 - Індекс податкоспроможності; X9 - Коефіцієнт фінансової залежності; X10 - Показник бюджетної забезпеченості населення, тис. грн.; X11 - Коефіцієнт автономії за видатками; X12 - Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету; X13 - Показник капітальних видатків на одного жителя, тис. грн.; X14 - Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах; X15 - Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами; X16 - Частка дотацій в доходах місцевих бюджетів; X17 - Частка субвенцій в доходах місцевих бюджетів; X18 - Трансферти на душу населення, тис. грн.																			

Джерело: складено автором.

Таблиця Т.3 – Система показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 9 місяців 2020 року

№	ОТГ	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
1	Чернечинська	1,06	0,73	1,69	11,4	0,03	0,14	0,71	1,51	1,02	8,5	0,77	0,58	1,3	0,77	0,27	0,00	0,27	3,1
2	Комишанська	1,06	0,76	1,49	14,7	0,03	0,13	0,73	3,53	1,25	13,9	0,80	0,54	1,0	0,60	0,24	0,00	0,24	3,6
3	Миколаївська сільська	1,06	0,79	1,47	10,8	0,07	0,17	0,73	2,77	1,21	10,2	0,83	0,57	1,0	0,64	0,21	0,01	0,21	2,3
4	Миколаївська селищна	1,08	0,69	1,15	7,5	0,02	0,34	0,67	1,12	1,35	7,0	0,74	0,64	0,1	0,98	0,31	0,02	0,29	2,4
5	Бочечківська	1,06	0,70	1,34	9,5	0,05	0,22	0,66	1,51	1,34	8,9	0,75	0,55	1,0	0,78	0,30	0,01	0,29	2,8
6	Березівська	0,97	0,64	1,26	12,9	0,05	0,32	0,60	1,12	1,17	9,7	0,62	0,68	2,7	0,93	0,36	0,06	0,32	4,7
7	Дубов'язівська	1,02	0,75	1,46	7,8	0,02	0,29	0,74	1,62	1,31	7,6	0,76	0,53	0,2	0,86	0,25	0,01	0,24	2,0
8	Дружбівська	1,00	0,74	1,29	8,0	0,03	0,19	0,72	1,84	1,34	8,0	0,75	0,58	1,3	0,74	0,26	0,02	0,24	2,0
9	Андріяшівська	1,20	0,68	1,41	10,2	0,04	0,29	0,65	1,50	1,23	8,5	0,81	0,58	0,5	0,82	0,32	0,05	0,29	3,3
10	Боромлянська	0,99	0,64	1,06	8,7	0,09	0,26	0,58	1,23	1,58	8,8	0,63	0,59	1,5	0,88	0,36	0,01	0,35	3,2
11	Хотінська	1,06	0,63	1,00	8,4	0,05	0,19	0,60	1,56	1,49	7,9	0,67	0,67	0,9	0,98	0,37	0,01	0,36	3,1
12	Гростянецька	1,03	0,69	1,04	7,9	0,06	0,15	0,63	1,61	1,41	7,7	0,71	0,68	1,3	0,65	0,31	0,00	0,31	2,5
13	Краснопільська	1,08	0,67	1,01	8,3	0,03	0,21	0,65	1,49	1,38	7,6	0,73	0,72	0,7	0,92	0,33	0,01	0,32	2,7
14	Степанівська	1,06	0,78	1,62	7,4	0,05	0,25	0,73	1,58	0,94	5,5	0,83	0,65	0,4	0,78	0,22	0,01	0,21	1,6
15	Шалигинська	0,96	0,71	1,42	8,7	0,03	0,29	0,67	1,42	1,48	9,0	0,68	0,48	1,3	0,85	0,29	0,01	0,29	2,5
16	Бездрицька	1,16	0,62	1,07	9,6	0,12	0,14	0,54	0,81	1,40	8,3	0,71	0,67	0,8	0,87	0,38	0,17	0,29	3,7
17	Зноб-Новгородська	1,05	0,58	0,90	8,7	0,06	0,31	0,55	0,78	1,64	8,2	0,61	0,68	0,4	1,22	0,42	0,15	0,34	3,6
18	Миропільська	1,03	0,61	0,93	7,8	0,02	0,32	0,60	0,93	1,59	7,6	0,63	0,68	0,7	1,14	0,39	0,03	0,36	3,0
19	Новослобідська	1,03	0,65	1,15	8,3	0,03	0,38	0,62	0,90	1,48	8,1	0,67	0,59	0,4	1,07	0,35	0,06	0,31	2,9
20	Недригайлівська	1,09	0,64	1,02	7,8	0,04	0,17	0,61	1,30	1,44	7,2	0,69	0,68	0,1	1,14	0,36	0,01	0,35	2,9
21	Буринська	1,07	0,64	0,97	8,4	0,06	0,28	0,59	1,10	1,47	7,8	0,68	0,70	0,9	0,94	0,36	0,04	0,34	3,0
22	Вільшанська	1,06	0,68	1,26	7,4	0,09	0,30	0,62	1,06	1,39	7,0	0,72	0,57	0,9	0,89	0,32	0,05	0,29	2,3
23	Кролевецька	1,09	0,61	1,20	6,9	0,06	0,18	0,57	1,09	1,14	4,8	0,67	0,73	0,3	0,99	0,39	0,13	0,32	2,7

Продовження таблиці Т.3

№	ОТГ	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
24	Коровинська	1,06	0,55	1,00	6,7	0,09	0,22	0,50	0,78	1,72	6,3	0,58	0,58	0,8	1,14	0,45	0,22	0,33	3,0
25	Шосткинська	1,01	0,61	0,98	5,2	0,05	0,13	0,58	0,98	1,25	4,0	0,62	0,81	0,6	0,96	0,39	0,12	0,32	2,0
26	Верхньосироватська	1,26	0,49	0,87	7,1	0,02	0,19	0,48	0,77	1,63	5,6	0,61	0,71	0,1	1,18	0,51	0,30	0,34	3,6
27	Нижньосироватська	1,05	0,47	0,70	6,4	0,06	0,21	0,45	0,68	2,01	6,1	0,50	0,72	0,6	1,23	0,53	0,32	0,34	3,3
28	Кириківська	1,08	0,49	0,72	6,3	0,03	0,22	0,47	0,71	1,91	5,8	0,52	0,72	0,2	1,36	0,51	0,25	0,36	3,2
29	Грунська	1,05	0,42	0,62	7,0	0,11	0,16	0,37	0,62	2,27	6,7	0,44	0,71	0,5	1,67	0,58	0,27	0,43	4,1
30	Чупахівська	1,06	0,46	0,77	5,7	0,05	0,15	0,44	0,75	2,05	5,4	0,49	0,64	0,3	1,40	0,54	0,36	0,33	3,1
31	Білопільська	1,03	0,57	0,85	4,2	0,05	0,17	0,54	0,66	1,70	4,1	0,59	0,69	0,2	1,17	0,43	0,08	0,38	1,8
32	Конотопська	1,07	0,73	1,02	4,3	0,05	0,15	0,69	1,02	1,29	4,1	0,78	0,76	0,3	0,77	0,27	0,01	0,26	1,2
33	Липоводолинська	1,11	0,68	1,19	6,3	0,03	0,17	0,66	1,31	1,32	5,7	0,76	0,64	0,2	0,94	0,32	0,01	0,30	2,0
34	Охтирська	1,11	0,68	1,03	5,0	0,05	0,12	0,63	1,11	1,32	4,5	0,76	0,74	0,5	0,74	0,32	0,01	0,31	1,6
35	Сумська	1,04	0,76	1,37	6,8	0,05	0,17	0,72	1,57	1,26	6,5	0,79	0,58	1,0	0,58	0,24	0,00	0,24	1,6

де, X1 - Показник бюджетного покриття; X2 - Коефіцієнт автономії за доходами; X3 - Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами; X4 - Показник бюджетної результативності ОТГ, тис. грн.; X5 - Частка неподаткових надходжень в загальних доходах; X6 - Частка місцевих податків і зборів у доходах; X7 - Коефіцієнт податкової самостійності; X8 - Індекс податкоспроможності; X9 - Коефіцієнт фінансової залежності; X10 - Показник бюджетної забезпеченості населення, тис. грн.; X11 - Коефіцієнт автономії за видатками; X12 - Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету; X13 - Показник капітальних видатків на одного жителя, тис. грн.; X14 - Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах; X15 - Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами; X16 - Частка дотацій в доходах місцевих бюджетів; X17 - Частка субвенцій в доходах місцевих бюджетів; X18 - Трансферти на душу населення, тис. грн.

Джерело: складено автором.

Додаток У

Кореляційна матриця показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Таблиця У.1 – Кореляційна матриця показників оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 9 місяців 2020 р.

Показник	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ																	
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18
X1	1,00	-0,20	-0,13	-0,07	0,03	-0,23	-0,19	-0,11	-0,01	-0,18	0,14	0,24	-0,50	0,08	0,20	0,28	0,05	0,12
X2	-0,20	1,00	0,86	0,37	-0,28	0,07	0,99	0,71	-0,86	0,37	0,94	-0,47	0,26	-0,91	-1,00	-0,89	-0,84	-0,54
X3	-0,13	0,86	1,00	0,56	-0,25	0,13	0,85	0,68	-0,83	0,47	0,82	-0,66	0,34	-0,78	-0,86	-0,68	-0,83	-0,27
X4	-0,07	0,37	0,56	1,00	-0,05	0,20	0,36	0,65	-0,37	0,93	0,34	-0,51	0,61	-0,38	-0,37	-0,31	-0,32	0,56
X5	0,03	-0,28	-0,25	-0,05	1,00	-0,24	-0,42	-0,22	0,26	-0,05	-0,25	0,13	0,18	0,15	0,28	0,29	0,21	0,22
X6	-0,23	0,07	0,13	0,20	-0,24	1,00	0,09	-0,19	-0,02	0,24	-0,01	-0,33	0,11	0,11	-0,07	-0,14	0,03	0,21
X7	-0,19	0,99	0,85	0,36	-0,42	0,09	1,00	0,72	-0,85	0,37	0,93	-0,48	0,21	-0,88	-0,99	-0,88	-0,83	-0,54
X8	-0,11	0,71	0,68	0,65	-0,22	-0,19	0,72	1,00	-0,54	0,70	0,67	-0,50	0,30	-0,70	-0,71	-0,57	-0,66	-0,13
X9	-0,01	-0,86	-0,83	-0,37	0,26	-0,02	-0,85	-0,54	1,00	-0,21	-0,88	0,20	-0,26	0,84	0,86	0,76	0,73	0,39
X10	-0,18	0,37	0,47	0,93	-0,05	0,24	0,37	0,70	-0,21	1,00	0,31	-0,63	0,55	-0,37	-0,37	-0,34	-0,30	0,48
X11	0,14	0,94	0,82	0,34	-0,25	-0,01	0,93	0,67	-0,88	0,31	1,00	-0,39	0,09	-0,89	-0,94	-0,81	-0,82	-0,51
X12	0,24	-0,47	-0,66	-0,51	0,13	-0,33	-0,48	-0,50	0,20	-0,63	-0,39	1,00	-0,30	0,38	0,47	0,34	0,51	0,00
X13	-0,50	0,26	0,34	0,61	0,18	0,11	0,21	0,30	-0,26	0,55	0,09	-0,30	1,00	-0,40	-0,26	-0,28	-0,15	0,35
X14	0,08	-0,91	-0,78	-0,38	0,15	0,11	-0,88	-0,70	0,84	-0,37	-0,89	0,38	-0,40	1,00	0,91	0,77	0,81	0,45
X15	0,20	-1,00	-0,86	-0,37	0,28	-0,07	-0,99	-0,71	0,86	-0,37	-0,94	0,47	-0,26	0,91	1,00	0,89	0,84	0,54
X16	0,28	-0,89	-0,68	-0,31	0,29	-0,14	-0,88	-0,57	0,76	-0,34	-0,81	0,34	-0,28	0,77	0,89	1,00	0,50	0,46
X17	0,05	-0,84	-0,83	-0,32	0,21	0,03	-0,83	-0,66	0,73	-0,30	-0,82	0,51	-0,15	0,81	0,84	0,50	1,00	0,48
X18	0,12	-0,54	-0,27	0,56	0,22	0,21	-0,54	-0,13	0,39	0,48	-0,51	0,00	0,35	0,45	0,54	0,46	0,48	1,00

Продовження таблиці У.1

де, X1 - Показник бюджетного покриття; X2 - Коефіцієнт автономії за доходами; X3 - Показник забезпечення мінімальних видатків власними доходами; X4 - Показник бюджетної результативності ОТГ; X5 - Частка неподаткових надходжень в загальних доходах; X6 - Частка місцевих податків і зборів у доходах; X7 - Коефіцієнт податкової самостійності; X8 - Індекс податкоспроможності; X9 - Коефіцієнт фінансової залежності; X10 - Показник бюджетної забезпеченості населення; X11 - Коефіцієнт автономії за видатками; X12 - Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету; X13 - Показник капітальних видатків на одного жителя; X14 - Частка видатків на утримання апарату управління у власних доходах; X15 - Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами; X16 - Частка дотацій в доходах місцевих бюджетів; X17 - Частка субвенцій в доходах місцевих бюджетів; X18 - Трансферти на душу населення.

Джерело: складено автором.

Додаток Ф

Стандартизовані показники оцінки рівня фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад

Таблиця Ф.1 – Стандартизовані показники оцінки рівня фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 9 місяців 2020 р.

№	Об'єднана територіальна громада	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ												
		X2	X3	X4	X6	X7	X8	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X18
1	Чернечинська сільська ОТГ	0,90	2,14	1,58	-1,03	1,04	0,41	0,62	0,87	-0,84	1,14	-0,77	-0,90	0,45
2	Комишанська сільська ОТГ	1,19	1,37	3,08	-1,20	1,33	3,87	3,35	1,18	-1,41	0,58	-1,48	-1,19	1,09
3	Миколаївська сільська ОТГ	1,51	1,30	1,28	-0,65	1,29	2,56	1,49	1,47	-1,06	0,52	-1,33	-1,51	-0,59
4	Миколаївська селищна ОТГ	0,45	0,11	-0,20	1,76	0,66	-0,26	-0,13	0,58	-0,04	-1,13	0,07	-0,45	-0,51
5	Бочечківська сільська ОТГ	0,63	0,84	0,69	0,08	0,59	0,41	0,86	0,62	-1,21	0,59	-0,73	-0,63	0,07
6	Березівська сільська ОТГ	-0,06	0,52	2,25	1,50	-0,12	-0,25	1,22	-0,65	0,41	3,77	-0,14	0,06	2,48
7	Дубов'язівська селищна ОТГ	1,10	1,26	-0,08	1,02	1,37	0,60	0,19	0,82	-1,59	-0,95	-0,40	-1,10	-1,03
8	Дружбівська міська ОТГ	1,07	0,64	0,04	-0,32	1,22	0,98	0,39	0,65	-0,89	1,11	-0,91	-1,07	-0,91
9	Андріяшівська сільська ОТГ	0,38	1,09	1,02	1,00	0,45	0,40	0,65	1,31	-0,91	-0,49	-0,60	-0,38	0,66
10	Боромлянська сільська ОТГ	-0,09	-0,23	0,36	0,63	-0,32	-0,06	0,79	-0,52	-0,69	1,43	-0,35	0,09	0,56
11	Хотінська селищна ОТГ	-0,13	-0,47	0,21	-0,35	-0,09	0,50	0,34	-0,12	0,34	0,42	0,09	0,13	0,44
12	Тростянецька міська ОТГ	0,46	-0,32	-0,02	-0,92	0,29	0,59	0,22	0,27	0,47	1,07	-1,27	-0,46	-0,37
13	Краснопільська селищна ОТГ	0,28	-0,42	0,16	-0,08	0,42	0,38	0,22	0,43	0,94	-0,05	-0,16	-0,28	-0,03
14	Степанівська селищна ОТГ	1,48	1,89	-0,24	0,52	1,28	0,54	-0,87	1,47	0,10	-0,59	-0,76	-1,48	-1,48
15	Шалигинська селищна ОТГ	0,66	1,14	0,33	1,02	0,67	0,26	0,91	-0,06	-2,24	1,03	-0,45	-0,66	-0,27
16	Бездрицька сільська ОТГ	-0,29	-0,22	0,74	-1,03	-0,72	-0,78	0,52	0,31	0,30	0,15	-0,37	0,29	1,18
17	Зноб-Новгородська селищна ОТГ	-0,68	-0,83	0,33	1,31	-0,66	-0,83	0,51	-0,73	0,38	-0,69	1,07	0,68	1,15
18	Мирошільська сільська ОТГ	-0,32	-0,73	-0,06	1,45	-0,07	-0,57	0,21	-0,54	0,39	-0,12	0,75	0,32	0,34
19	Новослобідська сільська ОТГ	0,12	0,11	0,17	2,31	0,08	-0,64	0,43	-0,09	-0,80	-0,65	0,46	-0,12	0,15
20	Недригайлівська селищна ОТГ	-0,08	-0,39	-0,04	-0,73	0,00	0,06	-0,01	0,12	0,45	-1,08	0,77	0,08	0,13

Продовження таблиці Ф.1

№	Об'єднана територіальна громада	Показник оцінки фінансового забезпечення ОТГ												
		X2	X3	X4	X6	X7	X8	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X18
21	Буринська міська ОТГ	-0,07	-0,58	0,19	0,89	-0,18	-0,28	0,30	-0,01	0,75	0,42	-0,07	0,07	0,36
22	Вільшанська сільська ОТГ	0,40	0,53	-0,27	1,25	0,16	-0,36	-0,13	0,38	-1,00	0,40	-0,28	-0,40	-0,53
23	Кролевецька міська ОТГ	-0,35	0,28	-0,47	-0,54	-0,44	-0,30	-1,20	-0,17	1,10	-0,74	0,13	0,35	-0,09
24	Коровинська сільська ОТГ	-1,01	-0,46	-0,56	0,01	-1,19	-0,83	-0,44	-1,03	-0,88	0,22	0,75	1,01	0,36
25	Шосткинська міська ОТГ	-0,31	-0,53	-1,26	-1,30	-0,32	-0,48	-1,62	-0,61	2,18	-0,24	0,01	0,31	-0,98
26	Верхньосироватська сільська ОТГ	-1,63	-0,97	-0,40	-0,39	-1,38	-0,85	-0,80	-0,69	0,79	-1,09	0,92	1,63	1,09
27	Нижньосироватська сільська ОТГ	-1,79	-1,62	-0,71	-0,13	-1,72	-1,00	-0,57	-1,86	0,91	-0,23	1,13	1,79	0,76
28	Кириківська селищна ОТГ	-1,68	-1,52	-0,76	0,03	-1,47	-0,94	-0,70	-1,61	1,01	-0,99	1,65	1,68	0,61
29	Грунська сільська ОТГ	-2,39	-1,92	-0,42	-0,79	-2,53	-1,10	-0,28	-2,44	0,86	-0,38	2,95	2,39	1,70
30	Чупахівська селищна ОТГ	-1,94	-1,36	-1,01	-0,92	-1,82	-0,89	-0,91	-1,97	-0,14	-0,70	1,83	1,94	0,42
31	Білопільська міська ОТГ	-0,74	-1,03	-1,68	-0,66	-0,75	-1,03	-1,54	-0,95	0,57	-0,96	0,89	0,74	-1,22
32	Конотопська міська ОТГ	0,88	-0,39	-1,64	-0,98	0,87	-0,42	-1,58	0,93	1,49	-0,86	-0,80	-0,88	-2,03
33	Липоводолинська селищна ОТГ	0,43	0,23	-0,74	-0,68	0,56	0,07	-0,76	0,75	-0,09	-1,00	-0,06	-0,43	-0,99
34	Охтирська міська ОТГ	0,40	-0,37	-1,32	-1,36	0,28	-0,28	-1,35	0,75	1,23	-0,46	-0,90	-0,40	-1,49
35	Сумська міська ОТГ	1,26	0,94	-0,53	-0,71	1,22	0,52	-0,35	1,12	-0,88	0,52	-1,60	-1,26	-1,48

де, X2 - Коефіцієнт автономії за доходами; X3 - Показник забезпечення мінімальних витатків власними доходами; X4 - Показник бюджетної результативності ОТГ; X6 - Частка місцевих податків і зборів у доходах; X7 - Коефіцієнт податкової самостійності; X8 - Індекс податкоспроможності; X10 - Показник бюджетної забезпеченості населення; X11 - Коефіцієнт автономії за витатками; X12 - Коефіцієнт соціальної спрямованості бюджету; X13 - Показник капітальних витатків на одного жителя; X14 - Частка витатків на утримання апарату управління у власних доходах; X15 - Коефіцієнт трансфертної залежності місцевого бюджету за доходами; X18 - Трансферти на душу населення.

Джерело: складено автором.

Додаток Х

Інтегральний показник фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області за 2018-2020 рр.

Таблиця Х.1 – Інтегральні показники фінансового забезпечення ОТГ Сумської області за 2018-2020 рр.

№	ОТГ	Інтегральний показник			Місце			Рейтингова оцінка за 2018-2020*	Рейтинг
		2018	2019	9 міс. 2020	2018	2019	9 міс. 2020		
1	Чернечинська	9,45	9,00	8,03	2	2	4	8,81	2
2	Комишанська	10,68	9,82	9,42	1	1	1	9,96	1
3	Миколаївська с-ка	7,72	7,82	9,18	4	4	2	8,22	3
4	Миколаївська с-щина	6,85	5,88	6,97	8	17	13	6,55	14
5	Бочечківська	7,73	7,05	7,43	3	8	10	7,40	7
6	Березівська	6,30	7,68	7,50	13	5	8	7,13	8
7	Дубов'язівська	7,31	7,28	7,79	6	7	7	7,46	6
8	Дружбівська	6,15	6,87	7,99	17	9	5	6,97	10
9	Андріяшівська	-	6,33	7,47	-	12	9	6,88	12
10	Боромлянська	6,43	6,07	6,34	10	14	19	6,28	18
11	Хотінська	6,40	6,28	6,10	12	13	22	6,26	19
12	Тростянецька	7,08	6,59	7,07	7	10	12	6,91	11
13	Краснопільська	5,87	5,79	6,81	18	20	15	6,14	21
14	Степанівська	7,60	7,91	8,53	5	3	3	8,00	4
15	Шалигинська	6,21	7,44	7,40	14	6	11	7,00	9
16	Бездрицька	5,65	5,99	5,61	19	16	24	5,75	23
17	Зноб-Новгородська	4,78	4,73	5,08	23	22	28	4,86	28
18	Миропільська	6,54	4,61	5,81	9	23	23	5,60	25
19	Новослобідська	6,21	6,04	6,44	15	15	17	6,23	20
20	Недригайлівська	6,16	5,84	5,56	16	18	25	5,85	22
21	Буринська	4,81	5,80	6,42	22	19	18	5,65	24
22	Вільшанська	6,41	6,33	6,87	11	11	14	6,53	15
23	Кролевецька	5,13	5,36	5,45	20	21	26	5,31	26
24	Коровинська	5,02	4,33	4,21	21	24	29	4,51	29
25	Шосткинська	-	-	5,26	-	-	27	5,26	27
26	Верхньосироватська	3,47	2,20	3,56	25	27	31	3,02	33
27	Нижньосироватська	3,43	2,85	3,18	26	26	33	3,15	32
28	Кириківська	3,50	3,02	3,20	24	25	32	3,24	31
29	Грунська	3,02	2,06	1,71	27	28	35	2,22	34
30	Чупахівська	2,12	1,77	2,38	28	29	34	2,08	35
31	Білопільська	-	-	4,07	-	-	30	4,07	30
32	Конотопська	-	-	6,77	-	-	16	6,77	13
33	Липоводолинська	-	-	6,33	-	-	20	6,33	16
34	Охтирська	-	-	6,29	-	-	21	6,29	17
35	Сумська	-	-	7,97	-	-	6	7,97	5

* - обраховано на основі даних за наявними періодами

Джерело: складено автором.

Додаток Ц

Вихідні дані для побудови регресійної моделі впливу корупції та недостатньої прозорості на зведений бюджет України

Таблиця Ц.1 – Вихідні дані для побудови регресійної моделі впливу корупції та недостатньої прозорості на зведений бюджет України за 2010-2019 рр.

Рік	Загальний обсяг видатків ЗБ, млрд. грн	Частка державного сектору у ВВП, %	Частка податкових надходжень в доходах зведеного бюджету, %	Рівень безробіття, %	ВВП на душу населення, грн.	МЗ/ВВП, %	Доходи населення, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млн. грн.	Index Doing Business	Індекс сприйняття корупції (CPI)	Index of Economic Freedom
2010	377,8	35,0	74,5	8,9	23577,6	55,4	1101175,0	382423414,1	40,8	24,0	46,4
2011	416,9	32,1	84,0	8,7	28480,8	52,7	1266753,0	4202455,1	45,4	23,0	45,8
2012	492,5	35,1	80,9	8,2	30831,0	55,0	1457864,0	4459818,8	45,5	26,0	46,1
2013	505,8	34,5	79,9	7,8	32204,7	62,0	1548733,0	4334453,1	49,8	26,0	46,3
2014	523,1	33,0	80,6	9,7	36966,1	60,3	1516768,0	4459702,2	59,9	26,0	49,3
2015	679,9	34,2	77,9	9,5	46504,2	50,0	1772016,0	5716431,0	62,4	27,0	46,9
2016	835,8	35,0	83,1	9,7	56014,9	46,2	2051331,0	6877077,3	64,2	29,0	46,8
2017	1057,0	35,4	81,4	9,9	70397,2	40,5	2652082,0	8467031,9	65,4	30,0	48,1
2018	1250,2	35,1	83,3	9,1	84468,0	35,9	3248730,0	10148847,1	68,1	32,0	51,9
2019	1372,4	34,5	83,0	8,6	94852,9	36,2	3699346,0	13193501,2	69,1	30,0	52,3

Додаток Ш

Вихідні дані для побудови регресійної моделі впливу корупції та недостатньої прозорості на стан публічних фінансів на регіональному рівні

Таблиця Ш.1 – Вихідні дані для побудови регресійної моделі впливу корупції та недостатньої прозорості на стан публічних фінансів на регіональному рівні за 2016-2018 рр.

№ п/п	Назва області	Рік	Частка видатків у ВРП, %	ВРП на душу населення, грн.	Кількість безробітних, тис. ос.	Показник відкритості, %	Доходи населення по регіонах України, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млн. грн.
1	Вінницька	2016	7,5	46615	71	43	71888	139582,3
1	Вінницька	2017	22,6	58384	76,5	66	94417	169433,8
1	Вінницька	2018	9,8	71104	71,6	89	114480	200213,5
2	Волинська	2016	14,0	34310	49,7	49	40792	116585,4
2	Волинська	2017	26,1	49987	52,1	63,5	53204	165999,2
2	Волинська	2018	12,8	58297	47,9	78	63810	190544,7
3	Дніпропетровська	2016	5,2	75396	121,7	47	188816	742248,7
3	Дніпропетровська	2017	14,1	97137	129,2	51	245778	947250,9
3	Дніпропетровська	2018	6,0	114784	121,5	55	307844	1115583
4	Житомирська	2016	11,6	38520	63,7	44	53684	87548,1
4	Житомирська	2017	25,7	49737	62	43,5	70126	105715,7
4	Житомирська	2018	11,4	62911	59,8	43	84830	129626,8
5	Закарпатська	2016	14,1	25727	56,3	46	44137	55240,4
5	Закарпатська	2017	32,7	34202	58,2	51,5	56568	67417,1
5	Закарпатська	2018	14,2	41706	56,1	57	69194	81015

Продовження таблиці Ш.1

№ п/п	Назва області	Рік	Частка видатків у ВРП, %	ВРП на душу населення, грн.	Кількість безробітних, тис. ос.	Показник відкритості, %	Доходи населення по регіонах України, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млн. грн.
6	Запорізька	2016	5,9	59729	81,4	56	96695	237709,6
6	Запорізька	2017	17,5	75306	86,2	65,5	122759	304858,3
6	Запорізька	2018	7,7	85784	80,4	75	147627	350826,6
7	Івано-Франківська	2016	8,5	37220	53,5	47	56418	80542,1
7	Івано-Франківська	2017	27,0	46312	51,9	58,5	73474	95606,4
7	Івано-Франківська	2018	11,9	57033	47,9	70	87479	117315
8	Київська	2016	4,3	74216	53,5	39	90505	415406,3
8	Київська	2017	16,2	90027	51,9	55	117755	446417,3
8	Київська	2018	6,4	112521	51,1	71	150606	535372
9	Кіровоградська	2016	9,2	47469	53,1	59	41875	82197,5
9	Кіровоградська	2017	23,2	55183	52,6	55	54514	93962,9
9	Кіровоградська	2018	10,1	67763	49,9	51	63999	111072,7
10	Львівська	2016	9,5	45319	87,9	46	116285	237688,2
10	Львівська	2017	21,8	58221	85,8	52	152256	304771,4
10	Львівська	2018	9,2	70173	78,7	58	189077	405218,8
11	Миколаївська	2016	7,1	50091	53,2	53	52390	131428,8
11	Миколаївська	2017	19,6	60549	56,3	50	67558	146880,2
11	Миколаївська	2018	8,1	70336	52,8	47	81581	167677,8
12	Одеська	2016	4,0	50159	72,5	44	118472	308935,4
12	Одеська	2017	20,7	62701	77,2	59	153640	365159,4
12	Одеська	2018	7,2	72738	68,7	74	193923	429223,7
13	Полтавська	2016	4,5	81145	82,6	46	71926	227374,2
13	Полтавська	2017	13,9	106248	78,3	45,5	92768	280137,6
13	Полтавська	2018	6,1	123763	73,3	45	114656	320193
14	Рівненська	2016	9,5	33958	56,3	55	47356	59557,4
14	Рівненська	2017	30,3	42038	60,1	74	61831	72962,7

Продовження таблиці Ш.1

№ п/п	Назва області	Рік	Частка видатків у ВРП, %	ВРП на душу населення, грн.	Кількість безробітних, тис. ос.	Показник відкритості, %	Доходи населення по регіонах України, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млн. грн.
14	Рівненська	2018	15,3	49044	50,6	93	73661	84202,6
15	Сумська	2016	18,8	41741	48,8	51	52551	81395,5
15	Сумська	2017	25,0	51419	48	59	67287	100237
15	Сумська	2018	11,5	62955	46,4	67	79848	120749,1
16	Тернопільська	2016	16,1	29247	52,8	34	40277	55943,8
16	Тернопільська	2017	30,8	38593	53,9	49,5	52196	71747,6
16	Тернопільська	2018	14,7	46833	47,8	65	61731	85717
17	Харківська	2016	5,0	57150	84,6	56	135675	319754,8
17	Харківська	2017	18,2	69489	80,4	55,5	175850	387124,3
17	Харківська	2018	6,6	86904	70,7	55	216227	448258,2
18	Херсонська	2016	14,3	36585	55,9	34	44268	65283
18	Херсонська	2017	24,8	45532	55	39	57144	77095,6
18	Херсонська	2018	11,3	52922	51,3	44	68064	87338,3
19	Хмельницька	2016	8,1	37881	53	43	57367	80919
19	Хмельницька	2017	25,4	49916	50,2	66,5	73520	106986,6
19	Хмельницька	2018	11,5	59583	48	90	86821	126668,6
20	Черкаська	2016	9,1	48025	59,8	50	53496	135796,1
20	Черкаська	2017	22,4	59697	59,2	51,5	69399	164479,4
20	Черкаська	2018	9,0	76904	55,8	53	82600	198145,3
21	Чернівецька	2016	17,3	23365	35,7	31	33657	31143,6
21	Чернівецька	2017	36,5	31509	34,8	32,5	43542	39754,1
21	Чернівецька	2018	16,8	37441	33	34	52108	46194
22	Чернігівська	2016	8,4	41726	53,9	30	45716	87015,5
22	Чернігівська	2017	23,6	55198	53,5	47,5	58255	108964,9
22	Чернігівська	2018	10,2	69725	51	65	69247	117908,5

Додаток Щ

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Монографії**

1. Транспарентність публічних фінансів – протидія корупції: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник, д-ра екон. наук Т.Г. Савченка. Суми: «Ярославна», 2018. 186 с. (12,86 друк арк). *Особистий внесок: охарактеризовано інституційні основи місцевого самоврядування в умовах транспарентності бюджетного процесу. (0,85 друк. арк.).*

2. Публічні фінанси : транспарентність VS корупція : монографія / за ред. Школьник І.О. Суми : Ярославна, 2020. 208 с. (13,58 друк арк). *Особистий внесок: здійснено теоретичний аналіз категорії місцевого самоврядування у взаємозв'язку з принципами, положеннями та цілями бюджетної транспарентності. (0,8 друк. арк.).*

**Публікації у виданнях, що включені до міжнародних
наукометричних баз**

3. Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Mershchii B. The impact of the economy financialization on the level of economic development of the associate EU member states. *Economics and Sociology*. 2019. 12 (4). P. 43–58. DOI:10.14254/2071-789X.2019/12-4/2. (Scopus 2 квартал та Web of Science) (0,91 друк арк). *Особистий внесок: визначено можливі варіанти побудови базової моделі соціально-економічного розвитку країн, що прагнуть інтегруватися до ЄС на основі регресійної моделі з використанням панельних даних. (0,45 друк. арк.).*

4. Shkolnyk I., Kozmenko O., Nowacki R., Merschii B. Dependence of the state of public finances on their transparency and the level of corruption in a country. *Economics and Sociology*. 2020. 13 (4). P. 281–296. DOI:10.14254/2071-789X.2020/13-4/18. (Scopus 2 квартал та Web of Science) (0,87 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано методику побудову моделі залежності*

стану публічних фінансів, ступеня корупційних проявів та рівня транспарентності на макро- та мікрорівні. (0,46 друк. арк.).

Публікації у наукових фахових виданнях України

5. Shkolnyk I., Melnyk T., Mershchii B. Transparency of the budget process as a prerequisite for financial decentralization in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(1). P. 12–20. DOI:10.21511/pmf.07(1).2018.02. (0,85 друк арк).

Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід щодо оцінки ступеня фінансової децентралізації на макрорівні. (0,55 друк. арк.).

6. Васильєва Т. А., Школьник І. О, Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної політики України, сучасні проблеми. *Фінансові дослідження*. 2018. №1(4). (0,55 друк арк). *Особистий внесок: здійснено порівняльну оцінку стану бюджетної транспарентності країн Східної Європи за напрямками відкритості бюджетної інформації, стану та ефективності нагляду, рівня громадської участі. (0,34 друк. арк.).*

7. Shkolnyk I., Mershchii B., Melnyk T. Assessment of quality of financial support for local social development in Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. 7(4). P. 19–28. DOI: 10.21511/pmf.07(4).2018.03. (0,82 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід до оцінки перспективного обсягу витрат соціального розвитку місцевих бюджетів. (0,57 друк. арк.).*

8. Liuta O., Mershchii B. Assessment of the social and economic development of a region: essence, methodology and correlation with transparency of local authorities. *Public and Municipal Finance*. 2019. 8(1). P. 83–93. DOI:10.21511/pmf.08(1).2019.07. (0,78 друк арк). *Особистий внесок: удосконалено методичний підхід до розрахунку інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. (0,52 друк. арк.).*

В інших виданнях

9. Shkolnyk I., Melnyk T., Mershchii B. Assessment of institutional conditions of fiscal decentralization in Ukraine. *Financial Markets, Institutions*

and Risks. 2018. Volume 2. Issue 3. P. 5–13. (0,77 друк арк). *Особистий внесок: запропоновано методичний підхід щодо визначення індексу інституційних умов фінансової децентралізації. (0,49 друк. арк.).*

Тези доповідей на наукових конференціях

10. Мерщій Б. Є. Сучасний стан транспарентності бюджетної системи. *Глобальні та регіональні аспекти інноваційного розвитку економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, м. Одеса, 23 березня 2018 р. Одеса : ОНЕУ, 2017. С. 150–152. (0,1 друк. арк.).*

11. Мерщій Б. Є. Глобальні тенденції бюджетної транспарентності. *Матеріали X Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» : тези доповідей, ч. 3. Харків : ХНУБА, 2018. С. 338–340. (0,2 друк. арк.).*

12. Мерщій Б. Є. Транспарентність бюджетної системи в умовах фінансової децентралізації. *«Фінансовий ринок: інституції та інструменти» : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 71–72. (0,1 друк. арк.).*

13. Мерщій Б. Є. Розробка базової моделі соціально-економічного розвитку країн, що інтегруються до ЄС. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція України в європейський і світовий фінансовий простір».* Львів: Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 33–34. (0,1 друк. арк.).

Додаток Ю

Довідки про впровадження результатів дослідження

СУМСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ВОСЬМЕ СКЛИКАННЯПОСТІЙНА КОМІСІЯ З ПИТАНЬ БЮДЖЕТУ, СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ, ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ,
МІЖНАРОДНОГО ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

07.09.2021р. №158

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Мерція Бориса Євгеновича

на тему: «Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової
децентралізації територій»

Результати дисертаційної роботи Мерція Бориса Євгеновича на тему «Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій», що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», мають практичну значимість та можуть застосовуватися в діяльності органів місцевого самоврядування.

Зокрема відділом аналізу обласних програм та бюджету виконавчого апарату Сумської обласної ради взято до уваги практичні пропозиції щодо використання науково-методичного підходу до оцінки стану фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад Сумської області на основі інтегрального показника, що базується на системі відбору найбільш значимих бюджетних індикаторів, що характеризують динаміку змін в структурі доходів, видатків та міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів ОТГ.

Голова

О.В.Медуниця

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Сумського державного
 університету
 В. Леонов
 2021 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Мерція Бориса Євгеновича
 на тему: «Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової
 децентралізації територій»
 у навчальний процес
 навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та
 менеджменту Сумського державного університету

22 червня 2021 р.

м. Суми

Акт складено комісією у складі:

Голова: заступник директора навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту, доктор економічних наук, доцент Тютюнник І. В.

Члени комісії: завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, доктор економічних наук, професор Грищенко Л. Л.
 начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент Криклій О. А.
 заступник директора інституту з методичної роботи, кандидат економічних наук Котенко Н. В.

В період з 08 по 10 червня 2021 р. комісія вивчила стан фактичного впровадження результатів дисертаційної роботи Мерція Бориса Євгеновича на тему «Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій» в навчальний процес навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету.

Комісія розглянула такі матеріали:

1. Дисертаційну роботу Мерція Бориса Євгеновича на тему «Транспарентність бюджетної політики в умовах фінансової децентралізації територій».
2. Робочі програми навчальних дисциплін зі спеціальності: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» освітньої програми «Державні та місцеві фінанси» освітнього ступеня «Бакалавр».

За результатами проведеної роботи комісією встановлено, що:

1. Розроблені у дисертаційній роботі Мерція Б.С. науково-методичні та практичні положення впроваджені в навчальний процес з наступних дисциплін: «Місцеві фінанси», «Бюджетна система», «Фінансова безпека держави».
2. Застосування результатів дисертаційної роботи Мерція Бориса Євгеновича в навчальному процесі навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету дало змогу адаптувати вказані дисципліни до умов сучасних трансформаційних процесів в освіті, поглибити їх теоретико-методичні основи та підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Голова комісії:

І.В. Тютюник

Члени комісії:

Л.Л. Гриценко

О.А. Криклій

Н.В. Котенко